

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**SOSYOLOJİK AÇIDAN
KÜRESELLEŞME VE ULUS-DEVLET
(GIDDENS, BAUMAN VE HABERMAS ÖRNEĞİ)**

DOKTORA TEZİ

Ezgi GERMEÇ TANRIVERDİ

**Enstitü Anabilim Dalı : Sosyoloji
Enstitü Bilim Dalı : Sosyoloji**

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Fikri OKUT

ARALIK 2008

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SOSYOLOJİK AÇIDAN
KÜRESELLEŞME VE ULUS-DEVLET
(GIDDENS, BAUMAN VE HABERMAS ÖRNEĞİ)

DOKTORA TEZİ
Ezgi GERMEÇ TANRIVERDİ

Enstitü Anabilim Dalı : Sosyoloji
Enstitü Bilim Dalı : Sosyoloji

Bu tez / / tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

Jüri Başkanı

- Kabul
 Red
 Düzeltme

Jüri Üyesi

- Kabul
 Red
 Düzeltme

Jüri Üyesi

- Kabul
 Red
 Düzeltme

Jüri Üyesi

- Kabul
 Red
 Düzeltme

Jüri Üyesi

- Kabul
 Red
 Düzeltme

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Ezgi Germeç TANRIVERDİ

02.05.2008

ÖNSÖZ

İçinde bulunduğumuz çağa damgasını vuran, hemen her alanda etkinliğini gösteren küreselleşme olgusu ve bunun karşısında ulus-devletin durumu, günümüzde sürekli tartışılan ve gündemden düşmeyen bir konu olma özelliğini sürdürmektedir. O nedenle ki bu çalışmada, küreselleşme ve ulus-devlet kavramları, çağdaş sosyoloji teorisyenlerinin, özellikle Giddens, Bauman ve Habermas'ın düşünce ve görüşleri bağlamında ele alınmış ve "Sosyolojik Açıdan Küreselleşme ve Ulus-Devlet (Giddens, Bauman ve Habermas Örneği)" araştırmanın konusunu oluşturmuştur.

Bu konun seçilmesinde, kaynak temininde ve tezin hazırlanması aşamasında, destek ve yardımlarını esirgemeyen başta Sosyoloji Anabilim Dalı Başkanı hocam Prof. Dr. Musa TAŞDELEN olmak üzere Prof. Dr. Zeki ASLANTÜRK ve Prof. Dr. M. Tayfun AMMAN ile Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü Prof. Dr. Recai COŞKUN'a ve tez danışmanım Yard. Doç. Dr. Fikri OKUT'a, saygılarımı ve teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

Ayrıca, her zaman yanımda olan ve her konuda beni destekleyen aileme de şükranlarımı sunarım.

Ezgi Germeç TANRIVERDİ

02.05.2008

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	iv
TABLO LİSTESİ.....	v
ÖZET	vi
SUMMARY.....	vii
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: KÜRESELLEŞME VE OLUŞTURDUĞU YENİ DÜNYA DÜZENİ ...	7
1.1. Küreselleşme Kavramı	7
1.2. Küreselleşmenin Oluşum Ve Gelişimi.....	9
1.3. Küreselleşmeye Yaklaşımlar	14
1.3.1. Aşırı Küreselleşmeciler (Hyperglobalist)	14
1.3.2. Küreselleşme Karşıtları (Kuşkucular)	16
1.3.3. Dönüşümcüler (Transformationalist)	18
1.4. Küreselleşmenin Oluşturduğu Yeni Ekonomik Düzen	19
1.5. Merkez-Çevre Ayrışması Ve Küresel Eşitsizlik.....	29
1.6. Merkez'in Çevre Üzerindeki Etkileri.....	34
1.7. Ekonomide Küreselleşme Ve Bölgeselleşme	36
1.8. Küresel İşgücü Ve Küresel Ticaret	38
1.9. Küreselleşme Ve Çok Uluslu Şirketler	43
BÖLÜM 2: KÜRESELLEŞME KARŞISINDA ULUS DEVLET.....	45
2.1. Ulus-Devlet Kavramı	45
2.2. Ulus-Devletin Doğuşu Ve Gelişim Süreci	46
2.3. Ulus-Devlette Milliyetçilik Olgusu.....	49
2.4. Ulus-Devlette Yurttaşlık Olgusu	52
2.5. Küreselleşme Olgusu Karşısında Ulus-Devletin Durumu	55
2.6. Küreselleşme Sürecinde Ulus-Devletin Değişen Toplumsal Ve Kültürel Yapısı ..	57

**BÖLÜM 3: GIDDENS, BAUMAN VE HABERMAS'IN ULUS- DEVLET VE
KÜRESELLEŞME HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ..... 61**

3.1. Anthony Giddens	61
3.1.1. Giddens' ın Kuramsal Yaklaşımı: Yapılaşma Teorisi.....	61
3.1.2. Modernlik Çözümlemesi	65
3.1.3. Modernlikte Zaman-Uzam.....	67
3.1.4. Modernlik Ve Yerinden Çıkarma Düzenegi.....	68
3.1.5. Ulus-Devlet, Ulus Ve Ulusçuluk.....	69
3.1.6. Mutlakıyetçi Devletten Ulus-Devlete Geçiş Dönemi.....	72
3.1.7. Modernlik Ve Ulus Devlet.....	74
3.1.8. Modernliğin Küreselleşmesi	75
3.1.9. Küresel Devlet Sisteminde Ulus-Devletler.....	77
3.1.10. Ulus-Devlet Ve Uluslararası İlişkilerin Küreselleşmeye Etkileri	78
3.1.11. Giddens'm Ulus Devlet Sınıflandırması.....	80
3.1.11.1. Klasik Ulus-Devlet	82
3.1.11.2. Sömürgeleşmiş Ulus-Devlet.....	82
3.1.11.3. Sömürgeleşme Sonrası Ulus-Devletler	83
3.1.11.4. Modernleşen Ulus-Devletler	83
3.1.12. Küreselleşme, Dünya Kapitalist Ekonomisi Ve Ulus-Devlet İlişkisi.....	84
3.1.13. Küreselleşme Sürecinde “Üçüncü Yol” Politikaları	85
3.1.14. Giddens Ve Küresel Demokrasi.....	90
3.2. Zygmunt Bauman.....	98
3.2.1. Modernizm Ve Postmodernizm.....	98
3.2.2. Bireyselleşmiş Toplum	102
3.2.3. Bauman'a Göre Küreselleşme Ve Toplumsal Yapı	106
3.2.4. Yeni Mülksüzleştirme.....	109
3.2.5. Küreselleşme Ve Tüketim Toplumu.....	115
3.2.6. Küresel Yasalar, Güvenlik Ve Yerel Düzenler	119

3.3. Jürgen Habermas.....	128
3.3.1. Habermas'ın Kuramsal Yaklaşımı: Frankfurt Okulu Eleştirel Teori	128
3.3.2. Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü	133
3.3.3. Yüzyılın Değerlendirmesi	136
3.3.4. Habermas'ta Ulus-Devlet Kavramı	143
3.3.5. Ulusçuluk Ve Cumhuriyetçilik.....	147
3.3.6. Ulus Devletin Ötesi Mi?	149
3.3.7. Küreselleşme Karşısında Ulus Sonrası Birleşim Ve Demokrasinin Geleceği	152
3.3.8. Habermas'ın Demokrasi Tanımı	154
SONUÇ.....	163
KAYNAKLAR.....	181
ÖZGEÇMİŞ.....	191

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
APEC	: Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği
AR-GE	: Araştırma - Geliştirme
ASEAN	: Güneydoğu Asya Uluslar Birliği
AT	: Avrupa Topluluğu
BM	: Birleşmiş Milletler
BOP	: Büyük Ortadoğu Projesi
ECO	: Ekonomik İşbirliği Konseyi
GOÜ	: Güney Ortadoğu Ülkeleri
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
ILO	: Uluslararası Çalışma Örgütü
IMF	: Uluslararası Para Fonu
NAFTA	: Kuzey Amerika Serbest Mübadele Birliği
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
OECD	: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
OPEC	: Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
WHO	: Dünya Sağlık Örgütü

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Merkez'in ve Çevre'nin Dünya Ekonomisindeki Yeri	26
Tablo 2: Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH)'daki Büyüme.....	30
Tablo 3: Sosyal Demokrasi ve Neo-Liberalizm Karşısında Üçüncü Yol	88

Tezin Başlığı: Sosyolojik Açıdan Küreselleşme ve Ulus-Devlet (Giddens, Bauman ve Habermas Örneği)

Tezin Yazarı: Ezgi Germeç Tanrıverdi **Danışman:** Yard. Doç. Dr. Fikri OKUT

Kabul Tarihi: 16.12.2008 **Sayfa Sayısı:** VI (ön kısım) + 174 (tez)

Anabilimdalı: Sosyoloji

Bilimdalı: Sosyoloji

Yeni sosyoloji teorilerinin güçlü temsilcilerinden küreselleşme karşıtı Habermas ve Bauman ile ulus-devletlerin küreselleşme karşısında yeniden yapılandırılması görüşünde olan Giddens'ın; gerek toplumsal ve kültürel gerekse politik ve ekonomik çerçevede yaptıkları değerlendirmeler, küreselleşme olgusu ve ulus-devletin konumu açısından dünya toplumuna yeni bir sosyolojik bakış açısı kazandırmıştır. Küreselleşmenin modern toplumları ve dünya düzenini yeniden biçimlendiren bir olgu olması, toplumsal, politik ve ekonomik değişimlerin arka planını oluşturması, aynı zamanda ulus-devletlerin egemenlik alanlarında da değişikliklere yol açmasına neden olmuştur.

Küreselleşme karşısında ulus-devletlerin geleceği konusunda Giddens, Bauman ve Habermas'ın farklı görüşleri vardır. Giddens, yeni bir demokrasi anlayışı ile ulusların kozmopolit bir yapıda küreselleşme sürecine uygun bir duruma getirilmesi düşüncesinde iken; Bauman, küreselleşmenin olumsuz yönlerini ele alarak bu sürecin ulus-devlet yapısı üzerindeki etkisine değinmekte, ancak yeni bir yapılanma modeli önermemektedir. Habermas, ise küreselleşme süreci karşısında varlıklarını ve egemenliklerini güçlendirmek adına ulus-devletlerin ulusal kimliği dışarıda bırakarak, bölgesel bütünleşmelerle yönetilmesi gerektiği görüşündedir.

Kısaca, sosyolojik açıdan küreselleşme ve ulus-devlet ilişkisinin, çağın bu üç değerli sosyologunun görüş ve düşünceleri çerçevesinde incelenmesi sonucunda; küreselleşme olgusunun ulus-devlet yapısını ortadan kaldırmayacağı, ancak küreselleşme karşısında ulus-devletlerin yeniden yapılaşma sürecine gireceği görüşü öne çıkmaktadır.

Anahtar kelimeler: Küreselleşme, Ulus-Devlet, Anthony Giddens, Jürgen Habermas, Zygmunt Bauman

Title of the Thesis: Globalisation and Nation-State from a sociological point of view
(Giddens, Bauman and Habermas)

Author: Ezgi Germeç Tanrıverdi **Supervisor:** Assit. Prof. Dr. Fikri OKUT

Date: 16.12.2008 **Nu. Of pages:** VI (pre text) + 174 (main body)

Department: Sociology **Subfield:** Sociology

The considerations on sociocultural, political and economic context of the powerful representatives of new sociology theories Habermas and Bauman who are against globalisation and, Giddens who supports the idea of the necessity of reconfiguration of nation-states againsts globalisation; bring a new sociological aspect to the globe society in terms of situation of nation-states and globalisation phenomenon. Globalization leads the modifications in the domination areas of nation-states at the same time, since it is a fact, that reconfigurates the modern societies and world order and it constitutes the background of social, political and economic changes.

Giddens, Bauman and Habermas have different opinions about the future of globalization against nation-states. While Giddens, has the idea that nations become to have a cosmopolite structure in the globalization process with a new idea of democratisation. Bauman mentions the effects of the globalization process to the structure of the nation-state by dealing with the negative aspects of the globalisation, but he does not recognize a new structural model. On the other hand, Habermas states that, in order to strengthen their existance and sovereignty against globalization process, nation-states have to manage with regional integrations by precluding their national identities.

Briefly, as a result of examining the relationship between globalisation and nation-state, from a sociological point of view, in the frame of the views and ideas of this eras three valuable sociologists; the idea of “globalisation phenomenon can not extinguish the being of nation-states but there is a requirement for reconfiguration of nation-states against globalization” appears.

Keywords: Globalization, Nation-State, Anthony Giddens, Jurgen Habermas, Zygmunt Bauman

GİRİŞ

Küreselleşme, yalnızca akademik çevrelerde değil, birçok alanda tartışılan bir olgudur. Günümüzde hiçbir olgu küreselleşmeden bağımsız olarak ele alınamaz olmuştur. Küreselleşme sürecinde toplumların yeniden yapılanmaya başlaması, ulus-devletlerin yeniden yapılanma ve yeni düzene uyumlu duruma getirilme çalışmalarının arka planında ideolojilerin varlığından söz edebiliriz. Bu bağlamda sosyal kuramcıların küreselleşme olgusuna ideolojik görüşleri doğrultusunda farklı yaklaştıklarını hemen söyleyebiliriz. Düşünürlerden bir kısmı, küreselleşme yanında tavrı olarak ulus-devletin sonunun geldiğini iddia ederken; bir kısmı, küreselleşmenin süper güç olarak adlandırılan ülkeler ile piyasalar ve belli çıkar odakları tarafından yaratılmış sanal bir olgu, dünyanın kurulu düzenini ve özellikle ulus-devleti yıpratmaya yönelik bir süreç olduğunu ileri sürmektedirler. İşte bu çalışmada; küreselleşme ve ulus-devlet, küreselleşme olgusu karşısında ulus-devletlerin durumu, küreselleşme sürecinin yarattığı kaçınılmaz yenedünya düzeninin ulus ve toplumlar, özellikle ulus-devlet bünyesinde yaşayan yurttaşlar üzerindeki olumlu ya da olumsuz etkileri vb. konularda çağdaş sosyoloji teorisyenlerinin, özellikle Giddens, Bauman ve Habermas'ın düşünce ve görüşlerine yer verilmiştir.

Çalışmanın Önemi

Küreselleşmeyle girilen yeni süreçte değişimden en büyük payı kuşkusuz ulus-devletler almaktadır. Bu nedendir ki akademik çevrede konuyla ilgilenen birçok kişi, ulus-devletlerin sonunun gelip gelmediği konusuna yanıt aramaktadır. Küreselleşen dünyada uluslar üstü bütünleşmelerin önem kazandığı düşünüldüğünde, ulus devletlerin yetkilerinin daraltıldığı ve dolayısıyla bundan olumsuz yönde etkilendiği sonucuna varılabilir. Küreselleşme olgusu, ulus-devleti ulus kavramından koparma ve ulusal kimliği dışlama durumuna getirerek, bu süreçte ulus-devletleri yeniden yapılanmaya zorlamaktadır.

Günümüzde çoğu insan küreselleşmeye olumlu açıdan yaklaşırken, bu sürece karşı tavrı alanlar da azımsanmayacak sayıdadır. Küreselleşme karşıtları, bu olgunun insanların bütününden çok, ayrıcalıklı grupların çıkarlarına odaklandığı ve onlara hizmet ettiği düşüncesini taşımaktadır.

Uluslararası bütünleşmelerin artması, iletişimin ve bilgi teknolojilerinin yaygınlaşması, ekonomik alanda ortaya çıkan değişimler, komünist sistemin devre dışı kalması, uluslar arası devlet sisteminin oluşturulması, internet ve uydu teknolojilerinin dünyanın hizmetine sunulması vb. gibi durumlar, çağımızda küreselleşmenin ulaştığı boyutları ve yarattığı etkinliği açıkça ortaya koymaktadır.

Küreselleşme sürecine dayanak olan en önemli unsurlardan biri kuşkusuz teknolojik gelişmelerdir. Bütün dünyayı birbirine bağlayan internet teknolojileri ve uydu yayınları aynı zamanda bilgi toplumu olarak adlandırılan günümüz toplumunda bilgiye ulaşabilmede sağladığı kolaylıklardan dolayı var olan yönetim anlayışlarını da dönüştürmüştür. Çağımızda bilgiye ulaşabilmek önemli güç unsurlarından biri olarak değerlendirilmektedir. Bu anlamda küreselleşmenin temel dayanaklarından biri olan iletişim teknolojilerindeki gelişmelerin katkısı yadsınamaz bir gerçek olarak karşımızda durmaktadır.

Toplumları bütünleştiren, uzakları yakın yapan, insanların dünyanın her yerinden haberdar olabilmelerini ve bilgi edinmelerine olanak sağlayan küreselleşme olgusunun diğer yüzünde daralan küresel ekonomi yüzünden durumları gittikçe zorlaşan gelişmekte olan ülkeler vardır. Dünya ekonomisi küresel boyut kazandıkça, gelişmekte olan ülkelerin aldığı pay azalmakta küresel ekonomiyi elinde tutan güçlü devletlerin payı artmaktadır. Devletlerin içinde buldukları ekonomik, politik ve kültürel durumlar bünyelerinde bulunan yurttaşlarına birebir yansımaktadır. Bundan anlaşılacağı gibi, küreselleşme denetimini elinde tutarken devlet yapıları dışa bağımlı duruma getirilen ülkelerin yurttaşları da bu durumdan etkilenmektedirler.

Gelir dağılımında yaşanan eşitsizlik ve dengesizlikler ülkeler arası uçurumları derinleştirirken aynı zamanda işsizliği de arttırmıştır. Niteliksiz işçilerin durumları ise daha da kötüye gitmektedir. Nitelikli işçiler ise daha çok bu büyük ülkelere göç ederek onların ekonomisine katkıda bulunmaktadırlar. İşverenler ucuz işçi çalıştırabilmek amacıyla yoksul ülkelere yönelmişlerdir. Yoksul ülke yurttaşları da işsiz kalmak yerine zor koşullarda çalışmaya ve karşılığında az para almaya razı olmuşlardır. Bu, dışarıdan gelen yatırımcıların işlerini kolaylaştırırken, az gelişmiş ülkelerin ekonomilerini daha da zayıflatılıp, bağımlı duruma getirilmesine yol

açmaktadır. Küresel şirketlerin bu egemenliği ulusal ekonomileri olumsuz olarak etkilemektedir.

Küreselleşme sürecinde en çok etkilenen önemli sistemlerden biri de kuşkusuz ulus-devletlerdir. İmparatorlukların dağılması ve ortak dil ve tarih birlikteliğine dayalı ulusalcılığın ön plana geçişi ile kurulan ulus-devletler, feodal yapıdaki devletlerden askeri, yönetsel ve ekonomik olarak farklılıklar gösterir. Feodal ve geleneksel toplumlardan farklı olarak ulus bilinci, askeri güç ve sınırlar üzerinde yapılan ulus-devletler yurttaşların da yaşamlarını değiştirmiş ve toplumsal anlamda yeni yapılanmalar oluşturmuştur. Yani toplumlar öncekinden farklı olarak modernizme geçiş yapmışlardır. Ulus-devlet sisteminde toplumlar yurttaşlık bilinci içinde toplumsal durumlarını da iyileştirmişlerdir. Demokratik ulus-devletlerde yurttaşlar sosyal haklara eşit olarak sahip durumdadırlar. Ülkeleri kendilerini temsilen seçtikleri kişiler tarafından yönetilir. Ulus-devlet meşruiyetlerini yurttaşlarına eşit olarak tanıdığı temel hak özgürlüklerden alır.

Küreselleşme olgusunun ulus-devleti zayıflatacağı ve egemenlik alanını daraltacağı düşüncesinde olanların, bunun nedenleri ve sonuçları hakkında ortak bir paydada buldukları söylenemez. Bu konuda uzlaşmanın, farklı düşünmenin temeli ideolojiktir. İdeolojileri bağlamında küreselleşmeye karşı olanlar, savunular ve bu süreci kaçınılmaz bir olgu göyerek, ulus-devlet sistemlerinin yeni düzene uygun olarak yeniden yapılandırılması gerektiği görüşünü benimseyenler olarak üç'e ayırabiliriz.

Giddens, Bauman ve Habermas'ın küreselleşme karşısında ulus-devletin geleceği hakkındaki yaklaşımları birbirinden farklıdır. Küreselleşme ve ulus-devlet ilişkisinde bu üç toplumbilimciyi seçme nedeni yaklaşımlarındaki farklılıktır. Giddens, ulus-devlet yapısının küreselleşme karşısında varlığını sürdüreceğini ancak zaman içinde yapısal dönüşüme uğrayacağı kanısındadır. Giddens'a göre ulus-devlet varlığını ve gücünü koruyabilmek için, küreselleşme sürecine uygun olarak kurumlarını dönüştürmelidir. Giddens, yeni bir demokrasi anlayışı ile ulus-devletlerin yeniden biçimlenirken, kozmopolit bir anlayışa sahip olmaları gerektiği düşüncesindedir. Ona göre; ulus-devletler küreselleşme karşısında yurttaşlarına çağdaş uygun bir sistem getirmek durumundadır. Ulusların ve demokrasinin ulusları aşan bir duruma

geçmesinin gerekliliği Giddens'in bu konudaki düşüncesinin özünü oluşturmaktadır. Bauman ise, küreselleşme olgusunun olumsuz yönlerini değerlendirerek küreselleşme sürecine karşı bir duruş sergiler. Bauman'ın görüşleri küreselleşmenin yıkıcı taraflarını değerlendirebilmek açısından çalışmaya katkı sağlamıştır. Bauman, küreselleşmenin kaos ve belirsizlik yarattığını belli çıkar odaklarının yararına işleyen bir süreç olduğunu vurgularken, ulus-devletin biçimsel olarak varlığını sürdüreceğini ancak işlevini ve gücünü büyük ölçüde yitireceğini dile getirmektedir. Bauman, ulus-devlet yapısının küreselleşme karşısındaki durumunu belirlemede, ancak yitirdiği gücü ve işlevleri kazanabilmesi adına yeni bir yapı da öngörmemektedir.

Habermas, ulus-devletlerin varlığını sürdüreceğini ve küresel yeni düzenin de ulus-devlete olan gereksinimden söz etmektedir. Ancak küreselleşme karşısında ulus-devletler ulus-ötesi yapılara dahil olarak bir değişim yaşayacaklar, ulusal kimliği dışarıda bırakarak bütünleşme sürecine gireceklerdir. Avrupalılık kimliğinin yapılanması ve Avrupa milliyetçiliğine gerek duyulduğuna vurgu yaparak, ulus-devletlerin bölgesel bütünleşmelerle küresel güçlerin karşısında bağlayıcı olabileceği kanısındadır.

Çalışmanın Amacı

Ulus-devlet yapısının küreselleşme sürecinden etkilenmesi gerek politik, gerekse ekonomik alanlarda bir çok yönü ile sıkça tartışılmıştır. Ulus-devlet yapısında yaşayan toplumların küreselleşme karşısında uğradıkları değişim ve dönüşümleri sosyolojik boyutuyla çözümleme amacı taşıyan bu çalışmanın temel problemi, toplumların, ulus-devlete aidiyet ve yurttaşlık duygusunu küreselleşme karşısında ne ölçüde sürdürebileceği, daha üst ya da daha alt bir toplum yapısının global toplum tipi olan ulus-devletin yerini alıp almayacağıdır. Çalışmada, ulus-devlet yapısının küreselleşme olgusu karşısındaki durumunu Giddens, Bauman ve Habermas'ın görüşleri doğrultusunda sosyolojik bağlamda ortaya koyabilmek için oluşturulan araştırma soruları şunlardır:

1-Küreselleşme karşısında ulus-devletlere aidiyet bağı zayıflayarak, yerine farklı bir aidiyet bağı ikame olacak mı?

2-Global (bütüncül) toplum türü olarak Ulus-Devletlerin yerini farklı bir global toplum türü alacak mı?

3-Ulus-devlet yurttaşlığı bağının yerini farklı bir bağ alacak mı?

4-Ulus-devletlerin küreselleşme sürecine uygun olarak yeni bir yapılanma içine girmeleri kaçınılmaz mıdır?

5-Ulus-devletlerin getirisi olan modern toplumların, ulus-devlet yurttaşlığı biçimi ve demokrasi anlayışı küreselleşme sürecinde nasıl bir dönüşüme uğrayacaktır?

Araştırmanın temel soruları bağlamında çalışılan konu, bu üç toplumbilimcinin görüşleri çerçevesinde küreselleşme karşısında ulus-devletlerin varlıklarını sürdürecekleri, ancak ulus-devlet sisteminin ve toplumsal yapının dönüşeceği düşüncesini ortaya koymaktadır.

Çalışmanın Yöntem ve Teknikleri

Araştırma, konusu bakımından betimsel nitelikli bir çalışmadır ve bu nedenle betimsel bir yaklaşımı zorunlu kılmaktadır. Çalışmada kaynak tarama metodu uygulanmış ve ele alınan konu karşılaştırmalı bir mantıkla ayrıntılı bir biçimde irdelenip incelenmiştir.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, küreselleşme kavramı, küreselleşmenin oluşum ve gelişim aşamaları, küreselleşmeye yaklaşımlar, küreselleşmenin boyutları üzerinde durulmuş, Küreselleşmenin boyutları ekonomik toplumsal ve politik olarak farklı açılardan sunulmuştur.

İkinci bölümde, ulus-devlet kavramı, ulus-devletin modern toplum yapısıyla ilişkilendirilmesi bağlamında doğuşu ve gelişim süreci, ulus-devlet yapılanmasının önemli unsurlarından olan ve sosyolojik açıdan da ulus-devletlerin oluşumuna temel oluşturan milliyetçilik ve yurttaşlık olgusu ve küreselleşme olgusu karşısında ulus-devletin durumu ele alınmıştır.

Üçüncü bölüm, Ulus-devletlerin küreselleşme karşısındaki konumlarına yaklaşımları açısından Giddens, Habermas ve Bauman'ın görüşlerine yer verilmiştir. Bu bölümde önce Giddens'in Ulus-devlet kavramına bakışı, ulus-devlet sınıflandırması, Ulus-

devletin yapılaşma teorisi ve modernlik çözümlemesi irdelenmiş, ulus-devletin geçirdiği aşamalar ele alınarak değerlendirilmiştir. Konunun daha iyi anlaşılabilmesi için, Giddens'in ulus-devlet, ulus ve ulusçuluğa bakış açısı ile küresel sistemde ulus-devletlerin konumu adı altındaki analizlerine yer verilmiştir.

Üçüncü bölümün ikinci kısmı Bauman'ın değerlendirmelerine ayrılmıştır. Giddens'ta olduğu gibi Bauman'ın da sosyoloji ve toplum üzerine yaptığı çalışmalardaki duruşu değerlendirilmiş ve Bauman'ın bakış açısıyla küreselleşme, küreselleşmenin toplumları yeniden yapılandırması ve küreselleşme karşısında ulus-devletlerin durumu üzerindeki değerlendirmeleri çalışılmıştır. Küreselleşmeyi kaos ve düzensizlik ortamı yaratmakla nitelendiren Bauman'ın ulus-devletleri ekonomik, politik ve toplumsal açıdan işlevlerini daraltıp, nasıl bir dönüşüme doğru itmeye uğraştığı konusundaki görüşlerine yer verilmiştir.

İkinci bölümün üçüncü kısmında Habermas incelenmiş, yüzyıla bakışı, ulus-devlet, ulusçuluk ve demokrasinin küreselleşmeye yaptıkları değişimler analiz edilmiş, yine Habermas'ın bakış açısıyla ulus-devletin geleceği ve küreselleşme, ulus sonrası birleşimler ve uluslar üstü yeni bir devlet yapılanmasının var olup olmayacağı sorgulanmıştır.

Sonuç bölümünde ise, Giddens, Bauman ve Habermas'ın görüşleri karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Küreselleşmenin bütün olumsuz etkilerine karşın ulus-devlet yapısının önemini ve varlığını sürdüreceği (Taşdelen, 1997: 61) görüşü ortaya çıkmıştır. Daha tamamlanmamış ve hala çok tartışılan farklı açılardan değerlendirilen küreselleşme olgusunun toplumlar ve ulus-devletler üzerindeki etkilerini tam olarak belirleyebilmek şu an için olanaksız görünmektedir. Ülkemizde de küreselleşme karşısında ulus-devletin üniter yapısını koruyup koruyamayacağı Türk sosyal bilimcilerin de tartışma konusu haline gelmiştir. Çalışmada yakalanmaya çalışılan hedef, küreselleşme olgusunun ne olduğu ve yeni bir düzen olarak değerlendirilen bu sürecin, ulus-devlet sistemi ile modern toplumları nasıl etkileyeceğini tespit etmek bağlamında tartışmaya katılan çağdaş sosyoloji teorisyenlerinden Giddens, Habermas ve Bauman'ın bu sorulara buldukları yanıtları değerlendirmek olmuştur.

BÖLÜM 1: KÜRESELLEŞME VE OLUŞTURDUĞU YENİ DÜNYA DÜZENİ

1.1. Küreselleşme Kavramı

Küreselleşme sürecinin başlangıç tarihi daha eski olmakla birlikte kavram olarak 20. yüzyılın sonlarından itibaren dünya gündeminde yerini almış bulunmaktadır. Daha açık bir anlatımla “*Globalization-Küreselleşme*” kavramı, tarihte ilk kez 1961 yılında Webster Lugatı'na girmiş (Hablemitoğlu, 2004: 39), 1970’li ve 1980’li yıllarda dile getirilmiş, 1990 yılından itibaren de hemen her alanda sıkça kullanılır olmuştur.

Son yıllarda özellikle akademik çevrelerde de oldukça sık tartışılan bir konu durumuna gelen küreselleşme, sosyoloji çalışmalarının arasına 1990’larda girmiştir denilebilir. Marksist tarihçi Hobsbawm’a göre, 1980’lerin sonu ile 1990’ların başı dünyanın kritik bir aşamaya ulaştığı yıllardı ve tarihte bir devir kapanırken bir yenisi açıldı (Hobsbawm, 1999: 5). SSCB’nin çöküşü, Batı ülkelerinin bu çöküşten yararlanmaları, bilişim teknolojilerinin dünyayı iletişim ağlarıyla birleştirmesi, tüketimde oluşan değişiklikler, kişisel bilgisayarların artışı, internet ve cep telefonu kullanımı, küreselleşmenin yeni zenginlik yolları yaratması, bu tarihlerde küreselleşmenin gündeme oturmasını ve önemli bir olgu durumuna gelmesini sağladı.

Küreselleşme kavramı konusunda sosyal bilimlerin farklı dallarında yapılan tanımlara bakıldığında; çoğu kimse küreselleşmeyi siyasi ve ekonomik bir olgu olarak algılamakta, en yaygın tanımlar küreselleşmenin bu boyutlarını ön plana çıkarmaktadır. Birçok yazar tarafından küreselleşme, küresel bir ekonominin var olması ile eş anlamlı olarak kullanılmaktadır (Hablemitoğlu, 2004: 35). Oysa Giddens’in da belirttiği gibi küreselleşme, tek bir süreç değildir. Karmaşık süreçlerin bir araya geldiği bir olgudur (Giddens, 2000: 25). Şu halde küreselleşme salt siyasal ve ekonomik konularla sınırlı olmayıp, bunlarla birlikte toplumsal, kültürel, teknolojik vb. alanlarda da varlık ve değişkenlik gösteren bir süreçtir.

Graham ve Newham, küreselleşmeyi değişim çerçevesinde şöyle tanımlamaktadırlar: “*küreselleşme, devlet merkezli kurumların ve devlet merkezliliğe yapılan atıfların,*

salt uluslararası değil, tamamıyla küresel bir bağlamda faal olan farklı aktörler arasındaki ilişkilerin yapısı içinde eridiği süreçtir” (Graham ve Newham, 1998:201).

Giddens’a göre küreselleşme, *“Yerel oluşumların millerce ötedeki olaylarla biçimlendirildiği ya da bunun tam tersinin söz konusu olduğu yollarla uzak yerleşimleri birbirine bağlayan dünya çapındaki toplumsal ilişkilerin yoğunlaşması”*dır (Giddens, 1997: 66; 2004: 69). Giddens’ın küreselleşmeyi daha geniş kapsamlı terimler açısından değerlendirdiği dikkati çekmektedir. Örneğin Giddens modern toplumları ve dünya düzenini yeniden biçimlendiren hızlı toplumsal, siyasal ve ekonomik değişimlerin gerisindeki temel itici gücün küreselleşme olduğuna inanmaktadır.

Harvey küreselleşmeyi, zaman–mekân sıkışması sonucunda dünyanın küçülmesi olarak nitelendirir (Harvey, 1999). Bunun çıkış noktası teknoloji alanındaki gelişmelerdir. Teknolojik gelişmeler zamanın akışını hızlandırırken, aynı zamanda bir yerden bir yere ulaşmanın kolaylaşmasını ve hızlanmasını da sağlamaktadır. Demiryolu ağlarının gelişmesi, buharlı gemiler, -telgraf, telefon, radyo, televizyon gibi iletişim araçlarının yaygınlaşması, özellikle günümüzde uydu haberleşme teknolojisi ile internet ağının yayılması, bu teknolojik gelişmelere ve Harvey’in değindiği zaman–mekân sıkışmasına örnek olarak verilebilir. İletişim devrimi ve internet teknolojisi, aynı zamanda her tür bilgiye anında ulaşılabilme şansını da kazandırmıştır. Günümüzde ticaret ve banka işlemlerinin internetle birlikte küreselleştiği gözlemlenmektedir. Daha önce de değinildiği üzere salt bunlarla sınırlı olmayan küreselleşme, diğer uzmanlık alanlarında da varlığını göstermekte; teknolojik, ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel açıdan ayrı boyutlarda ele alınmaktadır.

Günümüzde çoğu kimse, küreselleşmeye duyduğu güveni dile getirmekte, hatta içinde yaşadığımız dünyayı daha zengin ve daha mutlu insanların bulunduğu bir yaşam alanına dönüştüreceğine ilişkin olumlu düşünceler taşımaktadır. Onlara göre küreselleşme olgusu, *“istikrarlı ve uygar bir uluslararası ilişkiler rejimi gerçekleştirecek”* (Kadiroğulları, Arkin, 2006) ve bu yolla çağdaş dünyaya gelişim ivmesi kazandıracaktır. Aşağıda ayrıca değinileceği üzere, küreselleşmeye yöneltlen olumlu bakış açılarının yanında, bu sürece karşı olumsuz tavır takınanlar da dikkati

çekmektedir. Küreselleşme karşıtları, bu süreçte kazananlardan çok kaybedenlerin bulunduğu, temel amacının kar elde etmek olup, bu karın büyük bir bölümünün elit gruplara, Amerikalı yatırımcılara ve çok uluslu şirketlere gideceği görüşündedirler. Bu bağlamda küreselleşmenin, insanlığın iyiliğinden çok, ayrıcalıklı (elit) bireylerin isteklerine odaklandığını, bu durumun üçüncü dünya ülkeleri için serbest ticaret ve borçlar açısından kötü sonuçlar doğuracağını dile getirmektedirler. Küreselleşmeyi zengin ya da metropol sermayesinin istikrarlı kar oranları elde edememesi sonucunda kaldığı riskli bir yatırım yöntemi olarak görmektedirler (Kaymakçı, 2003:58).

1.2. Küreselleşmenin Oluşum Ve Gelişimi

Küreselleşme salt günümüze özgü olmayıp, insanlık tarihinin çeşitli dönemlerinde din, siyaset, toplum, ekonomi, bilim ve teknoloji alanlarında kıtalar, bölgeler ve ülkeler arası akışlarla toplumlar ve bireyler üzerinde etkinliğini sürdürerek yaşadığımız çağa damgasını vuran bir olgudur.

Küreselleşme sürecinin başlangıcını aslında dinlerin ortaya çıkışı ile ilintilendirebiliriz. İslamiyet, Hıristiyanlık ve Musevilik bütün dünyayı etkilemeye başlamıştır. Her ne kadar Musevilik bir ulusun dini olsa da yine de dış dünyaya açıktır.

Russel, Roma İmparatorluğu için değişik bir tespitte bulunmuştur. O'na göre; Romalıların yaptırmış olduğu yollar, o dönem için ulaşımı genişletmiştir. Ayrıca Roma İmparatorluğu'nun sınırlarda serbest geçiş hakkı tanımış olmasını da küreselleşme yolunda bir gelişim olarak görmektedir (Russel, 1972:43). Ayrıca Roma İmparatorluğu'nun geniş alanlara yayılması, Arap kavimlerinin yayılmacı politikası ile dünyaya tek başına hükmetmek ve yeryüzüne kendi kurallarını yerleştirmek konusundaki uğraşları da eski dönemlerdeki küreselleşme amacına örnek verilebilir.

Eski dönem küreselleşme hareketlerinden biri de Fransız, Portekiz ve İngiltere (üzerinde güneş batmayan ülke) gibi, Ortaçağın gelişmiş ülkelerinin, sömürge kurma çabalarıdır. Hammaddeyi ele geçirmek ve kendilerine yeni pazarlar oluşturmak için sömürgeleştirme politikalarına başlamışlardır. Bu durum da içinde küresel yapıyı barındırmaktadır. Sömürgeleştirme politikaları ekonomik çıkarlar bağlamında

düşünölmüş, ekonomik çıkarların tam anlamıyla elde edilebilmesi için de sömürge durumundaki ölkelerin kültürel özellikleri yavaş yavaş değıştirilmiştir. Buralarda yeni sosyo-kültürel yapılar oluşturulmaya çalışılmıştır. Pusulanın bulunması, denizcilik alanındaki gelişmeler ve coğrafya biliminin gelişmesiyle Batı dünyası 16. Yüzyıldan itibaren bu üstün durumunu kullanmıştır. Amerika Kıtası'nın keşfi ticaret yollarını değıştirmiş, artık Afrika ölkelerine ticaret Doğu yollarından yapılmamaya başlamıştı. Bunun yardımıyla Avrupa iyiden iyiye güçlendi. Avrupa'da oluşan sermaye birikimi ve İngiltere'de başı çeken Endüstri Devrimi ile yeni bir dönem başladı. Artık ticaret yerini yavaş yavaş endüstriye bıraktı. Avrupa için Endüstri Devrimi yeni para yolları yaratırken, endüstriyi yakalayamamış ölkeler verimsiz bir sürece girdi. Öyle ki; diğer bölgeler yalnızca Avrupa'nın pazarına dönüşmüş ve yerli üretimleri durma noktasına gelmişti. Kapitalizmin olmadığı yerler az gelişmiş olarak nitelendirilerek aşağılanmaya başlandı ve eşitsizlikler baş gösterdi.

Avrupalılara göre tek uygarlık Batı Uygarlığı idi. Batı'da oluşan para birikimi lüks eşyalara karşı büyük bir istek uyandırdı. Avrupa'daki aristokratlar lüks eşyalarla yaşamaya başladı, ancak endüstri devrimiyle birlikte oluşan burjuva sınıfı tarafından sağlanan ve üretilen lüks yaşam biçimi aristokrat sınıfı burjuva sınıfına bağımlı duruma getirdi. Bu yaşama biçimi için gereken tek şey ise altındı, yolu da Afrika'daki ölkeleri sömürmekten geçiyordu.

“Avrupalı, efsaneleşmiş Cipangu'da evlerin som altından çatıları olduğundan söz eden Marco Polo'nun kitaplarını okuyordu” (Dura, 2003: 50). Kısacası; daha da zengin olma hırsı, paranın her şeyi sağlayacağına olan inanç, teknik gelişmeler ve tek uygarlık saplantısı ile dünyaya hükmetme isteği sömürge siyasetinin yayılımına neden olmuştur. Yeni yerlerin keşfedilmesi ile yayılan Avrupa uygarlığı teknik, giyim-kuşam, yeme-içme, müzik, dil ve kültürel öğeleriyle o zaman için yavaş yavaş küreselleşmeyi yeniden gündeme taşımıştı.

Günümüze doğru gelindiğinde, *“klasik ideolojilerin ve güç ilişkilerinin etkilerini yitirmesi, küreselleşmeyi tüm dünya devletleri arasında geliştirmiştir. Soğuk savaşın sona ermesinden beri yaşanan temel çatışmalar uluslararası değil, daha çok alt düzeyde ve etnikti”* (Kettl, 2004:142).

Küreselleşme olgusunun gelişiminde Hobsbawm'a göre üç önemli olay dikkati çekmektedir. Bunlar soğuk savaş, sömürgeciliğin sonu ve Avrupa'da sosyal devletin yapılanmasıdır. Silahlanma yarışına giren devletlerin birbirlerini tehdit unsuru olarak görmeleri, bu karşılıklı tehdidin ülkeler arasında denge oyunlarına yol açması sıcak savaştan soğuk savaşa geçiş yapmalarına neden olmuştur. Diğer yandan imparatorlukların yıkılması, sömürge durumundaki devletlerin bir bir bağımsızlıklarına kavuşmaları, batılı büyük devletlerin giriştikleri işgal deneyimlerinin kötü sonuçlarla son bulması da sömürgeciliğin sonunun geldiğini göstermektedir. Dünyanın karma ekonomiye geçişi endüstriyel üretimi dört kat artırmış, bu zengin ile yoksul ülkeler arasındaki uçurumu daha da açmıştır. Karma ekonomi vaadiyle vatandaşlık hakları ve temel sosyal haklar etkin bir biçimde daha iyi duruma getirildi (Habermas, 2002: 57). Bu da Avrupa'da sosyal devletin kurulması için olumlu bir gelişme olmuştur.

1945 yılında İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinin ardından soğuk savaş başladı. Soğuk savaş tarih yazımında kalkış noktası olarak ya Sovyetler Birliği'nin kapitalist Batı'ya meydan okuyuşu (Hobsbawm, 1999), ya da liberal batının totaliter rejimlerle mücadelesi alınmak suretiyle bugün de sürdürülmektedir (Habermas, 2002:52). Habermas, bu iki yorumda da İkinci Dünya Savaşı'ndan sadece Amerika'nın güçlenmiş olarak çıktığını ve soğuk savaş atlatılabilen tek süper güç olduğunu vurgular. Sovyetler Birliği, siyasi açıdan kendini gösterebilmiş, ancak ekonomik ve sosyal yönden kendini geliştirememiş, liberalizme karşı koyamamıştır. 1945 yılından sonra düşüncelerde de devrim yaşanmıştır. 1945'ten sonra ortaya çıkan bu kültürel iklim değişimi, savaş sonrası oluşan ve 1980'li yıllara kadar, çağa farklı bir çehre kazandırmış olan üç siyasi gelişimin arka planını oluşturmuştur (Habermas, 2002: 56).

İkinci Dünya Savaşı'nın devam ettiği dönemlerde ABD'de bir komisyon kurulmuştur. Bu komisyon Amerikan endüstrisinin gereksinim duyduğu en az uğraş ve maliyetle sağlanabilecek araçların elde edilmesini amaçlayan Dış İlişkiler Komisyonu'dur (The Council of Foreign Relations). Bu komisyonun asıl amacı; liberalizmin ve kapitalizmin yayılarak sermayenin güçlü kılınması ve bunun için gerekli olan toplumsal koşulların yavaş yavaş oluşturulmasıydı. Bu amaçların

gerçekleşebilmesi için de Uluslararası Para Fonu, (IMF) ve Dünya Bankası kuruldu. Ancak kapitalizm kendine özgü hareket yeteneği ile farklılıklara aldırılmadan yoluna devam etti. Bu da ona küresel bir nitelik kazandırdı. Bu nedenle; IMF ve Dünya Bankası gibi kuruluşlarda hala ulusal ekonominin egemen olduğunu, kapitalist sistemin de işlerken gücünü ulusal devletten aldığını ve bir ulusun sermaye aracı olduğunu da belirtmek gerekir (Habermas, 2002: 10).

İkinci Dünya Savaşı'na katılan ülkelerin ekonomik gücü çökmüştü. Bu ülkeler, savaşın yarattığı ağır borç yükü ve her yerde kendini gösteren enflasyonla baş etmek zorunda kaldılar. Savaşan her ülke, bir yandan savaş giderlerini karşılamaya çalışırken, öte yandan enflasyonu düşürecek önlemlere başvuruyordu. Yıkılmış, harabeye dönmüş olan 1945 yılının Avrupa'sı, iki dünya savaşı arasındaki uluslararası konumundan çok uzaktı. Ekonomisi tümüyle dağılmış olan Batı Avrupa, artık dünya ticaretinin kutuplarından biri olmaktan çıkmıştı. Buna karşılık ABD savaştan yıkılmadan çıkan tek büyük sanayi ülkesiydi. Sonuç olarak İkinci Dünya Savaşı sonrasında darmadağın olmuş bir Avrupa karşısında, diplomatik girişimlerle konumunu giderek güçlendiren SSCB ve ABD artık Avrupa devletlerinin siyasal ve ekonomik açıdan yeniden yapılanmasında önemli rol oynayan dünyanın iki süper gücü olarak ortaya çıkar. Bu süreçte Avrupa, Sovyetler Birliği'nin dağılmasına kadar Doğu'da SSCB'nin, Batı'da ABD'nin etrafında toplanmış iki bloktan oluşur. Böylece "iki kutuplu dünya" süreci başlamış olur (Thema Larousse, 1993: 269).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında dünyada -özellikle ekonomik açıdan- yaşanan dengesiz gelişmenin ardından ülkeler arası göç başlamıştır. Önceleri ucuz işgücü olarak çalışan göçmenler, geldikleri yerin kültürel dokusunu bu ülkelere taşıyarak yaşamaya başladılar. Bu durum göç alan ülkeleri rahatsız edip, hükümetleri belli önlemler almaya itse de göçmenlerin tam olarak uyumunu sağlayamadı. Giddens bu konu üzerine şu örneği vermektedir: *"1985 yılında sınırların açılmasıyla ilgili Schengen Antlaşması'na imza atan ülkeler, Avrupa Topluluğu ülkelerine dış sınırlarını daha sert tedbirlerle korumaları çağrısı yapmaktadır. 1998 yılı haziran ayında Fransa Kürt sığınmacıların Fransa topraklarına girmelerine engel olmak amacıyla İtalya sınırına birlikler göndermiştir. Almanya, İtalya'da otobanlarda kontrol noktaları oluşturmak için talepte bulunmuştur. Buna rağmen Schengen*

Antlaşması önce Yugoslavya'dan ve daha sonrada Arnavutluk'tan gelen göç dalgasına karşı hayatini devam ettirmektedir” (Giddens, 2000:152).

Ayrıca hizmet sektörünün ve nitelikli işgücünün gittikçe yaygınlık kazanması da önemli ve dikkat çekici bir durumdur. Nitelikli işgücünün yarattığı ülkeler arası beyin göçü de teknolojik yenilikler ve küreselleşmenin artmasına neden olmaktadır.

Bu durumların yanında ulusları aşan sivil toplum örgütlerinin çoğalması ve yayılması, sermaye piyasalarının öneminin artması, iletişimin ve bilgi teknolojilerinin dünya çapında yaygınlaşması, komünizmin çökmesi, doğu bloğu ile batı bloğunun birbirinden ayrılması, BM'nin kurulması, İnsan Hakları Beyannamesinin kabul edilmesi, batının pazarlar araması, uzay teknolojisi, anayasal vatandaşlık kavramının gelişmesi, uluslararası devletler sistemi, teknoloji alanındaki gelişmeler, internet, cep telefonu ve uydu yayıncılığının yaygınlaşması da küreselleşmenin yaygınlaşmasında önemli gelişmeler sağlamıştır.

Küreselleşme hareketlerinin yaygınlık kazanmasının altında yatan en önemli nedenlerin başında iletişim teknolojisi ve son dönemin en önemli buluşlarından biri olan internet teknolojisi yatmaktadır. *“Bu sistem yalnızca 24 saat kesintisiz mali piyasaları oluşturmakla kalmamış, aynı zamanda mevcut yönetim anlayışını da dönüştürmüştür. Yerel telefon konuşmalarını ucuzlatabilmek için insanlar internete bağlanmışlar, dünya çapında birçok kuruluş bu şekilde aralarında bilgi alışverişi yapmaya başlamışlardır” (Kettl, 2004: 143).*

Devletler artık gittikçe yayılan bu iletişim teknolojileri sayesinde bilgiye daha rahat ulaşabilme olanağını buldular; bu da onlara güç kattı. Çünkü günümüzde bilgi sahibi olmak, çağın gereği olarak kazanmak demektir. Güçlü olan kazanır ve bilgi de çağımızda güç demektir. Bugün artık endüstri çağı bilgi çağına yerini bırakmıştır. Bir zamanlar Endüstri Devrimi ile başlayan gelişmeler ve dünyadaki değişimler artık bilgi toplumuna geçişle birlikte yeni bir boyut kazanmaya başlamıştır. Yılmaz'a göre; ülkeler teknolojik açıdan üç gruba ayrılmaktadır. Bunlar; teknoloji üreten, teknoloji satın alıp kullanan ve teknolojiyi ne üreten ne de kullanan ülkeler olarak değerlendirilebilir (Yılmaz, 2004: 11).

Teknolojik gelişmelerin küreselleşmeye en çok ivme kazandıran yanı, elektronik sektörüdür. Elektronikte gelişme sağlayan ülkeler, diğerlerine ekonomik anlamda da fark atmaktadır. Devletlerin uluslararası ilişkilerindeki konumunu da izledikleri siyasetten çok, teknoloji alanındaki gelişmişlikleri belirlemektedir.

Konu ile ilgilenen birçok düşünür, artık endüstrileşmenin önemini gittikçe yitirdiği, bunun yerini teknoloji ve bilgi ekonomisinin almaya başladığı konusunda hemfikirdirler. Bu durum, istihdamda da değişiklikler yapmakta ve yeni meslek dalları ortaya çıkarmaktadır. Hizmet sektörü adı altında yeni bir sektör hızla gelişmekte, bu sektörün gelişimi için eğitime de büyük paylar harcanmaktadır. Ayrıca sürekli yenilenen teknoloji karşısında, nitelikli elemanların kendilerini duruma uydurması için teknoloji ile birlikte kendilerini de yenilemeleri gerekmektedir. Bu durum hükümetlerin eğitim ve teknoloji gelişimine katkıda bulunup, dünya ülkeleri içinde yer edinebilmeleri açısından büyük maliyetler gerektirmektedir ve Habermas'ın dediği gibi yaşam dünyası gittikçe akılsallaşmaktadır (Habermas, 2004: 207).

1.3. Küreselleşmeye Yaklaşımlar

Küreselleşme güncelliğini gittikçe arttıran bir olgu durumuna gelmekte ve sürekli tartışmalara neden olmaktadır. Zamanla daha çok önem kazanan bu konuda birçok düşünce ortaya atılmıştır. Küreselleşme, kimilerine göre baskıcı bir kapitalizm ve emperyalizm; kimine göre ise doğal olarak gelişen ve engellenemez bir süreçtir. Aslında daha tam olarak sonuçlanmamış bir süreç olduğundan, küreselleşme tartışmaları sürüp gideceğe benziyor.

Günümüzde Küreselleşmeye ilişkin yaklaşımlar üç gruba ayrılmakta ve sözcüleri buna göre adlandırılmaktadır. Bunlardan birincisi küreselleşme yanlıları “aşırı küreselleşmeciler” (hyperglobalist), ikincisi küreselleşme karşıtları “kuşkucular” (skeptical), üçüncüsü de küreselleşme olgusu karşısında ulus-devletlerin yeniden yapılandırılması gerektiğini savunanlar “dönüşümcüler” (transformationalist)’dir.

1.3.1. Aşırı Küreselleşmeciler (Hyperglobalist)

Aşırı küreselleşmeciler kısaca “Radikaller” olarak da adlandırılmaktadır.

Radikallere göre; küreselleşme çağdaş dünyaya gelişim ivmesi kazandırmaktadır. Bu da “barışı sağlayacak, istikrarlı ve uygar bir uluslararası ilişkiler rejimi gerçekleştirecektir” (Kadiroğulları, Arkın, 2006) Endüstrileşmeyle birlikte uluslararası piyasa daha önemli bir duruma geçmiş, siyaset ve ulus-devlet politikaları önemini yitirmeye başlamıştır. Neredeyse devlet politikaları artık uluslararası piyasalar ve çok-uluslu şirketler tarafından etkilenir konuma gelmişlerdir. Bu gelişmeler karşısında Aşırı küreselleşmeciler, dünya toplumunun ulus-devletlerin yerini almakta olduğu ya da alacağı (Bozkurt, 2003), küresel düzeyde bir “dünya vatandaşlığı” kavramının ve yeni toplumsal örgütlenme şekillerinin belirlemeye başladığı görüşündedirler.

Giddens, radikallerin küreselleşmenin tamamen gerçek olduğunu iddia etmekle yetinmeyip, sonuçlarının istisnasız her yerde hissedilebileceğini söylediklerini vurguladıktan sonra, “uluslar eskiden sahip oldukları egemenliğin, siyasetçiler de olayları etkileme yeteneklerinin önemli bir kısmını kaybettiklerini, böylece ulus-devlet çağının sona erdiğini ve ulusların artık basit birer kurgu düzeyinde kaldığını, Asya krizinin ekonomik sıkıntılarının küreselleşme gerçeğini tüm çıplaklığıyla ortaya serdiğini düşündüklerini” dile getirmektedir (Giddens, 2000 : 21).

Aşırı küreselleşme yanlıları, küresel ekonominin yükselişini, yeni dünya düzeninin temeli; küresel düzeyde kültürel karışım, kültürel yayılma ve küresel yönetim kurumlarının doğuşunu yeni dünya düzeninin temsilcileri ve ulus-devletin sonu olarak yorumlamaktadırlar. Onlara göre küreselleşme, ülkeler arasında uluslararası işbirliğini kolaylaştırmakta; artan küresel iletişim altyapısı sayesinde farklı ülkelerin halkları, ortak çıkarlarının daha çok farkına varmakta ve bunun sonucunda da küresel bir uygarlığın doğuşu için ortak bir zemin oluşmaktadır (Hablemitoğlu, 2004: 21).

Aşırı küreselleşmeciler olarak adlandırılan küreselleşme yanlısı grubun içinde değişik düşünceye sahip olanlar da vardır. “Örneğin neo-liberaller, devlet gücü üzerinde piyasanın ve bireysel otonominin başarısını hoşnutlukla karşılarken, aynı grup içinde yer alan neo-marksistler ya da radikaller, çağdaş küreselleşmeyi, baskıcı küresel kapitalizmin temsilcisi olarak nitelendirmektedir” (Hablemitoğlu, 2004: 20).

Bu küreselleşme yanlılarına göre; küreselleşme çok büyük bir hareketlilik yaratmakta, gelişmelerin hızlı bir biçimde her yere ve her kişiye ulaşmasını

sağlamaktadır. İnternet ve medya teknolojileri aracılığıyla insanlar zaman ve mekân açısından daha şanslı bir durumda yaşamaktadırlar. Piyasalar daha da hareketlenmiş artık banka işlemleri ve piyasalar günün her saati herkesin ulaşabileceği konuma gelmiştir. Hükümetlerin yönetimle ilgili bilgileri bilgisayar ortamına taşınması, vatandaşların birçok konudan haberdar olmasını sağlamış ve bu durum, bireylerin kendi haklarını savunmasını ve insanların uluslar ötesi etkileşimini artırmıştır. Küreselleşme, kendi dinamikleri olan internet ve medyadan yani güçlü ve hızlı iletişim olanaklarından yararlanan sivil toplum örgütleri ve (bağımsız) bireyler sağlayarak bir tür “*Dünya Kamuoyu*” oluşturmaktadır (Kadiroğulları, Arkin, 2006).

Radikallere göre, küreselleşme ayrıca aşağıdaki yararları sağlayacaktır (Anonim, 2005: 112-113).

Küreselleşme, küresel ekonomik büyümenin ana kaynağı olacak, ekonomik büyüme ile yeni gelir ve servet artışları yaratılacak, ekonomik büyüme daha iyi yaşam koşulları sunacak, politik istikrara katkıda bulunacak,

Uluslararası sermaye piyasaları ile bütünleşen ekonomisi istikrarlı ülkeler hızlı bir ekonomik büyüme sürecine girecek,

Eğitim ve teknoloji geliştirme altyapısı etkin, güçlü sosyal sermaye ve nitelikli işgücüne sahip ülkeler rekabet gücü kazanacak,

Yaratıcılık ve teknolojik gelişmeler hızlanacaktır.

1.3.2. Küreselleşme Karşıtları (Kuşkucular)

Aşırı küreselleşme yanlılarının karşısında yer alan bu grup, “*kuşkucular*” olarak da tanımlanmaktadır. Bunlara göre, küreselleşme ulus-devlet sistemini yıpratıcı bir olgudur. Küreselleşmeyle birlikte çok uluslu şirketler hükümetleri aşan bir güç oluşturmaya başlamıştır. Küreselleşme karşıtları ya da Giddens’in deyişiyle “*şüpheliler*”, genellikle sol görüş etrafında toplanıyorlar ve “*küreselleşme nosyonunu, refah sistemlerini ortadan kaldırmak ve devlet harcamalarında kısıntı yapmak isteyen serbest piyasacıların ortaya attığı bir ideoloji*” olarak değerlendiriyorlar (Giddens, 2000: 21).

Solun temsilcilerinden biri olan dilbilimci Chomsky de küreselleşmeye karşı duran bir bakış açısı ile yaklaşmaktadır. Chomsky, küreselleşmenin ve küresel piyasanın büyümesinin ulus-devletleri yıprattığını ve gücünü azalttığını dile getirmektedir. Hatta Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü'ndeki (OECD) birçok ülke ve ayrıca Amerika, Kanada, Japonya kendi ulusal faizlerinin belirlenmesini merkez bankalarına devretmiştir. Ayrıca Chomsky, internet üzerindeki suçların emniyet güçlerini zorladığını söylemektedir. Ona göre, gelişen teknoloji ile birlikte istihdamın azalması, insanlar ve ülkeler arası eşitsizliğin derin uçurumlar açması küresel suçların en dikkat çekici nedenlerindedir. Chomsky'in küreselleşmeye karşı durmasının bir diğer nedeni olarak da üçüncü dünya ülkelerinde endüstri ve serbest ticaretin çökeceği, işsizliğin ve yoksulluğun artacağı, sadece küresel kapitalizmin karlı çıkacağına olan inancıdır (Chomsky, 2002: 29-30).

Küreselleşmeye olumsuz bakanlar, bu sürecin sömürünün ve emperyalizmin küreselleşmesi anlamına geldiğini ve ağırlıklı olarak küreselleşmenin ekonomik açıdan zenginler lehine işleyen bir tablo ortaya çıkardığını, dolayısıyla adaletsizliğe yol açtığını ileri sürmektedirler (Anonim, 2005: 41). Bu bağlamda küreselleşmenin en önemli olumsuzluklarından biri, gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler arasında yaşanan gelir dağılımı adaletsizliğidir. Örneğin 2000 yılı İnsani Kalkınma Raporu'na göre; dünyada en zengin yüzde 20'lik gelir grubu dünya gelirinin yüzde 86'sını, ortadaki yüzde 60'lık grup dünya gelirinin yüzde 13'ünü, en alt yüzde 20'lik grup da dünya gelirinin yüzde 1'ini almaktadır. Mal ve hizmet ihracatında ise yüzde 80'lik pay zenginlerin, yüzde 1'i de en altta yer alan yüzde 20'lik bölümündür (Anonim, 2005: 111).

Yine küreselleşme karşıtlarına göre, dünya küresel bir uygarlık yerine, yeni anlayışlar çerçevesinde bölünmeye doğru gitmekte; küreselleşme, bütünleşmeyi değil, farklı kültürler, farklı uygarlıklar ya da bölgeler arasında yeni çatışmaları, bölünmeleri beraberinde getirmektedir (Hablemitoğlu 2004: 23).

Kuşkuculara göre, küreselleşmenin diğer olumsuzlukları şunlardır (Anonim, 2005: 113- 114):

Küreselleşme dışında kalan ülkelerde ekonomi, rekabet gücünü yitirecek,

Yaratılan gelir ve servet artışlarının dağılımı adil olmayacak, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arası fark daha da belirginleşecek, gelir dağılımındaki bu bozulma ülkelerde toplumsal ve siyasal gerginliklere-çatışmalara yol açacak, politik istikrar bozulacak,

Ekonomik büyümenin yarattığı servetin paylaşımı büyük aktörler arasında çıkar çatışması yaratacak, ekonomik istikrarını sağlayamamış ülkeler sermaye hareketlerinden yararlanamayacak ve ekonomik büyüme için yeterli kaynak bulamayacak, dünya ekonomisi giderek daha kırılgan bir yapıya girecek ve küresel krizlerden çıkış süresi uzayacak,

Teknoloji ve bilgi üretemeyen, sosyal sermayesi zayıf ülkeler, rekabet güçlerini giderek kaybedecektir.

1.3.3. Dönüşümcüler (Transformationalist)

Dönüşümcüler, ne kuşkucular gibi küreselleşme olgusunu yadsırlar, ne de radikaller gibi ulus-devletin sonunun geldiğini kabul ederler. Bununla birlikte dönüşümcülerin, küreselleşme konusunda kuşkuculardan çok radikallere yakın durduklarını söyleyebiliriz. Dönüşümcüler, ekonomik, kültürel ve toplumsal açıdan dünyayı kuşatan küreselleşmenin yadsınamaz bir gerçek olarak neredeyse tüm yaşamımızı etkisi altına aldığı kanısındadırlar. Eski kurumların, özellikle piyasaların ve çok uluslu şirketlerin egemenliği karşısında, yetki ve işlevleri gittikçe daralan ulus-devletlerin eski gücüne kavuşabilmesi için küresel yasalara uyumlu duruma getirilmesi düşüncesinde birleşen dönüşümcülerin en önemli temsilcilerinden biri de Giddens'tir.

Giddens, günümüzde küreselleşmenin birçok açıdan hem yeni hem devrimci bir yönü bulunduğunu belirterek, radikallerin de kuşkucuların da küreselleşmenin ne olduğunu, ne tür sonuçlara gebe bulunduğunu doğru anlamadıklarına inanır. Ona göre, iki grup da fenomene yalnızca ekonomik açıdan bakmaktadırlar. Oysa bu doğru bir bakış açısı değildir. Çünkü küreselleşme ekonomik olduğu kadar, siyasal, teknolojik ve kültürel boyutlu bir olgudur (Giddens, 2000: 22-23).

Giddens, ulus-devletlerin küreselleşme karşısında yok olmayacağına inanır. Ona göre, Küreselleşme, bireyler ve toplumlar arası artan bağımlılık demektir. Ancak

ulus-devlet yenedünya düzenine uygun olarak kendini dönüştürmelidir. Giddens, Sosyoloji Derneği ve ODTÜ' nün davetlisi olarak geldiği Ankara'da yaptığı konuşmada, hepimizin küresel dönemin yurttaşları olduğumuzu, iletişim devrimi, teknolojik ilerlemeler gibi yeniliklerin küreselleşmeyi tetiklediğini dile getirmektedir. Yine aynı konuşmada Giddens, sosyolojik olarak ele alındığında küreselleşmenin bir dış güç değil, diyalektik bir süreç olduğunu ve hepimizin ister istemez bu süreçte yer aldığımızı, dolayısıyla küreselleşmenin kaçınılmazlığı ve eski kurumlarının yenedünya düzenine uygun olarak yeniden yapılandırılması ve dönüştürülmesi gerektiğini, söyleyerek dönüşümcü kimliğini de ortaya koymaktadır.

Dönüşümcülere göre, ekonomik açıdan uluslararası finansal kurumlarda yeniden yapılanma ve yeni kurumsal yapılar oluşturma yoluna gidilmeli; böylece küresel, bölgesel ve ülke düzeyinde küresel istikrarı sağlayan ve koruyan alt yapı oluşturulmalıdır (Anonim, 2005: 116).

1.4. Küreselleşmenin Oluşturduğu Yeni Ekonomik Düzen

Küreselleşme sürecinin günümüzde ulaştığı boyutlara ekonomik açıdan bakıldığında, dünyada yeni bir ekonomik düzenin oluştuğu yadsınamaz. *“Yeni ekonomik düzen, 1970’li yılların sonu ve 1980’li yılların başında ABD’de muhafazakârların piyasa ekonomisini kamu müdahalelerinden arındırma eylemiyle başladı. Reganomics, başkan Reagan dönemini tanımlayan ve daha serbestleştirilmiş bir dünya ekonomisi yaratmak amacıyla dönük politikalar demetini oluşturan bu yeni ekonominin adı oldu”* (Kazgan, 2000: 89). Buna göre ABD, yeni ekonomik düzenin oluşumunu sağlayan ülkelerden biri ve en güçlüsü olup, teknolojik buluşlar sayesinde 1970 ve 1980’li yıllarda yön değiştirmeye başlayan ekonomik düzenin iplerini eline geçirmeyi başarmıştır. Teknolojik buluş ve gelişimlerin dünyanın geneline etki etmesiyle birlikte ABD küreselleşme olgusu içinde süper güç konumuna gelmiştir.

1970’li yıllar ekonomik düzenin farklılığı bağlamında dikkat çekicidir. İdeolojik sistem farklılığının ekonomiye yansımaları, bu yıllarda (kapitalizm ve serbest piyasa ekonomisine dayalı ABD ve bunun karşısında SSCB’nin merkezci devletçi ekonomisi) dünya ülkelerinin ikiye bölünmesine neden olmuştur. Bu bölünme yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda askeri ve politik boyut da taşıyordu. Diğer bir anlatımla, ABD ile SSCB arasındaki rekabet ideolojik gibi görünse de bu aslında

ekonomik açıdan bir paylaşım savaşı, dünyanın temel kaynaklarını ele geçirme yarışıydı. SSCB daha çok Doğu ülkeleriyle ilişki içindeyken, serbest piyasanın gittikçe yaygınlaşması ile ABD Batı ülkelerini etkisi altına almıştı. ABD'nin gelişmekte olan ülkeleri yanına çekmesinin altında kuşkusuz yeni pazar, işgücü ve hammadde gerçekleri yatmaktaydı. Ancak bunun yanında, borçları fazla olan ülkeler de bir biçimde ABD'nin kanadında yer alma zorunluluğu içine girdiler.

1991 yılında SSCB'nin dağılması karşısında, ABD ve serbest piyasa ekonomisi iyiden iyiye güçlendi ve gerek bölgesel gerek küresel çapta kendini ön plana çıkartarak, bütün dünyada önem kazandı. Yukarıda değinildiği gibi, gerek yüksek borçlar gerekse yeni ekonomik düzen gereği birçok devlet de serbest piyasa ekonomisine geçerek ABD'nin yanında yer aldı. IMF ile birlikte ABD doları da dünya para ekonomisinde o dönemde istikrarı sağlamaya başlamıştı.

Batı ülkelerinin kurduğu Gümrük Birliği, SSCB ve Doğu Bloğu ülkelerinin o dönem için oluşturdukları merkezi ve istikrarlı ekonomik politikalarla -her ne kadar dış ticaretleri sınırlı da olsa- gelişmeler sağlamaktaydı. Bunun yanında az gelişmiş ülkelerden gelişmiş ülkelere doğru olan işgücü göçü her iki bloğa yarar sağlamıştı. Dış yardımlar adı altında değerlendirilen krediler de o dönemde yoksul ülkelerin kendilerini toparlamasına ve gelişmesine katkıda bulunmuştur.

1970'li yılların sonuna gelindiğinde ise tablo gittikçe değişmiş; birbiri ardına gelen ekonomik durgunluklar ve krizler çevre ülkelerin zarar görmelerine neden olmuş ve büyük bir ekonomik istikrarsızlık baş göstermiştir. SSCB'nin dağılması ile daha da güçlenen Batı bloğu ve serbest piyasanın en büyük gücü durumundaki ABD yeni bir ekonomik düzenle birlikte özelleştirmeyi gündeme getirmiştir.

SSCB'nin dağılmasıyla birlikte komünist tehdidin ortadan kalkması büyük ve tek yanlı bir istikrarsızlık ortamının gelişmesine neden olmuş; işgücü, emek piyasası tamamen rekabet unsuru durumuna gelmiştir. Teknolojik gelişmeler çerçevesinde birçok kişinin işsiz kalması, yalnızca ekonomik değil, toplumsal sorunlara da yol açmıştır. Bütün dünyada yoksulluk oranları artış göstermeye başlamış, toplum içinde artan yoksulluk ülkelerarası uçurumlara yol açmış, aynı zamanda eşitsizlikleri de gündeme getirmiştir.

Gittikçe küreselleşen dünyada artık kapitalizm egemen konuma geçmiştir. Az gelişmiş ülkeler ayakta durabilmek için, ekonomisi güçlü olan ülkelere bağımlı duruma gelmiş, böylece dünya insan merkezinden, ekonomik merkezli bir yapıya bürünmüştür.

Küreselleşme, ekonomik temele dayanmakla birlikte siyasal, toplumsal ve kültürel açıdan da bütün dünyayı etkiler duruma gelmiştir. ABD'nin sermayenin kar haddini arttırmak amacıyla teknoloji üretip, bunu büyük paralarla AR-GE'ler kurarak oluşturmaya çalıştığını söyleyen Kazgan'a göre; küreselleşme olgusu ve teknolojik buluşlar rastlantı değildir (Kazgan, 2005: 85). Bu, tamamen ABD'nin kar oranlarını arttırma, içinde bulunduğu krizden kurtulma ve tek güç durumuna gelme politikasının iç yüzüdür.

Küreselleşme olgusu bağlamında devletin gücünün zayıflamasına neden olan yeni ekonomik düzen, aynı zamanda ulusal ekonomilerin çökmesine de neden olmuştur. Amaç; devletin yetki alanının sınırlanması, bütün dünyada ekonomik rekabet için özelleştirmelerin yaygınlaşmasıdır. Bu çerçevede kamusal alanlar da özelleştirilecektir, piyasalara devlet karışamayacaktır. Ekonomik etkinlikler tamamen özel girişimciler tarafından gerçekleştirilecektir. Bu durum aynı zamanda eşitsiz bir emek piyasası da yaratmaktadır. Uzmanlaşmanın önem taşıdığı yeni ekonomik düzende, niteliksiz işçiler iş bulmakta zorlanmakta, bu durum hem gelir dağılımını hem de toplumsal eşitlik ilkesini zedelemektedir. Buna göre küreselleşme ile birlikte herkesin eşit koşullar altında yaşayacağı, refah ve gelir düzeyinin yükseleceği düşüncesi yerle bir olmaktadır. Günümüzde gerçekten böyle bir sürecin yaşandığı gözlenmektedir.

Küresel ekonomik düzen pazarların bütünleşmesiyle birlikte, küresel ekonomi kurmayı amaçlamaktadır. Küreselleşme sürecinde ekonomi, baskın karakter olmasının yanında, toplumsal ve kültürel açıdan da çok önemli bir yere sahiptir. Yeni ekonomik düzenin bu nitelikleri ulus- devleti küçültüp, öneminin azalmasına neden olmaktadır. Çünkü artık şirketler, yavaş yavaş ulus-devletlerin yerini almaya başlamıştır. Özellikle, uluslararası ve çokuluslu şirketler dünya üzerinde birçok devletten çok daha fazla söz sahibi durumundadır.

Küresel düzende, devletin belli başlı görevleri dışında hiçbir yetki alanı kalmayacaktır. Küreselleşme olgusunun etkisiyle sosyal devletler sistemi neredeyse yok olmuş, onun yerine özel girişimcilerin söz sahibi olduğu bir küresel dünya ortaya çıkmıştır. Yeni düzenin eşitlikten uzak ve vahşi rekabet koşulları karşısında, işsizlik ve toplumsal sorunlar giderek artış göstermektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkeler gittikçe kriz batağına saplanmakta, ekonomileri çökmektedir. Ancak buna rağmen, ABD hiç durmadan hedefine doğru ilerlemektedir.

NATO ve Varşova Paktı ile ikili bir kutuplaşma yaratan yenedünya düzeni, komünizmin tarih olmasıyla birlikte tek taraflı kalmış; bu yenedünya düzeninde başrol sermayenin olmuştur. Ekonominin kapitalizm tarafından tamamen ele geçirilmiş olması, ulus-devletin sonunu da getirmektedir. Çünkü komünizmin yıkılışı ile birlikte tek kutupla yoluna devam eden dünyada, çevre devletler zayıflatılmış, yavaş yavaş merkez devletlere bağımlı ve bunların ekonomi üzerindeki yetkileri büyük çapta sınırlı duruma getirilmiştir.

Çokuluslu ve büyük sermaye sahibi şirketler, dünya üzerinde her yerde kendi egemenliğini göstermeye başlamıştır. Bu bağlamda yenedünya düzeninin egemenleri, devletin yetkilerini kısıtlamanın yanında, emperyalist nitelikleri ile toplumları kültürel açıdan etkileri altına alarak küreselleşme hedefine doğru hızla yol almaktadır. Ulusaşırı şirketlerin egemenliği, dünya üzerinde çok büyük boyutlara ulaşmıştır. Kurdaş, bu konuda “*öyle ki, kullanılmadık kaynak ve imkan, ulaşılmadık pazar ve işgücü kalmamalı...*” diyerek ulus aşırı şirketlerin amaçlarını ve yayılma boyutlarını gözler önüne sermektedir (Kurdaş, 2005: 72).

“Refah toplumu ve dünya zenginliğinin eşit biçimde paylaşılıp kullanılması” söylemleri ile anılan küreselleşme olgusu, gerçekte dünyada büyük dengesizliklere yol açmıştır. Örneğin az gelişmiş ülkeler, dış yatırımdan, gelişmiş ülkelere oranla daha az pay almaktadır. Ülkelerarası ekonomi, neredeyse tamamen birbirini etkiler duruma gelmiştir. Dünyanın herhangi bir yerinde meydana gelen bir sorun, diğer ülkelerin ekonomileri üzerinde direkt etki etmektedir. Bu durum, ekonominin küreselleşmesinin bir sonucudur.

Uluslararası şirketlerin bütçeleri, birçok devletin ekonomisinden büyüktür. Ulusal sermayenin hiçe sayıldığı dünya küresel ekonomisinde artık önemli olan, devletlerin

kendi ülkelerine dış yatırım ve yabancı sermayeyi çekme yarışıdır. Bu küresel yarış, dünya çapında büyük güce sahip ulus aşırı şirketlerin daha da büyüüp yayılmasına neden olmaktadır. Üretimin büyük bölümünü ele geçiren bu şirketler, üretimlerini dünyadaki her köşeye sokarak, küreselleşen bir ekonomik düzen oluşturmaktadırlar. Gümrüklerin yavaş yavaş ortadan kalkması, vergilerin düşürülmesi ve özelleştirme, ulus aşırı şirketlerin güçlenmesine büyük katkı sağlamaktadır.

Gelişmişlik düzeyini küreselleşme ile özdeşleştiren az gelişmiş ülkeler, özelleştirme ile birlikte, yabancı sermayeyi ülkelerine çekerek ekonomilerini düze çıkarma peşindedirler. Oysa bu ülkelerin yıllar boyunca büyük zorluklarla elde ettikleri varlıkları, küresel ekonomik düzenin egemenleri olan çok uluslu şirketlerin eline geçmektedir. Dış sermayenin, özelleştirme yoluyla ülkelere girmesi birçok ülkenin ekonomisini dışa bağımlı küresel ekonomiye endeksli duruma getirmiştir.

Üretim ve sermayenin artması, ulus aşırı şirketleri yeni pazar arayışına itmiştir. Bu nedenle üretimi az ama işgücü fazla olan ülkeler de büyük şirketlerin küresel pazarı olmuştur. Üretimin az işgücünün ucuz olması, hammadde bolluğu, büyük ulus aşırı şirketlerin gözlerini az gelişmiş ülkelere dikmesine neden olmuştur. Bu bağlamda bu ülkeler küresel ekonominin vazgeçilmezi durumuna gelmişlerdir. Kurdaş, bu konuda şu örneği vererek konuya açıklık getirmektedir. General Electric Şirketi'nin diğer ülkelerde otuz bin kişiye iş verirken, kendi vatandaşı olan çalışanlarından yirmi beş bin kişiyi işten çıkarmıştır (Kurdaş, 2005: 74). Bu örnek az gelişmiş ülkelerin ucuz işgücü potansiyelini gözler önüne sermektedir.

Dünyanın yeni düzeni ve küreselleşen bütüncül ekonomi sistemi aslında aşamalı olarak tarih içerisinde gerçekleşmiştir diyebiliriz. Yenedünya düzeninde ekonomi kadar tarihin de rolü bulunmaktadır. Endüstri çağıyla birlikte ivme kazanan ve önemli boyutlara ulaşan teknolojik yenilikler, yeni bir dünya düzenine doğru gidişin bir göstergesiydi. Endüstrileşme ile birlikte ülkeler, “*gelişmiş ülkeler*” ve “*az gelişmiş ülkeler*” olarak birbirinden ayrılmaya başladı. Gelişmiş ülkeler, endüstri ile birlikte gelişen teknolojik yenilikleri az gelişmiş ülkelere satmaya başladı. Üretimden çok tüketim ülkesine dönen az gelişmiş ülkeler, bu çerçevede gelişmiş ülkelere bağımlı duruma geldiler.

Endüstrileşme çağını izleyen süreçte, gelişen teknolojiler günümüz çağının ve gelişmiş ülkelerin “*Bilgi Toplumu*” olarak nitelendirilmesine ışık tuttu. Hizmet sektörünün gelişmesi, AR-GE çalışmaları, iletişim teknolojisinin üretimi ve iletişim teknolojileri, gelişmiş ülkelerle az gelişmiş ülkelerin arasını iyice açtı. Azgelişmiş ülkeler bunları kullanan; gelişmiş ülkeler ise üreten, pazarlayan ve satan ülkeler oldular.

“*Gelişmiş ülkeler*” olarak nitelendirdiğimiz ülkeler, dünyada merkez ülke konumuna geldiler. Bugün merkez ülke olarak adlandırdığımız ülkelerden en önemlisi ise ABD olmuştur. Avrupa Birliği de ABD ile yarış durumunda da olsa, henüz merkez güç olma hiyerarşisinde birinci sırayı ABD’den alamamıştır. Merkez konumdaki bu ülkeler, çevre ülkelerin ve dünyanın yeni düzeni üzerinde oldukça etkili bir yere sahiptir. Özellikle G-8 olarak adlandırılan bu ülkeler (ABD, Kanada, Fransa, Almanya, İtalya, İspanya, İngiltere ve son olarak 1997’de katılan Rusya) kendi aralarında çekişmeler yaşasalar dahi yine de dünya üzerinde neredeyse bütün kuralları koyabilen bir güce sahiptirler.

Söz konusu ülkelerin, piyasa kurallarından hükümetlerin işleyiş politikalarına kadar geniş bir yelpaze içinde söz hakları vardır. Bu devletler sadece ekonomik değil, aynı zamanda askeri ve teknolojik açıdan da dünyada merkez güç konumundadırlar. Ancak yine belirtmek gerekir ki, ABD bu ülkeler içinde askeri, ekonomik ve teknolojik açıdan birinci sırada bulunmaktadır.

Merkez devletler arasında ABD’nin gücü yadsınmaz. Onun birinci sırada bulunmasının ardında sadece ekonomik ve teknolojik nedenler de yatmamaktadır. Amerikan parası (ABD Doları) dünya üzerinde hala en değerli para konumundadır. Avrupa Birliği’nin ortak para birimi Euro’ya geçmesi önceleri bir tehdit olarak algılansa da dolar hala dünyada en değerli para olarak varlığını sürdürmektedir. Daha önceleri gibi dolar altınla eş tutulmasa da önemini korumaktadır.

ABD’nin dünyanın en güçlü devlet olmasının diğer nedeni de kültür yayılması ile ilgili görünmektedir. Özellikle ABD’nin kullandığı dil olan İngilizce, günümüzde her toplumda geçerliliğini koruyan olmazsa olmaz lisanlar arasındadır. Yeme alışkanlıkları, giyinme tarzları da kültürel açıdan birçok geleneksel ülke yurttaşlarını bile ağına almış durumdadır. Amerikan kültürü, küresel kültür durumuna gelmiştir.

Aslında köklü bir geçmişi olmayan Amerika'nın, bu durumu sağlamasında ona en çok yardım sağlayan etmenlerden biri; iletişim teknolojisi diğeri; yedinci sanat olarak adlandırdığımız sinema sektörüdür.

ABD'nin askeri gücü de onu dünya lideri yapmasında yadsınamaz bir gerçeklik olarak önümüze çıkmaktadır. Yine teknolojik yenilikler sayesinde nükleer silahların büyük bir kısmına sahip olmasının dünya liderliğinin nedenlerini gözler önüne sermektedir.

Çevre ülkeler ise, kendi arasında çeşitlilik göstermektedir. Bu ülkeler arasında orta düzeyde olanların yanı sıra, çok fakir ülkeler de bulunmaktadır. Yani çevre ülkeler, birbirinden oldukça farklı ülkelere oluşmaktadır. Birçoğu Afrika ülkeleri gibi, gündün güne açlıkla sonuçlanan ölümlerle yüz yüze kalmıştır. Sürekli nüfus artışı da ekonomilerini oldukça olumsuz etkilemektedir. Bir de bunlara yoksulluktan dolayı salgın hastalıkların eklenmesi, bu ülkelerin vahim duruma düşmelerine neden olmaktadır.

Bu ülkelerin birçoğu, eski sömürge dönemlerindeki gibi, yenedünya düzeninde de merkez devletlerin hammadde, ucuz işgücü ve pazar konularında daha da güçlenmelerine yardımcı olmaktadır. Kazgan; çevre ülkelerin yenedünya düzenindeki yerini şöyle değerlendirmektedir:

"...Avrupa'nın eski sömürgeleri, fakat günümüzün dışlanmış ve unutulmuş ülkeleri bunlar. En değerli hammaddeleri (altın, elmas, petrol) Merkezin ÇUŞ'unun denetiminde; diğerleri ise önemini büyük ölçüde yitirmiş gibi, teknolojik değişme dolayısıyla bu ülkelerin durumu gerçekten umutsuz gibi" (Kazgan, 2005: 64).

Tablo 1: Merkez'in ve Çevre'nin Dünya Ekonomisindeki Yeri**Dünya Toplamında Yüzde Payı (1990 ve 2000)**

	GSYİH(%)		NÜFUS (%)		İHRACAT (%)		GAYRİSAFİ UA REZERVLER	
	1990	2000	1990	2000	1990	2000	1990	2000
ABD	24.2	31.1	4.7	4.6	11.7	12.4	15.0	2.8
Japonya	13.2	13.0	2.3	2.0	8.4	7.4	7.6	17.7
AB (15)	27.4	25.9	6.9	6.9	54.8	35.3	38.0	14.7
Diğer Dünya	36.2	30.0	86.1	86.5	25.1	44.9	39.4	64.8
Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Endüstri Ülkeleri	73.2	80.6	15.5	15.6	80.2	67.8	76.6	42.2
Diğer Dünya	26.8	19.4	84.5	84.4	19.8	32.2	22.4	57.8
Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Kaynak: (UNCTAD, 2002)

Tablodan da anlaşıldığı üzere, ABD tek başına AB'nin on beş ülkesinden daha fazla GSYİH'ye sahip durumdadır. AB ülkeleri ve Japonya, ABD'yi izlese de -görüldüğü gibi- yine de en güçlü merkez devlet konumunda Amerika bulunmaktadır. Çevre ülkelerin durumu da tabloda gözler önüne serilmiştir. Bu durumda dünya zenginliklerden ülkelerin eşit pay alacağını dillendiren küreselleşmenin, çevre ülkelerin gittikçe daha kötüye gitmesine neden olduğu gözlenmektedir.

Daha önceleri tarım ihracatı yaparak ekonomilerinde istikrar sağlayabilen ülkeler artık, merkez ülkelerin bu konuda yüksek üretimleri karşısında dış pazarlarını

kaybetmiş durumdadırlar. Artık çevre ülkeler, merkez ülkelerin pazarı konumuna gelmişlerdir. Teknolojik yenilikler sayesinde kendi tüketimlerini kendi üretmeye başlayan merkez ülkeler, sadece pazar olarak değerlendirdikleri çevre ülkelerin iyice kendi içine kapanmasına yol açmıştır. Çevre ile merkez arasındaki ekonomik ilişkilerin azalması aralarında kopukluk oluşmasına neden olmuştur.

Teknolojik gelişimlerle birlikte üretimde makineleşmeye geçiş ve bu durumun tamamen yayınlaşması işgücü alış verişini de düşürmüştür. Şu an merkez ülkeler yalnızca petrol açısından çevre ülkelere bağımlıdırlar. Bunun da kolayını bulan Amerika, terör saldırılarını öne sürerek, petrol yataklarının bulunduğu bölgelere savaş ilan ederek ve savaşarak petrolün yönetimi ve kontrolünü de kendi eline geçirme yolu ile dünya üzerindeki tek başına egemenliğini perçinlemek amacındadır.

Merkez ülkelere özellikle de ABD'ye petrol ihraç eden ülkeler, merkez ülkelerin kendilerine petrol açısından bağımlı olduklarını anladıklarında, OPEC diye adlandırdığımız birlikteliği oluşturdular. Bu birliktelik gerek ekonomik gerekse politik anlamda merkez ülkelere karşı bir duruşu sergiliyordu. Petrol ihracatındaki fiyat yükselişleri ve petrol ihracatçısı devletlerin birleşerek birlikte hareket etmeleri, merkez ülkeler ve ABD açısından beklenmedik bir tedirginlik yarattı. Tarihte uzun dönem boyunca sömürge olan devletler artık ellerindeki gücün farkında olarak, daha önce sömürdükleri devletlere karşı birleşerek onların ekonomilerini etkilemeye başlamışlardı. Ama bu durum uzun sürmedi. ABD başta olmak üzere bir kısım merkez devlet, bu durumu dengelemeyi başardılar.

Coğrafi açıdan petrol rezervlerine sahip olsalar da endüstri ve teknolojik açıdan az gelişmiş ülkeler olarak nitelendirmeleri, onların yenedünya düzeninde yer edinebilmeleri için borçlanmaya itti. Bunun yanında çevre ülkelerin gelişmişlik yolunda, serbest piyasa ekonomisi ve özelleştirmeye geçmeleri de merkez ülkeler için büyük çapta yararlar sağlamıştır.

Çevre ülkeler arasında Japonya, gittikçe gelişmeye başlayan teknolojisi ve kültürel açıdan küreselleşme sürecinde ortaya çıkan yeni ekonomik düzende merkez devletlerle boy ölçüşür duruma gelmiştir. Japonya'da, merkez devletlere özellikle de Avrupa ülkelerine oranla hızla artan nüfus, genç nüfusun fazla olmasına ve daha dinamik bir toplum yapısına sahip bulunmasına neden olmuştur.

Ancak yine de çevre ülkelerdeki kontrolsüz nüfus artışı, bu ülkelerin üretim düzeylerinin düşük ve iş olanaklarının az olması dolayısıyla, işsizliği büyük bir sorun olarak karşılarında çıkarmakta ve genç nüfusun merkez devletlerde şanslarını denemek üzere bu ülkelere yönelmesine neden olmaktadır.

Teknolojik gelişmeler ve makineleşmeyle birlikte artık çevre ülkelerin ucuz işgücüne gereksinimi kalmayan merkez ülkeler için, çevre ülkelerdeki bu işsiz genç nüfus sorun oluşturmaya başlamıştır. Belli sınır engellemelerine karşın yine de çevre ülkelerden merkez ülkelere olan göç azaltılsa da tamamen engellenememiş durumdadır. Çevre ülkelerden merkez ülkelere doğru olan bu göç, sadece niteliksiz iş gücü değildir. Artık yeni düzeni yakalamak için çok büyük paralar harcanarak yetiştirilen nitelikli çalışanlar da merkez ülkelerin kendilerine sağladıkları cazip olanakları tercih etmektedir. Uzun zaman alan ve maddi kaynak gerektiren nitelikli çalışan yetiştirme işlevi çevre ülkelerin elinden gidince, bu onlar için büyük bir yıkım olmaktadır.

Merkez ülkelerin kendi içinde çeşitlilik göstermesi gibi, çevre ülkelerin kendi aralarında da farklılaşmalar göze çarpmaktadır. Hatta bu farklılaşma merkez ülkeler arasında olandan daha büyük uçurumlara sahne olmaktadır. Örneğin Orta ve Güney Asya ülkeleri Afrika ülkelerine göre çok daha iyi durumdadır diyebiliriz. Asya ülkelerinin bir kısmı az da olsa ekonomik ve teknolojik gelişmeler sağlasa da Afrika ülkeleri gittikçe daha fazla yoksullaşmakta ve açlıkla savaşmaktadırlar.

Asya ülkeleri az da olsa ihracatını da yükseltmiş durumdadır. Örneğin; ucuz Çin malları bütün dünya pazarlarında yer edinmiş ve tehdit durumuna gelmiştir. Japon parası da gittikçe değerini dünya ekonomisinde yükseltmeye başlamıştır. Japonya ihracatındaki yükselişle de merkez devletlerin dikkatlerini üzerine toplamıştır. Japonya'nın, önemli teknoloji markalarının üretimlerini kopyalayıp daha ucuza mal ederek, pazarlaması teknoloji üreten ülkelerin özellikle ABD'nin pazarını sarsmıştı. Ancak çevre ülkeler piyasa durgunluğundan dolayı, ihracattan çok ithalata yüklenince, neredeyse sıfıra varan faiz oranlarının çekiciliğiyle kredi aldığı merkez ülkelerin bankalarına oldukça yüksek oranda borçlandı. Bu durum piyasalarda durgunluk yaşayan merkez ülkelerinin işine geldi. Zamanla bu bankaların faiz oranlarını yükseltmesi, çevre ülkelerin borçlarının katlanarak artmasına neden oldu.

Bu durumu daha önceden kestiremeyen borçlu ülkeler -ki buna Türkiye de dahil- borçlarını ödemekte zorlanmaya başladılar. Borçlarının giderek katlanması ve borçlarını ödeyememeye başlayan çevre ülkeler piyasanın durgunluğunda yaptıkları ithalat oranlarını gittikçe düşürmeye başladılar.

Bu durum merkez ülkeleri, özellikle çevre ülkelere en çok ihracat yapan ABD'yi de etkilemeye başladı. ABD bu duruma bir çözüm bulmak istedi. Hem kendi ihracatını yükseltmek hem de ihracatını yönelttiği çevre ülkelerin ithalat oranlarını arttırmak için çevre ülkelerin borçlarını garanti altına alma düşüncesini ortaya atarak, günümüz ekonomik düzenini oluşturma yolunda kararlı adımlarını atmaya başladı. Çevre ülkeler kaybederken, merkez ülkeler kazanmaya başlamıştı. Ancak Japonya'nın çevre ülkeler arasında durumu biraz daha iyiye doğru gitmekteydi. Japonya merkez ülkelerle rekabete girerken, aynı zamanda da çevre ülkelerle arasındaki farklılığı arttırmaya başlamıştı.

Çevre ülkeler içinde Çin Halk Cumhuriyeti, Singapur, Tayvan, Hong Kong ile Malezya, Endonezya, Güney Kore gibi ülkeler de Japonya'nın yolundan giderek kendilerini diğer çevre ülkelerden farklılaştırmıştı. Bu ülkelerin de çevre ülkeler içinde, merkez ülkelere karşı büyüme hızı artmaktaydı (Kazgan, 2005: 94).

1.5. Merkez-Çevre Ayrışması Ve Küresel Eşitsizlik

Kuzeye dahil olmayan, gelişmişlikleri farklı yönlerde olan ülkelere yeni bir ad verilmesi gerekiyordu ve “*Güney*” sözcüğü bunun için idealdi. Çünkü bu sözcük “*üçüncü dünya*” gibi politik bir anlam içermiyordu. Yalnızca “*azgelişmişlik*” ve “*yoksulluk*”la aynı anlama geliyor, ekonomik ve sosyal bir içerik taşıyordu. Sophie Bessis'in belirttiği gibi bugün “*güney, gelişmiş ülkelerin dar çerçevesine girmek için gerekli koşullara sahip olmayanları ifade eder*” (Bessis, 1998: 45).

Güney ülkelerinin gelir dağılımına baktığımızda kuzey ülkelerinden oldukça düşük olduğunu görebiliriz.

Tablo 2: Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH)'daki Büyüme

	Reel GSMH' deki Büyüme		Reel Kişi Başına Düşen GSMH'deki Büyüme	
	1990–1996	1997–2000	1990–1996	1997–2000
En Az Gelişmiş Ülkeler	2.8	4.5	0.3	2.1
Az Gelişmiş Ülkeler	2.0	4.2	-0.2	1.6
Afrika'nın AGÜ	1.5	4.1	-0.7	1.5
Asya'nın AGÜ	4.5	5.0	2.6	3.0
En Az Gelişmiş Ülkeler	3.9	3.6	1.9	0.8
Diğer Gelişen Ülkeler	3.5	3.3	2.3	1.9

Kaynak: (UNCTAD; 2002)

Endüstrileşmesini tamamladığı gözlenen gelişmiş ülkelerde gelir dağılımındaki eşitsizlikler gittikçe artmaya başlamıştır. Giddens'ın da değindiği gibi gelir dağılımında en az eşitsizlik gösteren ülkeler arasında resmi istatistiklere göre; Japonya, Belçika ve İskandinav ülkeleri yer almaktadır. Bu ülkeleri İngiltere, Almanya, Hollanda ve Fransa izler. Yine resmi istatistiklere göre; en büyük oranda gelir eşitsizliği ABD, İtalya, İsrail ve Avustralya gibi toplumlarda gözlenmektedir (Giddens, 2001: 83).

UNESCO'nun istatistiklerini değerlendirdiğimizde Afrika'da son yıllarda ekonomide olumlu gelişmelerin başladığını görmekteyiz. Yine de UNESCO tarafından ortaya konulan Güney'deki az gelişmiş ülkeler ile Kuzey ülkeleri arasında çok büyük uçurumlar söz konusudur. Bu konuya iletişim teknolojileri açısından da yaklaşan Golding, iletişim teknolojilerinin yayılmasının daha fazla eşitlik getireceği sözünün verildiğini ancak uygulamada bunun böyle olmayıp, hızla gelişen teknolojilerin eşitsizliğin ve sömürünün işbirlikçisi olduğunu dile getirmektedir (Golding, 2003: 97).

Teknolojiyi üretenler arasında bulunan ülkeler, ürettikleri teknolojileri diğer ülkelere pazarlamakta ve iletişim devrimi ticarete dönüşmektedir. Her ne kadar küreselleşme ve iletişim teknolojileri sayesinde insanların her an her şeyden haberleri oluyor gibi yansıtılsa da durum tam olarak böyle değildir. Örneğin birçok Afrika ülkesinin internet bağlantısı bulunmamaktadır. Çünkü bu ülkelerin bu teknolojileri oluşturacak altyapıya sahip olmak için harcaacakları gelir ellerinde bulunmamaktadır.

Golding ayrıca dünyanın zengin ülkelerinin interneti ticareti geliştirmek için bir pazarlama aracı olarak kullandıklarını belirtmektedir. Yazılım mühendisliğinin gelişmesi ve yazılım sektörünün milyon dolarlık yatırımlar yapmasını da buna örnek olarak verebiliriz. Microsoft firması ve Bill Gates bunun farkına varmıştır.

Üçüncü dünya ülkelerinin IMF ve Dünya Bankası gibi kuruluşlardan aldıkları borçları ödemekte güçlük çektikleri görülmektedir. Borçların yeniden düzenlenmesi adı altında bu ülkelerde yapılan bankacılık düzenlemeleri borçların neredeyse ödenemeyecek duruma gelmesine neden olmuştur.

Chomsky, ekonomik küreselleşme sayesinde dünya ekonomisinin küreselleştiğini, bu yüzden de günümüzde en zengin ülke olan ABD'nin dünya ekonomisini denetimi altında tuttuğunu göstermektedir der (Chomsky, 2002: 32). Chomsky, temel amacı kar olan bir sistemde “*kimin için kar*” sorusunu sormaktadır. Her yerde küreselleşmeden herkesin yararlanacağı söyleniyor, fakat aslına bakılırsa durum tam olarak da böyle değildir. Rekabetçi piyasada herkesin kazanabilmesi biraz güçtür. Bu kazanımlar daha çok gelişmiş ülkelere özgü bir durumdur.

Genel olarak bakıldığında küreselleşme insanların yaşam kalitelerini -sürekli bahsedildiği gibi- henüz tam olarak yükseltebilmiş değildir. Aksine küresel ekonomi gittikçe daralmaktadır. Hatta Chomsky, bu konuda şöyle demektedir:

“Süper-zengin ABD’de bile nüfusun çoğunluğu açısından, yirmi beş yıl öncesinden bu yana çalışma saatleri artar ve iş güvencesi giderek kaybolurken, ücretler donmuş ya da düşmüştür. Aynı dönemde küresel ekonomik büyümede (çok ciddi) bir düşüş gözlenmiştir, dünya nüfusunun büyük bölümü açısından koşullar berbat, genellikle yıkıcıdır ve daha önemlisi, ekonomik büyüme ile toplumsal refah arasında korunmuş

olan (örneğin savaş sonrası dönemde, liberalleşme öncesinde) denklik bozulmuştur” (Chomsky, 2002: 39).

Küreselleşme olgusu, Batı'nın gelişmiş ülkelerini bile tam anlamıyla refaha kavuşturamamışken, az gelişmiş ülkelerde de gelecekte bu türden bir ilerleme gösteremeyebilir. Coşkun'un da belirttiği üzere küreselleşme, oluşturduğu bağımlılık ilişkisi içinde her ülke için aynı eşitlik ve demokrasi ve refah ortamını yaratamamaktadır (Coşkun, 2005:5).

Ekonomik alanda küreselleşme de üçüncü dünya ülkeleri için tam anlamıyla çarpıcı sonuçlar ortaya koymuştur. Üçüncü dünya ülkelerinin IMF ve Dünya Bankası gibi kuruluşlara olan borçlarının 1980 yılından itibaren yeniden düzenlenmesi buna örnek olarak verilebilir. Borçların yeniden düzenlenmesi sürecinde yeni pazarlıklar yapılmış ve borçların faiz oranları yükseltilmiştir.

Faiz oranları yükseltile borçları ödemek amacıyla birçok üçüncü dünya ülkesi deyim yerindeyse kendi ekonomilerini bu kurumların ellerine bırakmıştır. Hobsbawm, küreselleşme olgusu ile borçların yeniden düzenlenmesini “*20. Yüzyıl'ın son yıllarını ulus-üstü mekanizmaların hızla değiştiği bir dönem olarak*” tanımlamakta ve şöyle devam etmektedir: “*Bu denetim, en kudretlilerin de aralarında yer aldığı en zengin güçlerin oligarşilerinin birleştirdikleri kaynakları temsil eden, büyük uluslar arası kreditor kurumların küreselleşmiş banka yönetimleri üzerinden işlemektedir. Zengin ile yoksul arasındaki uçurum derinleştikçe, küresel gücü uygulama alanı genişleyecek gibi görünmektedir*” (Hobsbawm, 1999:578). Bu açıdan değerlendirildiğinde küreselleşme ve eşitsizliğin yaygınlaştığı dikkati çekmektedir.

Naussav, eserinde üçüncü dünya ülkelerinde oluşturulan borçların yeniden düzenlenmesi durumunu şöyle açıklamaktadır:

“1970’lerde petrol fiyatlarının artması ve bunu takiben sanayileşmiş ülkelerin Üçüncü Dünya ülkelerinden ithalatlarını azaltmalarına neden olan ekonomik durgunluk sonucunda, OPEC üyesi olmayan gelişmekte olan ülkelerin dış borçları beş katına çıktı (borçların her yıl %19 artması anlamına geliyordu bu); 1979-1980’de petrol fiyatları iki kat arttı. ABD’nin para politikalarına dayanan

enflasyonla mücadele politikası yüzünden faiz oranlarında keskin bir artış gözlemlendi. Geliri orta düzeylerdeki gelişmekte olan bir ülke için bu durum, faiz oranlarının üç katına çıkması demektir” (Naussav, 1993:150).

Borçların yeniden yapılandırılmasının ardından bu ülkeler iyice borçlanmış ve kredilerin faiz oranları yükselip ödeme güçlüğü çektikçe ipin ucunu iyice kaçırmışlardır (Chomsky, 2002: 69).

Borçların yeniden yapılandırılmasındaki amaç, aslında güney ülkeleri ve ekonomilerini zayıflatarak kuzey ülkelere ekonomik anlamda bağlı ve karşı koyamaz bir duruma sürüklemek ve kar paylarından batılı yatırımcıların yararlanmasını sağlamak düşüncesi olabilir miydi? Yine de genel duruma şöyle bir baktığımızda üçüncü dünya ülkeleri kadar gelişmiş ülkelerin de bu durumdan yavaş yavaş etkilendiklerini gözlemlemekteyiz.

Seksen ülke on yıl önceki kişi başına düşen gelirlerinden daha düşük bir gelire sahiptir. En zengin ülkedeki yoksulla en yoksul ülkedeki yoksulun arasındaki gelir farkı 1960'taki yüzde 30'a birden, 1990'da 60'a bire, 1997'de de yüzde 74'e bire çıkmıştır. 19 OECD ülkesinden yalnızca bir tanesinde gelir dağılımında çok az bir iyileşme görülmüştür. Yüksek gelirli ülkelerde yaşayan % 20'lik bir nüfus dünya gelirinin % 86'sını, dünya ticaretinin % 82'sini doğrudan sermaye yatırımlarının % 68'ini almaktadır.

Bu oranlara baktığımız zaman küreselleşme olgusu ortaya çıktığından bu yana ülke içi ve ülke dışı gelir dağılımı oranlarının kötüleştiğini görmekteyiz. Dünyanın en zengin ülkesiyle en yoksul ülkesi arasındaki oran 19. yüzyıl sonlarında 9'a birken, şimdi 60'a birdir (Birsall, 199:27). *“Yapılan araştırmalar küreselleşme sürecinde ülkelerin yurt içindeki gelir dağılımı adaletsizliğini de arttırdığını göstermektedir”* (İyibozkurt, 1999: 29).

Gelir dağılımının adaletsizliği aynı zamanda işsizliği de arttırmıştır. Küreselleşmeye yeşil ışık yakan ya da olumlu tavır takınan hükümetlerin, çalışanları korumaya yönelik tavırları da değişmeye başlamıştır. Thurow, bu durumu şöyle belirtmektedir: *“Artık işçi almanın ve işçiyi işten çıkarmanın maliyeti gittikçe yükseldiğinden*

ülkeler; artık işçi alma ve çıkarmanın maliyetinin düşük olduğu yerlere sektörlerini taşımışlardır (Thurow, 1997:107).

1.6. Merkez'in Çevre Üzerindeki Etkileri

1970'li yıllarda kredi faizlerinin çok düşük olması, çevre ülkelerin merkez ülkelere ait bankalardan yüklü miktarda kredi almasına neden olmuştu. Ancak zamanla kredi faizlerinin katlanarak artması, bu ülkeleri borçlarını ödeyemez duruma getirdi. Merkez ülkelere özellikle de ABD'ye ait bankalara olan borçları, çevre ülkelerin bağımlı olmalarına neden olmaktadır. Ödeyemedikleri büyük borçlar altındaki çevre ülkeler sadece ekonomik açıdan değil, askeri ve politik açıdan da borçlu oldukları merkez ülkelerin oyuncağı olmuş durumdadırlar. Çevre ülke hükümetleri artık neredeyse kendi iç sorunlarını çözmede bile merkez ülkelere bağımlı duruma gelmiş bulunmaktadır.

Merkez, sadece ekonomik açıdan bu ülkeleri yok etmeyi amaçlamanın yanında başka bahaneler üreterek de -özellikle ABD- dünya egemenliğini tek başına ve rakipsiz sürdürme yolunda emin adımlarla ilerlemeyi sürdürmekte kararlı görünmektedir.

Özellikle petrol rezervlerinin bulunduğu coğrafyalarda bu bahaneler dikkate değer biçimdedir. ABD, İran'ın nükleer kitle imha silahları üretiminde bulunduğu ve bunun dünya için büyük tehdit oluşturduğu bahanesi ile İran'a karşı savaş açma yolunda ilerlemektedir. Irak içinde kitle imha silahları üretip barındırması ve Irak Halkı'nın özgürlüğe kavuşturulması amacı ile savaş açarak buradaki yönetimi ele geçirmiş, binlerce masum kişinin yok olmasına neden olmuştur. ABD bu tavrını hala ve ısrarla sürdürmektedir.

Sözde koruma ve barış amaçlı yapılan bu savaşın herkes tarafından açıkça görülen nedeni petrol rezervlerinin kontrolünü eline almaktı. Tabii ki bu kadar yıkıcı egemenliğin bu topraklarda elde edilmeye çalışılmasında bu toprakların sahiplerinin Müslüman olmasının da büyük payının bulunduğu yadsınamaz bir gerçek olarak önümüze çıkmaktadır. Teröre karşı olduğunu belirten ve bu bahanelerle sürekli çevre ülke hükümetlerinin içişlerine karışma yetkisini kendinde gören merkez devletler aslında birçok terör örgütüne ve yandaşlarına sığınma ve yaşama hakkı tanıyarak çelişkili bir durumu da ortaya koymaktadır.

Çelişkili gibi görünen bu durumun temelinde Müslümanlara karşı bir duruş ve doğalgaz-petrol yataklarını ele geçirme hevesi ile yapılan haclı seferi zihniyeti yatmaktadır. Bu konuda Naimi, konuyu şöyle değerlendirmektedir:

“Batı’da olanları konuşan yok. Kimse Fransa’da son aylarda göçmen isyanı ve iş yasası protestolarıyla hayat bulan karmaşayı, ABD’de azınlıklara yönelik ayrımcılığı, Almanya’da yabancı kökenlilere yönelik tahrikleri, Britanya’da Müslümanların maruz kaldığı baskıyı, Filistinlilere karşı her gün işlenen suçları, Amerikan hapishanelerinde esirlere yapılan işkenceleri ve Pakistan’da sivillerin evlerinin bombalanmasını sadece gündeme getirmek amacıyla da olsa konuşmaya cesaret edemiyor” (Naimi, 2006: 10).

ABD, SSCB’nin dağılmasından sonra tek kutuplu dünyaya geçiş ve tek güç olmasından yararlanarak petrol’ü ele geçirmek için adımlar atmaya başlamıştı. Irak-Kuveyt Savaşı’nı fırsat bilen ABD, Irak’a karşı Kuveyt’in yanında bulunarak Irak Devleti’ne ambargolar koymuştu. Yine amaç; petroldü. Sonuçta 11 Eylül 2001’de Dünya Ticaret Merkezi İkiz Kulelere gerçekleştirilen saldırı ABD’nin petrole sahip Müslüman ülkelere saldırması için büyük bir neden olmuştu. Çünkü o dönemde tarihindeki en büyük enerji sıkıntısıyla karşı karşıya gelen ABD için bulunmaz bir fırsattı. Judis, ABD’nin tarımdan ulaşıma dek birçok konuda petrole bağımlı olduğunu ve petrol gereksiniminin % 60’ını ithal ettiğini söyleyerek bu konuda şu değerlendirmeyi yapmaktadır:

“Bunu söylemek pek revaçta değil, fakat Irak savaşı petrole ilgiliydi. Tamamen değil, fakat kitle imha silahlarından veya Kaide’den çok petrole ilgili olduğu kesin. 1991’deki Irak Savaşı da petrole ilgiliydi ve ABD gelecekte İran veya Çin’le savaşa girerse muhtemelen bu da petrol yüzünden olacak. ...ABD petrole bağımlılığını bir türlü azaltamıyor. Bush yönetiminin Ortadoğu politikasının, Hindistan’la yaptığı nükleer antlaşmanın ve Çin ile Latin Amerika’ya şüpheli yaklaşımının nedeni de bu enerjidir” (Judis, 2006: 10).

SSCB’nin Afganistan işgalinde, El Kaide örgütüne büyük destek sağlayan ABD, 11 Eylül saldırılarıyla birlikte, önce Afganistan sonra da Irak’a saldırarak, gittikçe azalan enerji potansiyelini karşılamaya çalıştı. George W. Bush’un ortaya attığı BOP (Büyük Ortadoğu Projesi), onun hem petrol arayışının hem de köktenci Hıristiyan

politikasının göstergesidir. Ortadoğu ülkeleri dünya petrol rezervlerinin üçte ikisine sahiptir. BOP' un görünen amacı Ortadoğu'ya demokratik bir sistem ve serbest piyasa ekonomisi getirmek, görünmeyen tarafı ise bu ülkelerin birçoğunun Müslüman olması ve petrol ile doğalgaza sahip bulunmalarıdır.

Kısacası; serbest piyasa, ödenemeyen kredi borçları, yeni ekonomik düzenlemelerle merkez ülkelerin çevre ülkeler üzerindeki yeni planları, çevre ülkeleri merkez ülkelerin tamamen etkisi altına sokmuştur.

1.7. Ekonomide Küreselleşme Ve Bölgeselleşme

Küreselleşme sürecinde, serbest piyasa sisteminin yaygınlaşması ve dünya devletlerinin ekonomilerinin güçlenmesi ya da zayıflaması ülkeler arası ayrışmaya neden olmuştur. Yenidünya düzeninde çevre ve merkez ülkeler olarak adlandırdığımız bu ülkelerin kendi aralarında da iç çekişmeler ve ayrışmalar göze çarpmaktadır.

Ekonomide bölgeselleşme, günümüzde merkez ülkelerin küreselleşme dayatmasına karşı duran bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle yenidünya düzenin koşulları Türkey'in da belirttiği gibi, bir anlamda ulusalcılığın tırmanmasına ortam oluşturmaktadır (Türkey, 2006: 5). Ulaştırma giderleri maliyetinin düşük olması, aynı bölge içinde alış veriş oranının yükselmesine neden olmaktadır. Ancak, sadece ulaştırma açısından düşünmek yanlış olur. Bölgesel ihracatta, coğrafi açıdan yakın olmanın da önemli bir yönü vardır. Uzun yıllar boyunca aynı iklim koşulları ve benzer kültür yapıları içinde bulunan birbirine yakın devletler, kendileri için üretilen malları komşularına da satarak düşük ulaştırma maliyeti ile ihracatını yükseltmektedir. Bu da ekonomik bölgeselleşmenin oluşumuna doğal olarak neden olmaktadır. Ancak bu durum her çevre ülke için geçerli değildir. Birçoğu üretim kapasiteleri az olduğu için ihracat bir yana, kendi gereksinimlerini bile merkez ülkelerden ithal ederek karşılamaktadırlar. Bu durumda üretimde bulunan çevre ülkeler bölgeselleşme niteliği taşıyor diyebiliriz. Endüstri açısından yetersiz olan çevre ülkeler bölgeselleşme içine girememekte ve merkez ülkelere bağımlı kalmaktadır. Coşkun, söz konusu bağımlılık konusunda şunları söylemektedir:

“Küreselleşme ile yeni bir bağımlılık ilişkisi inşa edilmektedir. Daha doğrusu, var olan (merkez) (çevre) ayrımındaki bağımlılık ilişkisi yeni araçlarla tekrarlanmaktadır. Bunun anlamı “emperyalizmin” süreğenliğidir” (Coşkun, 2005:8).

Çevre ülkeler gibi merkez ülkelerde de bölgeselleşme oluşumları vardır. İlk önce Almanya, Fransa, İtalya, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg gümrük birliği oluşturarak kendi aralarında toplanmışlardı. Bu altı Avrupa ülkesi 1980’li yıllarda üye sayılarını on ikiye çıkararak o zamanki adıyla “Avrupa Topluluğu” (AT), şimdiki adıyla “Avrupa Birliği”ni (AB’yi) kurdular. Bu çerçevede Avrupa’da merkez ülkeler arasında ekonomik birliktelik oluşturulmuş oldu. Diğer merkez ülke niteliği taşıyan Japonya, bu dönemde özellikle ABD pazarını kendi üretimi ile sarsmaya başlamıştı. Bir yandan Avrupa Birliği’nin diğer yandan Japonya’nın yükselişi ABD’nin Kanada ile serbest ticaret antlaşmasını (NAFTA) imzalamasına neden oldu. Merkezde Avrupalı ülkelerin bölgeselleşmesi yanında bir de Kuzey Amerika bölgeselleşme sürecini başlatmış oldu. Kuzey Amerika birleşmesi ABD’nin finansal çöküşünü durduramadı. Bu kriz durumu ABD’nin Irak Savaşı’na kadar kendini sürdürdü. Bu arada Japonya da 1990 yılında çöken Tokyo Borsası ve Asya Krizi yüzünden uzun süre kendini toparlayamadı. Amerika ise SSCB’nin yıkılmasının ardından tek kutuplu kalan dünyada gittikçe güçlenmeye başladı.

Avrupa Birliği ise bölgeselleşme politikasına giderek ivme kazandırdı ve üye sayısını yirmi beşe çıkararak, ortak para birimine geçti ve Avrupa Merkez Bankası’nı kurdu. Yakın zamanda Bulgaristan, Romanya ve Hırvatistan’ı da alarak üye sayısı yirmi sekize ulaşan Avrupa Birliği, kabul edilirse, üyeliğe aday olan ülkelerin katılımı ile iyice genişleme yolunda ilerlemektedir.

Bu durum değerlendirildiğinde, küreselleşen dünya ve yeni ekonomik düzende ABD’nin tek başına egemenliğini etkileyebilecek gibi görünmektedir. Ancak yine de Avrupa Birliği, ABD’nin teknolojik gelişiminin oldukça gerisinde bulunmakta ve ortak dış politika geliştirmekte yetersiz kalmaktadır. Başarılı bölgeselleşme hareketlerinin dışında işlevsel olmayan hareketler bölgeselleşmenin geleceği konusunda tam bir bilgi edinilmesine engel olmaktadır (Coşkun, 2005:9).

Çevre ülkelerde de bölgeselleşme hareketleri görülmüştür. Kazgan, bunlara aşağıdaki örnekleri vermektedir:

“Latin Amerika’da MERCOSUR, Arjantin, Brezilya, Uruguay ve Paraguay arasındaki gümrük birliği antlaşması (1994) ile kuruldu; sonra Meksika, Kolombiya ve Venezüella ile yapılan serbest ticaret antlaşmasıyla alanını genişletti. Güneydoğu Asya’da beş GOÜ arasında önce bir işbirliği antlaşmasıyla kurulan (1967) ASEAN, daha sonra (1992) altı üyeye yükselirken (Brunei, Endonezya, Malezya, Singapur, Filipinler, Tayland) dönemin modasına uyarak 2003 yılında bir serbest ticaret alanına geçiş kararı aldı. Aynı ülkeler OPEC’de de yer alıyor, fakat APEC’i bir danışma platformu düzeyinde tutmak amacındalar. ASEAN “Asyalı kimliğinin ve bilincinin” temsilcisi sayılıyor” (Kazgan, 2005:165).

Kazgan’ın verdiği örneklere KEİ ve ECO gibi Arap ülkelerinin yaptığı birleşmeleri ve Afrika ülkelerindeki bölgeselleşme hareketlerini de ekleyebiliriz. Son günlerde Latin Amerika’da ABD karşıtı ülkeler, yeni bir birlikteliğe adım atmışlardır. Venezüella, Bolivya ve Küba’nın oluşturduğu bu yeni ticari birlik, aralarındaki gümrüğü en az düzeye indirmek amaçlı bir birlikteliğin oluşumudur. Küba Lideri Fidel Castro, Venezüella Lideri Hugo Chavez ve Bolivya Lideri Evo Morales’in imza atığı bu antlaşma, diğer Latin ülkeleriyle ABD arasında yapılan serbest ticaret birlikteliğine karşı yeni bir duruş ortaya koymaktadır (Sabah Gazetesi, 1 Mayıs 2006: 18).

1.8. Küresel İşgücü Ve Küresel Ticaret

Günümüzün bilgi çağı olması, küreselleşen dünyada ticaretin biçimini de etkilemiştir. İletişim teknolojilerinin hızla gelişme kaydetmesi, ticaretin yön değiştirmesine neden olmaktadır. Uluslararası ticaret içinde, bilgi ve teknoloji ticaretinin yeni ekonomik düzendeki payı önemli ölçüde yükselmektedir. Ancak, bu uluslararası teknoloji ticareti, merkezden çevreye doğru bir grafik çizmektedir. Çevre ülkeler içinde bulunan yoksul ülkelerin birçoğu teknoloji üretmek bir yana, henüz basit teknolojik iletişim araçlarına bile sahip değillerdir.

Küreselleşen dünyada ticaret yoğunluğunun merkez ülkeler lehine olması, çevre ülkelerle arasındaki eşitsizliği daha da arttırmaktadır. Ticaret dünyanın bir ucundan

diğer ucundaki bir ÷lkeye doğru olabildiği gibi, yakın ya da komşu ÷lkeler arasında bölgesel nitelikli olarak da yapılabilmektedir. Küreselleşmenin ticaret alanına yansımaları, ticaretin serbestleşmesi ve dünya ticaretinin tek bir pazar haline dönüşmesine neden olmaktadır (Bulutluğlu, 2002: 330).

Ticaret, mal alış verişinin yanı sıra ÷lkelerarası kültürel alış verişe de ortam sağlar. Eski dönemlerden beri ÷lkeler hatta kıtalar arası ticaret yapılmaktadır. Küreselleşme ile genişleyen uluslararası ticaret, daha da serbestleşmeye ve büyümeye başlamıştır. Yenidünya ekonomisinde, kapitalizmin dünyada büyük ölçüde yaygınlaşması ve uluslararası ticaret oranlarının yükselmesi, küreselleşen ticaretin geleneksel uluslar arası farklı yönünü ortaya çıkarmaktadır. Tokatlıoğlu'nun belirttiği gibi, küresel ticarete, ticari ürünlerin çeşitleri de geleneksel eski uluslararası ticaret ürünlerinden farklılık göstermektedir (Tokatlıoğlu, 2005: 62).

Endüstri döneminde merkez olarak adlandırdığımız ÷lkeler endüstri ürünleri ihraç eder, çevre ÷lkelerden hammadde, tarım ve gıda ürünleri alır iken, günümüzde ticaret daha çok merkez ÷lkeler arasında benzer ürünlerin ihracatı ve ithalatına dayanmaktadır. Merkez ÷lkeler küresel düzende artık birbirleri ile ticaret yapmaktadırlar. Çevre ÷lkelerin ticaret paylarının düşmesi ise, teknoloji çağında teknolojik üretimden yoksun olmalarına dayanmaktadır. Ayrıca yeni ekonomik düzende ÷lkeler neredeyse ticaret yapabilmek için, bir ticaret antlaşmasına imza atmak zorunda kalmaktadır.

Küreselleşmeyle birlikte, dünya ticareti sınırlarını genişletmiş ve büyütüştür. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra vergi oranlarının ve kredi faizlerinin düşmesi ticareti canlandırmaya başlamıştır (Sullivan, 2005). Ticaret alanındaki serbestleşme, ticaret kısıtlamalarının ve gümrüklerin en aza indirilmesi temelinde gerçekleşmektedir (Tokatlıoğlu, 2005: 61).

Küresel dünyada yeni ekonomik düzene işgücü açısından baktığımızda da pek parlak olmayan sonuçlarla karşılaşmaktayız. Gelişen teknoloji ve makineleşme ile birlikte, işsizlerin sayısında çevre ÷lkeler başta olmak üzere artış gözlenmektedir. İşgücü, yeni ekonomik düzen içinde özellikle çevre ÷lkeler de yaşam koşullarının gittikçe zorlaştığının farkındadır (Öz, 2004: 3).

Büyük ve çok uluslu şirketlerin dünya ekonomisindeki egemenliği ulusal çaptaki küçük üretim merkezlerinin gittikçe yok olmasına neden olmuş, buralarda çalışan niteliksiz olan ve üretimde çalışan işgücünün de (mavi yakalılar) (Zencirkıran, 2002: 3) hizmet sektörünün ve uzmanlaşmanın yeni ekonomik düzene ve bilgi çağına damgasını vurması ile zor duruma düşmüştür.

Endüstri çağını sona erdiren iletişim ve bilgi teknolojilerindeki yenilikler zamanla işgücünün de değişimine yol açmıştır. Artık fiziksel işgücünün yerini eğitilmiş ve uzman işgücü almıştır (Drucker, 1996:153). Elektronik ve bilgisayar alanındaki gelişmeler günümüze damgasını vurmaktadır. Bu sektörde çalışmak için uzun süreli bir eğitim süreci gereklidir.

Merkez ülkeler AR-GE çalışmalarına milyonlarca dolar para yatırarak bu sürecin hızlanmasına yardımcı olmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, niteliksiz işgücünün içinde bulunduğu durum da açıkça anlaşılmaktadır. Çok uluslu ve uluslararası şirketlerin üretim sektörlerini hammadde ve maliyet açısından çevre ülkelere yönlentmeleri, yoksul ülkelerin niteliksiz iş gücünü boğaz tokluğuna çalıştırmalarını sağlamıştır. Merkez ülkeler yoğun emek ve dolaysız yatırım için ucuz işgücü arama yarışına girmişlerdir (Kazgan, 2005: 231). Bu anlamda küreselleşme ile birlikte merkez ülkeler işgücü ve üretim maliyetlerini azaltmak için bu yola başvurmuşlardır. Ancak çalışanlar arasında en büyük payı beyin takımı ve nitelikli uzman işçiler almaktadır. Birçok ünlü dünya markasının fabrikalarının neredeyse tümü çevre ülkelerde bulunurken, AR-GE çalışmalarını kendi ulusları içinde gerçekleştirmektedirler.

Zencirkıran, yaşadığımız çağdaki ekonomik ve istihdam yapısındaki dönüşümün sendikal yapıda da büyük değişikliklere neden olduğunu dile getirmektedir (Zencirkıran, 2002:3). Küreselleşen dünyada eski biçimde tasarlanmış sendika sistemi işlerliğini yitirmeye başlamıştır ki işte bu durumda niteliksiz işçilere vurulmuş bir darbe olarak önümüze çıkmaktadır. Daha önceki dönemlerdeki işçi kavramı ile günümüzün işçi kavramı oldukça değişmiştir. Nitelikli işçilerle niteliksiz işçiler arasında uçurumlar açılmış ve aynı sendikada olmak, işçilerin içinde buldukları sorunların farklı olması bakımından zorlaşmıştır.

Teknolojik gelişmelerin yaygınlaşması ve bilgi toplumuna doğru geçiş endüstriyi ikinci plana atmış görünmektedir. Endüstri devrimi ile kendini gösteren sendikalar, endüstrinin geri planda kalmasıyla önemini ve etkinliğini giderek yitirmeye başlamıştır. Endüstri ve tarım işçilerini korumak ve sorunlarına çözüm üretmek amacıyla oluşturulmuş sendikalar, günümüzde değişen yeni düzene ayak uydurmakta zorlanmaktadır. Bozkurt'un da belirttiği gibi, sendikalar kendilerini yeni küresel düzene uygun olarak değiştirmelidirler (Bozkurt, 2001:142).

Bu durum artan işsizlik ve sahipsiz kalmaya başlayan nitelsiz işçilerin güvensizlik ve belirsizlik içinde yaşamalarına neden olmaktadır. Yeni ekonomik düzenle birlikte artan işsizlik oranları ve işgücünün ucuz olduğu bölgelere olan talep sendikaların gücünü kaybettiğini göstermektedir (Kolukırcık, 2002:2).

Küreselleşme işgücü refah oranını da azaltmıştır. Bu durumu, Asya krizi ile örnekleyerek çok uluslu şirketlerin yeni ekonomik düzende çalışma ve emek koşullarını değiştirmiş olmasıyla açıklayabiliriz (Şenkal, 2005: 463).

İkinci Dünya Savaşından 1980'e kadar istikrarını koruyan ekonomik gelişme dönemi, 1980'den sonra yükselişini kaybetmeye başlamıştır. Ekonomideki bu durum işgücüne de yansımıştır. Çalışma yaşamı ve işgücü değişiklikler göstermeye başlamıştır. Şenkal bu konuda şunlara değinmekte ve yeni çalışma yaşamını açıklamaktadır:

“Yeni işler, ofisler ve fabrikalar gibi işyerleri geleneksel yapısından ayrılıyor. Esnek çalışma başta gelişmiş ülkelerde olmak üzere dünyanın genelinde artıyor. Avrupa'nın teleworkers niteliğinde işlerde çalışan sayısı 1994'te bir milyon iken 2003'te on milyona yükseldi. Çalışma süresinin ve yerinin değişime uğraması, gittikçe artan bir eğilim göstermektedir” (Şenkal, 2005: 471).

Şenkal'ın da belirttiği gibi sadece işgücü niteliği değil, aynı zamanda çalışma alanları ve çalışma koşulları da değişime uğramıştır. Bugün birçok kişi belli bir ofise ya da kuruma bağlı olarak çalışsa da sürekli gezerek, masa başında bulunmadan çalışmaktadır. Buna örnek olarak, dünyada büyük bir pazara sahip olan ilaç sektörünü ve çalışanları olan ilaç mümessillerini (represantör) verebiliriz. Bunda endüstri işçisinin yerini hizmet sektörüne bırakmasının payı büyüktür. Ekonomideki

bu esneklik aynı zamanda üretim teknolojilerinin değişime uğraması ile daha da göz önüne çıkmıştır (Tokathıoğlu, 2005: 68).

Günümüzün bilgi ve teknoloji çağı olması fiziksel çalışmanın ötesinde beyin çalışması gerektirmektedir. Bu anlamda Şenkal aynı zamanda part-time işlerin küresel ekonomiyi olumsuz yönde etkilediğine değinir (Şenkal, 2005: 473). Değişen emek ve çalışma koşulları nedeniyle sendikalar, yalnızca küresel ekonomideki yerini yitirmemekte, aynı zamanda toplumsal ve endüstriyel açıdan da yeni çözümler üretmekte yetersiz kalmaktadır. Sendikaların bu duruma gelmesinde Şenkal'a göre üç neden vardır; bunlar, özelleştirmenin yaygınlaşması, sendikalara yeterli önemi göstermeyen üretim birimlerinin artış göstermesi ve kaynak kullanımının yükselmesidir (Şenkal, 2005:539).

Küreselleşme işsizliği arttırıp, işgücünde farklılaşmaya giderken sendikaların önemini yeniden kazanması ve değişen yeni ekonomik düzene göre kendini yenilemesi gereklidir. Teknoloji ve bilgi çağıyla birlikte farklılaşan işgücü, “mavi yakalılar” ve “beyaz yakalılar” olarak nitelendirilen bir kutuplaşma içerisine girmiştir. İşverenle aralarında sıkı bir bağ oluşmuş olan nitelikli işçilerle, niteliksiz işçilerin ücretleri ve sorunları artık aynı değildir. Niteliksiz emeğin aldığı ücret gittikçe düşerken, nitelikli işgücünün aldığı ücret ise dikkate değer biçimde yükselmektedir (Kazgan, 2005: 235).

Küreselleşme ile daha da yaygın duruma gelen hizmet ve teknoloji sektöründe çalışan işçileri diğer niteliksiz işçilerden ayıran unsurlardan birini de “eğitim” oluşturur. Küreselleşen ekonomik düzen daha çok bireyselliğe dayandığından doğal olarak sendikal hareketlere karşı tavrı içindedir. İşgücü ve emek piyasası geleneksel durumundan tamamen sıyrılmış görünmektedir. Sendikalar bu düzende var olmak için baştanbaşa yenilemek zorundadır. Şenkal, günümüz koşullarında işçilerin işverenle değer, işçilerin birbiri ile rekabet içinde olduğunu vurgulayarak şunları dile getirmektedir:

“...ya kendileri insan olarak kendine yatırım yapan ve bu şekilde devamlı iş alabilen bağımsız bir yüklenici olacaklar ki, bunlar kendilerini işçilerden çok işverene yakın hissedeceklerdir. Kendileri gibi kişilerle bağlantı içinde olacaklar fakat herhangi bir

dayanışma içinde olmayacaklardır. Çünkü kendi aralarında rekabet edeceklerinden bu onlar için tehlikeli olacaktır” (Şenkal, 2005: 545).

Küreselleşme ile birlikte işgücü, emek piyasası ve ticaretin boyutları gittikçe değişmektedir. Ancak bu değişimler birçok ülkenin ticaretini ve işgücünü olumsuz olarak etkilerken, merkez ülkeler bu konuda kazançlı çıkmaktadırlar.

1.9. Küreselleşme Ve Çok Uluslu Şirketler

1991 yılında SSCB'nin dağılmasının ardından komünist tehdidin ortadan kalkması, kapitalizmin egemen ekonomik sistem olmasında büyük rol oynamıştır. Küreselleşme süreci ile birlikte dünyanın birçok alanına yayılan kapitalizmin ve serbest piyasa ekonomisinin, güçlenen ulus aşırı ve çok uluslu şirketlerin birçok devletten daha fazla söz sahibi duruma gelmesinde yardımcı olduğu tartışılmaz bir gerçektir.

Çok uluslu şirketler artık dünya ekonomisine kurallarını koyup dayatacak ve ekonominin gidişatını belirleyecek düzeye ulaşmıştır. Ayrıca bilgi ve teknoloji çağında olmamız nedeniyle çok uluslu şirketler finans piyasalarının (Zencirkıran, 2002:6) yirmi dört saat birbirine bağlı ve aktif olması nedeniyle işlerini kolayca yürütebilmektedirler. Çok uluslu şirketlerin gücü öyle boyutlara ulaşmıştır ki yalnızca dünya ekonomisini değil, politik ve askeri kurumları da etkileyebilmektedirler. Bu durum biraz da hızla gelişen ve yayılan küreselleşmeye karşı ulus-devletlerin kendilerini koruyucu bir politika üretememelerinden kaynaklanmaktadır.

Sonuç olarak küreselleşme, yenedünya düzeni adı altında ekonomik politik ve toplumsal açıdan ulus-devletlerin yapısında dönüşümlere yol açan bir olgudur. Küreselleşme sürecinde ortaya çıkan yeni ekonomik düzen giderek güçlenmekte ve ulus-devletlerin yapısı gereği güvence altına almakla yükümlü olduğu yurttaşlarına istihdam sağlama, refah, ekonomik büyüme gibi işlevlerini daraltarak ulus- devlet yapısını etkilemektedir. Özellikle ekonominin küreselleşmesi yoksullarla zenginler arasındaki uçurumu derinleştirmeye başlamıştır. Kapitalizmin egemen konuma geçişi gelişmekte olan ülkeleri ekonomik açıdan güçlü devletlere bağımlı duruma

getirmektedir. Bu durum ulusal ekonomilerin zayıflamasına dolayısıyla ulus-devletlerin küçülmesine neden olmaktadır.

Küreselleşmenin yaygınlaşmasının altında yatan nedenlerin en başında teknolojik gelişmeler bulunmaktadır. Özellikle elektronik sektöründe ortaya çıkan gelişmeler toplumsal yapıyı da büyük oranda etkilemiştir. İletişim teknolojilerinin yaygınlaşarak küresel bir hal alması toplumları kültürel açıdan melezleşmeye doğru sürükleyerek kültürel ve milli birlik kavramlarının tartışılmasına neden olmaktadır. Kültürler arası yoğun bir etkileşime yol açan küreselleşme olgusu aynı zamanda çok kültürlülük kavramını gündeme getirerek mikro milliyetçiliği de tetikler durumdadır. İletişim teknolojilerindeki bu gelişmeler aslında teknoloji üreten ülkelerin politikası gereğidir. Kültürel açıdan tek tipleştirme düşüncesini de içeren dayanan bu teknolojik gelişmeler ve Ar-ge çalışmaları da ulus-devlet yapısında bozulmalara yol açmaktadır.

Küreselleşme, toplumsal ekonomik, teknolojik, kültürel politik yönleri olan çok boyutlu ve değişkenlik gösteren olgu olması bakımından her alanda tartışılır olma özelliğini sürdüreceğe benzemektedir.

BÖLÜM 2: KÜRESELLEŞME KARŞISINDA ULUS DEVLET

2.1. Ulus-Devlet Kavramı

Ulus-devlet kavramını tanımlamadan önce, “ulus” ve “devlet” kavramlarının sözlük anlamlarını belirtmekte yarar görülmüştür.

Ulus, “çoğunlukla aynı topraklar üzerinde yaşayan, aynı kökten gelen, tarihleri, kültürleri, gelenekleri ortak olan, çoğu kez de aynı dili konuşan insanlar topluluğu”dur. *Devlet* ise “kültürel birliği olan ve kurumlaşmış bir iktidar tarafından yönetilen bir insan grubunun, sınırlarla belirlenmiş bir toprağa yerleşmesi sonucunda meydana gelen siyasal toplum”dur. Diğer bir tanımla *devlet*, “hukuken ulusu kişileştiren, iç ve dış egemenliğe ve örgütlü zor kullanma tekeline sahip, belli bir toprak parçası üzerinde yer alan kamu hukuku tüzel kişisi”dir. Genellikle ulusla devlet arasındaki bağların sıklığı bir ulus-devletin oluşmasını sağlar. Ama kimi zaman (sömürgeleikten kurtulan ülkelerin durumunda olduğu gibi) devlet ulustan önce doğar. Ayrıca çok uluslu devletler olduğu gibi, birden çok devlete bölünmüş uluslar da vardır (Büyük Larousse, 1986: 3105, 11935).

Habermas’a göre ulus, toplumsal bütünleşmenin daha başarılı, daha soyut yeni bir temeli olarak ortaya çıkar. Ulus düşüncesi, az ya da çok ortak atalara, ortak dil ve kültüre sahip tek bir topluluğun kurgusal tarihinden ve keşfedilmiş geleneklerinden harmanlanıp hazırlanmış bulunmaktadır (Finlayson, 2007: 176).

Devlet kavramını felsefi açıdan ilk tanımlayanlardan biri Platon’dur. Habermas’ın belirttiği üzere; devleti, Platon “filozof-kralın bilgisinin ve insan ruhunun ideal bir form halinde somutlaşması”, Aristo “bireyin siyasi olarak mensup bulunduğu organik yapı”, Hobbes “insan varlığını güvence altına alan siyasi güç”, Hegel “Tanrının yeryüzündeki yansıması”, Marx “egemenlerin baskı aracı”, Heidegger “tarihsel bir yazgı”, Nietzsche ise “yalanların en büyüğü” olarak nitelemişlerdir (Habermas, 2002:8).

Konumuz olan günümüzün ulus-devletini Giddens “*bir toplumun yöneticilerinin başarılı bir biçimde, şiddet araçlarının (ordu ve polis) denetimini tek elde topladıkları ve bu denetimin, sınırları kesin bir biçimde belirlenmiş bir toprak parçası üzerinde yönetimlerini destekleyen başlıca yaptırım olduğu siyasi yönetim*

kurumlarını kapsayan bir devlet” olarak tanımlamaktadır (Giddens, 2005: 146). Touraine ise ulus kavramını şöyle açıklamaktadır: “Geleneklerin, göreneklerin ve ayrıcalıkların yerine bütünleşmiş, aklın ilkelerinden esinlenen yasa tarafından yeniden yapılanmış, modernliğin siyasal biçimidir” (Touraine, 2000:155).

Giddens, modern ulus-devletlerin oluşumunda milliyetçi fikirlerin yükselişinin etkin rol oynadığını belirterek, milliyetçiliği “*bir nüfusun üyelerinin aynı genel topluluğa ait olduğunu ifade eden simgelere ortak bağlılık duyguları*” olarak tanımlar. Buna karşın ulus-devlet ve milliyetçiliğin “bir elmanın iki yarısı” olarak düşünülmemesi gerektiğini; örneğin, günümüz Afrika’ındaki sömürge sonrası devletlerin kesinlikle ulus-devletler olduğunu, ama bazılarının milli topluluğa bağlılık duygularından daha güçlü bölgesel ayrımlarla kuşatıldıklarını ifade eder (Giddens, 2005: 147).

Ulus-devlet ideolojik bir alt yapıya sahip olsa da doğası gereği büyük bir teşkilat niteliği taşımaktadır. Eski çağlardan beri toplumsal yapılar yönetimin örgütlenme biçimini doğrudan etkilemiştir.

Birçok kişinin ulus-devletin sonunun geldiğini ve yerini küresel sistemin yönetim aktörlerine bıraktığını düşündüğü bu dönemde, öncelikle ulus-devletin ne olduğu, doğuşu ve gelişim süreci ile geçirdiği dönüşümleri ele almakta yarar vardır.

2.2. Ulus-Devletin Doğuşu Ve Gelişim Süreci

Ulus-devletin dünya sahnesine çıkışı konusunda birçok farklı düşünce egemendir. Özyurt’un da değindiği gibi; Lipson’a göre “ulus-devletin resmi doğum tarihi 15. Yüzyılın ikinci yarısında, Aragonlu Ferdinand ile Kastilli İsabella’nın evlenmesiyle birlikte İspanya birliğinin sağlanmasıdır” (Lipson, 1978:147). Ulus-devletlerin dünya sahnesine çıkışını 1789 Fransız Devrimiyle başlatanlar da bulunmaktadır (Sarıbay, 2000:213).

Sarıbay’a göre, Batı Avrupa’da ulus-devlet yapılanması dört aşamada tamamlanmıştır:

Birincisi; ulus-devletin ortaya çıkma aşaması olup, 15. ve 18. yüzyıl arasında geçen bu süreç, aristokrasinin ekonomik, politik ve kültürel bağlamda bütünleştiği bir ortamın var olduğu bir dönemdir.

İkincisi; aristokrasi ile halk kitlelerinin karşı karşıya geldiği aşamadır. Bu aşamada kamunun kitlesel hareketler içinde bütünleştiği gözlenmektedir. Sarıbay'ın belirttiği üzere, eğitim, askerlik, iletişimin yaygınlaşması gibi etkenler kamuda yapısal değişimlere yol açmış ve halk kitlelerine yeni bir kimlik kazandırmıştır. Bu yeni kimlik olgusunun, aristokrasi, kilise ve egemen kimlikle girdiği mücadele süreci ulus-devletin ikinci aşamasını oluşturmuştur.

Üçüncü aşama; “yurttaşlık” kavramının yerleştiği süreci içerir. “Bu muhalefete tanınan güvencenin kurumsallaşması, temsil organları üyelerinin seçiminde daha geniş bir seçmen kitlesine hak tanınması, siyasal partilerin örgütlenip, çıkarların birleştirilmesi ve ifadesi işlevlerini görmelerine paralel olarak gerçekleşmiştir” (Sarıbay, 1991). Halkın egemenliği, dolaylı da olsa halkın yönetime katılabilmesi, demokrasi gibi kavramlara vurgu yapıldığı anlamını taşımaktadır. Bu dönem aynı zamanda, aristokrasi ile burjuva arasındaki çatışma, toprak mülkiyetinin sağladığı gücün yerine endüstri devrimi sayesinde burjuvaların gücünün geçmesi gibi nedenlerle önem taşımaktadır. Üçüncü aşamadaki değişimler yalnızca burjuva ile aristokrasi arasında kalmamış, devletle kilise, azınlık kültürü ile egemen kültür arasında da kendini göstermiştir. Bu mücadele kiliseye karşı ulus-devlet yapısı, aristokrat kesime karşı burjuva, azınlık kültüre karşı da entegre olmuş ulusal kimlik zafer kazanmıştır.

Dördüncü aşama, merkezi devletin yönetim uygulama alanını büyüüttüğü dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Sosyal devlet anlayışının ortaya çıktığı bu düşüncenin yayıldığı ve uygulamaya konduğu bilinmektedir. Aynı zamanda yurttaşların gelir dağılımlarının ve ekonomik koşulların eşit duruma getirilmeye çabaladığı bir dönem olması bakımından diğer dönemlerden farklılık göstermektedir.

Ortaçağ'da devlet gücünü kiliseden almaktaydı. Aydınlanma çağının başlaması, Rönesans ve reform hareketleri sonucunda kilise ve din adamları etkisini yitirmeye başlamış ve sekülerizasyon sürecine geçmişti. Bu da devletin gücünün ve meşruiyetinin artık din yerine ulusta toplanmasına neden olmuştur (Habermas, 2002:8).

Ulus Devletin oluşumuna ve dünya üzerinde yaygınlaşmasına yardımcı olan temel neden kapitalist ekonomidir. Ticaret yaparak maddi anlamda zenginleşen endüstri

çağının yeni sınıfı burjuvaların yönetime katılma istekleri (Şahin, 2007:118), kapitalizmin ulus-devlet yapılanmasındaki rolünü ortaya koymaktadır. Endüstri devrimiyle birlikte mutlak monarşiler çökmüş, bunun sonucu olarak da devlet meşruiyet anlayışını temel hak ve özgürlükler üzerine kurmaya başlamıştır (Görmez, 2005: 23). “18.yüzyılda Fransa’da devrimci politikalar sayesinde egemenlik yurttaşlar topluluğunu temsilen devlette toplanmış, böylece politik bir olgu olarak etkili olmaya başlamıştır. Belirlenmiş sınırlar içinde yönetim temeline sahip, bu yönetimi hukuk ile bezeyerek iç ve dış fiziki zorlama araçlarını doğrudan kontrol eden bir kurumsal hakimiyete dönüşmüştür. Küreselleşmenin ulus-devlet üzerindeki etkisi tam bu kurumsal hakimiyete yöneliktir” (Sarıbay, 2002).

Düşünürlerin ulus-devleti farklı nedenlerle beslenen (toplumsal, politik, kültürel ve ideolojik) bir süreç olarak değerlendirse de ulus-devlet yapılanması 19. yüzyıldan itibaren Avrupa’da başlayıp, günümüzde nerdeyse her ülkenin yönetim biçimini oluşturan bir olgu, büyük bir örgütlenme olarak karşımıza çıkmaktadır. Değindiğimiz üzere ekonomik, toplumsal, ideolojik ve kültürel koşullar tarihi süreç içinde ulus-devlet oluşumunu sağlayan dayanaklardır. 18.yüzyıl sonlarına doğru eski gücünü ve yeni oluşan koşullara göre işlevini yitirmeye başlayan geleneksel devlet yapıları; ekonomik anlamda kapitalizmin egemen konuma geçişi, zenginleşen burjuvazinin yönetime katılma ve aristokrasinin gücünü devralma isteği, Aydınlanma düşüncesi ve Fransız devrimiyle birlikte ortaya çıkan “eşitlik”, “yurttaşlık”, “yönetime katılma” kavramlarının kuşkusuz toplumsal alanda ve yönetim çerçevesinde yarattığı köklü değişikliklerin etkisiyle yerini ulus-devlet sistemlerine bırakmıştır. Bu süreç, 1789 Fransız Devrimi ile birlikte oluşan hava artık halkın egemenliği eline aldığını göstermekteydi. Ancak ulus-devlet yapılanması devlet merkezli yönetimi bir yana bırakmadı. Bu gücü ulusal birliği kurmak için kullandı (Güler, 1991: 43).

Ulus-devlet’in resmen tanınması ise, Birinci Dünya Savaşı’nın bitmesiyle gerçekleşmiştir (Giddens, 2005:334). Birinci Dünya Savaşı’nın ardından devletlerin uluslararası düzeyde tanınması ve devletlerin uluslaşma sürecinin yaygınlaşmasını milliyetçilik sağlamıştır (Örs, 2007:340-341).

Politik anlamda 19. yüzyılda kendini gösteren ulus-devlet sistemini ele alırken öncelikle onu ortaya çıkaran koşullara ve onu besleyen olaylara, özellikle milliyetçilik olgusuna değinmek yerinde olacaktır.

2.3. Ulus-Devlette Milliyetçilik Olgusu

Ulus-devletin ortaya çıkışına yardımcı olan ekonomik, toplumsal, kültürel nedenler ve değişimlerin yanı sıra 19.yüzyılın sonu ile 20.yüzyılın başında sosyolojinin de ilgi alanına giren “*milliyetçilik*” kavramı da bulunmaktadır.

Özellikle dünya savaşları sonrası hız kazanan milliyetçilik akımı ve çalışmaları, genellikle modernizmle birlikte değerlendirilmiştir. Milliyetçilik ideolojinin olmasa bile, ulus biçiminin eskiden beri toplumsal yaşayış içinde varlığı yadsınamaz. Ancak, bazı bilim adamları örneğin Gellner, milliyetçilik ideolojisinin milletleri ortaya çıkardığı görüşüne katılmamaktadır. Ona göre milliyetçilik tarım toplumuna değil, tamamen endüstriyel topluma özgü bir ideolojidir (Kerestecioğlu, 2007:313). Endüstri devrimi yalnızca ekonomik alanı değil, kültürel ve toplumsal yapıyı da derinden etkilemiş ve değişikliklere neden olmuştur. Tarım toplumunda devlet-toplum ilişkisinin kopuk olduğunu dile getiren Gellner, kültürel alanda çoğulculuğun egemen olduğunu, endüstri toplumu ve bunun sonucu olarak değerlendirdiği milliyetçik akımı sayesinde, devlet-toplum ilişkisinin bu kopukluğu giderdiği düşüncesindedir. Çünkü endüstri devrimi ile birlikte artan işbölümünden dolayı toplum “anonim” bir biçim almıştır ve homojenize olmuştur. Gellner’in milliyetçilik çözümlemesi yapısal bir zemine oturmaktadır. Gellner’de, Endüstri devrimi ile toplumsal yapının değişimi üzerinde yoğunlaşan bir milliyetçilik analizinden söz edebiliriz.

Milliyetçiliğin ideolojik değil, tarihsel ve kültürel bağlar üzerine yapılandırılmış bir güç olduğunu vurgulayan Smith’e göre ise, milliyetçilik modern zamanların bir ürünü değildir. Yerleşik düzene geçiş, endüstri devrimi, Fransız İhtilali ile süregelen toplumsal değişimlerin ortaya koyduğu bir sistem olduğu kadar kültürel özü de içinde barındıran bir kavramdır. Ancak buradan Smith’in modernizme karşı milliyetçiliğin ortaya çıktığı düşüncesinde olduğunu varsaymak yanıltıcı olacaktır. Ona göre, milliyetçilik, hem endüstri devriminin hem de düşünsel ve toplumsal bağlamda Fransız Devrimi’nin bir ürünüdür. “Tarihi bir toprağı-ülkeyi, ortak mitleri

ve tarihi belleği, kitlesel bir kamu kültürünü, ortak bir ekonomiyi, ortak yasal hak ve görevleri paylaşan bir insan topluluğunun adı olarak *millet*, çok boyutlu bir kavram, somut örneklerin çeşitli düzeylerde benzerlik arz ettiği bir standart ya da mihenk taşıma oluşturan ideal bir tiptir” (Smith, 2007: 75).

Hobsbawm’da milliyetçilik kavramı kitlesel açıdan değerlendirmeye alınmıştır. Kitlelerin milliyetçiliği benimseyip özümsemesi ile bu olgu ancak anlam kazanabilmekte ve yaşama geçirilmektedir. Milliyetçiliğin kitlesel duruma gelmesi Hobsbawm için önem taşımaktadır. Ancak bu söylemi Hobsbawm’ın milliyetçiliği kitlelerin ortaya çıkardığı bir ideoloji olduğunu düşünmesini engellemiştir.

Milliyetçilik “küçük burjuvazi” tarafından yapılan benimsetme uğraşı sonucunda ortaya çıkmıştır (Roger, 2008:72). Fransız Devrimine kadar politik alanda yer almamış olan halk kitleleri, aristokrasinin çöküşü ardından burjuva sınıfının desteklediği milliyetçilikle birlikte politik alanda varlıklarını hissettirmeye başlamışlardır. Milliyetçilik ile aristokrasinin yönetim gücünü ele geçirmeye çalışan burjuvazi, kitlesel dayanakla nitelikli bir yandaş grubunu oluşturmayı başarmıştır (Roger, 2008:75). Hobsbawm’a göre bu yolla burjuva, amaçlarını gerçekleştirmesine ve oluşturduğu değişimlere karşı duruş sergileyebilecek ve tehlike oluşturabilecek kitle ve oluşumları kontrol altına almayı amaçlamıştır. Özetle belirtirsek Hobsbawm, milliyetçiliği yukarıdan yapılandırılmış (burjuvanın stratejik yaklaşımları sonucu) ama yine de aşağıdaki insanların kitleler halinde benimsedikleri bir oluşum olarak değerlendirmektedir.

Milliyetçiliğin nasıl ve ne zaman ortaya çıktığı birçok düşünürce göre değişmektedir. Yine en çok kabul gören düşüncelerden biri milliyetçiliğin, Fransız Devrimi ile varlığını ortaya koyduğu düşüncesidir Fransız Devrimi öncesi ulus biçiminde örgütlenmiş bazı ülkeler (İspanya, Fransa Almanya gibi) olmasına karşın, bu ülkelerin milliyetçilik ideolojisi taşıdıklarından söz etmek doğru olmayacaktır. Fransız Devrimi’nin ardından yaşanan toplumsal değişimler, daha önceki uluslardan farklı nitelikler taşıyan bir ulus oluşturmaya başlamıştır. Özellikle Fransa’da Rousseau “yönetici-yönetilen” ilişkilerine getirdiği eleştiriler ve “genel irade” üzerine kurgulamış olduğu yazılarıyla “*milliyetçilik*” ideolojisinin önemli isimleri arasında bulunur (Kerestecioğlu, 2007:331). Din olgusunun yerini alan millet olgusu

aynı zamanda devletçilik ve yurtseverliğe dayanmaktadır. Fransa’da başlayan bu akım Avrupa’nın birçok ülkesine yayılmıştır. Dil birliğine vurgu yapan milliyetçilik düşüncesi, edebi eserler ve özellikle romantizm akımıyla Avrupa’da yayılmayı sürdürmüştür. Dilin milliyetçilik üzerindeki etkisi çok fazladır. Ulusların temel niteliklerinden birini “dil birliği” ilkesinin oluşturduğu düşünülünce bu durumu doğal kılmaktadır. Fischmann, milliyetçilikle dil arasında duygusal bir bağ olduğunu düşünmektedir. Dil, hem “doğal” hem “araçsal” hem “kutsal” hem “dünyevi” olması yönünden gerçekçidir; her ulus diline son derece bağlılık göstermektedir ve onu yaymak adına savaş verir (Roger, 2008: 38).

Giddens, ulus-devlet ile ulusçuluk (milliyetçilik) kavramlarını birbirinden ayırarak değerlendirmekte; ulusçuluk kavramı ile psikolojik bir durumun varlığından söz etmekte iken (Giddens, 2005: 159), ulus-devlet kavramının modern devletin bir sonucu olan sınırları belirlenmiş ve diğer devletler tarafından tanınma gibi bir yönü olması itibarıyla bu iki kavramı birbirinden farklı tutmaktadır.

Ulus-devletlerin ve milliyetçiliğin *sosyolojik* bağlamda incelenmesi sırasında dikkati çeken önemli noktalardan biri de ulus-devlet ve ulusçuluk tartışmalarında Avrupa uluslarının sorgulanmış olmasıdır. İlk olarak Avrupa topraklarında ortaya çıkan ulus-devlet yapılanması, özellikle Avrupalı sosyologlar tarafından toplumsal yanı boşlanmadan ama daha çok politik eksenli yaklaşımların ışığında değerlendirmeye alınmıştır (Schnapper, 2005:426). Özellikle Avrupalı sosyologlar çalışmalarında milliyetçiliği ele alırken gelişmesini tamamlayamamış ve sömürgelikten yeni kurtulmuş (Kerestecioğlu, 2007:311) uluslar üzerine bir reçete perspektifiyle ilgilenmişler, ulus-devletin ideal tipi olarak, Avrupa ülkelerini işaret etmişlerdir.

Ulus-devlet, milliyetçilik niteliği ile daha önceki devlet yapılarından farklılık göstermektedir. Değişen ekonomik işlevler, bunların organizasyonu, toplumsal değişim gibi nedenler politik eksenle ulus-devlet yapısında gerçeklik bulmuştur (Ökmen, 2005:23). Ulus-devlet yapılanmaya başladıktan sonra bireylerin toplumsal alanda başlayan değişimlerden de etkilendikleri göz önüne alınırsa devlet teorilerinin sosyolojinin önemli uğraşları arasında olması kaçınılmazdır.

Sosyolojinin üzerinde yoğunlaştığı devlet teorilerinden biri de kuşkusuz Marksist devlet teorisi idi. Öncelikle Amerika olmak üzere birçok Avrupa ülkesi bu teoriye

karşı “çoğulcu-işlevselci” yaklaşımı bir seçenek olarak değerlendirmiştir. Adından da anlaşıldığı gibi, çoğulcu bir nitelik taşıyan farklı çıkış noktalarından hareket eden bu yaklaşım Weber ile temellendirilmektedir.

Demokrasi kavramıyla neredeyse birebir örtüşen çoğulcu-işlevselci yaklaşım, devleti “kurumsallaştırmış”tır (Ökmen, 2005:37). Bu yaklaşımda, aynı devlet bünyesinde yaşayan bireylerin kendi düşünce yapıları çerçevesinde hükmedebilme olanakları devlet yönetiminde söz sahibi olabilme ile orantılıdır. Bu demokratik devletlerin bir uygulaması olarak değerlendirilebilir (Şaylan, 1995:200).

Başka bir deyişle çoğulcu-işlevselci yaklaşımın demokratik yönetim biçimini andırdığı düşüncesini destekleyen bir özelliktir. Devlet teorilerinin ve modernizmle ilişkilendirilen ulus- devlet modelinin, 19. ve 20. yüzyıllarda gerek felsefe gerek siyaset gerekse *sosyoloji* disiplinleri tarafından daha çok Marksist ya da çoğulcu-işlevselci olarak ikili yapıda incelenmesi seçeneği, devlet ile toplumun, günümüz koşullarında daha karmaşık bir yapıda olduğunun kavranması ile birlikte eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirilmesinin ve dolayısıyla bu ikili yapı ile analizin yetersiz kaldığı görüşüne yol açmıştır.

Ökmen, sorgulanmaya başlanan bu devlet teorilerinin yeni bir analiz çerçevesinde temel kavramı “minimal devlet” olan bir tanımlamadan söz etmektedir. Bu ileri ulus-devlet analizinin devlet kurumunu “yasa” ve “düzen” çerçevesinde ele alınması gerekliliğinden söz eder. İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra ortaya çıkan dönemin yeni politik koşulları ve dinamik bir olgu olan toplumun yapısal değişiminin Weber-Parsons geleneği ışığında yeniden çözümlenmeye başladığı görüşündedir (Ökmen, 2005:40).

Yapısal-işlevsel yaklaşımın devlet kurumu analizinde Parsonscu bir gelenekte ele alındığı dikkati çeker. 20. yüzyılın son dönemlerine denk gelen bu yaklaşımın özünde, politik yapıyı toplumun bir parçası olarak varsayma bulunmaktadır.

2.4. Ulus-Devlette Yurttaşlık Olgusu

Ulus-devletleri ortaya çıkaran nedenler kadar onu geleneksel devlet yapılarından ayıran temel özelliklerin neler olduğu da konuyu değerlendirmek açısından önemlidir. Daha çok modern devlet olarak adlandırılan ulus-devletler, modern çağın

bir üründür diyebiliriz. Ulus-devletler geleneksel devletlerden farklı olarak merkeziyetçi bir yönetim yapısına sahip olmasıyla farklılık gösterir. Ulus-devlet sisteminde merkeziyetçi bir yapının oluşu, kültürel birlikteliğin sağlanmasına, dil birliği (resmi dil) gibi etmenlerle geleneksel devletler içinde farklı topluluklar olarak yaşayan bireylerin ‘ulus’ adı altında bütünleşmesini sağlamıştır. Geleneksel devletlerin bu bağlamda entegrasyon sağlama gücü zayıftır. Entegrasyon sağlayabilen ulus-devlet yapısı kendi için bir politik anlayış belirleyerek politik bir devlet olarak yurttaşlık kavramını da oluşturabilmektedir (Drucker, 1994:171). Ulus-devletler geleneksel devletlerden yalnızca yönetsel olarak değil, aynı zamanda politik, ekonomik, toplumsal ve askeri açıdan da farklıdır (Giddens, 2000:146).

Giddens, bu çerçevede ulus-devletlerin ortaya çıkışında üç ana faktörden bahseder. Ona göre; bunlardan *birincisi*; endüstriyel ve askeri güçtür. Endüstride gelişme kaydetmiş ve yeni silahlara sahip olan ülkeler ulus-devletleri oluşturmuşlardır. Weber de ulus-devleti, “*Fiziksel şiddetin meşru kullanımı tekelinde bulunduran insan topluluğu*” olarak nitelendirir (Weber, 1993:80). Yani silah kullanımı ve şiddet tamamen devletin inisiyatifi altında ve devlet izin verdiği kadarıyla sınırlandırılmıştır. *İkinci faktör*; ulus devletin yönetim gücünün yaygınlık kazanmasıdır. *Üçüncü faktör* ise tarihsel gelişmeyle ilgilidir (Giddens, 2005:334).

Düzenli orduların kurulması, bölgesel olmayan merkezi savunmaların önem kazanması sınırların kesin olarak belirlenmiş olması, yurttaşların içte ve dışta güvenliğinin sağlanması, ulus-devletin Giddens’in üzerinde durduğu askeri güç ve şiddet unsurlarının tek elde toplanması ile geleneksel devletten ayrılmasına neden olmaktadır. Ayrıca geleneksel devlet yapısı karşısında ulus-devletler, ulusal egemenliğin içeride ve dışarıda kabul edilmesiyle de (Coşkun, 1997:165) güç kazanmıştır.

Tarihsel süreçlerin ve koşulların, gerek toplumsal yapı gerekse yönetim sistemlerinde değişiklik yarattığı da sürekli olarak vurgulanmaktadır. Ulus-devlet yapılanması için önemli bir tarihi olgu da “*Westphalia Antlaşması*”dır.

Otuz yıl savaşlarının ardından 1648 yılında imzalanan Westphalia Antlaşması, ulus-devletlerin kurulmasında çok büyük bir aşamadır. Westphalia Antlaşmasıyla, devletler birbirlerinin işlerine karışamayacaklardı. Her devlet kendi yurttaşı

üzerinde tek söz sahibiydi. Diğer devletlerin başka ülkelerin yurttaşlarına karışabilme yetkisi ortadan kalkmıştı. “Dışarıdakiler tarafından bütün bireyleri temsilen sadece devlet muhatap olabilecekti” (Kayder, 2004).

Devletler arasında oluşacak ilişkiler de artık belli hukuk kurallarına göre düzenlenecekti. Westphalia Antlaşması’nı değerlendirdiğimizde; ulus-devlet, kendi *yurttaşlarının* hangi dine mensup olup olmadığıyla ilgilenmeksizin herkesi himayesi altına alacaktı. Devlet, dini ve ulusu ne olursa olsun yurttaşlarını içerideki ve dışarıdaki tehlike ve saldırılara karşı korumayı üstlenmiş, *anayasal vatandaşlık* kavramıyla birlikte *yurttaşlar* arası eşitliği sağlamış, onların sosyal güvenliğini ve iş yaşamını düzenleme altına almıştır. Ulusal devlet, hem yurttaşlarının ulus olabilme ve ulus-devletin meşruiyeti, ulusu oluşturan kişilerin arasındaki eşitlikten, ortak değerlerden oluşmaktadır. *Yurttaşlık*, devlet karşısında bireylere tanınmış olan genel ve eşitler haklar ile açıkça tanımlanmış yükümlüklerden oluşan bir kavramdır (Poggi, 2007: 9). Ulus-devletlere kadar geleneksel devletlerde yaşayan halklar ne kendilerini devletin birer yurttaşı olarak kabul etmiştir ne de devlet böyle bir olguya gereksinim duymuştur (Giddens, 2005:276). Burjuva kamusal alanın doğuşu ve aydınlanma ile birlikte kahvehanelerde başlayan bu süreç, bu dönüşüm aşamasında etkin bir konuma sahiptir. Bireylerin özgürce düşünce alışverişinde bulunduğu bu ortamlar Fransız Devrimi öncesi, kurumsal bir yapıya bürünmüştü ve bu kurumun temelinde “eşitlik” vardı. Toplumsal sınıf ve konumlar ne olursa olsun bireylerin birlikte olabildiği bu ortamlar, devlet merkezli ama sosyal içerikli oluşmuştu (Timur, 2008:49). Böylece hem yurttaşlık bilincinin adımları atılmış, hem de kamuoyunun doğuşu gerçekleşmişti. Toplumun verdiği destek artık devletler için de önemli olmaya başlamıştı (Kerestecioğlu, 2007:325). 1789 Fransız Devrimi ile birlikte oluşan hava artık halkın egemenliği eline aldığı göstermekteydi. Ancak ulus-devlet yapılanması devlet merkezli yönetimi bir yana bırakmayıp, bu gücü ulusal birliği kurmak için kullandı (Güler, 1991: 43).

Ulus-devletler, sınırlarını koruyabilmek için asker toplamak, vergileri toplayabilmek için de toplumla bu bağı kurmak durumunda kalmıştır. Ulus-devlet olgusunun önemli unsuru olan yurttaşlık ilkesi “kökenleri ne kadar çeşitli olursa olsun, bütün yurttaşların siyasal bakımdan içerilmesini sağladığı ölçüde nüfus çeşitliliğini

yönetebiliyor, diğer yandan da özel tarihsel, kültürel ya da dinsel sadakatlerini kendi özel alanlarında muhafaza etmelerine izin veriyordu” (Schnapper, 2005:194). Ancak yurttaş kimliği ile ulusal kimliğin birbirinden farklı kavramlar olduğunu belirlemekte yarar görülmektedir. *Ulusal kimlik* bireyin toplum içindeki konumu ile bağlantılı bir olgu iken, *yurttaş kimliği* bireyin devlet karşısındaki konumunu belirleyen bir olgu niteliği taşımaktadır. Yani, ulusal kimlik kişiye özgü iken, yurttaş kimliği, tüzel niteliklidir (Sarıbay, 1991).

Ulus-devleti yapılandıran ve onu başka yönetim sistemlerinden ayıran diğer özelliği de ekonomik alandaki farklılıklarıdır. Ekonomik açıdan değerlendirdiğimizde ise ulus-devlet “ekonomide makro istikrar oluşturma işlevini de üstlenmiş durumdadır.” (Görmez, 2005: 35). Burjuva sınıfının gelişmesiyle birlikte mutlak monarşi artık yeni ekonomik sistemin gelişimine ayak bağı olmaya başlamıştı. 18. yüzyılda artık burjuva sınıfı, ülkenin siyasetini kendi belirlemek istiyordu. Bu nedenle “yeni ekonominin laik bilimsel kültürü ile yetişmiş olan düşünürler ona siyasal programı içinde yerleştireceği yeni bir dünya görüşü, yeni bir felsefe ve yeni bir siyaset kuramı hazırlayacaktı” (Görmez, 2005: 32). Ulus-devletin oluşumuna ve dünya üzerinde yaygınlaşmasına yardımcı olan temel neden kapitalist ekonomidir Batı Avrupa’da kapitalizm toplumları zenginleştirirken aynı anda ulus-devletlerin oluşumunu da sağlamıştır (Kazgan, 2005:245). Ticaret yaparak maddi anlamda zenginleşen endüstri çağının yeni sınıfı burjuvaların yönetime katılma istekleri (Şahin, 2007:118) kapitalizmin ulus-devlet yapılanmasındaki rolünü ortaya koymaktadır. Ulus-devletler, sermayenin oluşması ve gelişebilmesi için güvenli bir pazar oluşturmak ve ekonomik istikrarı sağlamak gibi işlevlerle geleneksel yönetimlerin ekonomik yapılarından farklılık göstermektedir.

2.5.Küreselleşme Olgusu Karşısında Ulus-Devletin Durumu

İlk olarak Avrupa’da ortaya çıkan ulus-devlet sistemi 1980’lere kadar klasik yapısını ve niteliğini bozmadan yol alırken 1980’den sonra küreselleşme olgusunun ortaya çıkışıyla birlikte değişim süreci içine girmiştir. Kaçınılmaz olarak içinde bulunulan ve ulus-devletleri kendi sistemiyle etkilemeye çabalayan küreselleşme olgusu, kültürel, toplumsal ve ekonomik açıdan ulus-devlet yapısında değişimlere neden olmaktadır. Küreselleşme ulus-devletlerin işlevlerini daraltarak gücünü pekiştirmeyi

başarmaktadır. Örneğin, ekonomik işlevleri daralan ulus-devlet, yurttaşlarına sağlamaya güvence verdiği iş, refah (Kazgan, 2005:245), ekonomik büyüme, üretim, pazarlarda en aza indirgenmiş risk konularında yetersiz kalmakta bu da devletin politik ve yönetim gücünü daraltarak etkisi azaltılmış bir konuma gelmesine neden olmaktadır.

Mc Grew, küreselleşme karşısında ulus-devletin karşı karşıya kaldığı tehditleri şöyle sıralamaktadır (Yeniçeri, 2006):

1-Devletin yeterliliğine tehdit: *Giderek artan ölçüde, bir devletin kurumlarının ve tek tek yurttaşlarının en temel çıkarlarını ve refahını, tek tek ulus-devletlerin fiziksel sınırlarının ve siyasi menzilinin ötesinde güçler biçimlendirir. Devlet, yurttaşlarının kaderini giderek daha az belirleyebilir.*

2- Devletin Biçimini Tehdit: *Ulus aşırı bağlamdaki değişimler, ulusal devletlerin bile giderek artan ölçüde ‘uluslararasılaşması’ anlamına gelir; yani, ulusal bürokrasiler ve bakanlıklar bile, devletler aşırı politikaları biçimlendiren artan sayıdaki uluslar arası forumlar etrafında konumlanmış hale gelir.*

3- Devletin Özerkliğini Tehdit: *Küreselleşme her şeyden önce ekonomik alanda devlet yöneticilerinin siyasi seçeneklerini keskin biçimde kısıtlar. Hakikaten “ulusal” ekonomilerin çökmesiyle, devlet, kendi yetki alanı içinde süren ekonomik süreçlerin, artık denetimde olmadığını görür. Devlet, “politika üreten” olmaktan çıkıp, giderek daha çok “politika uygulayan” hale gelir.*

4- Devletin Otoritesini Tehdit: *Küreselleşme ulus-devletin yeterliliğinin ve özerkliğinin temellerini aşındırdığı için, hükümetin etkinliğini azaltır ve bu da devletin meşruiyetinin ve otoritesinin temellerini aşındırır.*

Grew’in özetlediği gibi, küreselleşme ulus-devletin önemli işlevlerini daraltmaya başlamıştır. Ulus-devletin oluşumunu sağlayan nitelikler, küreselleşme süreci ile değişim içine girmiştir. Ancak yine de “ulus-devletler, globalleşmeye rağmen değil, globalleştirilmek üzere varlıklarını sürdüreceklerdir” (Cangızbay; 2005: 59). Bu bağlamda, küreselleşme, ulus-devletlerin aşınmasına ve belli başlı yetkilerini daralmasına neden olmakla birlikte, ulus-devlet sistemi sayesinde kendini güvence ve koruma altına alabilmektedir.

2.6. Küreselleşme Sürecinde Ulus-Devletin Değişen Toplumsal Ve Kültürel Yapısı

Küreselleşme olgusunun bu denli yaygınlık kazanması ve ulus-devlet yapısını etkileyebilmesinin başat nedenlerinden biri de iletişim teknolojilerinin gelişimi ile ilintilidir. Günümüzde televizyon, internet, cep telefonu gibi gelişmiş teknoloji aletleri de buna neden olmaktadır. Yurttaşların dış dünyaya açılmasını ve alt kimliklerin etkilenmesi durumunu artırarak ulus-devlet olgusunu zorlamaktadır (Kazgan, 1994: 217). İletişim teknolojileri insanlar üzerinde çok fazla etkili olmaya başlamıştır. Toplumsal ilişkileri ve sosyal yapıyı da değiştiren önemli bir etkisi vardır. Öyle ki, komşularını tanımayan insanlar iletişim teknolojileri yardımıyla, dünyanın diğer ucundaki insanlarla sohbet edip, dostluk kurabilmektedir (Hablemitoğlu, 2004: 63). Toplumda ortaya çıkan bu yapısal değişim, dolaylı yoldan ulus-devlet yapısını da etkilemektedir. Özellikle televizyon ve internet teknolojisi, bir bakıma kültürel melezleşmeye yol açarak, ulus-devletin dayanaklarından biri olan milli kimlik ve kültürel birliktelik kavramlarının farklılaşmasına neden olmaktadır. Kültürün küreselleşmesinde medya ve iletişim teknolojilerinin payı yadsınamaz (Tomlinson, 2004:204). Küreselleşmenin ve yenedünya düzeninin sonucu olarak ortaya çıkan kültürler arası etkileşimin en önemli nedenlerinden biri küresel politikalar bağlamında iletişim teknolojilerinin ortaya çıkışıyla ilgilidir.

Küreselleşme sürecinin bu denli yoğun olmadığı dönemlerde, ulus-devlet yapısı gereği, toplumda tek kimlikli bir yönetim biçimi temelinde yükselmekteydi. Milli kimlik adı altında ulus-devleti oluşturan bireyler de yurttaş kimliği ile yaşamaktaydı. Ulus-devlet kültürel homojenliği sağlamış, alt kültürleri de ulusal kültür ve ulusal kimlik ekseninde bütünleştirmiştir. Bu durum ulus-devletin yapısı gereğidir. Günümüzde ise, ulus- devletin bütüncül ve ulusal egemenliğe dayalı yapısı küresel etmenler tarafından yavaş yavaş sarsılmaya başlamıştır. Küreselleşme süreci ile birlikte ulus-devletler toplumsal ve kültürel bakımdan birbirlerini etkileyerek, ulusal kültür yapısının korunmasını zorlaştırmaktadırlar. Küreselleşmenin ortaya çıkardığı bu toplumsal değişimler, ulus-devletlerin “yurttaşlık” ve “ulusalcılık” kavramlarını kapsayan kurumsal yapısını, toplumsal yapıdaki homojenliği de derinden etkilemektedir (Şahin, 2007:197).

Küreselleşme olgusu, mikro milliyetçilik, etnik canlanma, çok kültürlülük, gibi olguları gündeme getirerek ve bu olguları işleyerek ulus-devlet yapısında bozulmalara yol açmaktadır. Bu kavramlar, günümüzün en çok tartışılan kavramları arasına girmişlerdir. Kongar, bu kavramlarla ilgili şu değerlendirmeyi yapar (Kongar, 2008) :

“Küreselleşme, en küçük bir kültürel farklılığı bile vurgulayarak, elektronik medya aracılığı ile bunu tüm dünya kamuoyunun dikkatine sunan, ayrıca siyasal açıdan, kültürel farklılıkların korunması ilkesini demokratik hak ve özgürlükler alanının ayrılmaz bir parçası olarak gören bir anlayışı yaygınlaştırmaktadır.

Küreselleşmenin kültürel ayağının ikinci sonucu, özellikle tüketici davranışını etkileyerek, dünya çapında kültürel bir örneğin önünü açmış olmasındır.

Küreselleşme olgusunun, özellikle ekonomik ayağı, yani uluslararası sermayenin egemenliği, bir yandan "marka cazibesi", öte yandan günlük tüketim alışkanlıklarının denetlenmesi yoluyla, tüm dünyayı benzer davranış kalıpları içine sokmaya yani tek boyutlu bir kültürel kimliğe sahip olmaya doğru zorlamaktadır.

Birçok ulus-devletin özellikle Batı Avrupa’da olmak üzere çok uluslu, dolayısıyla çok kültürlü olduğu düşünülünce (Kymlicka, 1998: 38) bunların kültürel farklılıklarının tanınmasını talep etmesi ulus-devletleri zora sokmaktadır. Çok kültürlülük, toplumu oluşturan bireylerin ve grupların dil, din, ırk, tarih, coğrafya açısından farklı kökenlerden gelmesine dayanan, tek bir siyasal birim halinde ve ortak sınırlar içinde yaşayan toplumlarda söz konusudur (Kongar, 2008). Bunu en iyi anlatan örnek Amerika Birleşik Devletleri’dir.

Özellikle 1980’lerden sonra serbestleşen kitle iletişim araçları, kültürel haklar, çok kültürlülük gibi kavramları iyiden iyiye gündeme taşımıştır. “Medeniyetler Çatışması” adlı kitabında Huntington’ın ortaya koyduğu “gelecekte gerçek savaşın, kültürel, dinsel ve geleneksel farklılıklardan çıkacağı” düşüncesi bir çok düşünür tarafından dışlanmıştı (Tekinalp, 2005:75). Ancak günümüzde çıkan savaşların -ki bunlara iç savaşlar da dahil olmak üzere- dinsel ve etnik savaşlar olduğunu göz önüne alırsak küreselleşme sürecinin ulus-devletleri bu tehditlerle karşı karşıya bıraktığını da vurgulamak yerinde olacaktır. Yine de belirtmek gerekir ki, bu ülkede

birbirinden farklı uluslardan gelen bireylerin bulunması o ülkenin çok kültürlü bir ülke olduğu anlamını taşımaz. Bu tür devlet çok etnikli devlet olarak tanımlanır.

“Devlet eğer üyeleri ya farklı uluslara ait (çok uluslu devlet) ve bu olgu bireysel kimliğin ve siyasi hayatın önemli bir yanını teşkil ediyorsa, o devlet çok kültürlüdür” (Kymlicka, 1998: 49). Kültürel farklılıkların kabul edildiği, Batı’daki ulus-devletler ve demokrasilerde bile çok kültürlü bir toplum teorik olarak ideal olmuş olsa bile, uygulamada bazı sorunlar çıkarmış ve bu devletleri bu olgunun ancak belli bir biçimini uygulamaya itmiştir (Altınbaş, 2006: 59). Özellikle son yıllarda azınlıkların artan isteklerine karşı, Batı’nın mesafeli durduğu dikkatten kaçmamaktadır. Farklı uluslara ait dillere sınırlama getirilmesi, denetim altına alınması, dini motif içerikli giysilere kısıtlama getirilmesi Altınbaş’ın düşüncesini doğrulayan örnekler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Birinci Dünya Savaşı ile resmen tanınan ulus-devletler, politik, kültürel ve ekonomik alanlardan beslenerek tüm dünyada kabul gören bir yönetim biçimi olarak hala önemini korumakta ve varlığını sürdürmektedir. Yenidünya düzeni olarak adlandırılan küreselleşme olgusunun özellikle, 1980’lerden sonra hız kazanması ulus-devletler üzerinde toplumsal ve kültürel bağlamda değişim ve dönüşümüne neden olmuştur. Küreselleşme sürecinin birçok olguyu etkilediği gibi ulus-devlet yapısını da etkilediği gerçeğinden hareketle, ulus-devletin sonunun geldiği kanısında olan düşünürler olduğu gibi, ulus-devletin yetki ve işlevlerinin azaltıldığı ancak hala varlığını sürdürdüğünü düşünenler de sayıca fazladır.

Sonuç olarak; sosyolojik açıdan ele alındığında, ulus-devlet yapısının, küreselleşme süreci ile ön plana çıkan “çok kültürlülük”, “yerelleşme”, “melezleşme” gibi kavramlarla, milli egemenlik, milli kimlik, milli kültür, yurttaşlık, sosyal devlet olma özellikleri zamanla aşınmaya başlamıştır. Küreselleşmeyle birlikte oluşan değişimlerden kuşkusuz en büyük payı ulus-devletler almaktadır. Ancak küreselleşmenin yaygınlaşması ve yerini sağlamlaştırması açısından ulus-devlete gereksinimi vardır. Ulus-devletler ve içinde barındırdığı toplumlar ve kültürler bu değişimden pay almaktadırlar. Kitle iletişim teknolojileri, ulus-devletin değişen ekonomik işlevleri; uluslar üstü birleşmelerin artması sosyal politikaların zayıflaması, toplumların birbirlerine bağımlı duruma gelmeleri, meşruiyet temelinde

ortaya çıkan boşluklar ile küreselleşme karşısında yıpranmaya başlayan ulus-devletler, bu çıkmazları aşmak için gerekli önlemleri alarak, kendini yenedünya düzenine uyumlu bir biçimde yeniden yapılandırmak durumundadırlar. Özellikle Avrupalı sosyologlar ulus-devletin bu çıkmazı, uluslar üstü birleşmeler ve yeni bir demokrasi anlayışı ile aşacağını düşünmektedirler. Ulus-devletin meşruiyetinde oluşan boşluklar, toplumsal alanda ve işlevlerindeki gücü eskisi gibi koruyamaması, onun tarih sahnesinden silineceği anlamını taşımamaktadır.

BÖLÜM 3: GIDDENS, BAUMAN VE HABERMAS'IN ULUS-DEVLET VE KÜRESELLEŞME HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ

3.1. Anthony Giddens¹

“Yapılaşma kuramı” ve modern toplumlar üzerindeki bütüncül görüşleriyle tanınan Anthony Giddens, günümüzün en önemli sosyologlarından biridir. Giddens, öncelikle modern toplum kuramı ve toplumbilimsel yöntemin yeni kuralları üzerinde durmuş, ikinci aşamada yapı-eylem ikiliği bağlamında “yapılaşma kuramı”nı geliştirerek bu kuram çerçevesinde modernliğe ilişkin çözümler üzerinde çalışmalarını sürdürmüştür. Son dönemde ise modernite, modernliğin temel dinamiği olarak ulus-devlet, ulus ve ulusçuluk, küreselleşme ve siyaset konularını ele almış; sosyal demokrasi ve neo-liberalizm politikaları karşısında yapılaşma kuramı ve modernliğe uygun olarak üçüncü yol: sosyal demokrasinin yenilenmesi politikasını ortaya koymuştur.

3.1.1. Giddens’in Kuramsal Yaklaşımı: Yapılaşma Teorisi

Ferdinand Sassage’in sosyolojinin problemlerini çözümlmek adına ortaya koyduğu “*yapılaşma teorisi*” structuralizm olarak da adlandırılmaktadır. Sosyolojinin inceleme nesnesi ve ana öğesinin toplumsal yapılar olduğunu ileri süren bu görüş bireyi dışarıda bırakırken bu görüşe karşı bireyi merkeze alan ve insan eylemlerinin toplumsalı etkilediğini savunan bir diğer görüş karşımıza çıkmaktadır. Sosyoloji teorilerinin sorunsalı durumuna gelen yapı-eylem ikiliği sosyolojinin günümüz toplumlarını açıklama da yetersiz kaldığını göstermektedir.

Sosyolojide özellikle endüstri çağından itibaren değişen toplumsal yapıyı çözümlereyebilmek adına ortaya atılan teoriler iki kutuplu idi. Toplumu merkeze alan

¹ — Anthony Giddens, 1938 doğumlu olup, günümüzün en etkili toplum bilimcilerinden biridir. Hull Üniversitesi’nde sosyoloji ve psikoloji öğrenimi gördükten sonra, yüksek lisansını London School of Economics, doktorasını Cambridge Üniversitesinde yaptı.1961yılında Leicester Üniversitesi’nde başladığı öğretim üyeliğini, Kanada, ABD ve İngiltere’de çeşitli üniversitelerde sürdürdü. Avusturya, Finlandiya, Almanya, İsveç, İtalya, Danimarka ve Fransa gibi ülkelerde konuk öğretim üyeliği yaptı. 1986 yılında profesör oldu. Max Weber, Emile Durkheim, Karl Marx gibi kuramcılar üzerinde çalışan, modern toplumlarda sınıf yapısı, modernlik, ulus-devlet, sosyal demokrasi, solun geleceği gibi konulara eğilen Giddens’in, çeşitli dillere çevrilmiş otuzun üstünde kitabı iki yüzden fazla makalesi vardır. Pek çok ödül almış ve hakkında onu aşkın kitap yazılmıştır.

yapısal-işlevselci teoriler ve bunu hemen ardından izleyen birey merkezli, eylem odaklı teoriler yeni oluşan toplumsal değişimi yeterli derecede çözümlenmekte zorlandılar. Toplum merkezli teoriler bireyi, birey merkezli teoriler yapıyı dışarıda bırakarak, birbirlerini etkileyen ve aslında birbirlerine bağımlı olan bu olguların toplumsal çözümlemede eksik kalmasına neden olmuşlardır. Bu durum büyük değişim içine giren batı toplumlarının çözümlenmesi aşamasında yetersiz kalmış ve sosyoloji bilimini zor bir sürece sokmuştur. Giddens sosyolojinin bu süreci atlama adına sosyoloji teorilerinin yeniden yapılandırılmasının gerekliliği düşüncesiyle bu iki kutuplu teorinin uzlaştırılması için yapılaşma teorisini geliştirmiştir. Sosyoloji teorilerini değerlendirirken eleştirel bakış açısını koruyan Giddens, yapısal-işlevsel teoriyi de bu bağlamda incelemiştir. Sosyolojinin varlık nedeninin endüstrileşmiş ve modern toplumların yapısındaki değişimler olduğunu ileri sürer (Giddens, 2005:23).

Giddens, yapılaşma teorisini geliştirirken, sosyoloji biliminde teoriler arasındaki tartışmalardan kaynaklanan sorunları aşma amacını gütmüştür. Giddens'ın sosyoloji çalışmalarına baktığımızda; hem klasik hem de yeni (çağdaş) teoriler üzerinde durarak, bunların aksayan yanlarını ortaya koymaya özen gösterdiği dikkatimizi çekmektedir. Yapı-eylem ikiliği üzerinde durmuş olması, Onun teoriler konusunda yeni bir bakış açısı yaratmak istediğini ortaya koymaktadır. Çünkü yapılaşma teorisi, toplumbilimsel teorinin yöntem bağlamında yeniden ortaya konması anlamını taşımaktadır (Esgin, 2005:141).

Giddens, özellikle Weber, Durkheim, Marx gibi klasik teorisyenlerin çalışmaları üzerinde yoğunlaşmış, bunun yanında Habermas, Derrida, Foucault gibi çağdaş teorisyenleri de yakından izlemiştir. Modern toplumsal yaşam ile sosyoloji teorilerini bağdaştırmaya özen göstermiştir. Bu noktada yapılaşma teorisi de modernliğin kavranmasına ışık tutacak nitelikte olup; Giddens, bu anlamda modernlik-yapılaşma teorisi üzerinde durmuştur. Bu bağlamda Giddens, modernizm konusunda en çok dikkati çeken teorisyenlerden birisidir.

Giddens, yapılaşma teorisini ilk olarak 1971 yılında çıkardığı “*Capitalism and Modern Social Theory*” adlı kitabında klasik teorileri ve teorisyenleri inceleyerek ortaya koymuştur. Daha sonra 1979 ve 1984 yılında çıkardığı “*Central Problems in Social Theory*” ve “*The Constitution of Society*” adlı kitaplarında iyice geliştirerek

kuram haline getirmiştir. Bu kuram ortaya konduktan sonra birçok kritiği de beraberinde getirmiştir. Giddens'in ortaya koyduğu bu kuramın tamamen soyut ve toplumbilimden çok felsefe olduğu söylenmektedir.

Bireyler kendi eylemleri yoluyla, bu eylemlerini sınırlandıran toplumsal uygulamaları yeniden yaratırlar. Bu görüş Giddens'in çalışmalarındaki ana temalardan birini oluşturmaktadır. Giddens "*toplumsal sistemlerin yapısal özelliklerinin, toplumsal davranış şekillerinin zaman ve mekân içinde sürekli olarak yeniden üretildiği oranda varolduğuna*" değinmektedir (Giddens, 1984: XXI – XXIII). Yani bireyler, toplumsal eylemleri hem biçimlendirirler, hem de onları değiştirerek yeniden biçimlendirirler.

Giddens, toplumları incelerken belli sınıflandırmalar yapmıştır. Ona göre, toplumlar önce kabilelere, daha sonra sınıflara ayrılmıştır. Toplumsal yapı açısından değerlendirdiğimizde Giddens, kabile toplumlarının daha çok birincil ilişkiler içerisinde olduğundan söz etmekte; sınıflı toplumlarda ise birincil ilişkilerin kısmen sürdüğünü, ancak bunun yanında siyaset, ekonomi gibi toplumda kurumsallaşmanın başladığını söylemektedir (Wallace-Wolf, 2004:215).

Sosyoloji teorileri, yapılaşma bağlamında ana çalışma alanı olarak yalnızca toplumsal bütünlüğü değil, aynı zamanda bireysel uygulamaları da ortaya koyabilmelidir. Yani Giddens'a göre; sosyoloji teorileri temel belirleyici olarak yapı ve eylemin karşılıklı etkileşimde bulunduğu toplumsal pratikleri göz önüne almalıdır (Esgin, 2005:230).

Esgin'in de belirttiği gibi, özellikle Amerika'da ardı ardına kapanan sosyoloji kürsüleri ve kendi çalışma alanını daha mikro bilim dallarına (kriminoloji, demografya gibi) kaptıran sosyoloji, yalnızca deneysel ve dar alandaki çalışmalarıyla günümüz modern toplumları yapısını ve işleyişini açıklamada yetersiz kalmaktadır (Esgin, 2005:145).

Özellikle günümüzün hızla değişen koşulları ve toplumsal yapısı göz önüne alındığında Giddens'in hükmü yerinde sayılır. Özellikle son yıllarda oluşan gelişmeler, bilim üzerine temellenen birçok ön yargıya karşı savaş açmıştır (Cole, 1999:169).

Giddens'in yapılaşma teorisinin amacı yapı ile eylemleri birbiri ile kaynaştırma düşüncesidir. Bunun gerçekleşmesi için toplumsal pratikleri merkeze almaya çabalar. Eş deyişle, ne eylem teorileri gibi yalnızca bireyi, ne de yapısal işlevsel teoride olduğu üzere toplumsal yapıyı merkeze koymaktır.

Giddens'in yapılaşma teorisini oluştururken toplumsal pratikler üzerinde yoğunlaşması önemli bir noktadır. Çünkü Giddens toplumsal yapının sürekli ve yeniden dönüştüğü inancıyla birlikte yapı ile eylemin birbirine bağımlılığını savunmaktadır. Toplumsal pratikler bağlamında yapı-eylem ikiliği birbirleriyle ilişkilidirler ve yapılar bireylerin eylemleri sonucunda yeniden dönüştürülmektedir. Bireylerin eylemlerinin yapıyı yeniden üretmesi sürecinde zaman ve mekânında önemli olduğuna değinen Giddens yapılaşma teorisinde zaman ve mekân unsuru ile yeniden dönüştürüldüğünü kastetmektedir.

Giddens sosyoloji teorilerinin toplumsal pratikleri incelemesi gerektiğini vurgular. Sosyolojik teorinin ana sorunu ona göre, yapı-eylem ikiliğinde ortaya çıkar. Birbirinden ayrı ele alınan yapı-eylem sürekli değişim içinde olan toplumsal dünyayı açıklamakta ve analiz etmekte yetersiz durumdadır. Aslında Giddens'in yapılaşma teorisini ortaya çıkarmasının nedenini oluşturan da tam bu noktadır.

Giddens bu nedenlerle toplumsal değişimleri karşılayabilecek bir sosyolojik teori yapılandırırken üç önemli noktaya odaklanmıştır (Esgin, 2005:431).

Bunlardan birincisi sosyoloji teorilerinin günümüzü çözümlene de yetersiz kalmış olmasının kaynağını oluşturan ve günümüz teorilerinin yapılandırıldığı klasik sosyoloji teorilerinin eleştirel bir gözle yeniden değerlendirilmesi amacıdır. Ona göre klasik sosyoloji teorilerinin eksik ya da hatalı yönlerini ortaya çıkarmak gereklidir. Çünkü bu klasik teorilerin devamı niteliğinde yapılandırılan yeni teoriler de bu eksiklik ve hataları sürdüreceğinden günümüzü açıklamakta yeterli olamayacaklardır.

Yeni bir teori yapılandırma gerekliliğinin ikinci odak noktasını sosyoloji teorilerindeki metodolojik eksikliklerin giderilmesi oluşturmaktadır. Yapılaşma teorisi bu anlamda yapısal-işlevsel teorilerin eksikliklerini tamamlayarak yapı-eylem kutuplaşmasını bertaraf edip, birbirlerine olan bağımlılıklarını ortaya koymayı

amaçlar. Giddens'a göre ne yapı sosyolojik analizden tamamen ayrıdır ne de eylem bireylerin çıkarları ve amaçları için gerçekleştirdikleri basit bir etkinliktir (Esgin, 2005: 433). Toplumsal bütünleşme yapı-eylem etkileşiminden oluşur.

Yapılaşma teorisinin varlık nedenlerinden üçüncüsü; günümüzde meydana gelen toplumsal değişimlerin çözümlenmesine yardımcı olmaktır. Esgin'in de değindiği gibi Giddens modern dönemin getirdiği toplumsal değişim devlet, sınıf, küreselleşme, postmodernizm gibi sosyolojinin odağında olan ancak şimdiye değin eksik yorumlanmış olgulara yönelmiştir (Esgin, 2005: 436).

Giddens'ın yapılaşma teorisi onun, toplumsal değişim ve dinamikleri çözümleme yaklaşımına etki etmektedir. Özellikle bu çalışmanın konusunu oluşturan küreselleşme ve ulus devlete bakış açısı ve bunların analizinde yapılaşma teorisinin etkisini kolayca görebilmekteyiz. Sosyolojiyi modernizmle bağlantılı ve eş zamanlı değerlendiren Giddens geliştirdiği teori ile klasik teoriler ve bunların değişimler karşısında yetersiz kalan yeni versiyonlarını aşmaya çalışmıştır.

Bu noktada Giddens, sosyoloji teorilerinin önemini ortaya koymaya çalışmakta ve geliştirdiği yapılaşma teorisi ile modern çağda bunalım içinde bulunan toplumbilime yeni bir yöntemle, yeni bir bakış açısı kazandırmaya çabalamaktadır. Özellikle günümüzde büyük oranda toplumsal değişime yol açan küreselleşme olgusu da Giddens tarafından yapılaşma teorisi bağlamında ele alınmıştır. Giddens "Üçüncü Yol" ile toplumsal değişimleri yeniden kavramsallaştırmak yoluna gitmiştir.

3.1.2. Modernlik Çözümlemesi

Giddens, modernlikle ortaya çıkan yeni kurumları ve bunun ortaya koyduğu yeni toplumsal yapıyı çözümlenmeye çalışmaktadır. Sosyolojide bunalımlı dönemi atlatmada modernliği anlamak Giddens için başat rol üstlenir. Çünkü sosyoloji modernliğin ortaya çıkardığı bir bilimdir. Sosyolojideki yetersiz çalışmalar modernliğin eksik anlaşılmasına neden olmuştur (Tucker, 1998: 2).

Sosyolojinin çok geniş bir alana sahip olduğunu söyleyen Giddens, modernlik çalışmalarının yetersizliğini sosyolojide bulunan üç ana "engel"e bağlar: Bunlardan biri klasik teorilerin modernliği çözümlerken Marx gibi önemli teorisyenlerden etkilenecek modernliğin oluşumunu tetikleyen ana nedenin "*kapitalizm*" olduğunu

öne sürmeleridir. Durkheim ise bunu “endüstriyalizm’in etkisine” teknolojik ilerlemeye bağlıyordu. Giddens modernliğin bu tür tek taraflı açıklamalara bağlanmasını eleştirmekte, bunların bize ışık tuttuğunu ancak modernliğin çözümlenmesi aşamasının “*kurumlar düzeyinde çok boyutlu*” olduğunu ve birçok nedenden etkilendiğini belirtmektedir (Giddens, 2004: 21). İkincisi ise; sosyoloji teorilerinde yapılan “*toplum*” tanımlarının farklılığından kaynaklandığını belirtmektedir.

Giddens, sosyolojide toplum tanımı yapılırken daha dikkatli davranılması gerektiğini düşünmektedir. Nedenini de şöyle açıklamaktadır: “*Sosyolojiyi toplumların incelenmesi olarak gören yazarların kafalarında, bunu açıkça ifade etmeseler de modernlikle ilişkilendirilmiş toplumlar vardır. Böyle değerlendirildiğinde bu toplumlar ulus-devletlerdir*”. Ona göre; modern toplumlar ulus-devletle birebir özdeşleşmektedir (Giddens, 1985: 20). Sosyoloji teorilerinde yapılan eksik çözümler tamamen modern toplumu ulus-devletten ayrı düşünmekten kaynaklanmaktadır. Giddens, modernliğin çözümlenmesinde ve sosyoloji teorilerinin yeniden yapılanmasında önemli olan etkenin *ulus-devlet* ve ulus-devlet öncesi toplumun farklılıklarını göz önüne sermekten geçtiğini belirtmektedir (Giddens, 2004: 22).

Toplum merkezli açıklamalarda iki farklı tanımdan söz edebiliriz. Bunlardan biri toplumu tanımlarken merkeze toplumsal bütünlüğü alır ki; bu Giddens’a göre yapı merkezli toplum kuramına denk gelir (Giddens, 2004: 19). Diğeri; toplumu, toplumsal ilişkiler sisteminden oluşan bir topluluk olarak tanımlanmaktadır. Bu da eylem merkezli bir çözümlenme ortaya koyar. İşte bu noktada Giddens’ın geliştirdiği yapılaşma teorisi ile modernizmi ve yeni sosyoloji teorilerini bağdaştırmaya çalışma çabalarının nedenini görmekteyiz.

Modernliğin çözümlenmesinde, sosyoloji teorilerinin önündeki engellerden üçüncüsü olarak ise; sosyoloji ile doğa bilimlerinin bağdaştırılması ve sosyoloji biliminin doğa yasalarına göre oluşturulması yani Giddens’ın dediği gibi toplumu yönlendirmek için teknolojiden yararlanmak düşüncesi (Giddens, 2004: 23) ile Marks’ın da savunduğu toplumu, “*tarihi kullanarak*” yönlendirme çabasıdır. Ancak bu görüşler modern toplumları açıklamada yetersizdir. “*Sosyoloji ile bu bilimin inceleme konusu olan*

modernlik koşullarında insan eylemleri arasındaki ilişki çifte yorumsama (double hermeneutic) yoluyla anlaşılmaq zorundadır” (Giddens, 2004: 24).

Giddens, modernliğin yapısını çözümlereyebilmek için bu iki klasik yöntemden ayrı bir yöntem geliştirilmesi gerektiğini düşünmektedir. *Küreselleşen* ve sürekli değişim içinde bulunan modern dünyada öncelikle modernizmin dinamiğinin ne olduğu sorusuna yanıt bulmak önemlidir (Giddens, 2004: 24). Giddens modernliğin dinamik kaynaklarını; zaman-uzam, yerinden çıkarılma ve yeniden düzenleme olarak kavramlaştırmaktadır (Giddens, 2004: 25).

3.1.3. Modernlikte Zaman-Uzam

Giddens, eskiden zamanın sürekli olarak uzama bağlanarak anlamlandırıldığından söz eder. Mekanik saatin bulunmasından önce zaman *“nerede?”* sorusuyla ilişkilendirilirdi (Giddens, 2004: 25). Mekanik saatin bulunması, neredeyse dünyanın birçok yerinde miladi takvimin kullanılmasına başlanması, aynı topraklar içinde yerel zaman uygulamasına geçilmesi modernizm ile birlikte zaman-uzam ayrışmasına etki etmiştir (Giddens, 2004: 26).

Genellikle zaman-uzam birbirleriyle bağlantılı olarak kullanılmış kavramlar olarak önümüze çıkmaktadır. Ancak modernizmle birlikte, yeniçağda aralarındaki ayrım kendini göstermeye başlamıştır. Giddens, *“Yöre en iyi biçimde, coğrafi olarak konumlandırılmış toplumsal eylemin fiziksel ortamına işaret eden mekân fikri ile kavramsallaştırılır”* demektedir (Giddens, 2004: 26). Bütün dünyada kullanılan evrensel nitelik kazanmış olan ölçü birimleri zaman ve uzam kavramlarının içinin boşaltılmasına neden olmaktadır. Artık yeni buluşlar sayesinde gelişen iletişim teknolojisi dünyanın öbür ucundaki kişilerle bağlantı kurmamızı sağlamaktadır. Bu da uzamın artık *“yöre”* kavramından ayrıldığını göstermektedir.

Her toplumsal eylem zaman ve uzam içinde gerçekleşirken, aynı zamanda da toplumsal eylem zaman ve uzamı oluşturmaktadır. Çünkü toplumsal eylemi açıklarken, nerede ve ne zaman soruları önemlidir. Yöre kavramında insan etmeni başat rol oynar. Yöreği insandan ayıramayız, bu yüzdendir ki uzam, insan faktöründen bağımsızdır. İnsan olmadan da uzam vardır. Zamanla uzam bağımsız boyutlar olarak ele alındığında, toplumsal eylemin yöreye bağımlı olması onu

uzamdan ayırmaktadır. Zamanın uzamla belirlenmesi modernlikten önce söz konusuydu ve bu durum zamanı tamamen uzama bağımlı kılmaktan başka bir şey değildi. Teknolojik iletişimsel yenilikler ki bunlar; evrenselleşen takvim ve saattir, artık modern dünyada uzamı zamandan tamamen bağımsız kılmıştır.

Modern dünyada *küreselleşme* bağlamında da değerlendireceğimiz zamanın evrenselleşmesi, toplumsal ilişkilerin boyutunu da değiştirmiştir. Daha önceleri ancak aynı yerde bulunan insanların yüz yüze ilişkilere girebilmesi durumu ortadan kalkmış olup, küreselleşme ve modern zamanla birlikte uzak yerlerden de kurulmaya başlayan toplumsal etkileşim zaman ve uzamın birbirinden ayrılmış olmasına güzel bir örnek oluşturmaktadır. Giddens'a göre modernliğin analizinde zaman ve uzam çok önemli bir konumdadır. Ona göre; zamanın uzamdan ayrılması, modernizmin ortaya çıkmasına ve onu geleneksel toplumlardan farklılaştırmaya yardımcı olmuştur (Giddens, 2004: 24).

3.1.4. Modernlik ve Yerinden Çıkarma Düzenegi

Toplumsal yapıyı ve ilişkileri zaman ve uzamdan bağımsız olarak incelemeye Giddens "*yerinden çıkarma*" demektedir. Geleneksel toplumlar ilişkilerini ve davranışlarını zaman-uzam boyutunda modellemektedir. Giddens'in modernliğin en belirgin kaynağı olarak nitelendirdiği zaman-uzam ayrışması, toplumsal yaşamda zaman-uzam etkenlerinin birbirlerine bağımlılıklarının azalması (modern öncesi toplumlara göre) olarak yorumlanabilir. Geleneksel toplumlarda toplumsal ilişkilerin zaman ve uzam bağımlılığı, diğer bir deyişle; bu zaman ve uzamda gömülü olması, "*yerinden çıkarma*" ve bunu takiben "*yeniden yerleştirme*" mekanizmalarının kullanılmasına yol açmıştır. Bu bağlamda, yerinden çıkarma mekanizmaları toplumsal ilişkilerin yerel özellik gösteren bağlarından kurtulup, zaman-uzam boyunca yeniden yorumlanabilmesini beraberinde getirir.

Zaman-uzam ayrışmasının yerinden çıkarma mekanizmalarına, toplumsal etkileşimleri zaman-uzam faktörlerinden bağımsız olarak ele alıp yorumlama olanağı vermesi; modern toplumsal yaşama özgü yereli ve küreseli birleştirici özellikte olması ve geçmişle geleceği birbirine bağlayarak yeni yorumlara ışık tutması zaman-uzam ayrışmasının modernliğin temel dinamiklerinden biri olmasında önemli rol oynamaktadır.

Giddens'a göre; modern kurumların gelişimiyle doğrudan ilişkili “yerinden çıkarma”, iki tür düzenek aracılığıyla gerçekleşir (Giddens, 2004: 29). Bu düzenekler “*sembolik işaretler*” ve “*uzman sistemler*” olarak kavramlaştırılmıştır.

“*Sembolik işaretler*” toplumda bireyler arasındaki iletişimi ve değeri olan bir şeyin başka bir değerle değiştirilmesini sağlayan alışveriş aracıdır. Bu işaretler toplumsal ilişkileri geleneksel bağlarından kurtarıp, yeni bağlamlar katarak, onları değiştirmek yoluyla zaman–uzam ayrışmasının yoğunlaştırıcısı işlevini görürler.

“*Uzman sistemler*” ise; genel anlamda teknik beceri ya da profesyonel uzmanlık isteyen bilgi sistemleridir. Bu sistemler, modernliğe özgü yaşam biçimlerinin yeniden yapılanmasını sağlayarak toplumsal ilişkileri değiştirmeye çalışmaktadır.

Bütün yerinden çıkarma düzenekleri, hem simgesel işaretler hem de uzmanlık sistemleri “güvene” dayanır. Bu nedenle güven modernlik kavramlarının çok önemli bir parçası olmuştur. Burada güven; kişilere değil, soyut niteliklere karşı duyulmaktadır (Giddens, 2004: 33).

Modern yaşamın dönüştürücü gücü olarak nitelendirilebilen “yerinden çıkarma” düzenekleriyle zamanın uzamdan ayrı yorumlanması sağlanmaktadır.

Modernizmle birlikte küreselleşmenin de önü açılmıştır. Bu da toplumsal yaşamda büyük oranda değişiklikler oluşmasına neden olmuştur ve ileride daha da büyük değişimlere gebe olacağı gözlenmektedir.

Modernizmle birlikte ortaya çıkan uzmanlaşma, küreselleşme olgusu için de gittikçe önemli duruma gelmeye başlamıştır. Geleneksel toplumlardan farklı olarak, toplumda egemen olan geleneklerin yerini artık uzmanlaşma almıştır. Yerel gelenekselliklerin yerini evrensel uzmanlığa bırakması, yeni toplumsal etkileşim ve ilişkileri de yaratmıştır. Fakat geleneksellik, hiçbir zaman yok olmayacaktır (Wallace–Wolf, 2004:216).

3.1.5. Ulus-Devlet, Ulus ve Ulusçuluk

Giddens, ulus-devlet, ulus ve ulusçuluk kavramlarının aslında birbirinden farklı anlamlar taşıdığını belirtmektedir. Geçmişte bu kavramların genellikle aynı anlamda kullanıldığından bahsederken, kendinin bunları ayrı ayrı analiz ettiğinden söz eder.

Giddens, ulusçuluğu daha çok psikolojik olarak nitelendirir. Ulus ve ulusçuluk kavramları aynı zamanda modern devletlerin en önemli değerlerinden biridir ve ulusalcılık, ulus olmadan bir anlam taşımaz.

Giddens, “ulus” kavramının tanımını şöyle yapmaktadır: “*hem dahili devlet hem de diğer devletler tarafından tepkisel olarak gözetilen, üniter bir yönetime konu olan ve açıkça belirlenmiş bir bölge içerisinde var olan bir ortaklıktır*” (Giddens, 2005:159)

Ulusçuluk tam anlamıyla ideolojik değildir, ancak devletle bağlantılı olma çerçevesinde eğilimli durumdadır. Giddens, kapitalizmle birlikte ulusçuluğun da yayıldığını söylemektedir. Ulusçuluk duygusunun daha çok güçlü devletlerde görüldüğünü söylemektedir.

Giddens, ulusçuluğun psikolojik yönüne de değinmiştir (Giddens, 2005:281). Ulusçuluk duygularının aile ve akrabalık ilişkilerinin yerini aldığını ve insanları ortak değerler etrafında bir arada tuttuğunu belirtmektedir. Bu bağlamda geleneksel devletlerde bulunan akrabalık ilişkilerinin modern toplumlarda yerini başka değerlere bıraktığı bir gerçektir. Ayrıca vatanseverlik, dil, kültür ve değerler birliği belli sembolik birliktelikler modern toplumlarda ulus bilincini oluşturup ayakta tutmaktadır. Ancak Giddens, ulusçuluğun psikolojik yanını bulanık bulur ve “*ulusçu duygular kabarıp azalmaya eğilimlidir, bunlar aynı psikolojik gereksinimleri karşıladığı iddia edilen daha küçük gruplarla bağlantılı semboller kadar düzenli gündelik toplumsal yaşamın bir parçası değildir*” demektedir (Giddens, 2005:282).

Eski dönem geleneksel devlet sistemlerinde, belirli bir başkent olmaması ulusal bilincin gelişimine sekte vuran durumlardan biridir. Bu dönemde, merkezi, dominant bir kültürden daha çok, bölgesel kültürler egemendi. Oysa ulusların gelişimi için yönetimin merkezi olma koşulu gereklidir. Giddens, bu konuda İngiltere ve Fransa örneklerini verir. Giddens; bu devletler uzun süre herhangi bir işgale uğramamış, sürekliliğini koruyan devletler bile olsalar, örneğin; İngiltere’de dört ayrı dil kullanıldığına dikkati çekmektedir (Giddens, 2005:161). Çünkü bu devletler, hem dil hem de kültürel açıdan farklı toplulukların oluşturduğu bir yapıya sahipti. Fransa’da ancak 1539’da çıkan bir buyrukla Fransızca, ülkenin resmi dili durumuna getirilmiştir.

Giddens, “ulusçuluk” kavramının ortaya çıkışının Fransız Devrimiyle eş tutulmasını ele alırken, aslında bu kavramın kökenini Kuzey ve Orta Avrupa’nın prenslik döneminde görmekte, ulusalcılık düşüncesinin yeşermesini de anayasal sistemden çok “romantizm” akımına bağlamaktadır (Giddens, 2005: 163).

Ulus-Devleti ise Giddens, “*işaretlenmiş hudutları (sınırları) olan bir bölge üzerinde bir idari tekel sürdüren, hükmü kanun ve iç ve dış şiddet araçlarının kontrolü ile onaylanan bir kurumsal hükümet şekilleri dizisi*” olarak tanımlamaktadır (Giddens, 2005:165).

Ulus-devlette sınırlar yönetsel yetkinlik içinde çok büyük önem taşımaktadır. Çünkü devletlerarası ilişkilerde bu sınırlar tanınmıştır ve değiştirilemez. Diğer bir deyişle ulus-devlet, sınırları olan bir güç kabıdır (Giddens, 2005: 164). Ulus-devletler, geleneksel devletlerdeki kentlerin yerine geçmiştir. Geleneksel devletlerde sınır geçişlerinde var olan bazı denetimler dikkati çekse de bu denetimler daha çok bölgesel nitelikteydi.

Giddens, Berlin Duvarı’nın modern devletin, halkının üzerindeki yönetsel etkisinin olmadığını ortaya koyan bir çelişki olarak görerek, sınır ve ulus-devlet bağlantısına değişik bir örnek vermektedir. Ulus-devletin harici sınır ve bütünlük ilkesine aykırı olan Berlin Duvarı 1989’da yıkılana kadar da Almanya’da bu çelişkili durum varlığını sürdürmüştür.

Ulus-devlet, mutlak ve geleneksel devletten farklı olarak, eğitim sağlık gibi toplumsal yaşam unsurlarının sağlanmasını da üstlenmiştir. Şiddet araçlarının kullanımı ve denetimini tekeline alma, kendi denetimi altında bulunan bireyler hakkında yaptırım ve bilgi sahibi olma, endüstri ve kapitalizmin gelişimini denetleme ve merkezden etkileme yetkisine sahip olmuştur.

Modern devlette tepkisel gözetimin oldukça yaygın olduğu dikkati çekmektedir. Geleneksel devletlerde yönetimin sürekliliği için, halkın çok fazla önemi olmadığı gibi, aynı zamanda halk içinde kendilerini devletin bir yurttaşı görmediği göze çarpmaktadır.

Giddens, matbaanın icadı ve gelişim sürecini, kamu alanını yaratan büyük bir yenilik olarak nitelendirmektedir. Ona göre; matbaa yalnızca devletin gözetim alanını genişletmekle kalmamış, aynı zamanda iletişimin yaygınlaşmasını da sağlamıştır.

Öncelikle edebi eserlerin yayımlanması amacıyla kullanılmaya başlayan matbaa, daha sonraları siyasetçiler tarafından kullanılmaya başlanmış, bu durum uluslararası düzeyde bir haberleşme ağı yaratmış ve de iletişimin geniş alanlara yayılmasını sağlamıştır. Kitlelere yayılmasıyla birlikte sürekli bir bilgi alışverişi yaratmıştır (Gouldner, 1993: 98).

3.1.6. Mutlakıyetçi Devletten Ulus-Devlete Geçiş Dönemi

Giddens, mutlakıyetçi devleti şöyle tanımlamaktadır: “*Kişi olarak şiddet araçlarının denetimi dahil nihai siyasal otorite ve yaptırımlarla donatılmış hükümler bir yönetici, monark ya da prensin egemenliğindeki bir siyasal düzendir*” (Giddens, 2000:204).

Feodal yönetim biçiminin çok fazla netlik taşımayan sınırları mutlakıyetçi devlet sistemine geçişle birlikte değişmiştir.

Feodalizmin sarsılmaya başlamasıyla birlikte, mutlakıyetçilik Avrupa’yı birleştirici olmaktan çok bölücü bir etki yaratmıştır (Giddens, 2005:121). Avrupa’da feodal düzende bulunan küçük prenslikler ve yönetenle yönetilen arasındaki iki kutuplu uçurum yerini piramitsel bir düzene bırakmıştır.

Giddens’in feodalizmden mutlakıyet dönemine geçişte altını çizdiği önemli noktalardan biri de “*diplomasi*” konusudur. Feodal düzende kolayca satın alınabilen ve haraçlarla düzenlenen bir diplomasiden söz eder. Büyük değişimler geçirmese de mutlakıyet dönemi diplomasiyi diğer devletlerin meşruluğunu tanıyan bir duruma getirmiştir.

Giddens, mutlakıyet döneminin ulus-devlete zemin hazırlayan bir başka yönünü de bu dönemde uluslararası olarak gerçekleştirilmeye başlanan “*kongreler*” olarak işaret eder (Giddens, 2005:123). Otuz yıl savaşları sonunda toplanan Westphalia Kongresi, daha önce de birkaç devletin toplanmasıyla yapılan toplantılardan farklı ve büyük bir uluslararası temsil olmuştur.

Giddens, “birbirlerini takip eden her kongreye ortaya çıkan antlaşmalar bolluğu Avrupa çapında bölgesel devlet yetkilerini, sonraki savaşlar ve çatışmalar bu diziyeye başka toplantılar getirdi” demektedir (Giddens, 2005:123).

Ülkelerarası güç dengesi Utrecht Antlaşması ile en üst duruma ulaşmıştı. Bu artık bir dizi ilkelerin oluşumunu sağlamıştır. Giddens, bu durumu modern toplumların gelişiminde en belirleyici unsurlardan biri olarak kabul etmektedir. Bu durumla birlikte, sınırlar ve devletlerin meşruluğu tanınmaya başlanmıştır.

Geleneksel feodal toplumlarda bilgi sadece yerel düzeyde kalmaktaydı. Yeni yerlerin keşfi ve bilginin yavaş yavaş bölgesellikten çıkıp, evrenselleşmeye başlaması, devlet yapısının mutlakiyet dönemine denk düşmektedir. Yeni kıtaların keşfi, denizciliğin gelişmesi ve bu yolla elde edilen yeni kaynaklar mutlakiyetçi devletin gelişim aşamasına büyük ölçüde katkıda bulunmuştur. Bu bağlamda gelişen ticaretin “küresel” bir özellik kazanması ve kapitalizmin yayılması Avrupa’nın deniz gücüne bağlıydı.

Giddens, mutlak devletin feodal devletten farklı olsa da geleneksel devlet olduğunu savunmaktadır. Giddens, mutlak devletin özelliklerini ve diğer devlet sistemlerinden ayrı yanlarını üç ana etmen altında toplar. Bunlar; yönetimin merkezileşmesi, yeni hukuk sistemi ve mali yönetim biçiminin değişmesidir (Giddens, 2005:133). Maliye memurlarının yerleşik düzene geçmeleri önemli bir değişimdi. Mülkiyet yasalarındaki değişimler, Roma hukukunun tekrar gözden geçirilip koşullara uygun duruma getirilmesi ve ceza hukukundaki değişiklikler yasalardaki gelişime örnek olarak verilebilir.

Mutlakiyetçi devletlerin gelişimini sağlayan en önemli öğelerden birini de Giddens, askeri değişime bağlamaktadır. Daha önceleri örneğin, Ortaçağda, disiplinli ordu sistemi gelişmemişti. Askerlik, düzenli ordular biçiminde değil de idareci kesimlerin emrinde toprak karşılığında yapılan bir hizmet durumundaydı. Sürekliliği olmayan toplama askerlerden oluşan bu ordular, vaat edilenler verilmediği zaman dağılıp, isyan çıkarabiliyorlardı.

Bu durum Avrupa’da sadece ortaçağ için geçerli bir konu değildi. Giddens, bu durumun 17. yüzyılda da varlığını sürdürdüğünü belirtir ve sürekli orduların

kurulmasını çok büyük bir sosyolojik olay olarak nitelendirir (Giddens, 2005: 152-155). Otuz yıl savaşlarının ardından Avrupa'da ordu süreklilik sağlamaya ve genişlemeye başlamış yeni bir disiplin anlayışına kavuşmuştur.

Giddens'in belirttiği gibi savaşlar mutlak devletin oluşumuna büyük katkıda bulunmuştur. Mutlak devletin oluşumunda ordunun önemli bir konumda bulunmasının diğer nedeni de; devletin para denetimini eline alması ve kapitalizme geçişidir. Savaşların ve savaş öncesi hazırlıkların bunda büyük payı bulunmaktadır. Devlet, paranın denetimini eline geçirerek, ulusal krediler sistemi kurma aracılığıyla kapitalizmi besledi ve aynı zamanda kendi gücünün artmasına yardımcı oldu.

Bu nedenlerin her biri ulus-devlete geçişin birer nedenini de oluşturur. Bu bağlamda Giddens, mutlak devleti, ulus-devlet sistemine geçişte bir aşama olarak nitelendirir.

3.1.7. Modernlik ve Ulus Devlet

Giddens'a göre modern toplumları geleneksel toplumlardan ayıran en önemli özellik; modern toplumların ve modern kurumların oluşumunu sağlayan ulus-devlettir. Ulus devletlerin oluşumu modernizmi ortaya çıkarmıştır. Giddens, ulus-devlet kavramına çok fazla önem vermiş ve bu konuda çalışarak yeni bir devlet kuramı ortaya koymaya çalışmıştır. Ona göre; klasik sosyoloji teorileri günümüz toplumlarını ve ulus-devlet yapısını açıklamada yetersiz kalmıştır. Ulus-devletin ortaya çıkışıyla birlikte geleneksel toplumlardan modern toplumlara geçiş olmuştur.

Ulus-devlet aynı zamanda kapitalist düzeni ve yeni bir siyasal sistemi yaratmıştır. Geleneksel devletlerden politik, ekonomik, askeri ve yönetsel bakımdan oldukça farklı bir sisteme sahip olarak ortaya çıkan ulus-devletler; toplumsal yapıyı da değiştirmiştir. Giddens, ulusların saf değil melez olduklarını söylemekte ve aynı zamanda ulusların ortaya çıkma nedenlerinden biri olarak da kültürler arası farklılığı göstermektedir (Giddens, 2000:146).

Ulus-devletler, modernizm ve kapitalizmin gelişiminde başat rol oynamaktadır. Klasik sosyoloji teorisyenleri -örneğin "devlet" analizlerinde Giddens'in özellikle dikkate aldığı Weber, Marx gibi teorisyenler- devletten çok toplum kuramları üzerinde yoğunlaşmışlardır. Giddens'a göre; bu onların eksik kaldığı noktalardan birini oluşturmaktadır.

Giddens ulus-devleti; “*bir toplumun yöneticilerinin başarılı bir biçimde şiddet araçlarının (ordu ve polis) denetimini tek elde topladıkları ve bu denetimin, sınırları kesin bir biçimde belirlenmiş bir toprak parçası üzerinde yönetimlerini destekleyen başlıca yaptırım olduğu, siyasi yönetim kurumlarını kapsayan bir devlet*” olarak tanımlamaktadır” (Giddens, 2005:146).

Giddens, ulus-devletlerin ortaya çıkışında üç ana faktörden söz eder; *birincisi*; endüstriyel ve askeri güçtür. Endüstrisini geliştiren ve yeni silahlara sahip olan ülkeler ulus-devletleri oluşturmuşlardır. *İkincisi*; ulus-devletin yönetim organizasyon biçiminin bütün dünyada kabul görmesi, *üçüncüsü* ise; tarihsel gelişim faktörüdür (Giddens, 2005:334).

Giddens, doğrusal tarih çizgisinin aşamalarından olan modernizmin ve ulus-devlet incelemelerinin, bu bağlamdaki analizini yetersiz görmektedir. Modern ile geleneksel arasındaki yönetsel ayrımı ortaya koyarken öncelikle, ulus-devletle mutlakiyetçi devlet yapısını karşılaştırarak analiz yapmaya başlar. Giddens; “*mutlakiyetçilik, ulus-devletlerin oluştukları dış eksen olan Avrupa devlet sisteminin haritasını şekillendirir*” demektedir (Giddens, 2000:12). Giddens, öncelikle ulus-devlet sistemi analizinde Avrupa devletlerini temel almıştır. Geleneksel yönetim yapılarını da ulus-devlet adı altında değerlendirir. Avrupa’daki modern devlete geçiş dönemi ortaçağ ile karşılaştırılarak değerlendirilmiştir. Ancak karşılaştırılan bu sistemler, aslında modern devletin oluşumuna temel hazırlayan sistemlerdir. Giddens, devlet sistemlerini incelerken merkeze Avrupa’yı almış olmasını da Avrupa devletlerini diğer devlet sistemlerinden ayıran üstün özelliklerin var olduğunu düşünmesi olarak dile getirir.

3.1.8. Modernliğin Küreselleşmesi

Sosyologların birçoğunun toplum merkezli açıklamaları modern dönem için geçerli olan zaman–uzam ayrışmasının önemini azaltmaktadır. Sosyoloji Giddens’a göre zaten modernliğin incelenmesi ve gelişmesiyle bağlantılı bir bilimdir.

Modern dönemdeki zaman-uzam ayrışması, diğer dönemlerden onu ayıran en önemli öğelerden biridir. Bu nedenle, Giddens, Batı kaynaklı da olsa modernizmin, bütün dünyada zaman içinde yayılmasının onun “*küreselleştirici*” bir özellik taşıdığına

işaret etmektedir. Ona göre Küreselleşme, zaman ve uzamın biçimini değiştirmiştir. Giddens, bu bağlamda küreselleşmeyi şöyle tanımlamaktadır:

“Küreselleşme, yerel oluşumların millerce ötedeki olaylarla biçimlendirildiği ya da bunun tam tersinin söz konusu olduğu yollarla uzak yerleşimleri birbirine bağlayan dünya çapındaki toplumsal ilişkilerin yoğunlaşmasıdır” (Giddens, 2004: 69).

Günümüzde artık herhangi bir yerde meydana gelen bir olay ya da değişim -ki bu sadece savaşa değil ekonomik ve siyasal bir değişim de olabilir- diğer yerleri de etkilemektedir.

Modernizmi oluşturan öğeler küreselleştirici bir etkiye sahiptir. Bunlar daha önce belirttiğimiz gibi, zaman–uzam ayrışması, yerinden çıkarma düzenekleri ve düşününselliktir. Bu kurumsal öğeler aynı zamanda modernliğe geçişi sağlayan tarihsel unsurlardır.

Bu üç kurumsal öge hem geçişi kolaylaştırmış, hem de modernliğin dünya çapında yaygınlaşarak küreselleşmesine olanak sağlamıştır. Küreselleşmeyi bu kadar yaygınlaştıran da modernizmin oluşumuna olanak sağlayan, zaman-uzam, yerinden çıkarma ve düşününsellik mekanizmalarının esnek olma niteliği taşımasından kaynaklanır. Modernliğin gelişmeye başlamasıyla birlikte yerel ile evrensel arasındaki farklılıklar azalma eğilimi göstermiştir.

Giddens, modernliği incelediği gibi küreselleşme olgusunu da çok boyutlu olarak değerlendirmektedir. Küreselleşme, modernizmi oluşturan öğelerin küreselleşme öğelerine dönüşmesi durumudur (Esgin, 2005:376).

Giddens, modernliğin küreselleşmesi bağlamında şunları dile getirmektedir:

“Modernlik, yapısal olarak küreselleştiricidir ve bu olgunun sarsıcı sonuçları modernliğin düşününsel karakterinin döngüsellığı ile birleşerek risk ve tehlikenin yeni bir yapıya büründüğü bir olaylar evreni oluşturur. Modernliğin küreselleştirici eğilimleri eşzamanlı olarak hem yaygın hem de yoğun niteliklidir; hem yerel hem de küresel kutuplarda karmaşık değişim diyalektiğinin parçası olarak bireyleri geniş ölçekli sistemlerle bağlantılı duruma getirirler” (Giddens, 2004:176).

3.1.9. Küresel Devlet Sisteminde Ulus-Devletler

19. yüzyıldan beri, önce Avrupa olmak üzere, yavaş yavaş bütün dünyada yaygınlaşan ulus-devlet sistemi, hala önemini yitirmemiştir. Giddens, ulus-devlet sisteminin bütün dünyaya yayılması ve benimsenmesini belli ana hatlar çerçevesinde kategorize eder.

Bunlardan birincisi; Avrupa'nın düzenli ve sürekli ordular oluşturup, askeri gücü merkezi denetime alması ile buna bağlı olarak savaş endüstrisinin gelişimidir. Hudut sisteminden, belli ve uluslararası düzeyde kabul edilmiş sınır sistemine geçişin ulus devletlerin kendilerini koruyabilmeleri açısından gerekli bir önlem niteliği taşıdığı yadsınamaz.

İkinci ana hat ise; ulus-devletlerin olmazsa olmaz niteliklerinden biri olan merkezi idaredir. İdarenin tek elde toplanmış olması gerek ulus içi gerekse uluslar arası alanda politik, ekonomik ya da askeri açıdan büyük güç sağlamış, bu da ulus-devletin dünyaca kabul görmesine ve yayılmasına katkıda bulunmuştur. Giddens, dolaylı yoldan da olsa tarihi gelişmeleri, ulus devletin gelişimi ve yayılması konusunda bir diğer etken olarak belirtir (Giddens, 2005:334).

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra yapılan antlaşmalarla uluslararası düzeyde kabul gören ve yaygınlık kazanan ulus-devlet sistemi bu tarihten itibaren varlığını sürekli kılmıştır.

Giddens, 1815 antlaşmalarından sonra belli bir süre barış sağlandığından söz eder. Ancak bu dönem tamamen sorunların diplomatik yollardan halledildiği bir dönemi kapsayan 100 yıllık bir süredir. Birinci Dünya Savaşı'nı izleyen süreçte oluşturulan barış dönemi ve ulus-devlet yapılanması için Giddens, şu değerlendirmeyi yapmaktadır:

“...yeni ve aşılması zor bir savaş düzeni kurulunca yeni bir “barış” düzeni de kuruluyordu. Avrupa'nın dengesi Almanya'ya empoze edilen tazminatlar yüzünden ölümcül biçimde bozulurken bu ulus-devletlerin tepkisel gözetim sisteminin “küresel” biçimde gerçekten oluştuğu ilk noktaydı. ...Yalta, küresel ulus-devlet sistemi içerisinde bazı büyük güçlerin hegemonyasının tanınmasını sağlayan ve

sosyalist ulus-devletlerin bu sistemin gerçek üyeleri olarak varlığını resmen kabul eden bu antlaşmaların sembolüdür” (Giddens; 2005:335).

3.1.10. Ulus-Devlet ve Uluslararası İlişkilerin Küreselleşmeye Etkileri

Giddens, uluslararası ilişkiler kavramını, devletlerarası bir güç dengesi olarak nitelendirmektedir. Güç dengesinden kastettiği, gücün devletler arasında eşit dağılımı değil; devletlerin birbirlerinin egemenliğini belli koşullar altında tanımış olması durumudur (Giddens, 2005:335). Bu değerlendirmede, uluslararası ilişkiler dış politikayı belirleyen bir içerik kazanmıştır.

Güç dengesi doktrininin Birinci Dünya Savaşı’nı izleyen süreçte temelleri atılan küresel devlet sistemine bütünüyle aktarıldığı düşünülse de aslında küresel devlet sisteminde, Avrupa devletlerindeki güç dengesi bakımından büyük farklılıklar bulunur. Giddens, buna “SSCB’nin üstünlüğünü ABD’ye bırakması”ni örnek vererek küresel devlet sisteminin biçimlenmesinde ABD’nin başat rol oynadığını belirtir ve bunun da güç dengesinin sürdürülmesinden çok, ayrı bir küresel olgu niteliği taşıdığını söyler (Giddens, 2005:336).

1900’lü yılların başında İngiltere savaşları azaltmak ve barışı korumak amacıyla uluslararası bir örgüt kurulması gerektiği düşüncesini ortaya atmıştı. Bu düşünce BM’nin kurulması ile hayata geçmiş oldu. Ancak küresel güvenlik ve ulus-devletlerin üstünlüğünü artırmaya yönelik olarak oluşturulan uluslararası sistem Giddens’a göre başarılı olamamıştır (Giddens, 2005:337).

Küresel güç dengesi ulus-devletlerin daha da önem kazanmasını sağlayan Versailles Antlaşmasıdır. Ona göre; dışarıda bırakılmasından dolayı çöküşe geçen SSCB’yi de bir örnek durumuna getirmiştir.

Wilson’ın 14 madde halinde belirlediği ilkeler,² Giddens’a göre ulus-devletlerin önemini ortaya koymada dikkat çekicidir. Örneğin; Balkanların Osmanlı

² — **Wilson İlkeleri**, ABD Başkanı Woodrow Wilson’un Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra kurulmasını istediği dünya düzenine ilişkin ABD Kongresi’nin 8 Ocak 1918 tarihindeki oturumunda açıkladığı ilkelerdir. Bu 14 maddeden oluşan ilkeler aşağıda yazılıdır.

1.Barış Antlaşmaları açık ve şeffaf biçimde yapılmalı, gizli antlaşmalar yapılmamalıdır.

2.Karasuları dışındaki denizlerde dolaşım, savaşta ve barışta, özgür olmalıdır. Uluslararası kararlar, uluslararası antlaşmalara uyulmasını sağlamak için genel veya bölgesel ablukalar oluşturulabilir.

3.Uluslar arasındaki bütün ekonomik engeller kaldırılmalı ve serbest ticarete izin verilmelidir.

İmparatorluğundan ayrılıp bağımsızlıklarını kazanmaları Giddens'in Wilson İlkeleri ile ilgili değerlendirmesine örnek oluşturur. Birçok düşünür tarafından Wilson'ın görüşleri imgesel olarak nitelendirilse de Giddens, Wilson'ın düşüncelerini güç dengesini kavrayıp ulus-devletlerin bağımsızlıklarını almaları konusunda yardımcı olarak görmüş ve gerçeğe yakın olarak nitelendirmiştir.

Giddens, Wilson'ın ortaya koyduğu birçok düşüncenin günümüzde anlam kazandığına inanmakta ve Versailles Antlaşması ile bunu kanıtladığını dile getirmektedir. Çünkü Giddens, ulusların ittifakının en güçlü devleti bile çaresiz bırakacağını düşünmektedir (Giddens, 2005:338).

Wilson, -tıpkı Giddens gibi- kaçınılmaz bir biçimde tüm insanlığın küresel devlet sisteminin içinde bulunduğuna inanır. Giddens daha önce aynı bölge içerisinde bulunan birbirine düşman azınlıkların ulus-devlet sistemine geçişle birlikte bu düşmanlıklarını uluslararası düşmanlığa dönüştürdüklerinden söz eder. Ona göre bu durum, savaşı merkezi askeri güçler ve devletlerarasına çekmiş; aynı zamanda da azınlıklara bağımsızlıklarını kazandırmıştır. Bu bağlamda Giddens, Wilson'ın görüşlerini neden desteklediğini bir kere daha ortaya koymakta; "Wilson İlkeleri"nin barışçıl ve de ulus-devletin gelişimine son derece etkili olduğu düşüncesini benimsemektedir.

4.Uluslar, iç güvenliği sağlamaya yetecek miktarın dışında silahlanmamalıdır. Bunun sağlanması için garantiler verilmelidir.

5.Dekolonizasyon sağlanmalı ve sömürge topraklarında uluslara kendi kaderini belirleme hakkı verilmelidir.

6.Rusya topraklarındaki yabancı birlikler ayrılmalı ve devletlerin de yardımı ile Rusya'ya kendi gelişmesini sağlamak için her türlü imkân verilmelidir.

7.Almanya, işgal ettiği Belçika topraklarını boşaltmalı ve Belçika'da savaş öncesi durum yeniden kurulmalıdır.

8.Almanya, işgal ettiği Fransa topraklarını boşaltmalı ve Prusya'nın 1871'de ilhak ettiği Alsace-Lorraine'i Fransa'ya geri vermelidir.

9.İtalya'nın sınırları ulusçuluk anlayışına göre yeniden düzenlenmelidir.

10.Avusturya-Macaristan İmparatorluğu halklarına kendi yazgını belirleme hakkı sağlanmalıdır (öz-belirlenim / self-determination).

11.Romanya, Sırbistan ve Karadağ toprakları boşaltılmalı ve Sırbistan'a denize açılma imkânı verilmelidir. Balkan devletlerinin sınırları ulusçuluk prensibine göre düzenlenmelidir.

12.Osmanlı İmparatorluğu'nun Türk olan kısımlarına egemenlik hakkı tanınmalı, fakat Türk olmayan halklara bağımsızlık verilmelidir. Çanakkale Boğazı, sürekli olarak, bütün milletlerin ticaret gemilerine açık olmalı ve bu durum milletlerarası garanti altına konmalıdır.

13.Bağımsız bir Polonya kurulmalı ve Baltık Denizi'ne açılmalıdır.

14.Büyük ve küçük, bütün devletlere siyasi bağımsızlıklarını ve toprak bütünlüklerini karşılıklı olarak garanti altına almak imkânını sağlamak amacı ile uluslararası örgüt kurulmalıdır.

Giddens, ulus-devletlerin küresel sistemin gelişimine büyük oranda katkıda bulunduğunu belirterek, buna posta ve sağlık hizmetlerini örnek verir: Uluslararası kurulan ve ne gönderilirse gönderilsin uluslararası sabit ücreti belirlenmiş posta servisi, teknolojik gelişimler gibi küreselleşme olgusunun yayılmasına yardımcı olmaktadır.

Önceleri istatistiki bilgiler oluşturmak ve mikrobik hastalıkların yayılmasını önlemeye-yok etmeye çalışmak amacıyla toplanan uluslararası sağlık kuruluşları da ulus-devletin küreselleşmeye katkılarını gösteren bir örneği ortaya koymaktadır. Daha sonra BM ile kurulan Dünya Sağlık Örgütü (WHO), bu çalışmanın geniş bir coğrafyaya yayılmasını sağlamıştır.

Giddens bu konuda şöyle der: *“Devlet yetkilileri artan uluslararası bağlantılar ve karşılıklı bağımlılık biçimleriyle giderek sınırlanmaya yönelmiş geniş egemen güç alanlarına sahip olmamışlardır. Tersine modern devletin egemenliğinin gelişmesi başlangıcından beri devletle arasındaki tepkisel olarak gözetilen ilişkiler dizisine dayanır”* (Giddens, 2005:343).

Giddens, uluslararası ilişkiler sayesinde ulus-devletin küreselleşmede önemli bir noktada olduğunu belirtir. Bazı düşünürlerin aksine Giddens, küresel sistemin ulus-devletin sonunu getirmediği, tam tersi ulus-devletin küreselleştirici bir etkiye sahip olduğu görüşündedir.

3.1.11. Giddens’in Ulus Devlet Sınıflandırması

Giddens, kendi değerlendirmesi ile ulus-devlet sınıflandırması yapmış, ulus-devlet türlerini *“1-Odak/Hegemonyacı, 2-Bitişik /Tabi, 3-Merkez /Müttefik, 4-Merkez /Müttefik Olmayan, 5-Çevresel /Müttefik, 6-Çevresel /Müttefik Olmayan”* şeklinde altı grupta toplamıştır (Giddens, 2005:347).

Giddens’in yaptığı bu sınıflandırmaya göre, birinci sırada bulunan odak ve hegemonyacı devletlere örnek olarak ABD ve SSCB’yi göstermektedir. (Kitabın ilk basımının İngiltere’de 1985 yılında olması Giddens’in konuya örnek olarak SSCB’yi vermesinin nedenini açıklamaktadır.)

Birinci gruptaki devletler için Giddens, eski geleneksel imparatorluklara hiç benzemese de etki alanı olarak onları “*baskın*” olarak nitelendirmektedir. Bu iki odak ve de hegemonyacı devlet türü ona göre, dünyada diğer ülkeler arasında da kutuplaşmalara yol açmıştır. Örneğin; SSCB ve ABD arasındaki karşılıklı egemenlik ve güç rekabeti diğer ülkelerin askeri açıdan bile bölünmesine neden olmuş, Anti-Sovyet yanlısı NATO ile Sovyet yanlısı Varşova Paktı’nı ortaya çıkarmıştır. Bu durum dünya üzerinde Giddens’in belirttiği odak ve hegemonyacı devletlerin diğer ülkeler arasında yarattığı kutuplaşmanın askeri boyutunu gösteren bir örnek oluşturur.

Odak devletler, sınır komşusu olan “*bitişik*” devletlerin -kendi çıkarları doğrultusunda yönetilmesini sağlamak amacıyla- yetkililerini dahi kendi belirleyerek hem kendisi için hem de bitişik devletler açısından koruma altında tutma yoluna gider.

Giddens “*bitişik*” olarak sınıflandırdığı devletlerin; “...*hem diğerlerinden daha fazla politik baskıya tabi olmak ve hem de askeri müdahale tehdidine ya da gerçeğine daha fazla maruz kalma eğiliminde olduklarını*” söylemektedir (Giddens, 2005:348).

ABD coğrafi konumu itibariyle Rusya’dan daha şanslı konumdadır. Giddens, bunu şöyle açıklar: Ona göre ABD’ye müttefik çok yakın devletlerin olmaması onu birçok sorun ve kapristen uzak tutmaktadır. Ancak fiziksel olarak uzak da bulunsa birçok devlet ABD’nin direktifleri doğrultusunda hareket etmektedir.

Giddens, merkez devletlerden ise; dünya siyasetini yönlendiren, özellikle askeri ve silah endüstrisini elinde bulunduran devletleri kastetmektedir. Bu türden devlet Giddens’in belirttiğine göre, odak devletlerden biri ile “*müttefik*” konumunda bulunmaktadır. İçişlerinde özerk olmalarına karşın, askeri birliklerin kullanılmasında odak devletlere bağlı olarak hareket ederler. Merkez müttefik devletler; ekonomik, politik ve askeri açıdan birlikte hareket ederler ve bloklaşma içerisinde yer alırlar. Bu bağımlılığı reddeden merkezi devletler, aslında hem müttefikliği reddederler hem de merkez müttefik devletlere oranla çok merkezli bir yapıya sahiptirler. Bu tür devletleri de merkezi/ müttefik olmayan devlet biçiminde kategorize etmektedir. Merkezi /müttefik olmayan devletler, Giddens’in da belirttiği gibi, politik, ekonomik ve askeri açıdan diğerlerine oranla daha “*esnektirler*” (Giddens, 2005:349).

Odak devletle müttefik de olsa, coğrafi olarak yakınında bulunmayan devletleri Giddens “*çevresel/müttefik*” devletler olarak adlandırmıştır. ABD’nin komşusu olmasına karşın Küba, Rusya ile çevresel müttefik devlettir.

Giddens, “*çevresel müttefik toplumlar ekonomik bakımdan bir ya da diğer odak devlete büyük ölçüde bağımlı olsalar da, bunların coğrafi olarak bitişik olmamaları gerçeği bitişik devletlere uygulanabilecek olanla aynı tür kontrolü sürdürmekte zorluklar yaratır. Tüm çevresel devletler ekonomik bakımdan “Üçüncü Dünya” toplumları değildir*” demektedir (Giddens, 2005:350). Örnek olarak da İzlanda’yı verir.

Giddens, ulus-devletleri coğrafi ve dünya üzerindeki etkileri ile küreselleşmeye katılımları bağlamında sınıflandırmanın yanında bir de oluşumları açısından “*1-Klasik, 2-Sömürgeleşmiş, 3-Sömürgeleşme sonrası, 4-Modernleşen*” ulus-devletler olarak kategorize etmektedir (Giddens, 2005:350).

3.1.11.1. Klasik Ulus-Devlet

Giddens, bu sınıflandırma içerisine Avrupa ulus-devlet sistemini koymaktadır. Klasik ulus-devlette dil birliğinden tam olarak söz edilemezdi. Giddens’in da belirttiği gibi ulus-devlet modelinin temel taşlarından sayılan Fransa ve Almanya’da da homojen bir dilden söz etmek olanaksızdı. Ancak Fransa bu sorunu “*dil standardizasyonu*” ile daha sonra 19. yüzyılda çözmüştür. Giddens, genel olarak bilinenin aksine klasik ulus- devletlerin hepsinin 18–19. yüzyılda kurulmadıklarını, Birinci Dünya Savaşından sonra yıkılan imparatorlukların yerine kurulan Türkiye ve Avusturya ile örneklemektedir (Giddens, 2005: 351). Almanya’yı ise ikinci kategoriye, yani modernleşen devlet kategorisine koymaktadır.

3.1.11.2. Sömürgeleşmiş Ulus-Devlet

Bir zamanlar sömürge (örneğin İngiltere’nin sömürgesi) durumunda bulunan devletler, daha sonra bağımsızlıklarını ilan ederek savaş yolu ile ulus-devletler kurmuşlardır. Giddens, bu devletlere örnek olarak İngiltere’den ayrılan ABD ve İspanya’dan ayrılan Latin Amerika devletlerini örnek göstermektedir. ABD’yi örnek olarak alırsak Amerika, heterojen bir toplumsal yapıya sahiptir. Birçok ülkeden göç eden farklı etnik yapıları barındıran bir devlettir. Amerikan yerlilerini, savaşla ve

asimilasyon yoluyla yok ettikten sonra buralara yerleşmişler ve bir devlet oluşturmuşlardır. Genellikle sömürge devletlerden gelen bu göç dalgası gittikleri yerde ulus-devlet sistemine geçmelerine karşın homojen bir yapıya sahip değillerdir. Sömürge devletlerin verdiği bu savaşı Giddens, yurttaşlık ve egemenlik kavramlarının yerleşmesi bakımından olumlu olarak nitelendirmektedir. Ona göre; savaş ve diplomasi aynı zamanda liberal devlet yapısının erken oluşumuna da öncülük etmiştir (Giddens, 2005:352).

3.1.11.3. Sömürgeleşme Sonrası Ulus-Devletler

Bu tür devletler hala tam olarak ulusçuluk bilincini edinmemiştir. Giddens, bunlara ulus-devlet yerine devlet-ulus demeyi tercih eder. Örnek olarak Afrika'yı veren Giddens, ulus kavramının devlet kuruluşundan sonra biçimlendiğini dile getirmektedir. Afrika gibi eski sömürge devletlerin ulus-devlet sisteminde olduğunu bile kabul etmeyen Giddens, bu tür devletleri diğerlerinden oldukça farklı bir yere koymaktadır. Sömürgeleşme sonrası ulus-devletler genellikle yıllarca sömürgesi durumunda buldukları devletleri örnek alarak yönetim ve toplumsal yapılarını biçimlendirirler.

3.1.11.4. Modernleşen Ulus-Devletler

Bu sınıflandırma içinde bulunan devletler, daha önce sömürge olmuşlardır. Geleneksel modern devlete geçiş yaparak başarılı bir devlet sistemi oluşturmuşlardır. Giddens, kültürel birliği arttırmaya çalışan ve merkezileşmeyi amaçlayan bu devletlere örnek olarak Habeşistan'ı verir. Giddens'a göre; Habeşistan modern bir devlet yapısını kurmayı başarıyla gerçekleştirmiş Afrika ülkelerinden biridir (Giddens, 2005:356).

Ulus-devletlerin küresel anlamda yaygınlık kazanmasını Giddens, askeri sistemin ve endüstriyalizmin gelişimine bağlamaktadır. Modernleşen devletler daha çok askeri yönleri ile dikkat çekmektedir. Fakat Giddens, askeri sistemin modernleşen devlette ön plana geçişini geleneksel devletteki askeri sistemden tamamen ayrı tutar. Modern devlette belirleyici olan askeri etkinlik silah endüstrisi ile doğrudan bağlantılıdır. Silah endüstrisini tekelinde barındıran bu devletler geleneksel devletten farklılıklar göstermektedir.

3.1.12. Küreselleşme, Dünya Kapitalist Ekonomisi ve Ulus-Devlet İlişkisi

Bütün dünyayı yavaş yavaş etkisi altına alan küreselleşme dalgası aynı zamanda dünya ülkelerinin ekonomilerinin de büyük çapta etkilenmesine neden olmuştur. Kapitalizm neredeyse bütün dünya devletlerinin ekonomilerini önemli ölçüde işgal etmiş görünmektedir.

Küreselleşmede dünya kapitalist ekonomisinin en dikkate değer yönü güçlü devletlerin kapitalist ekonomilerinin olmasıdır. Kapitalist ekonomi düzeninin egemen olduğu ülkelerde siyaset ve ekonomi birbirinden bağımsızdır. Esgin'in de belirttiği gibi; devletlerin ekonomideki belirleyici özelliği şirketler için küresel anlamda büyük olanaklar sağlamıştır (Esgin, 2005:377).

Uluslar içinde faaliyet gösteren şirketler sermayenin ve pazarların artmasıyla birlikte, uluslararası faaliyete geçmiş, büyük ulus aşırı şirketlerin doğmasına neden olmuştur. Büyük uluslar aşırı şirketler ekonomiyi tekellerinde tutarak, yönlendirmeye başlamıştır. Bilinen odur ki, bu şirketler birçok devletten dünya üzerinde daha fazla söz sahibi olmuşlardır. Sermayenin geniş alanlara ulaşması, şirketlerin sınırlarını aşır uluslararası alanlarda faaliyet göstermeye başlaması ve genişleyen pazarlar, kapitalist ekonominin dünyada yaygınlık kazanmasına neden olmuştur.

Giddens, dünya kapitalist ekonomi düzeninin dağılımında eşit olmadığı görüşünü ortaya koymaktadır. Dünya kapitalist ekonomisi düzeninde, endüstrisi gelişmiş ülkeler merkez konumundan yavaş yavaş uzaklaşmaya başlamışlardır. Endüstrisi gelişmiş ülkeler olarak tanımladığımız ülkeler, artık Doğu Asya'ya üretim çerçevesinde bağımlı duruma gelmişlerdir.

Kapitalist dünya düzeni ulus-devletlerin gücünü azda olsa azaltmasına karşın Giddens'a göre, ulus devletler sınır bütünlüğü ve askeri gücü tekelinde bulundurma yoluyla bu durumu lehine çevirmektedir. Çünkü ne kadar büyük ve güçlü olursa olsun ulus aşırı şirketler ulus-devletlerin askeri güç konusunda elinde bulundurduğu güç ve yetkiye sahip olamamaktadır.

Kapitalizm ve ulus-devlet arasında büyük bağlantılar vardır. Kapitalist ekonomik düzen ulus-devletle birlikte ortaya çıkmış ve gelişmiştir. Kapitalizm, öncelikle Avrupa ulus-devlet sisteminde kendini göstermesine karşın kısa zamanda dünya

üzerinde yayılmaya başlamıştır. Giddens, kapitalizmin dünyada bu denli yayılmasının nedenini Avrupa'nın askeri gücü ve sömürgecilik düzenine bağlamaktadır.

Avrupa'nın ulus-devlet'in temellerini atmasında büyük role sahip olan kapitalizm, beraberinde getirdiği endüstrileşmeyle birlikte, ulus-devlet'in tam anlamıyla gelişimine katkıda bulunan öğelerden biri olmuştur. Sömürgeciliğin yardımı ile kapitalizm ve endüstriyalizm iyiden iyiye yayılmış ve güçlü devletlerin duruşlarını daha da sağlamlaştırmıştır.

Giddens, devlet sistemlerinin gelişmesinde kapitalizme iki rol yüklemiştir. Bunlardan biri; güçlü devletlerin ekonomik sistemlerinin kapitalist olması, bu devletlerin politikaları üzerinde de etki yaratmıştır. Bir diğeri de; kapitalist ekonomiye sahip olmayan devletlerin de egemen olan dünya ekonomik düzeni çerçevesinde "işbölümü"ne gitmelerini sağlamış olmasıdır (Giddens, 2005:379).

Giddens, endüstriyel anlamda Üçüncü Dünya ülkeleri olarak nitelendirilen ülkelerin askeri ve silah endüstrisi açısından aslında Birinci Dünya ülkelerinden farksız olduğunu dile getirir. Bunun nedenini, teknolojinin küresel düzeyde yayılması ve savaşın endüstri durumuna gelmesi olarak açıklar. Bu ülkeler endüstrileşmiş ülkeler gibi silah üretimi ve gelişimine katkıda bulunmasalar da silahlara sahip olmaları açısından Giddens tarafından bu biçimde değerlendirilmektedir.

3.1.13. Küreselleşme Sürecinde "Üçüncü Yol" Politikaları

Yoğun bir biçimde küreselleşme süreci içinde kaçınılmaz olarak bulunduğumuza inanan Giddens, bu süreç içerisinde politik işleyişin de değişime uğramasının gerekliliğini ortaya koymaya çalışmaktadır. Toplumsal yapının değişimi, bireyin yaşantısını etkilemekte ve bu değişimin ortaya koyduğu yeni durumlar birçok kurum tarafından yeniden değerlendirilmek zorundadır. Bunlardan biri de siyaset kurumudur. Bu bağlamda kaçınılmaz bir süreç olarak nitelendirdiği küreselleşme olgusunun ortaya koyduğu yeni toplumsal gelişmeler politik işleyiş açısından da yeni değerlendirmelere konu olmalıdır.

Giddens, daha eski dönemde yurttaşların sorunlarını gidermede başarılı olan belli başlı ideolojilerin, günümüzde yeterli olmadığı görüşündedir. Ona göre, yeterli

olmayan bu ideolojiler (ki bunlar; klasik sosyal demokrasi ve neo-liberalizmdir), küreselleşme süreci içerisinde kendilerini yeni toplumsal değişim ve gelişmelere ayak uydurmak zorundadır. Klasik sosyal demokrasi ya da neo-liberalizm bu süreç içinde Ona göre, toplumsal gelişmelerin gerisinde kalmaktadır. Giddens, bu durumda kaçınılmaz olarak değerlendirdiği küreselleşme süreci içerisinde yeni dönüşümler bağlamında yeni bir politik yorum olan “*üçüncü yol*” projesini ortaya atmıştır.

Üçüncü Yol Teorisi Giddens’ın yapılaşma teorisi ile bağlantılı bir çizgi izlemektedir (Esgin, 2005: 399). Giddens, yapılaşma teorisini geliştirirken, klasik teorilerin modernizmin toplumsal yapısını açıklamada yetersizliği düşüncesi ile hareket etmiştir. Bu tutumun benzeri üçüncü yol teorisinde de dikkatleri çekmektedir. Klasik teoriler modern dünyayı açıklamada nasıl eksik kalmışsa, küreselleşme süreci ile birlikte gelişen yenedünya düzeninde eski politik sistemler de eksik kalmıştır. Giddens, yapılaşma teorisinde olduğu gibi politik durumu da günümüz dünya düzenine uygun biçime getirmek istemiştir.

Klasik sosyal demokrasi ve neo-liberalizmin günümüz koşullarında yeterli çözümler üretememesinin nedenlerini Giddens, şöyle analiz eder: Sosyalizm ve neo-liberalizm radikal politika biçimleridir. Bu iki politik sistemin işleyişi birbirinden çok farklı da olsa, ikisi de radikal çizgide bulunmaktadır. Sosyalistler ve klasik sosyal demokratlar, özellikle sosyal refah devletten yana söylemlerini geliştirmişlerdir. Neo-liberalleri “muhafazakâr” olarak nitelendiren Giddens, neo-liberalizmin de tamamen muhafazakâr düşünce üzerinde yapılandığını belirtir.

Sosyalizmin ve sosyal demokrasinin giderek atılımcı kimliğinden sıyrılıp, defansif pozisyona geçtiğini vurgular. Neo-liberalizmin, serbest piyasa ekonomisine dayanması, küreselleşen dünya içerisinde bize çok uzak bir düşünce olarak gelmesi de yine de onu köktenci bir politika olmaktan çıkaramamıştır. Köktenci bir politika, adı ne olursa olsun küreselleşen dünyada yeni koşullara uyum sağlayamaz. Buna ancak Giddens’ın dönüşümcü bakış açısından baktığımızda, Onun köktenci politikaların uyum sağlayamadığı düşüncesinin nedenlerini anlayabiliriz. Çünkü küreselleşme ile gelişen ve sürekli değişen yenedünya düzeni karşısında, köktenci politikaların önemini yitirdiğini ve uygulamada yetersiz kaldıklarını görmekteyiz. Buna SSCB’nin dağılması örnek verildiğinde durum daha da netleşmektedir. İşte bu

gibi örnekler Giddens'in "Üçüncü Yol" teorisini geliştirme nedenlerini açıklamaktadır. Modernizm ve küreselleşme ile birlikte ortaya çıkan sorunlar için gerekli çözümler yeni politik işleyişlerle ortaya konabilir. Bunun için somut öneriler üretilip uygulamaya konulması gerektiğine inanan Giddens, "bizler nasıl bir toplum yaratmayı bilmenin yanı sıra bu hedefe ulaşılmasında somut araçlara da sahip olmalıyız" demektedir (Giddens, 2000: 13).

Doğu'da sosyalizm, Batı'da klasik sosyal demokrasinin; kapitalizmi tam olarak anlayamaması, bu politik sistemleri küreselleşme ve teknolojik yenilikler karşısında yetersiz bırakmıştır. Bunun yanında Giddens'a göre neo-liberalizm ve Thatcherizm kapitalizme açık olmakla sol ideolojilerden daha fazla uyum sağlayabilmiştir. Ancak, bu politik işleyişte muhafazakâr tutum sergilemesi açısından tam olarak yeterli sayılmamaktadır. Aynı zamanda devletin yetkilerinin minimize edilmesinden yana tavır koyan neo-liberalizm politik sistemine göre, küresel gidişle birlikte çoğalan internet suçları, madde bağımlılığı, aile kurumunda oluşan bozukluklar gibi toplumsal yapıdaki olumsuz değişimler, ancak devletin kontrolü ile aşılabılır. Klasik sosyal demokrasi, devletçi yanı ile bilinmektedir. Bu bağlamda kapitalizm yerine karma ekonomiyi savunan klasik sosyal demokrasi, refah toplumu ve eşitlik ilkeleri üzerinde temellenmiştir. Devlet yetkilerinin çok fazla olması, bireysel girişimciliği engellediği düşüncesinden hareketle neo-liberalistler, klasik sosyal demokrasinin sivil düzeni (Esgin, 2005: 403) bozduğuna inanmaktadırlar. Kendi bireylerini bir aile gibi değerlendirerek onları koruması altına alan klasik sosyal demokrasi, neo-liberalizmin tamamen karşı bir duruşu olarak kendini göstermektedir.

Küreselleşme süreci içinde toplumsal alanda ortaya çıkan yeni gelişmeler karşısında çaresiz kalan eski politik uygulamalar, Giddens için "Üçüncü Yol" düşüncesinden oldukça farklı bir içeriğe sahiptir. Giddens'ın geliştirdiği "Üçüncü Yol" teorisi ile klasik sosyal demokrasi ve neo-liberalizmi karşılaştıran Esgin, bunların farklı yanlarını aşağıdaki tabloda göstermiştir.

Tablo 3: Sosyal Demokrasi ve Neo-Liberalizm Karşısında Üçüncü Yol

SOSYAL DEMOKRASİ (ESKİ SOL)	NEO-LİBERALİZM (YENİ SAĞ)	ÜÇÜNCÜ YOL (MERKEZ SOL)
Solun Sınıf Politikaları	Sağın Sınıf Politikaları	Merkezi Modernleşme Hareketleri
Eski Karma Ekonomi	Piyasa Fundemantalizmi	Yeni Karma Ekonomi
Korporatizm: Sivil Toplum Üzerindeki Devlet Hakimiyeti	Küçültülmüş Devlet	Yeni Demokratik Devlet
Enternasyonalizm	Muhafazakâr Ulus	Kozmopolit Ulus
Koruyucu ve Güçlü Refah Devleti” Beşikten Mezara Kadar Koruma	Güvenlik Ağı Olarak Refah Devleti	Sosyal Yatırım Devleti

Kaynak: (Esgin; 2005:406)

Üçüncü yol, modernizm çağının gereklerine ve küreselleşme sürecine uyum sağlaması açısından oluşturulmuş modern sosyal demokrasi anlayışdır. Giddens, küreselleşmeyi kaçınılmaz bir süreç olarak değerlendirirken, sosyal demokrasinin de bu gidişatı reddetmek yerine, onun gereklerine uygun duruma gelmesi gerektiğini savunmaktadır. Küreselleşme süreci bağlamında, kapitalizmin önemli bir yer edindiğini sürekli olarak vurgulamaktadır.

Ancak Giddens üçüncü yol teorisinde, dünyanın genelinde gittikçe yaygınlık kazanan serbest piyasa ekonomisi ve kapitalizmin yalnızca ekonomik çerçeveden değerlendirilmesi gerektiği, toplumsal yapı bağlamında ise daha eşitlikçi bir yapıya sahip olması taraftarıdır. Eski sosyal demokrasiden farklı olarak bireyler kendi yaşam biçimlerini kendileri yaratabilmelidirler. Ancak bireyler kendi yaşamlarını

oluştururken, aynı zamanda toplumda eşitlik ilkesine de ayak uydurmak zorundadırlar. Bu eşitliği de devlet sağlar.

Küreselleşme sürecinde artış gösteren rekabet yeni sosyal demokrasi ya da Giddens'in adlandırdığı biçimde üçüncü yol politikasında bireylerin kendi seçenekleri ve istemleri doğrultusunda onları özgür bırakırken, aynı zamanda devlet, bireyler arası "fırsat eşitliğini" de korumakla yükümlü durumda olmalıdır. Giddens, bu tutumuyla bütün toplum sathına yayılmış herkesin yararlanacağı tam bir eşitlikten bahseder.

Küreselleşmenin eşitsizliği arttırdığı görüşüne katılmayan Giddens, eşitsizliğin her zaman var olduğuna, hatta küreselleşmeyle birlikte eşitsizliklerin eskisinden daha farklı bir boyuta taşındığına inanır. Bu görüşü sergilerken, iletişim teknolojilerini ve zaman-uzam ayrımını göz önüne alarak, eski dönem eşitsizlikleri ile bir karşılaştırma yapmış olabilir. Giddens, eşitsizliklerin tek bir olguya dayanarak küreselleşme ile açıklanmasını yanlış bulur. Ona göre eşitsizlik çoğul karakter taşımaktadır. Birçok yönü olan bir olgu niteliğindedir.

Giddens, "*Üçüncü Yol*" politikasının belli ilkeler etrafında gerçekleştiğini dile getirir. Bunlardan ilki "*sorumluluk*" ilkesidir (Giddens, 2000: 77). Devletin bireyler için oluşturduğu kamusal alandan yararlananlar, elde ettikleri yararların karşılığını devlete ödemelidirler. Bu karşılıklı sorumluluk anlayışı karşısında bireyler hak iddia edebilmelidir. Giddens için bu durum topyekûn bütün toplumu içine alan bir ilkedir.

Bir diğer ilke ise; demokrasinin koşulsuz sağlanması ve uygulanmasına dayanır. *Demokrasi* ve *otorite* kavramlarının birlikteliği uzun süre tartışılmaktadır. Demokratik anlayışla yönetilmesine karşın birçok devletin kendi otoritesini koruma ve sağlamlaştırmak adına çok da demokratik olmayan yollara başvurduğunu belirten Giddens, bu tutumun toplumda tam bir demokratik ortam olmadığını ve üçüncü yol politikası ile otoritenin de yine demokrasi yoluyla sağlanacağından söz etmektedir (Giddens, 2000: 76).

Küreselleşen yenedünya sisteminde kapitalizm dışındaki ekonomik sistemler geçerliliğini yitirmiştir. Giddens'in gerçekleştirmek istediği, küreselleşmeyle birlikte değişen dünyada yeni bir politik sistemle ve dönüşümle problemleri en aza

indirgemektir. Bu bağlamda *üçüncü yol* için günümüz koşullarına uyarlanmış sosyal demokrasi diyebiliriz.

3.1.14. Giddens ve Küresel Demokrasi

Demokrasi herkese oy hakkı tanıyan temsili yönetim anlamında 20. yüzyılın sonlarında evrensel bir gaye ve ideoloji olmuştur.

Modern demokrasi teorisi, eskiden çelişen kavramlar olarak görülen ulusun egemenliği ile hükümdarın egemenliği kavramlarını bir araya getirmiştir (Hinsley, 1986).

Hirst ve Thompson, modern ulus-devlet bünyesinde yapılanan demokrasi kavramını şöyle değerlendirmektedirler:

“Kendi kendini yöneten topluluk fikri çok eskilere dayanır, ama modern ulus-devlet bünyesinde farklı bir inandırıcılık kazanmıştır. Öncelikle demokrasi öncesi haliyle (toplumdan ayrı, farklı bir varlık olarak) devlet, şiddeti tekeline almış, tekbiçimli bir idari sistemi zorunlu tutmuş ve hukukun üstünlüğünün bir biçimini sağlamıştır. Devletler dış ve içteki kargaşaya karşı vatandaşlarına önemli ölçüde güvenlik sağladıkları iddiasındadırlar. Aydınlanmacı otokrasinin temellendirilmesi biçiminde gelişmiş olan bu iddia, ancak devletler temsili demokrasilere dönüştüklerinde, savaş ve barış gibi konulara prenslerin kişisel hırsları ve hükümlerlik hesaplarına göre karar vermekten vazgeçtiğinde inanılır hale gelmiştir”(Hirst, Thompson, 2003: 207).

Modern ulus-devlet, demokrasilerinde temsili sistemle yönetimde büyük oranda bir entegrasyon sağlanabilmiştir. Aynı zamanda devletin vergi yetkisini meşrulaştırmış ve tek yönlü bir ulusal sistem getirilmiştir.

Yılmaz, günümüz demokrasisine geçişte “Antik kent demokrasisi”, “modern demokrasi” ve “ulus ötesi demokrasi” olmak üzere üç büyük dönüşüm yaşandığından söz eder (Yılmaz, 2004: 224).

Yılmaz’ın aşamalandırdığı demokrasi dönüşümlerinden ilki Antik kent demokrasisidir. Antik kent demokrasisinin geliştiği dönemde doğrudan demokrasi

modeli uygulanmıştır. Kura yolu ile seçilen temsilcilerin bulunduğu meclisler, bu tip demokrasinin temel ögesini oluşturur (Bağce, 2008).

Antik demokrasi döneminde yurttaşların hepsi yönetici olabilirdi. Her yurttaş bu hakka sahipti. Antik kent demokrasisinin en güzel örneğini Atina’da görmekteyiz. Güneş, Antik kent demokrasisinin merkezi olan Atina’da demokrasi işleyişinden şöyle bahseder:

“Atina demokrasisinde amaç siyasal iktidara karşı bir özgürlük anlayışı değildir ve böyle bir amaç uğruna kurulup gelişmemiştir. Devleti yöneten de zaten halktır. Devlet otoritesine karşı bir karşı koyuşun eseri olmayan Atina demokrasisi, hiyerarşik ve baskıcı bir yönetime karşı oluşturulmuş bir devrim ya da başkaldırışın sonucunda oluşmadığından özgürlük anlayışını biçimlendiren öge yurttaşlık bilincidir. Bu sebeple Atina demokrasisini modern demokrasi anlayışının şekillenmesiyle aynı çerçevede değerlendirmek pek doğru olmaz. Atina demokrasisinde devlet değil yurttaş vardır. Yurttaşlar modern dönemde olduğu gibi yöneten ve yönetilen olarak bölünmemiştir” (Güneş, 2007).

Modern demokrasi, antik demokrasiden temsili bir yönetim sistemi olması bakımından farklılık gösterir. Ulus-devlet yapısında gerçekleşen modern demokrasi sistemi, ulus- devlet bünyesinde yaşayan her yurttaşın yönetime katılımının güçleşmesi ile temsili demokrasi biçimini almıştır. Yasaların belirlediği sürelerde seçime gidilmesi yoluyla yönetenler, yurttaşlar adına yetki kullanarak yönetime gelirler. Halk adına kullanılan egemenlik yetkisi meşrulaşmıştır.

20. yüzyılda kendini demokratik olarak adlandırmayan çok az devletin olduğundan söz eden Giddens, kendi demokrasi tanımını şöyle yapmaktadır:

“Demokrasi, iktidara gelmek isteyen siyasal partiler arasında fiili rekabetin yaşandığı bir sistemdir. Bir demokraside nüfusun tüm üyelerinin yer alabildiği düzenli ve adil seçimler yapılır. Demokratik katılım hakkı medeni özgürlüklerle (Siyasal gruplar ya da birlikler kurma ve bunlara katılma özgürlüğü ile birlikte ifade ve tartışma özgürlüğü) el ele gitmektedir” (Giddens, 2000; 84).

Bu bağlamda egemenliğin halkın elinde olduğu ve vatandaşların isteği doğrultusunda işleyen yönetim biçimi ile devlet ve toplumu ayırıştırın emir almayan bir kumandan

yetkisi ile yönetilen hükümdar egemenliği kavramları birbirleri ile kaynaşarak modern demokrasi teorisini yapılandırmıştır.

Sosyoloji Derneği'nin konuğu olarak geldiği ODTÜ'de yaptığı konuşmada da Giddens, küreselleşme ile demokrasinin dönüşümü konusuna değinmişti. Küreselleşmenin yalnızca ekonomik değil aynı zamanda, toplumsal ve kültürel yanının insanlığı etkilediği düşüncesinde olan Giddens, içinde bulunduğumuz küresel çağın aynı zamanda demokratik bir çağ olduğundan söz eder. Ona göre küresel çağda demokrasi, küresel bir düşünce sistemi durumuna gelmiş, dünya çapında birkaç toplum dışında yayılmış ve her toplumun yaşamak istediği bir politik sistem konumuna gelmiştir. 1970'lerden itibaren dünyadaki demokratik yönetimlerin sayısı iki katına çıkmıştır. Bazı devletler demokrasiyi yeni yeni benimserken, demokratik rejimle yönetilen ülkeler ise demokratik kurumlarını iyice oturtmuşlardır (Giddens, 2000: 85).

Birçok ülkede demokrasi oturmuş durumdadır. Demokrasinin gelişimi küresel çağda bizi iletişim olgusuna götürmektedir. Giddens, küresel bilgi toplumunda yaşamımızın gereği ve bir sonucu olarak devletlerin eskisi gibi yurttaşlarını pasif özne olarak ele almasının güçleştiğini belirtir. Bu da yurttaşların politik sisteme daha fazla bağlanmak istediklerini göstermektedir. Küresel bilgi çağında, özellikle de iletişimin büyük olanaklar sağlaması göz önüne alındığında medyayı demokrasinin yayılmasından sorumlu tutan Giddens, oturmuş demokrasiye sahip ülkelerde bunun bazen ters etki yaptığını ve demokrasinin önemini azalttığını düşünmektedir. Medya demokrasisi, politik temsili ve siyasi partilerin önemini korumaktadır. Ancak buna karşın Giddens'in belirttiği gibi, demokrasinin önemini azaltma eğiliminin önüne geçememektedir. Bunun nedeni, yurttaşların politikaya olan ilgisinden öte, yurttaşların politikleşmesidir.

Devletin yeniden biçimlendirilmesi, demokrasinin derinleştirilmesine, temel taşların belirlenmesine yönelik bir düşünce olarak ortaya çıkan “*üçüncü yol*” kavramı ve üzerine yapılandırılan politikalar aynı zamanda ulusal olması nedeniyle küreselleşmeyle birlikte nasıl bir yol izleyeceği konusunda belli bir program oluşturmuştur.

Giddens, üçüncü yol programının izleyeceği yolun taslağını oluşturmuştur. Giddens “*üçüncü yol*” programını şöyle açıklar (Giddens, 2000: 84):

Radikal merkez,

Yeni demokratik devlet,

Aktif sivil toplum,

Demokratik aile,

Yeni karma ekonomi,

Topluma katılma anlamında eşitlik,

Pozitif refah,

Sosyal yatırımcı devlet,

Kozmopolit ulus,

Kozmopolit demokrasi

Giddens’ın sıraladığı bu unsurlar küreselleşmenin yarattığı süreçte yeniden biçimlenen ulus-devlet yapıları ve sosyal politikaların belirsizlik ortamından çıkarak yeni süreçte gelişebilmesi için ortaya atılmış “*üçüncü yol*” düşüncesinin ana hatlarını ve temel ilkelerini oluşturmaktadır. “Üçüncü Yol ve Sosyal Demokrasinin Yeniden Dirilişi” adlı kitabında Giddens, bu ana ilkeler bağlamında sosyal demokrasiyi ve üçüncü yol adımı verdiği politikaları belirlemiştir. Devletin küçültülmesi ve özelleştirme yanlısı olan liberallerin tersine, devletin yetki alanlarının genişletilmesi yanlısı olan sosyal demokratların söylemini aşma yolunda çabalar.

Giddens üçüncü yol politikalarının en temel hedefinin küreselleşmeyle birlikte bireysel yaşantılarda ve doğada ortaya çıkan önemli değişimlerde, kişilerin kendi yaşamlarını düzene sokabilmeleri bağlamında yardımcı olmak çerçevesinde açıklamaktadır (Giddens, 2000: 75).

Üçüncü yol değerleri olarak açıkladığı ilkeler; *eşitlik, demokrasi, çoğulculuk* ve *sosyal politikalar* olarak özetlenebilir. Ancak Ona göre demokrasi yeterince demokratik görünmemektedir. Bu bir dengesizlik ortamı yaratmakta ve demokrasiyi

krize doğru yaklaştırmaktadır. Demokrasiyi daha da “demokratikleştirme” adına devletin egemenlik alanları ya da yetkilerinin artırılması, küreselleşme karşısında varlık savaşı veren devletler için yeterli değildir. Devletlerin Giddens’a göre kaçınılmaz olarak içinde buldukları küreselleşme çağında yeniden oluşan yapılanmaya ne derece uyum sağlayacakları, devletlerin egemenlik güçlerinin niceliksel çokluğundan da önemlidir. Giddens, küreselleşmenin yalnızca ulusal devlet yapısını değil, aynı zamanda demokrasileri de güç duruma düşürerek yeniden yapılandırılma zorunluluğu içine bıraktığı düşüncesiyle, ulus-devletlerin buna karşı koyma bağlamında yapması gerekenleri açıklamaya çalışmıştır. Bunlardan biri “*devletin kamu alanının rolünü genişletmesi*” önerisidir. Devlet giderek tüm dünyada yozlaşmaya başlamıştır ve şeffaflık, açıklık ilkeleri ulus-devletlerin politika sistemleri içinde yer almalıdır. Giddens’ın belirttiği gibi kapalı kapılar ardında yapılan anlaşmalar ve ayrıcalıklar da ulus-devletlerin gücünü kırmayı sürdürmektedir (Giddens, 2000: 87). Bu konuda İngiltere’den örnek veren Giddens, bu ülkenin hala yazılı bir anayasası olmamasını, vatandaşların, sorumluluklarının ve devletin yetkilerinin geleneksel kurullarla ve örf ve adet hukukuna göre belirlenmesini, üst düzey yöneticilerin gizlilik adına kapalı kapılar ardında gerçekleştirdikleri eylemlerini eleştirerek, şeffaflık ve açıklık ilkesinin gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Diğeri ise, ulus-devletlerin meşruluklarını yeniden kazanabilmek için devletin işlevlerini yerine getiren kurumların verimlilik açısından yeniden yapılandırılması gerekliliğidir. Bunun gerçekleşmesi için de iş dünyasının model alınması gerektiği düşüncesinde olan Giddens, köhneleşmiş, kırtasiye görevi gören bürokrasinin piyasa disiplinine yaklaşması gerektiğinden söz etmektedir. Bunun için kontrol, etkili denetim, esnek karar mekanizması ve özellikle de demokrasinin gelişimi açısından önemli olan çalışanların yüksek düzeyde katılımı ilkeleri -ki bunlar iş dünyasının temel ilkelerini oluşturturlar- ulus-devletlerin yeniden yapılandırılmasında dikkate değer değişikliklerdir. Bu yolla ulus-devletler küreselleşme süreci ile piyasalar karşısında yitirmeye başladıkları gücü yeniden edinebilmeye başlayabilirler.

Demokrasinin “demokratikleşmesi” için Giddens’ın diğer önerisi, vatandaşların devletle doğrudan ilişki kurabilecekleri bir sistemin oluşturulması ve yaygınlaştırılmasıdır. Halk jürileri, elektronik referandum gibi yöntemlerle kolayca

sağlanabilecek olan bu doğrudan iletişim yöntemleri aynı zamanda devletle vatandaşlar arasında çoğulcu katılıma neden olacağından, Giddens'ın bu önerisi demokrasinin gelişimine katkıda bulunmak açısından yerindedir. Bu bağlamda verdiği İsveç örneği dikkat çekicidir (Giddens, 2000: 89). Giddens, bu önerinin yirmi yıl önce İsveç'te denendiğini, İsveç hükümetinin enerji politikasının belirlenmesi için vatandaşlarından öneriler aldığını bu konuyla ilgili kursa giden her vatandaşın yardımı ile enerji politikasını belirlediği örneğini vererek konuyu canlandırır. Örneği değerlendirdiğimizde yetmiş bin kişinin katıldığı bu enerji politikasını belirleme önerisinin aynı zamanda demokrasinin özünü oluşturan çoğulcu katılımı da gerçekleştirdiğinden söz edebiliriz.

Demokratikleşmenin yerel ve ulusal düzlemde gerçekleştirilmesini yeterli bulmayan Giddens, ulus-devletlerin yeniden biçimlenirken kozmopolit bir anlayışa sahip olmaları gerektiği düşüncesindedir. Kozmopolit ulus ve kozmopolit demokrasi, küreselleşme sürecinde yeniden biçimlenen devlet sistemini değerlendirirken Giddens'ın sürekli kullandığı ve üzerinde durduğu kavramlar arasındadır. Ulus-devlet sistemlerinde özeliğini yitirmeye başlayan demokrasilerin yeni biçiminin unsurlarını ise Giddens şöyle belirlemektedir:

“Yeni demokratik devlet, çift yönlü demokratikleşmiş olan, kamuda canlılığı ve şeffaflığı esas alan, yönetimde verimli ve aynı zamanda doğrudan demokrasi mekanizması ile işleyen, risk yöneticisi bir devlet olmalıdır” (Giddens, 2000: 91).

Çift yönlü demokratikleşme bilinen genel anlatımıyla devlet ve sivil toplumu içine alan bir demokrasi sistemidir. Demokrasinin tam ve yerleşmiş varlığından söz edebilmek için önemli bir ölçüt olan çift yönlü demokratikleşme kavramı aynı zamanda demokrasinin olmazsa olmaz unsurları olan katılımcı çoğulculuk ilkesini de kapsamaktadır.

Olgun demokrasilerde büyük bir hayal kırıklığının yaşandığını düşünen Giddens, Bu durumu *“demokrasinin paradoksu”* olarak kavramlaştırır. Politikacılara duyulan güvenin azalması, demokratik yönetimlerin yurttaşlarının beklentilerini karşılamada yetersiz kaldığının bir örneğidir. Buna karşın dünyada demokrasi rejimi ile yönetilen devletlerin sayısı gittikçe artış göstermektedir ve otoriter yönetimler artık eski güçlerini kaybetmeye başlamışlardır (Giddens, 2000: 87). Otoriter yönetimlerin güç

kaybının nedenlerinden biri de Ona göre; küresel dünya ve gittikçe gelişen teknoloji ve yeni ekonomik düzene uyum sağlayacak niteliğe sahip olmayan bir sistem olmasıdır. Bu yüzden de otoriter rejimler eski gücünü ve saygınlığını kaybetmektedirler. Sovyet ekonomisinin aşamadığı sorunlar ve aynı zamanda merkeziyetçi yapı ve esneklik gereksinimini ve sonucunda Sovyetlerde ortaya çıkan bunalımı değindiği konuya örnek olarak gösterir.

“*Demokrasinin demokratikleşmesi*” anlatımından Giddens, demokrasinin derinleştirilmesini kastetmektedir. Küreselleşme çağında ekonomi kadar politikanın da kendini yeniden yapılandırması gerektiğini savunurken, aynı zamanda demokrasinin uluslar ötesi duruma getirilmesi taraftarıdır.

Giddens, “demokrasinin demokratikleşmesi” konusunda gerçekleştirilmesi gereken belli ölçütler öne sürmüştür:

Giddens, demokrasinin demokratikleşmesi için, “*ulusal düzeyde toplanmış olan iktidarın etkili biçimde kullanılması*” gerektiği düşüncesindedir (Giddens, 2000: 90). Eskiye oranla bilgi ve iletişim toplumunda her şeyin açık biçimde dünyanın her yerinden görülebilmekte olmasına karşın, yolsuzlukların artış gösterdiğine dikkati çeken Giddens, “*demokrasinin demokratikleşmesinde yolsuzluklara karşı etkili önlemler alınması*”nı da gerekli görmektedir. Bu demektir ki, demokrasilerin derinleşebilmesi için şeffaflık önemli bir etkidir.

Bir diğer ölçüt, *siyasal partiler, sivil toplum kuruluşlarıyla ve baskı gruplarıyla daha fazla işbirliği yapmak durumundadırlar*. Modern dünyada insanların artık toplumsal birliktelilere ve grupsal oluşumlara daha fazla katıldıkları gözlemlendiğinde Giddens’in demokrasinin derinleştirilmesi ve yeni yapılanan dünyaya uyum sağlayabilmesi açısından anlamlı görünmektedir.

Demokrasinin yurttaşlık kültürüyle büyük oranda ilgisi vardır. Giddens’in değindiği gibi, piyasalar ve özel ilgi grupları böyle bir kültürü yaratamaz. Demokrasilerde “*yurttaşlığın damgasını vurduğu alan hükümet tarafından besleneceği gibi, kültürel bir temele de sahip olacaktır*” (Giddens, 2000: 92). Yurttaşlık kültürü demokrasiyle biçimlenmiştir. Giddens, iyi işleyen demokrasinin üçayağı olduğundan söz eder: *1-Hükümet, 2- Ekonomi, 3- Sivil Toplum*. Bu üçayağın dengede olması gerekir.

Bunlardan herhangi biri diğetine karşı üstün konumda bulunursa, demokrasinin işleyişi bozulur. Günümüzde medyanın da büyük bir güç olduğu, toplumları ve yurttaşları etkilediği düşünülünce, demokrasinin medya ile ilişkisinden söz etmemek konunun eksik kalmasına neden olur. Bu konuda Giddens, şu değerlendirmeyi yapmamaktadır:

“Bir yanda küresel bir enformasyon toplumunun ortaya çıkışı güçlü bir demokratikleştirici güç işlevi görürken; öbür yanda televizyon ve diğer kitle iletişim araçları, açtıkları kamusal diyalog zeminini, politik sorunları bayağılaştırıp kişiselleştirerek kendi elleriyle yok etme eğilimindedirler. Dahası, dev çokuluslu medya kuruluşlarının gelişip büyümesi, seçimle gelmeyen işletme yöneticilerinin muazzam bir gücü kontrol edebilmeleri anlamına gelmektedir” (Giddens, 2000: 93).

Demokrasinin demokratikleşmesinin artık ulus düzeyinde kalamayacağını düşünen Giddens, küreselleşme süreciyle birlikte ulusal egemenliğe dayalı demokrasinin yeterli olamayacağını belirtmektedir. Çünkü küreselleşmenin etkisiyle ulus-devletlerin egemenlik alanları da daralmaya başlamıştır. Giddens’in işaret ettiği gibi, uluslar ve ulus-devletler küreselleşme karşısında güçlerini eskisi kadar koruyamazlar da yine de bu güce sahiptirler. Ancak devletlerin yurttaşlarının küreselleşen dünya karşısında yaşamlarını sürdürürken, onlara küresel çağa uygun bir sistem getirmek durumundadırlar. Çünkü küresel güçlerle ulus-devlet vatandaşları arasında büyük boşluklar oluşmuştur (Giddens, 2000: 93). Demokrasinin artık uluslar düzeyinden ulusları aşan bir konuma geçmesinden yana olan Giddens, bu isteğinin belki pek gerçekçi görünmeyeceğini söylerken, aynı zamanda gerekli bulduğu bu değişimin nasıl yaşama geçirileceğinin yanıtını aramıştır.

3.2. Zygmunt Bauman³

Çağımızın en önemli sosyologlarından biri olan Zygmunt Bauman, çalışmalarında özellikle modernlik, post-modernlik, bireysellik ve özgürlük gibi kavramlar üzerinde durmuş, küreselleşme ve toplumsal yapı ile küresel yasalar, yerel düzenlemeler ve güvenlik konularında eleştiri ve görüşlerini ortaya koymuş bulunmaktadır. Bir küreselleşme karşıtı olarak yapıtlarında yenedünya düzeninin olumsuzluklarını dile getiren Bauman'ın küreselleşme konusundaki düşüncelerin de olumsuz eleştirel yaklaşımını sürdürdüğü gözlenmektedir.

3.2.1. Modernizm ve Postmodernizm

Modernizm, kilisenin kurumsal kimliğinin yıkılması ve dinin gerçek durumuna geri dönmesi için verilen savaşta, aydınlanma felsefesinin ve bununla birlikte rasyonel anlayış, bilimsellik gibi gelişmelerden sonra ortaya çıkmış bir durum olarak da bilinmektedir. Ulus-devletin ortaya çıkışı, devletin sekülerleşme süreci içinde bulunması aklın ön plana geçişi, ekonomi, politika ve dinde rasyonelleşme modern dönemin, geleneksel olarak adlandırdığımız dönemden farklılıkları olarak göze çarpmaktadır. Ayrıca, modern dönemin geleneksel dönemden ayrıldığı noktalardan biri de birçok alanda gösterdiği değişim hızıdır (Giddens, 2004: 16). Endüstri

³— **Zygmunt Bauman**, 19 Ekim 1925 yılında Polonya Poznan'da doğmuştur. Üniversite eğitimini Sovyetler Birliği'nde tamamlayan Bauman, İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle birlikte ülkesi Polonya'ya dönmek zorunda kaldı. Doktorasını ve doçentliğini Polonya Varşova Üniversitesi'nde veren Bauman, 1968 yılına kadar burada sosyoloji dersleri vermiştir. 1968 yılında üyesi olduğu Komünist Parti'den ayrılmış, aynı zamanda devlete karşı geldiği gerekçesiyle de profesörlük unvanı elinden alınmıştır. Ülkesinden sınır dışı edildikten sonra İsrail'e giden Bauman, birkaç yıl sonra İngiltere'nin daveti üzerine Leeds Üniversitesinde tekrar akademik yaşamını sürdürmeye başlar ve sosyoloji kürsüsünün başına getirilir (1971). Daha sonra tekrar ülkesine döner ve hala Polonya'da bilimsel çalışmalarını sürdürmektedir. Yazmış olduğu kitapların neredeyse tamamı dilimize çevrilmiş olan Bauman, sosyoloji alanında çağımız düşünürlerini etkisi altına almaktadır. Ülkemizde ve dünyanın birçok yerinde gündemin birinci sırasında bulunan küreselleşme konusu üzerinde ortaya koyduğu düşünceler dikkate değerdir. Küreselleşme karşıtı olan Bauman, yenedünya düzeninin olumsuzluklarını dile getirmektedir. Doğup büyüdüğü coğrafya, Yahudi kökenli olması ve politik duruşu küreselleşme konusuna yaklaşımını üstü kapalı da olsa etkilemektedir.

devriminin ardından bütün dünyada gittikçe kabul görüp, yayılmaya başlayan kapitalist ekonomi de modern dönemin getirilerinden biri olmuştur.

Aydınlanma çağıyla birlikte aklın ön plana geçişi ve bilimselliğin egemenliği, bulanıklığı ortadan kaldırmayı amaçlıyordu. Her şey açık, net ve kesinlik taşınmalıydı; siyah ya da beyaz olmalı, grilik taşınmamalıydı. Doğa bilimlerinin sistematik ilerleyişi ve kesin yasalarla belirlenerek bulanıklığa izin vermeyişi, diğer disiplinleri ve bilimsel çalışmaları da etkilemiştir. Toplumbilimde 18. yüzyıl ile birlikte -tıpkı doğa bilimlerinde olduğu gibi- kendi kesin yasalarını oluşturmaya başladı. Bu süreçte toplumun yapısı da hızlı bir başkalaşım ile homojen ve düzenli bir yapıya sağlamaya yönelik uğraş içine girmiştir. Modernizm döneminde devlet merkezi bir otorite sağlayarak, toplumun bir örnek biçime dönüşümüne katkı sağlamaktadır. Ulusalçılık ve ulus-devlet sistemi de modernizmin getirilerinden olmuştur. Modernizm ve ulus-devlete göre, bütün bireyler yasalar önünde eşittir. Çünkü modernizm, tek tip insan yaratmak amacı ile bireylerin yasalar önünde eşitliği ilkesini ortaya atmıştır. Ancak bu ilke daha çok teoride kalmış, uygulama alanına pek fazla yansımamıştır. Örneğin, ekonomi açısından bakıldığında; kapitalizmin yayılması ile birlikte belli olanaklardan öncelikli olarak sermaye sahiplerinin yararlanabildiği olgusu, yasalar önünde eşit ancak işlevsel olarak farklı durumların olduğunu gözler önüne sermektedir. Bauman da bu konuda herkesin eşit olduğu, herkes için genel geçer sayılan modernizmin ortaya koyduğu yasalar ve ulus-devletlerin anayasaları için, bireylerin modernliği benimsemeleri ve çoğunluğu sağlama ve birleştirme amacıyla, konulmuş normlar olduğu savını taşır (Bauman, 2000).

Dünyada özellikle 1970'ler sonrasında filizlenen düşünce ortamı içinde modernliğin zayıfladığı ve post modern olarak adlandırılan yeni dönemin güçlendiği gözlenmiştir. 1980 sonrası etnik canlanmaların artması, hemen ardından ekonomide kapitalizmin egemenliği, teknik buluş ve ilerlemeler, iletişim devrimi yardımıyla devletin merkezi konumu ve tek güç olma durumu azalmaya başlamıştır. Üretimin esnekleşmesi, kesinliğin yerini belirsizliğe bırakması, devletin otoritesini sermaye sahipleri ile paylaşmaya başlaması, modernizmden farklı olarak postmodernizm olarak adlandırılan döneme geçiş olarak değerlendirilmiştir. Postmodernizm sözcük anlamıyla, modernizmin ardından gelen dönemi anlatmaktadır. Modernizmin ilk

zamanlardaki parlaklığını yitirmesi üzerine ortaya çıkan yeni bir durumdur. Ancak Habermas, Giddens gibi günümüz çağdaş sosyologları ve bu konuda görüşü olan daha birçok düşünür de modernizm döneminin daha tamamlanmadığı görüşünde birleşmektedirler. Aslında gerçekten de postmodernizmi, modernizmden tamamen ayrı bir dönem değil; modernizmin devamı olarak görmek daha yararlı bir düşünce gibi görünmektedir. Çünkü hala modernizmin ortaya koyduğu kurumsal yapılanma ve yasal düzenlemelerin ortadan kalkmadığı, yalnızca zayıfladığı ve esnekleşen düzen içinde yeni eğilimlerin ortaya çıktığı söylenebilir. Etnik canlanma ile birlikte ulus ya da aynı dinsel grubu oluşturan büyük topluluklardan çok, bireylerin içinde buldukları gruplar daralmaya başlamıştır. Çabuklu'nun da dediği gibi; modernlikten post modernliğe geçişte, toplumlar merkezi konum ve büyük ölçekten, merkezsiz ve küçük ölçekli yapıya doğru kaymış bulunmaktadır (Çabuklu, 2004:9).

Uzmanlaşmanın ve belirsizlik ortamının artması ile birlikte, birçok insan daha önceki zamanlarını arar duruma gelmiştir. Çeşitliliğin artması belli kesimler açısından olumlu sonuçlar doğururken, birçok kesim için özellikle de yoksullar için olumsuz olmuştur. Bu durum toplumsal düzene de yansiyarak, insanlar arası farklılığı değişik boyutlara taşımış; ırkçılık ve azınlık düşmanlığını da beraberinde getirmiştir.

Bauman, modern öncesi toplumları geleneksel toplumlar olarak adlandırdığımızı belirterek, modern öncesi dönemde geleneklerin ve toplumsal oto kontrollerin ağır bastığı düşüncesini ortaya koymaktadır. Modern öncesi toplumlarda herkes birbirinin kontrolü altındadır ve gelenekler bireylerin yaşamlarını düzenleyip, etkilemektedir. Bauman, bunu tamamen modern öncesi dönem olarak değerlendirmektedir. Modern döneme gelindiğinde, toplumsal kontrolün ortadan kalktığına dikkati çeken Bauman, modern dönemde bireylerin birbirine yabancılaştığını, kontrolün de yapay etik yaptırımlarla sağlandığını belirtmektedir (Bauman, 2000).

Postmodernizm akıl, bilimsellik, sanat ve kültür tartışmalarının yanında toplumsal yapıda da farklı düşüncelerin oluşmasına yardımcı olmuştur. Post modern akımı en çok destekleyen düşünce adamları arasında Heidegger ve Nietzsche bulunmaktadır. Post modern düşünce akımı içinde, birbirinden farklı düşünen iki ayrı grup bulunmaktadır. “*Olumlayıcılar*” olarak adlandırılan birinci gruptaki düşünürler postmodernizmi modernizme karşı savunmalarına karşın, modernizmi tümüyle göz

ardı etmezler. “*Şüpheliler*” olarak tanımlanan ikinci gruptakiler ise modernizmin tamamen sona erdiği düşüncesinden hareketle modernizmi tamamen yadsımaktadırlar (Rossenau, 1998: 47). Aydınlanma çağıyla başlayan modernizm, 1940’lı yıllardan sonra uzun soluklu savaşların başlaması, bilimsel alanda ortaya çıkan yeni bilgiler (örneğin Kuantum Fiziği), endüstri devriminin ardından yaşanan toplumsal yapıdaki değişimler gibi nedenlerden dolayı eski etkisini yitirmişti. Kesin kurallara ve sistemlere karşı tavır koyan postmodernizm böylece bu ortamın da yardımıyla kendini göstermeye başlamıştır. Tek tip sistem içinde var olan modernizm, temel söylemi çoğulculuk ve çeşitlilik olan Post modern dönemle çarpışmaya girmiş ve büyük yaralar almıştır. Ancak, çağdaş sosyoloji düşünürlerinden Habermas, -postmodernizme net bir biçimde karşı duruş sergileyenlerden biri olarak- modernliğin hala devam ettiğini söylemektedir. Yine de postmodernizm bu zaferini fazla sürdürememiştir. Postmodernizmin güç kaybına uğramasının nedenleri arasında -Kale’nin de belirttiği gibi- akademik tartışmaların post modern söylemi yıpratması, bölüp parçalaması, yeni bir çözüm ya da düzen sağlamaktan öte yalnızca modernizmin eleştirisi olarak kalması gösterilebilir (Kale, 2002: 38).

Bauman, Amerikan sosyolojisindeki dağılmayı pek fazla önemsemediğini, çünkü kendisinin Kıta Avrupa’sı sosyoloji anlayışını benimsediğini açık bir biçimde belirtir. Ona göre sosyoloji toplumsal sorunları çözmez, salt bu sorunlar üzerine düşünce üretir (Bauman, 2000).

Giddens, post modernliğin alt temellerinden biri olarak gösterilen “tarihin sonu” açıklamasını değerlendirirken, modernliğin tarihsellikle adlandırılmasını çelişkili bulmaktadır (Giddens, 2004). Çünkü tarihin sonu kavramı ile anlatılmak istenen tarihsellikle aynı anlamı taşımaktadır.

Post modern dünyada geleneğin aldığı yeni biçim üzerinde Bauman, Giddens’ın modernliğin geleneksellikten kopartılarak kurumsallaştığı iddiasına farklı bir açıdan yaklaşmaktadır. Giddens, modernliğin kurumsallaşmasının bazı “geçici” güven işleyiş biçimleri ile sağlandığını vurgulamaktadır. Bauman için geçici olan güven düzeneği değil, güvenin ta kendisidir. Bunun nedeni geleneklerin sayıca fazla olmasının yanında bu geleneklerin sürekli olarak kendi aralarında çekişme içinde

bulunmalarıdır. Bu açıdan değerlendirildiğinde hiçbir gelenek hiyerarşik olarak diğerinin üzerinde yer alacak kadar uzun süreli bağlılık gücünü kendinde bulamayabilir. Geleneğin modern toplumlarda gücünü yitirmeye başlamasının asıl temeli Bauman'a göre modern toplumun çok merkezli yapısı ile yakından ilişkili olmasından kaynaklanmaktadır (Bauman, 2000: 43).

Bauman, toplumların birçoğunun modern dünyanın ortaya koyduğu çok merkezli yapıdan kaynaklanan seçicilikte, isteğe bağlı olmaktan daha çok, zorunluluk içeren bir seçicilik olduğu kanısındadır. Gerçekten de birçok toplumda ya seçenek yokluğu ya da seçenek bolluğundan kaynaklanan zorunlu seçimlere yönelinmektedir.

Giddens ise, seçicilikteki zorlamanın yalnızca seçme eylemindeki zorlama olduğu düşüncesindedir. Seçim yapılırken birey herhangi bir zorlama ile karşılaşmaz, yalnızca tek zorunluluk seçme zorlamasıdır. Giddens için seçimlerde zorunluluk taşıyan yalnızca tiryakilik ya da diğer deyişle düşkünlüktür. Birey düşkünlüğü nedeniyle, seçimde zorlanma yaşar; yani zorunlu seçimler yapar.

3.2.2. Bireyselleşmiş Toplum

Bauman, bir toplumun kültürünün o toplumun bireylerini birleştirirken, yine aynı toplumu diğerlerinden ayırarak ötekileştirdiği görüşündedir. Ona göre “*Kültür, farklılaştırma etkinliği aracılığıyla olayların olasılıklarını manipüle eder. Kültür; ayrımlar yapma etkinliğidir; sınıflandırma, ayırma, sınırlar çizme ve böylece insanları benzerlikle içsel olarak birleştiren ve farklılıkla dışsal olarak ayıran kategorilere bölme, farklı kategorilere ayrılan insanlara atfedilen davranış dizilerini farklılaştırma etkinliğidir*” (Bauman, 2005: 46). Bauman, bu kültür tanımını yaparken, onun ayırıcı ve birleştirici özelliği üzerinde durmaktadır. Kültür, dış çevreye sınırlar getirerek farklılaştırırken, içsel olarak da ortak yanları ile kişileri birleştirme özelliğine sahiptir.

Bauman'ın, kültürü analiz biçimini değerlendirdiğimizde; bir toplumun kültürü o toplumun bireylerini birleştirirken, aynı toplumu diğerlerinden ayırarak ötekileştirmektedir. Toplum içinde aynı kültürü paylaşmayan bireyler kaos yaratırlar. Bunlar “arada” bulunan ve var olan düzeni yıkmaya yönelik tehdit oluşturmaları açısından dikkat çekicidirler. Düzenin sağlaştırılması anlamında atılan her adım,

aynı zamanda çatışmanın artmasına neden olmaktadır. Ancak bunun yanında iktidar da önemli etmenler arasında kendini gösterir. İktidar, düzeni koruma adına getirdiği kurallar ve sınırlandırmalarla kendi hareket alanını da genişletmiş olur. Bauman, iktidarın düzeni oluşturmak ve sağlamak amacıyla koyduğu kuralların, yönetimi altındaki bireyler için çoğu zaman düzenden öte kaos olarak algılandığı görüşündedir. Düzen ortamı görecelidir; örneğin, bir kimse için düzen gibi görünen durumlar, diğer bireyler açısından karmaşa (kaos) olarak değerlendirilebilir. Bu durum, düzen ve kaosun aynı toplum içinde bile göreceli olduğunu ortaya koymaktadır.

Bauman, kaos ortamını ve toplumsal düzeni değerlendirirken; küreselleşme olgusundan da örnekler vererek, küreselleşmeye karşı olduğunu ortaya koymaktadır. Ona göre; küreselleşme, tepeden tırnağa bir kaos örneğidir. Küreselleşme, kimsenin sorumluluk yüklenmediği, kontrolü eline almadığı, plansız, olurlarına bırakılmış dengesiz bir olgudur. Yani, düzen değil kaos'tur. Bauman, "*Yeni Dünya Düzeni*" olarak adlandırılan küreselleşme kavramını "*yenidünya düzensizliği*" olarak adlandırmaktadır (Bauman, 2005: 48). Ona göre küreselleşme, göçebeliliğin yerleşik düzen karşısında kaybettiği savaşın intikamını almaktadır. Yeni ve gelişen dünyaya ayak uyduracağı varsayılan küreselleşme olgusu belirsizliğin daha da artmasına neden olmuştur. Küreselleşme süreciyle birlikte Bauman, uluslar üstü sermaye sahiplerinin ve uluslararası şirketlerin, güçlerini ellerinde tutmak adına bölgesel baskı altında kalmakta olduklarını dile getirir. Bunu eğretileştirme olarak kavramlaştıran Bauman, küresel iktidar sıralanmasının temeli ve aynı zamanda da toplumsal denetimin sağlayıcısı olarak nitelendirmektedir.

Kimlik konusunun günümüzde giderek yaygınlık kazandığı gözlenmektedir. İnsan haklarıyla birlikte daha fazla gündeme oturmaya başlamıştır. Küreselleşme tartışmaları, yerelleşme ve bölgeselleşme kavramlarını dikkat çekici duruma getirmiştir. Çok kültürlülük ve bölgeselleşme, kültür ve kimlik kavramları tartışılmaya başlanmıştır. Küreselleşmeyle birlikte, zaman ve mekân kavramının birbirinden ayrılması, iletişimin dünya yüzeyinde yayılması, dünyanın küçük bir köy durumuna dönüşmesi gibi olaylar tartışılırken, aynı zamanda da etnik canlanmanın

ve ulusalcılığın yükselmesi de gündemdedir. Zıt kavramlar gibi görünse de küreselleşme ve bölgeselleşme, birbirine paralel olarak ilerlemektedir.

Bauman, Hegel'in "*iyi aydınlatma gerçek körlüktür*" sözünden yola çıkarak, elimizde olan şeylerin varlığını ve değerini kaybettikten sonra anlayabildiğimizi söylemekte; herhangi bir sorunla karşılaşmadığımız zaman, bize güven veren durumların gizli kaldığını anlatmaktadır. Her şey zamanla değişime uğrar. Bu değişim doğanın kendi özünde bulunur. Değişim, gelişimin parçasıdır. Eski zamanlardan bugüne uygarlıklar da büyük değişim ve gelişimler sergilemiştir. Bauman, Batı uygarlığının gerçekleştirdiği gelişimleri üç aşamaya ayırarak değerlendirir. Bu aşamalardan birincisi, kişinin kendine olan güveni; ikincisi, kişinin başkalarına ve yaptığı planların hedefe ulaşacağına olan güveni; üçüncüsü de kişinin kurumlara olan güvenidir. Batı uygarlığı yüzyıllardır gücünü korumayı bu yolla başarmıştır. Bu bağlamda baktığımızda güven, gelişim ve değişim için gerek bireysel ve gerekse kurumsal düzeyde önemli yere sahiptir. Ancak bunun yanında, kararsızlık ortamında oluşan güvensizlik, endişe ve korku duyguları da gelişimin anahtarlarıdır. Bu nedenle modernizmin, yıllarca süren baskı ve korku ortamından sonra ortaya çıkması olağan bir durumdur.

Aydınlanma çağıyla birlikte, akıl ön plana geçmiş ve insanların özgürleşmesi söz konusu olmuştur. Özgürlüğün kullanımında da güven kavramı önemlidir. Çünkü insanların özgür bir ortamda yaşamlarını sürdürebilmeleri için özgürlüklerin güvence altına alınması gerekmektedir. Bireysel özgürlükler de güven ortamına gereksinim duyar. Bireylerin özgürleşmesi ile birlikte, kimlik de özel bir duruma gelmiştir. Bauman, artık bireyselliğin toplumla birlikte var olmasının geçersizliğinden söz eder. Ancak yine de bireyin toplumla birlikte anılması gerekmektedir. Toplum bireylerden oluştuğuna göre, bunun nasıl bir toplum olduğu ve yapısı, o toplumun içindeki bireylerle birlikte ele alınmalıdır. Bauman için bireyselleşme, kimliğin avantajları ve dezavantajları ile bireye verilmiş görevlerin yerine getirilmesi ve sorumluluğunun yüklenmesi anlamına gelir (Bauman, 2005:178). Bireyselleşmeyle birlikte sorumluluk bireyin üstüne düşmektedir. Modern zamanda bireylerin sadece statü elde etmesi yetmemekte, aynı zamanda birey, statüsüne uygun role göre davranmak

zorundadır. Bauman, bu durumu “kişinin olduğu hale gelme ihtiyacı” olarak adlandırır.

Özgür olmayan bir toplumda bireyin özgürlüğünden söz etmek yersiz olur. Bir toplumda özgürlük yoksa o toplumu oluşturan bireyler de özgür olamaz. Özgürlük aslında sınırlı bir kavramdır. Bu bağlamda değerlendirildiğinde; bireylerin özgürlüğü, diğer bireylerin özgürlüğünden etkilenmekte ve onunla sınırlandırılmaktadır. Sınırlı bir kavram olarak algılanmasa da özgürlük, toplum ve birey için kısıtlı bir durum ortaya koyar. İnsan haklarının çıkış noktasına baktığımızda, hak ve özgürlük kavramları bireyin doğuştan sahip olduğu olgular olarak bilinmektedir. Modern çağ öncesi özgürlük, bazı bireylere aristokratlar tarafından sağlanırken, modern çağ dönemi ve kapitalizmle birlikte bireysel özgürlük doğal bir hak olarak görülmeye başlandı. Bu çağda özgürlük, yönetenlerin bireye tanıdığı ya da bağışladığı bir kavram olmaktan çıkmış; insanlığın malı, bireyin vazgeçilmez temel hakkı olarak kendini kabul ettirmiştir. Modern çağda her birey özgürdür. Herkes kişiliğine bağlı, dokunulmaz, devredilemez, vazgeçilemez hak ve özgürlüklere sahiptir. Bu temel hak ve özgürlükler kişinin içinde yaşadığı topluma, ailesine ve diğer kişilere karşı ödev ve sorumlulukları da içerir. Dolayısıyla, bireye tanınan özgürlükler sınırsız değildir. Örneğin; kamu düzeni, kamu yararı, genel güvenlik, genel ahlak ve genel sağlığın korunması amacı ile ve ayrıca o bireyin bağlı olduğu ülke anayasasının öngördüğü özel nedenlerle ve yasayla sınırlanabilir. Ancak özgürlüklerle ilgili genel ve özel sınırlamalar çağdaş toplum düzeninin gereklerine aykırı olamaz ve öngörüldükleri amaç dışında kullanılamaz.

Bauman, özgürlük kavramına ayrı bir açıdan yaklaşmaktadır. Ona göre özgürlük, bireyin doğuştan getirdiği bir hak değil, tarih içinde toplumlar tarafından ortaya konmuş bir olgudur. Bu değerlendirmeyi yaparken kapitalizm ve tüketim üzerinde yoğunlaştığı dikkatimizi çeker. Bauman, günümüz özgürlüğünün tamamen tüketime bağlı olduğu kanısındadır (Bauman, 2005:177). Özgürlük, toplumlar tarafından ortaya konulduğuna ve bireyin tüketim gücü ile ilişkilendirildiğine göre, bireysel özgürlüğün toplumsal özgürlükle denge içinde bulunması ön koşuldur. Bireyin özgürlüğünü yaşaması açısından toplumsal özgürlüğün de tam anlamıyla yürümesi gerekmektedir. Bu bakımdan özgürlük yasalarla güvence ve koruma altına alınmıştır.

Modern dönemde insanların birçok bireysel sorumluluğu ve kaygısı vardır. Bireysel özgürlük ve belli bir kimlik taşımanın ötesinde bireyler, buldukları yeri koruma ve sahip çıkma konusunda endişe taşımaktadırlar. Artık belli kimlik ve statülere sahip olmaktan öte, bunları elde tutabilme kaygısı yükselmektedir. Bauman'ın "*kimlik krizi*" olarak adlandırdığı bu durum, ancak ergenlerde normal kabul edilebilir (Bauman, 2005:183). Kendini tanıma ve geliştirme evresinde bulunan ergen birey, sorunlara bir çözüm yolu bulduğu zaman kimlik krizini de atlattığı sayılır. Ergen bireyin bu arayışı, bulunduğu gelişim dönemi açısından tamamen normal olarak kabul edilir. Bir de akıl hastalarının kimlik bunalımı içine düştüğünü bildiğimiz için (Bauman, 2005:183), normal olan ve olgunlaşmasını tamamlamış bireylerin "*kimlik krizine*" girmeleri olağan dışı bir durum ortaya koyar ki bu, bireyin ya olgunlaşma ve gelişme evresini tamamlayamadığı ya da ruhsal açıdan yetkin olmadığını göstermektedir.

Kimlik krizi, modern dönem sonrası genel olarak birçok kişinin yaşadığı bir olgu durumuna gelmiştir. Bauman'ın sözünü ettiği "*kimlik krizi*" kavramı aslında psikolojide kullanılan ergen bireylerin kişiliklerini gerçekleştirinceye kadar geçen arayış dönemini anlatır. Bu dönem, birey ergenlikten olgunlaşma çağına geçtiğinde yok olur. Ergenlik dönemi sonrası bireyin kişiliği oturur ve kimlik sürekliliğini korur. Bunun tersi normal dışı olarak değerlendirilir. Ancak günümüz dünyasında normal olgun bireylerin bile kimlik sürekliliğini sağlayamadıkları göze çarpar. Bu, modernlik sonrası durumla da açıklanabilmektedir. Kimlik krizi daha çok psikoloji disiplininin inceleme alanında bulursa da bireyin kimlik arayışı ve kimlik krizi içinde yaptığı olumsuz davranışların topluma yansımaları açısından toplumsal bağlamda sosyolojiyi de ilgilendiren bir durum almıştır. Küreselleşmeyle birlikte kimlik krizi daha da fazlalaşmaya başlamıştır. Bauman, bağımlılıklarımızın küresel bir hal aldığını, ancak eylemlerimizin hala yerel düzeyde kaldığını belirtmiş olup (Bauman, 2005:185), aslında artan kimlik krizi küreselleşme ve yerelleşme arasında kalmaktadır. Bu durum kimlik sorununu ve kimlik krizini de tırmandırmaktadır.

3.2.3. Bauman'a Göre Küreselleşme ve Toplumsal Yapı

Bauman, yeni dünya düzeni olarak adlandırılan küreselleşmenin kaos oluşturduğunu, bir düzen ortamından çok düzensizlik yarattığını düşünmektedir. Bu küresel

düzensizlik, daha önce en azından teknik olarak kontrol altında tutabileceğine inandığımız şeylerin kontrol dışında kaldığını gözler önüne sermiştir. Dünyanın parçalanmış durumundan bir bütün durumuna geçişi, yani küreselleşen dünya, aslında güç dengelerinin kutuplaşması ve bu güçlerin dünyayı ekonomik, askeri ve siyasal anlamda ele geçirerek bir bütünlük oluşturması gerçeğinden başka bir şey değildir. Bauman, bu güç dengesini iki kutuplu olarak açıklamaktadır. İki güç arasındaki denge ona göre; görünüşün tersine bütünleştiren etkisinden çok parçalayan bir çekişme içinde bulunur (Bauman, 1999: 69). Küresel güçler, ulus-devletlerin elinde bulunan ekonomik gücün önemli bölümünü ele geçirerek ulus-devletin işlevlerini daraltıp, kendi ekonomi kurallarını egemen kılma yoluyla serbest ekonomiyi tüm dünyada yaygınlaştırma çabasındadırlar. Küresel güçler ulus-devletin ortadan tamamen kalkmasından çok, onun pasif bir işlevde yaşamını sürdürmesine izin vermektedir. Küreselleşme süreciyle birlikte ulus devletler güçsüz bir yönetim mekanizmasıyla yerel yönetim biçimine dönüştürülmeye çalışılmaktadır. Büyük bölünme, dünyayı dağınık güçler savaşına çevirmektedir. Yerelliğe doğru gidildiği görülse de bu durum eski yerellikten tamamen ayrı bir olgu olarak yeniden biçimlenmektedir. Bauman, bu konuda “*bütün bir insanlık için sesini yükseltecek, ya da sesini yükselttiğinde insanlık tarafından dinlenecek ve itaat edilecek kadar mağrur bir yerellik yok artık*” diyerek eski yerellik kavramıyla yenedünya düzeninde biçimlenmeye başlayan yerelliğin birbirinden farkını dile getirir (Bauman, 1999: 69).

Bauman, Giddens’in tersine, küreselleşme sürecinin kaçınılmaz yenedünya düzeni görüşüne katılmamaktadır. Küreselleşme olgusunu kargaşa ortamı olarak gören Bauman, Jowitt’in “yenedünya düzensizliği” deyimini bu nedenle benimsemiş bulunmaktadır. Ona göre; dünya kuralsız ve kontrolsüz bir düzensizlik içinde yönetilmektedir.

Bauman küreselleşmeye yaklaşırken, bu olguyu evrenselleşme kavramıyla karşılaştırma yolunu seçmiştir. Evrensellik kavramının olumlu anlam içerdiğini düşünürsek küreselleşmenin yıkıcı olduğunu savunan, üretimi yok ettiğini ve bireyleri bir bilinmezliğe doğru yola çıkardığını varsayan Bauman için evrensellik ve küresellik arasında karşılaştırma yapmak kaçınılmaz olmuştur. Bauman evrensellik kavramını; “*düzen kurma umudu, niyeti ve kararlılığı*” olarak tanımlar (Bauman,

1999: 70). Bu değerlendirmeye baktığımızda küreselleşmeyi yenedünya düzeni olarak nitelendiren Bauman'ın evrenselliği açıklarken, yeni düzen kurma düşüncesi olarak tanımlaması dikkat çekmektedir. Olumlu amaçlarla yola çıkan evrenselleşme düşüncesi gibi küreselleşmenin de düşüncede böyle tanımlandığı; ancak, gittikçe amacından saptığı görülmektedir. Değindiğimiz üzere bu amaçla ortaya atılan ve Giddens tarafından kaçınılmaz bir sonuç olarak görülen küreselleşme olgusu, Bauman'a göre eylemlerimizi planlama ve gerçekleştirmede bir yol çizemediğinden genel bir belirsizlik durumu oluşturur. Yenedünya düzeninde ulus-devletin eski gücünü yitirmesi, bu düzensizliğe gidişin önemli göstergelerinden biri olarak göze çarpmaktadır. Modern zamanda dünyayı düzene sokmak, güçlü ve önemli yetkilerle donatılmış ulus-devletle sağlanabilen bir durumdu. Ancak küreselleşmeyle birlikte bu yetkilerin birçoğunu ele geçiren güçler düzensizlik ortamının doğuşuna yol açmıştır.

Bauman küreselleşen dünyayı; *“silahlı çatışmalar ve pazarlık ya da hem çatışmalar hem de pazarlık yoluyla, her kurduğu toprak parçasını ayıran ve kapatan sınırlarını (uluslararası garantiye alınarak) çizilmesini ve korunmasını amaçlayan devletlerarası politika sahnesi”* olarak açıklamaktadır (Bauman, 1999: 73).

Daha önce oluşturulmuş olan devlet biçimleri güçlerini koruyabilmek ve düzen sağlayabilmek amacıyla ekonomik egemenliğin yanında askeri, politik ve kültürel birlikteliği de önemsemekteydiler. Egemenliğini sağlayan devletler dış tehlikelere ve çatışmalara karşı sınırını koruyabilmek amacıyla karşılıklı sınır anlaşmalarını kabul ederek değiştirilmesi düşüncesinin bile reddini onaylamışlardır. Yani devlet belli bir toprak parçası üzerinde kendi yetkilerini bağımsız olarak kullanabilen güç durumundadır.

Bauman, küreselleşme süreciyle ortaya çıkan yenedünya düzeninde ulus-devletlerin içinde iki gücün egemenliğine değinir. Bu iki dünya gücü ulus-devletler arasında politik, askeri, özellikle de ekonomik anlamda daha güçsüz olan ülkelerin –ki egemenlikleri yalnızca kendilerine ait olsa da- işlerine karışabilme yetisini kendilerinde bulabilmektedir. Ancak zamanla bu iki ayrı güçten birinin yola devam edememesiyle birlikte devletlerin birbirleriyle olan ilişkileri “devlet gruplarının” arasındaki egemenlik yarışına dönüştü. Bir devletin gücü ve egemenliği politik,

askeri ve ekonomik bağlamda belirlenirken, -Bauman'ın da belirttiği gibi- bu özelliklerin hiçbiri süper güçlerin karşısında anlam taşımaz duruma gelmiştir. Bauman, küreselleşmeyle birlikte ulus-devletlerin egemenliklerini koruması bir yana, kendi yetki ve yönetimlerini bile küresel egemen güçlere devretmek için yarıştıklarından söz etmektedir (Bauman, 1999: 74-75).

Küreselleşen dünyayla birlikte ulus-devlet olamayan, kendi egemenliklerini sağlayamayacak kadar güçsüz ve küçük olan devletler sahnede yerini almaya başlamıştır. Bu devletlerin yanında -Bauman'ın deyimiyle- komünist süper güç tarafından zorla hapsedildikleri federal kafesten (Bauman, 1999: 75), süper gücün dağılmasıyla ayrılan devletler de küresel dünyada yerlerini almışlardır. Küresel dünya düzeninde bu yer; kendilerine ait kararları kendileri veremeyen devletler için elbette ki uluslar üstü oluşumlara katılma yarışında kendini gösterir. Burada sözü geçen uluslar üstü devletlerin oluşturduğu birliklerin ilgisini çekmek isteyen ülkeler için Bauman şunları söyler:

“Devletler dünyası çağının standartlarına göre bağımsız olarak bir devleti yönetmekten aciz etnik azınlıklar ve daha genelde küçük ve zayıf etnik gruplardır. Böylelikle ilan ettikleri, daha doğrusu kuşku duyulan misyonlar devleti sınırlamak ve sonuçta ortadan kaldırmak olan kurumlara bakarak savunulan devlet olma iddialarının yersizliği ortaya çıkıyor” (Bauman, 1999: 75).

Küreselleşmenin kaçınılmaz olduğu görüşünde birleşenlerle, bunun uygulayıcısı olan uluslar üstü oluşumlar ulus-devletleri güçsüz bırakarak ve temel yetkilerini alarak işe başlamışlardır. Günümüzde birçok devletten daha güçlü ve daha zengin şirketlerin varlığı biliniyor. Çok uluslu şirketler, ulus devletleri eli kolu bağlı duruma getirmeye çabalarırken, Bauman'ın “aciz etnik azınlıklar” olarak nitelendirdiği ülkelerin devlet olabilmek amacıyla sözü geçen uluslar üstü oluşumlardan destek beklemesi de durumun gülünçlüğünü ve boşuna olduğunu net bir biçimde ortaya koymaktadır.

3.2.4. Yeni Mülksüzleştirme

Bauman, eskiden beri varlığını sürdüren ulus-devletler gibi, yeni devletlerin de artık bürokrasinin işlevlerini aza indirdiğini ya da pek fazla beklentileri olmadığı

üzerindeki düşüncesini dile getirir. Ulus-devletler için çok önemli olan bürokrasi günümüzde işlevini ve önemini yitirmiş görünmektedir.

Ekonominin biçim değiştirmesiyle birlikte, aslında politik anlamda da egemenliğini yitirmeye başlayan ulus-devletler yalnızca kendi egemenlik alanlarında bulunan kurumların temsilcisi olarak varlıklarını ortaya koyabiliyorlar. Ulus-devletlerde oluşan bu pasif ortam ve güçsüzlük durumu küresel piyasaların meydana rahat rahat kendi yasalarını koyup, uygulayabilmesine olanak sağlar. Bauman, ortaya çıkan bu yeni düzende ulus-devletlerin kendilerini koruyabilecek ve düzene karşı koyabilecek kadar yeterli kaynağa sahip olmadıklarını söyler (Bauman, 1999: 77).

Küresel ekonomiyi elinde bulunduran şirketler için ulus-devlet artık yalnızca onların varlığını güvence altına alan bir işleve sahiptir. Küresel piyasalar para kazanırken, ulus-devlet sistemi onlar adına yönetimi sağlamaktadır. Politik işlevlerin dışında işleyen yeni ekonomik düzen, yavaş yavaş ulus-devletin ekseninden kendini sıyırmaya başlamıştır. Ekonominin her zamankinden daha fazla ön planda bulunuşu politikayı neredeyse önemsiz duruma getirmiştir. Ekonominin piyasaların eline geçtiği düşünüldüğünde ve devletin buna karışması durumunda, büyük yaptırımlarla karşı karşıya kalacağı da bir geçektir. Bu yaptırımlar üstü kapalı olarak bilinse de devletin zayıflayarak pasifleştirdiğini açık biçimde ortaya koyacaktır. Bu bağlamda devletler bu durumu göze alamamaktadır.

Bauman bu konuda şunu söyler:

“Devletin izin verilen ve halletmesi beklenen tek ekonomik görevi, iş hayatının faaliyetlerine daha sert müdahalede bulunmak ve nüfusu piyasa anarşisinin feci sonuçlarından koruma yönündeki yerel baskıları gözleyip kontrol altında tutarak, denkleştirilmiş bütçeyi güven altına almaktadır” (Bauman, 1999: 78).

Küreselleşmenin özü gereği, yurtsuzlaştırmak ve güçsüz devletler oluşturmak olağan bir durumdur. Devlet olarak varlığını sürdüren ancak oldukça yoksullaşmış ve güçsüzleşmiş devletler dünya sahnesinde küreselleşme ve finans hareketliliği açısından özgürlük sağlamada önemli görev üstlenmişlerdir. Küresel piyasanın yayılması ve daha fazla güçlenmesi adına bu devletler, sermayenin özgür olarak yoluna devam etmesi için elinden geleni yaptığı gibi, diğer devletlere de bu özgürlük

ortamını oluşturmaları bağlamında baskıda bulunmaktadır. Bauman, Dünya Bankası ve belli finans kurumlarından yardım almak amacıyla, sözü geçen devletlerin bu kurumlara sonuna kadar kendilerini teslim etmelerinin kaçınılmaz koşul olduğundan bahseder (Bauman, 1999: 79). Bu devletler güçlü sermaye grupları ve Dünya Bankası gibi güçlü kurumlara yaranabilmek amacıyla onların her türlü istek ve baskılarını kabul etmek zorundadır. Bauman'ın da belirttiği gibi, bu devletler yenedünya düzeni ve küresel sermaye gruplarının istedikleri şekilde hareket etmelerine olanak sağlayan ve bunun tersinin olacağından korkulmayan birer “polis karakolu” durumundadırlar (Bauman, 1999: 79).

Küreselleşme olgusu ve güçlü küresel odaklar, ulus-devletlerin yazgılarını da değiştirmeye başladılar. Ulus-devletlerin aldıkları politik kararlar bile küresel güçler tarafından belirlenir duruma gelmiştir. Ulus-devletler, günümüzde yalnızca küresel ekonominin işleyişini güvence altına alma açısından, küresel güçler için önem taşımaktadır. Uluslararası ilişkilerin yerini küresel ekonomik ilişkiler ve direkt olarak sermaye ilişkileri aldığından, ulus-devletin piyasalar üzerinde de etkisi çok fazladır demek doğru olmaz. Ancak yine de ulus-devletin ortadan kalkması küresel işleyişin işine gelmez. Çünkü ulus-devletler, uluslararası gerçekleşen yeni sermaye akışını kolaylaştırmaktadır. Hirst ve Thompson'un iddia ettiği gibi, ulus-devletler, “*yukarı doğru uluslararası düzeye, aşağı doğru da ulusaltı ajanlara dağıtma pratikleri ve politikaları, yönetim sistemini bir arada tutacak eklem yerleri*” (Hirst, Thompson, 2003: 219) olarak varlıklarını küresel sistem içinde de sürdüreceklendir.

Devletin küresel sermayenin kuklası durumuna geldiği yenedünya düzeninde ekonominin politikadan bağımsız ve etkisiz kalması sonucunda belirli değişiklikler yaratmaya başlamıştır. Devlet egemenliğinin yalnızca sözde sürdürülmesi, devletin güçsüzleştiğini gözler önüne sermektedir. Giddens'in üzerinde durduğu gibi kaçınılmaz ve önüne geçilemez bir süreç olan küreselleşme, özgürlükler ve serbestliklerle yoluna devam ederken ulus-devleti, egemen devlet yapısını yıpratarak güçsüz bırakmaktadır. Bu durum küresel güçlerin işini kolaylaştırıp, onları güvence altına alsa da toplumsal açıdan uzun süreçte işsizlik, yoksulluk gibi olumsuzluklar yaratacağına benzemektedir.

Chomsky'nin “küreselleşmenin işsizliği ve yoksulluğu arttıracığı, güçsüz ülkelerin ekonomilerini çökerteceği” görüşünü (Chomsky, 2002: 29–30), Bauman da “bazılarının seçimi diğerlerinin kötü kaderi olacaktır” sözüyle paylaşmaktadır (Bauman, 1999: 81).

Küreselleşen dünyada sermayenin belli ellerde toplanması, yoksulla zengin arasında gittikçe derinleşen bir uçurum yaratmaktadır. İşsizliğin giderek arttığı ve gelir dağılımının iyice farklılaştığı görülür. Bunun yanında çalışan kesimin de aldıkları ücret ve yaşam standartları düşmektedir. Küreselleşmeyle birlikte zenginlik ve sermaye tekelleşmiştir. Birçok kaynak bu odakların hizmetinde bulunur. Küreselleşmeyle birlikte zaman ve mekân ayrışması, enformatik gelişmeler, internet ve teknolojinin kullanımının yayılması, sürecin olumlu özellikleri olarak gösterilir. Ancak dikkat edildiği zaman bütün bu gelişmelerin çoğunun güçlü odakların elinde olduğu da yadsınamaz bir gerçekliktir. Bu teknolojik gelişmeler belli zenginler grubunun küreselleşme adıyla servetlerine servet katmalarına katkıda bulunmaktan öteye gidememektedir. Bu çerçevede değerlendirdiğimizde küreselleşme, gerçekten de belli bir gruba yüksek düzeyde yararlar sağlarken; geriye kalan, ancak sayıları zenginlerin üçte ikisini oluşturan grubu da gittikçe zora sokmaya doğru itmiştir. Bauman, eski zenginlerin zengin olabilmek için yoksullara gereksinimleri olduğunu, ancak artık buna gerek kalmadığını anlatırken, zenginlik için üretime de gerek kalmadığından söz eder (Bauman, 1999: 84).

Bauman, küreselleşmenin yarattığı zenginlerin medya yardımı alarak güçlerine güç kattığını savunarak şunu örnek göstermektedir: Medya kuruluşları zenginlerin elindedir. Medya yoksulluğu yok saymaz, ancak bunu belli biçimlerde vererek yoksulluğun asıl nedenlerinin üzerini örtmeye çalışır. Medya, yoksulların yoksul olma nedenleri arasında küresel güçler tarafından talan edilen toprakları ve ele geçirilen zenginlik ve yaşam kaynaklarından söz etmez. Yoksullara yardım bize yalnızca beslenmeleri için yardımlar toplanması olarak yansıtılmaktadır. Oysa durum -bilindiği gibi- bundan farklıdır. Bauman buna “yardım şenlikleri” adını vererek, bu ironik durumu ortaya koyar (Bauman, 1999: 86).

Küresel zenginlerin yanında bulunan medya, yoksulluğu bir yazgı olarak ve tamamen yoksulların kendi seçimleriymiş gibi gösterir. Günümüzde artık Bauman'ın belirttiği

gibi “*zenginlik küresel, sefalet ise yereldir*” sözü geçerliliğini korumayı sürdürmektedir (Bauman, 1999: 86). Küreselleşme süreciyle birlikte ortaya çıkan teknolojik yenilikler kolaylık sağlamanın yanında, zaman-mekân ayrışmasının ortaya çıkışına neden olur. Aynı zamanda diğer açıdan bakıldığında zaman-mekân ayrışmasının olumsuz yanları da bulunur. Örneğin “mekânın soyulmasına yardım eden” teknolojik yenilikler (Bauman, 1999: 86), paranın küreselleşmesini sağlarken ve zaman yitimine uğramasına da engel olarak zenginlere yarar temin ederken; mekânın soyulması yoluyla yoksulların durumunu güçleştirmektedir.

Küreselleşme ile birlikte güçlü uluslar üstü şirketlerin, ekonominin büyük bölümünü elinde bulundurması, geriye kalan işgücü ve sermaye sahiplerinin pastadan aldığı payın gittikçe azalmasına neden olmaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkeler bu eşitsizlikten büyük oranda etkilenmektedir. Duruma genel olarak bakıldığında; az gelişmiş ülkelerin kötü giden kaderlerinin bir sonu olamayacağı ve gittikçe daha da olumsuz etkilenecekleri görülür. İşsizliğin giderek artması, yoksulluğun ve açlığın çoğalması, diğer yandan zenginlerin daha fazla kazanmaya başlaması, küreselleşmenin güçsüz ve yoksul açısından olumlu sonuçlar doğurmadığı da göz önündedir. Yoksulluk, eskiden işi olmayan ve açlık sınırında yaşayan insanları kapsarken, günümüzde küreselleşmenin tüketim temelli olmasından kaynaklanan biçimde tüketememe ile ilişkilendirilmiş konumdadır (Bauman, 1999: 71).

Hablemitoğlu, tüketim toplumunda yoksulluğu üç ana başlık altında toplayarak değindiğimiz konuya açıklık getirmektedir (Hablemitoğlu, 2004: 96):

Birincisi; *yoksulluğun, küreselleşme süreciyle birlikte kaynakların eşit olmayan dağılımı sonucu bir sorun olarak ortaya çıkmasıdır.*

İkinci olarak; *yoksulluğun yenedünya düzeninde tam olarak son bulamayacağı ve değişmez yazgı olduğu gerçeğidir.* Zenginlerin giderek zenginleştiği ve gelir dağılımında oluşan dengesizliklerin arttığı gözlemlendiğinde, bu açıklama tam yerindedir. İşsizlikteki artma, sosyal haklar ve sağlık hizmetlerinden yararlanan yoksulların sayısındaki azalma dikkate alındığında geri dönüşü zor olan bir yola girildiği anlaşılır.

Üçüncü özellik ise; *yoksulların ekonomik alandaki yetersizliğinin yanında toplumsal alanda da yetersiz kalması, tüketim toplumu yaratan ve zenginlere hizmet eden yenedünya düzeninde “dışlanması”* olarak değerlendirilebilir. Bu durumu Bauman da yerinde bir örnekle pekiştirmektedir. Yoksulların “görüş alanları” dışında kalarak tüketici zenginler tarafından sürüldüklerini ve “ötekileştirildiklerini” dile getirmektedir (Bauman, 1999: 72).

Toplumsal dışlanmışlık, tamamen kişilerin ekonomik durumlarının sonucu olarak kendini gösterir. Ekonomik açıdan zayıf, gelir dağılımından az pay alan kesim, tüketime yoğun bir biçimde katılamamakta ve zengin kesimler tarafından yok sayılmaktadır. Çünkü günümüzde insanlar tükettikleri mallara ve tüketim yoğunluğuna göre toplumda yer edinebilmeye başladılar. Böylece yoksul kesim için “*dışlanma*” terimi toplumsal literatüre de girmiş oldu. Bu terim ilk kez Rene Leonoir tarafından Avrupa’daki yoksulların durumunu değerlendirmek için kullanılmıştır (Şenkal, 2005:367). Avrupa’daki işsizlerin ve yoksulların, diğer bir deyişle gelir düzeyi düşük olan bireylerin durumunu ortaya koymak için türetilen bir deyim iken, Amerika’da toplumsal dışlanma terimi “alt sınıflar” için kullanılmaktadır (Sapançalı, 2003: 9).

Bauman’ın da üzerinde durduğu gibi, küreselleşmenin gittikçe yoksullaştırdığı bu kişiler aynı zamanda toplumdan dışlanarak, uzun süreçte küreselleşmenin ekonomik boyutunun yaratacağı olumsuzluklara örnek olarak gösterilebilir. Aynı zamanda Bauman, küreselleşmenin insanları birleştirmekten öte, kutuplaştırdığını savunarak değinilen durumu desteklemektedir (Bauman, 1999: 26). Bu bağlamda küreselleşmenin toplumsal açıdan yıkıcı tarafı da ortaya konmuş olur. Uzun süreçte kültürel ve politik yönlerden de olumsuzluklara neden olacağı su götürmez bir gerçek olarak karşımıza çıkar. Küresel güçlerin tekeline almaya başladığı kaynaklardan yararlanamayan insanlar için bu dışlanma durumu süreceğe benzemektedir. Küreselleşme süreciyle farklı boyut kazanan yoksulluğun nedenleri arasında; neo-liberal politikalar, (küreselleşmeyle birlikte gündeme gelmiş ve yenedünya düzeninde gittikçe yayılarak yerini almaya başlamıştır.) nüfusun artışının gelir dağılımındaki olumsuz etkisi, ekonomik bunalımlar, yoğunlaşan göç hareketleri de yoksulluğun temel nedenleri arasında gösterilebilir (Şenkal, 2003:397).

3.2.5. Küreselleşme ve Tüketim Toplumu

Tüketim toplumu; “*Modern Batı toplumları için kullanılan, bu toplumların giderek, maddi, üretimden ve hizmet üretiminden ziyade tüketim (malların ve boş zamanın tüketimi) etrafında örgütlenmesini anlatan bir terim*”dir (Marshall, 1999:768).

Küresel süreçle birlikte piyasaların arasında kızışan ve sınır tanımayan rekabet duygusu, doğal olarak tüketimin artması için elinden geleni yapmaktadır.

Bauman, tüketimin küreselleşmeyle birlikte gereksinim için tüketimden öte, serbest piyasa ve sermaye zenginlerinin çığırdan çıkardığı aynı zamanda “limitsiz” bir görev yüklendiği kanısındadır (Bauman, 1999: 91). Tüketim, küreselleşen dünya düzeninde yaşamsal gereksinimin sonucu olmaktan çıkıp, toplumsal bir olgu durumunu almıştır. Küresel toplum bireyin konumunu belirlemede artık tüketim unsurunu ön plana çıkarmaya başlamıştır.

Fransız sosyolog Baudrillard, çağımız toplumlarına damgasını vuran tüketim için şunları söylemektedir:

*“Tüketim tam olarak bir toplumsal değerler sistemi, bu terimin grup bütünleşmesi ve toplumsal denetim işlevi olarak içerimlediği bir toplumsal değerler sistemidir. Tüketim toplumu, aynı zamanda tüketimin öğrenilmesi, toplumu tüketime toplumsal bir biçimde alıştırtılma toplumdur; yani yeni üretim güçlerinin ortaya çıkmasıyla ve yüksek verimlilik taşıyan ekonomik bir sistemin yeniden tekelci yapılanmasıyla orantılı yeni ve özgül bir toplumsallaşma tarzı”*dir (Baudrillard, 2004: 90).

Baudrillard’ın da değindiği gibi tüketim, toplumsal açıdan bireylerin konumunu belirlemede başat rol oynamaktadır. İnsanların statüleri bile tüketimlerine bağlı olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. “*Toplumun üyelerini biçimlendirme tarzı her şeyden önce tüketici rolünü oynama görevlerine göre dayatılıyor*” (Bauman, 1999: 92). Bu öyle farklı bir tüketim toplumdur ki, hiçbir zaman tüketici için isteğin sonu yoktur ve tüketici doyurulamaz duruma gelmiştir. “*Tüketim toplumunun kültürü, öncelikle öğrenme değil, unutmaya ilgilidir*” (Bauman, 1999: 94). Bu da doyumsuzluğun ve gereksinimden öte isteklerin sonsuz olduğunu kanıtlar bir özelliktir. Günümüzde çok uluslu şirketlerin ya da uluslar üstü şirketlerin sahibi olduğu mağazalar ve marketler zinciri tüketicilerin bu yönünü ortaya çıkarmaya

çabalamışlardır. Birer tüketici olarak bizler bu büyük marketlerde gereksinimlerimizi unutarak, istek uyandıran diğer ürünlere yönelebilmekteyiz. İstek uyandıran ürünler, üretimde bulunan şirketler tarafından son derece çekici hale getirilmişlerdir. Tüketicilere “önce sen önemlisin” duygusunu kazandıran reklamlar ve gizli dayatmalarla, tüketicinin gereksinim duymadığı hatta aklından bile geçirmedeği ürünler belli bir yaşam standardını tutturmak için gerekli görüntüsü verilerek dayatılmaktadır.

“Piyasa onları çoktan tüketiciler olarak seçmiş ve albenili mallarına gözlerini kapama özgürlüklerini ellerinden almıştır.Tüketicilerin reddedemeyeceği tek şey, onlardan birini seçmektir; ama bu seçim zaten bir seçim olarak görünmez” (Bauman, 1999: 97).

Tüketicilerin, gerekli gereksiz ve sürekli olarak malların alımına kendilerini kaptırmaları çoğu toplumda ekonominin yanında kültürel bir durum almıştır. Tüketici toplum olarak adlandırdığımız toplumun bireyleri tüketim sarmalından kendini alamamaktadır. Giderek çeşitlenen ve doyum sağlanamadan bir yenisiyle piyasaya sürülen tüketim malları reddedilemez çekiciliğini korumaktadır. Tüketim toplumunda yaşayan herkesin eşit koşullarda tüketimden yararlanmadığı da ortadadır. Gelirin eşitsiz dağılımı bireylerin toplum içindeki yerini artık tüketim yoğunluğuna göre belirlemektedir. Bu da bireylerin tüketim toplumunda tüketici olarak sınıflandırıldığına işaret eder. Geleneksel toplumlardan tamamen farklı olarak günümüz toplumunda tabakalaşmanın tüketime bağlı olarak kendini dışa vurması yadsınamaz bir gerçek olarak önümüze çıkar. Tüketim toplumunda oluşmaya başlayan yeni tabakalaşma biçimi Bauman’a göre tüketicilerin “hareket kabiliyetidir” (Bauman, 1999: 99). Küreselleşme ile birlikte zaman-mekân ayrışmasının ortaya çıkışı ve sürekli hareket halinde olan bireyler için farklı kutuplarda bulunma durumu, zengin olanların daha iyi koşullarda yaşayabilecek varlığa sahip bulunmalarından dolayı yer değiştirmelerine neden olmaktadır. Alt tabakadan olan insanların yaşadıkları alanlarla, üst tabakanınki birbirlerinden birçok açıdan farklıdır. Fakat bu durum öylesine benimsenmiştir ki, doğal olarak bir sınır varmışçasına sorgulanmaz. Bunu küreselleşme ile birlikte dünya yüzeyinde de düşünürsek durum değişmez. Alt tabakadaki insanların hareket edebilme olanakları gitgide azalmaktadır. Devletin

koyduğu kurallar gereği bir yerden bir yere, bir ülkeden diğerine gitmek de bu insanlar için zorlaşmaktadır. Aslında devletlerin seyahat için koyduğu kurallar göçü engelleyici nitelik taşıyan denetim mekanizmasından başka bir şey değildir. Bu da küreselleşme ile birlikte herkesin özgürleşeceği ve dünyanın küçük bir köy haline geleceği savının alt tabakalar için gerçek dışı olduğunu ortaya koyar. “Küresel hareket kabiliyeti” (Bauman, 1999: 100) bile zengin kesime diğer bir deyişle üst tabakaya tanınmış bir hak olarak önümüze çıkar.

Bauman bu durum üstünde simgesel bir anlam aramaktadır. Ona göre; küreselleşme ile ortaya çıkan sınırların kalktığı düşüncesi, insanları kutuplaştıran bu olgu tarafından iletişimlerini de azalma noktasına getirmiştir. Küreselleşme üst katmanlarda bulunan kişiler için gerçekten de mekanın serbestliğini kolaylaştırmıştır. Dolaşım serbestliği, zenginlerin teknolojik yeniliklere sahip olmaları bakımından sanal olarak da rahatlıkla gerçekleştirebildikleri bir eylem durumundadır.

Küresel dünyada zenginler için “*birinci dünyanın sakinleri*” (Bauman, 1999:101) terimini kullanan Bauman, zenginler için mekandan çok zamanın önemi olduğu kanısındadır. Genelde yoksul insanlar uğraşacakları bir hobileri ya da sürekli uğraşacakları bir işleri olmadığından, zamansızlık gibi bir sorunla karşı karşıya kalmazlar. Onlar için zamanın pek fazla önemi yoktur. Sürekli ve saatli bir işte çalışan yoksullarda izin günlerinde bu sorunla yüz yüze kalmaktadırlar.

Yoksullar, zenginlerin tersine buldukları mekânla var olurlar. Onlar için zaman değil, mekân (uzam) önemlidir. Çünkü günümüzde boş zamanı değerlendirmek artık tüketimle ilişkilidir. Bu da yoksulların gelir düzeylerinin düşük olması göz önüne alındığında, onlar için boş zaman kavramının önemsizliğini anlatmada yeterlidir. Tüketimin, kapitalizmin yayılması ve küreselleşme ile birlikte ön plana geçişi, boş zaman kullanımını da etkisi altına almış bulunmaktadır. Boş zaman kullanımı tüketimin nesnesi durumunu metasal bir içeriğe sahip olmanın yanı sıra tüketim toplumunda bireyleri kontrolü altına sokmayı da başarmıştır (Aytaç, 2006: 11).

Küreselleşmeyle birlikte gündeme sıkça gelen zaman-mekân ayrışmasını zenginler ve yoksullar açısından kıyaslayan Bauman, kendi deyimiyle “*birinci dünya sakinleri*” olarak nitelendirdiği zenginlerle, “*ikinci dünya sakinleri*” olarak

adlandırdığı yoksulların zaman-mekândan yararlanmalarını şöyle değerlendirmektedir:

“Birinci dünyanın sakinleri olan iş adamlarının, küresel kültür yöneticileri ya da küresel akademisyenlerin giderek daha fazla kozmopolit hale gelen yersiz yurtsuz dünyası için devlet sınırları yerle bir olmuştur; çünkü bu sınırlar dünya malları, sermayesi ve finansı için anlamını yitirmiştir. İkinci dünya sakinleri için göç kontrolü, oturma izni yasaları, “temiz sokaklar” ve “sıfır hoşgörü” politikaları için örülmüş duvarlar giderek yükseliyor; arzuladıkları mekânlar ve kurtuluş rüyalarıyla aralarına kazınan hendek giderek derinleşirken, bütün köprüleri geçmeye her kalkıştıklarında açılıp kapanan köprüler oldukları meydana çıkıyor. Birinciler canları istediğinde seyahat ederler, seyahatlerinden büyük zevk alırlar (hele birinci mevkide ya da özel uçaklarıyla seyahat ediyorlarsa), onlara seyahat etmeleri için yalvarılır, hatta rüşvet verilir ve bunu yaptıklarında da gülücükler ve açılmış kollarla açılmış sıcak bir karşılama onları beklemektedir. İkinciler gizlice, çoğu kez yasa dışı yollarla seyahat ederler ve pislik içindeki gemilerle ötekilerin lüks içindeki birinci mevkiye ödediklerinden daha fazla para öderler; vardıkları yer de ise çatılmış kaşlar onları beklemektedir ve şansları yaver gitmezse, tutuklanıp hemen sınır dışı edilirler” (Bauman, 1999:102).

Küreselleşme ile birlikte sınırların ortadan kalktığı savı, -Bauman’ın değerlendirmesi de göz önüne alındığı zaman- belli gelir düzeyine erişmiş bireylerin dışında kalanlar için koca bir yalandan ibarettir. Gerçekten de küresel dünyada zenginler için sınırların hiçbir önemi kalmamıştır. Ancak yoksullar açısından sınırlar daha da aşılmaz hala gelmiştir. Küresel düzenin vaat ettiği şeylerin neredeyse tümü zenginler içindir. Zenginlerin giydiği, yediği, içtiği her şey ve gittiği her yer diğer insanlar için son derece önemli olmaya başlamıştır. Öyle ki diğer insanların yaptıkları şeyler ya da kendine özgü varlıkları azımsanır ve varlık olarak kabul görmez. Televizyonlarda gösterilen zengin yaşamları, zengin olmayan insanlara hiçbir şeye sahip değillermiş izlenimini vermektedir. Bütün varlık parasal servetle ölçülür durumdadır. Zenginlik çalışmakla elde edilen bir durum olmaktan çok, tüketimle ilişkili bir kavram olmuştur. Zenginlerin yaşamlarına olan özentisi, onların ne kadar çalışarak bunları

elde ettiklerine karşı değil, görkemli tüketimlerine ve Bauman'ın deyimiyle “*tüketim estetiğine*” (Bauman, 1999: 109) bağlı olarak ortaya çıkar.

Bauman, küreselleşen dünyada (*yenidünya düzeninde*) tüketici grubu ikiye ayırır. Bunlardan tüketim potansiyeli sınırlı olanlara “*aylaklar*”, tüketim için yeterli kaynağa sahip olup, üretimin ilerlemesine katkıda bulunanlara “*turist*” adını vermiştir. Aylaklarla turistler yalnızca bu açıdan farklılık göstermezler. Aylaklar, turistler ve üretici gruplar tarafından istenmeyen kişiler ilan edilmişlerdir. Çünkü bunlar “*tüketim çarklarının*” (Bauman, 1999: 109) dönmesine hiçbir katkı sağlamazlar. Bunlar hem turistler hem de üretici grup açısından hiçbir yarar sağlamadıklarından dolayı düzen bozucu olarak görülür ve istenmezler. Bauman'a göre istenmeme nedenleri arasında olanakları bulunmadığı halde turistlere özenmeleri, onlar gibi olmak istemeleri ve ekonomiye beklenen katkıda bulunamamaları sayılabilir. Aylaklardan en çok rahatsız olan turist grubu, yerini tam sağlamlaştırılamayan her an aylaklar grubuna inme olasılığı taşıyan turist grubudur.

Kendini ve geleceğini garanti altına almış “*düzenli giden*” (Bauman, 1999: 110) turistlerden farklı olarak buldukları yerden ve geleceklerinden tam emin olamayan yatırımlarını her an başkaları tarafından bir anda kaybolmasına yol açacak konumda bulunan grup, bir gün beğenmedikleri aylakların arasına düşmekten korktuklarından, aylaklardan diğer turist gruba oranla daha fazla rahatsızlık duymaktadırlar. Aynı zamanda bu durum turistlere daha çok hırs ve yaşadıkları ortamdan zevk alabilme olanağını da sağlamaktadır. Küreselleşen dünyada bu uçurumun giderek açılacağı da dikkate değerdir. Çünkü aylaklarla karşılaşmak ve bir gün onlar gibi olmaktan korkan turist takımı, onların yaşadıkları mekânları da kendilerinininkinden uzaklaştırarak onları gettolara hapsedmişlerdir. Küreselleşen dünyada, gettolaşmanın yerini koruyacağı ve yoksul kesimin gittikçe zenginlerin dünyasından soyutlanacağı bilinmektedir. Bauman'a göre küresel dünyada postmodernizm; “yalnızca bir kasta bağlı küresellerin deneyimlerini dile getirir” (Bauman, 1999:115).

3.2.6. Küresel Yasalar, Güvenlik ve Yerel Düzenler

Yenidünya düzeninde, küresel güç odaklarının oluşturmaya başladıkları düzende en çok adı geçen kavramlardan biri de bilindiği gibi zaman-mekân ayrışmasıdır. Zaman ve mekân ayrışması küreselleşme sürecinde insanların yaşam sınırlarını genişletip,

özgürleştirme vaadiyle ortaya konmuş bir kavramdır. Gerek teknolojik yenilikler ve buluşlar yardımıyla gerekse serbest piyasa ve pazarların genişlemesi yoluyla zaman mekân ayrışması gerçekleşse de bu durum daha öncede değindiğimiz gibi, belli kesimler için geçerliliğini sürdürmektedir. Bauman, güç odaklarının oluşturmaya çalıştığı yeni düzende önemli bir sav olarak ortaya attıkları bu mekânsızlaşma ve özgürleşme örneğini yasalar açısından da değerlendirmeye çalışmıştır. “*Hareketsizlik fabrikaları*” (Bauman, 1999: 120) adını verdiği hapishaneleri örnek göstererek konuyu irdelemeye başlar. Küreselleşme sürecinde, en önemli güçlerden biri olan ABD de bile eğitim ve diğer giderlere harcanan paralardan fazlasının hapishane kurma ve sürdürme bütçesine ayrıldığını belirtmektedir. Foucault “*hapishaneye kapatma stratejileri er ya da geç modern toplumun tümünü kapsayan bir modele (bir gözlem, denetim, sınıflandırma, hiyerarşi, kurallar, disiplin ve toplumsal denetim sistemine) dönüşecektir*” demektedir (Marshall, 1999:248). Toplumun düzenini bozan, suç işleyen kişiler yüzyıllardır mekânsal kısıtlama ile karşılaşmaktadır. Mekânsal soyutlama ile suçlu ve toplum düzenini bozan kişilerin sürekli gözetim altında tutulduklarından hareketleri de kısıtlanmıştır. Foucault’un araştırmalarında önemli yere sahip olan hapishaneler, toplumdan uzaklaştırılan bireylerin ya da yüzyıllar öncesinde cüzzamlıları ve akıl hastalarını toplumdan tecrit edilmek amacıyla da kullanılan bir kurum özelliği taşımaktadır. Modernizm ile birlikte bilimsel alanlarda başlayan gelişmeler akıl hastalarının cezai ehliyetlerinin olmaması bağlamında hapishanelerde tutulmalarını yasal açıdan gereksiz kılmıştır. Akıl hastalarının hukuken hiçbir cezai sorumlulukları bulunmadığından, zararlı olanlar ya da tedavi edilebilenler akıl hastanelerine gönderilir.

Modern çağla birlikte yasalar özel içerikler taşımaya başlamıştır. Yasalar her toplumda ve tarihin her döneminde farklılıklar gösterir. “Toplumsal üretimin tarihsel biçimlerinden her birinin sadece kendisi için geçerli olan ve kendisi ile birlikte ortadan kalkan ve dolayısıyla ancak tarihsel bir değer taşıyan yasaları vardır. Tarihin bir dönemine özgü bulunan bir yasa tarihin öteki dönemlerinde işlemez” (Hançerlioğlu, 1996:435). Tarihin bizi küreselleşme sürecine doğru sürüklediği bir dünya düzeninde küresel yasaların yapılanması son derece doğaldır. Tarihin birçok döneminde yasalar suçluları mekânsal soyutlamaya, hapishanelere göndermişlerdir. Bu mekânsal soyutlanma, Bauman’ın üzerinde durduğu gibi bu kişilerin

yabancılaşmasını sağlar. Yabancılaştırmanın yolu da kişilerin zorla belirli bir mekânda tutulması ve iletişim kurabilme haklarının ellerinden alınmış olmasıdır.

Bauman, günümüz yasalarının ve cezalandırma sisteminin zarar gören kişinin, zarar verene duyduğu öfkeden çok daha ciddi cezalar verdiği düşüncededir. Yasalar ve ceza evleri bunu “*eksiksiz bir yoksun bırakma*” ile gerçekleştirir. Bauman bunu, Amerikan Pelican Bay Hapishanesi’ni örnek vererek açıklamaktadır. Amerika’da bulunan Pelican Bay Hapishanesi’nin suçlulara yönelik uygulamaları oldukça ilginçtir. Hapishanenin her şeyi otomatik bir sisteme bağlıdır. Mahkûmlar hücrelerinde tek başına kalmaktadırlar. Diğer bir mahkûm ya da gardiyanla iletişim kurma şansları bulunmamaktadır. Hücreleri penceresiz ve yalıtılmış durumda iken havalandırmaları bile bulunmamaktadır. Bauman, bu ceza evinde kalan suçlular için “hücrelerin kefenden farksız” olduğunu söyler. Çünkü hiçbir suçlunun dış dünyayla herhangi bir iletişimi yoktur. Günümüzde Amerika’nın sanat harikası olarak görünen bu hapishane tipleri Bauman’a Panopticon’un günümüze uyarlanmış halini anımsatır. Panopticon “merkezi bir kontrol kulesi etrafında inşa edilmiş, hem kontrol memurunun hem de orada tutulan insanın sürekli gözetlendiği açık tek hücrelerden oluşan daire şeklinde (Marshall, 1999:574) bir yapıdır. Foucault’da “Hapishanenin Doğuşu” adlı kitabında Panopticon’u yalnızca bir hapishane olarak değil, iktidarın bir yansıması olarak değerlendirir. Sürekli gözlendiğini bilen bireyler, gittikçe iktidarın kurallarına ve toplumsal düzene uyumlu olmaya doğru adım atmaktadırlar (Foucault, 2000). Bir çeşit ıslahevi olan Panopticonlar, Bauman’ın deyimiyile o dönem için “disipline sokulmuş emek gücünün fabrikaları” idi (Bauman, 1999: 124).

Çünkü o dönem açısından en büyük ve en önemli erdem çalışmaktı. Mahkûmlar bu kurumlarda topluma kazandırılmaya ve genel ahlaka uymaya yönlendiriliyorlardı.

İslahevlerinin kuruluş amaçları da bilindiği üzere ilk hedef olarak suçluyu -toplum düzenini bozan kişiyi- yeniden topluma kazandırmaktır. Suçlu bireyleri kapalı çevre içinde topluma kazandırırken aynı zamanda onun ahlaki eğitimi, ruhsal ve bedensel eksikliklerinin de giderilmesine uğraşmaktadır. Bu bağlamda onların sanat öğrenmesine de yardımcı olunmaktadır. Bu iyileştirme programı çerçevesinde ahlaki eğitimin yanında bedensel açıdan da yararlar sağlamayı amaçlamaktadır. Suçlu bireylere burada yetenekleri ve istekleri dikkate alınarak tahliyelerinden sonra

topluma uyum sağlayabilmek ve yabancılaşmalarını önlemek üzere zanaat öğretilmesi temel alınmıştır. Marangozluktan terziliğe kadar birçok iş kolu faaliyetleri bulunur. Bu amaçla oluşturulan topluma yeniden kazandırma sisteminin hedefine ne kadar ulaştığı sürekli tartışılan bir durum özelliği taşımaktadır. Birçok araştırmacı bunun uygulamada gerçekçiliğini yitirdiği ve baskı ortamında iyi niyetini kaybettiği görüşünde birleşir. Bauman da adı hapishane olan bir yerin amacı ne olursa olsun suçlu bireyleri topluma kazandırmaktan öte, topluma yabancılaştırdığı görüşündedir. Ona göre hapishane ve esenlendirme kavramları birbirine çok uzak ve zıt kavramlardır (Bauman, 1999: 125). Özellikle yaşı büyük suçlular için günümüz hapishanelerinden birer ıslahevi olarak bahsetmek yanıltıcı olabilir. Günümüz büyük suçlu hapishanesi bireyin yabancılaşmasını sağlamaya yönelik tarzda oluşturulmuşlardır. Bauman, hapishanelerden düşüncede var olup da gerçekte hiçbir çaba sarf edilmeyen düzenlemelerden oluşan, suçlu bireyi toplumda izole eden kapalı ve baskıların çok yoğun olduğu bir yer olarak bahseder. Panopticon biçimi yapılan hapishaneleri Pelican Bay modeline tercih eder. Bunun nedeni, Panopticon da yoğun bir baskı ve denetim olmasına karşın suçluların kendi kendilerine başka hiç kimse olmadan kaderlerine terk edildikleri Pelican Bay sistemden daha iyi olmasıdır. Bunun anlamı cezalandırmakla dışlanmak arasındaki farkta gizlidir. Bauman, Panopticon biçimi cezaevlerini endüstri toplumuna özgü bulurken, Pelican Bay'ın küreselleşmenin özüne uygun yapıda olduğunu dile getirerek, küreselleşen dünyada toplum düzenini bozanların ve suçlu bireylerin yabancılaştırılması gibi diğer bireylerin de kendi başlarına kaldıkları yabancılaştırılmış bir toplum düzenine atıfta bulunmaktadır. Varlık nedeni suçluyu cezalandırmak, suçu önlemek, caydırmak olan hapishanelerin, içinde bulunan suçluların sayısının artış gösterdiğini belirten Bauman önemli bir noktaya değinmiştir. Günümüzde kültürel yapıları birbirinden farklı olan birçok ülkede suçlular ve hapishanelerin sayısında büyük artışlar gözlenmektedir. Suçun toplumdan topluma farklılık göstermesine rağmen, yenedünya düzeninde artış gösterdiği su götürmez bir gerçek olarak karşımızda durur.

Suç toplumdan topluma, kültürden kültüre farklılık gösterir. Toplumlar kendi kültürel yapılarına uygun olan yasalarla toplum düzenini koruma noktasında üzerine düşen görevleri gerçekleştirirler. Bu yasalar toplumların gelişmişlik düzeyleriyle de ilişkilendirilebilir. İnsan haklarının uluslararası sistemde kabulü ile birlikte, gelişmiş

olan toplumlarda kültürlerinin insanlara verdiği önem derecesinde toplum düzenini korumak amacıyla yasalarında ortak kabuller edinmişlerdir. Uluslararası ilişkilerin giderek artmış olması ve insan haklarındaki ilerlemeler gelişmiş toplumlarda “ortak bir hukuk” (Çeçen, 1995:223) yaratmıştır.

Bu ortak yasalar, özel yasalar dışında bütün dünyada varlığını sürdürmektedir. Küreselleşmeyle birlikte ortaya çıkan mekânsızlaşma da suçları ve cezaları toplumlar arasında giderek aynılaştırmaya başlamıştır. Küreselleşmeyle birlikte birçok suç da küreselleşmeye doğru gitmiştir. Küreselleşme sürecinde, yeniden yapılanan dünyada suçlar da değişim geçirmiştir. Günümüzde suçlar organize bir özellik taşımaya başlamıştır. Organize suçlar ve suçluların sayısı da artış göstermektedir. Küreselleşmenin temel unsurlarından biri olan teknoloji (özellikle de internet teknolojisi) suçları da yeni yeni gündeme gelmektedir. Ancak birçok devlet bu suçları önlemek ve suçlularını cezalandırmak için henüz hiçbir şey yapamamaktadır. Bu yeni suçlar için yasal düzenleme çalışmaları ise birçok devlette hala sürmektedir. Diğer dönemlerden farklı olarak küreselleşme sürecinde uluslararası düzeyde işlenen suçlardan söz etmek yerinde olur.

İnternet suçları, sanal bankacılıkta işlenen suçlar, dünya üzerinde birçok kişiyi mağdur etmekte ama bir sonuç alınamamaktadır. İnternet suçluların bireysel olarak bu suçları işleyenlerin yanında daha çok organize suç şebekeleri oldukları söylenmektedir. Uyuşturucu kaçakçılığı, çocuk ve kadın ticareti ve ırkçılık adına işlenen suçlar küreselleşmeyle birlikte artış gösteren suçlar arasında bulunur. Bu suçların aza indirilmesi için hapisanelerden çok uluslararası yasal önlemlerin ve güvenliğinin artırılması temel öneme sahip bir sorun olarak karşımızda durmaktadır. Bauman, bu yeni düzen suçlarını aza indirmek için hapisane sayılarının artırılmasını gereksiz bulmaktadır. Ona göre suçlular hapisanede toplumdan dışlanma yoluyla suça daha fazla itilmektedirler. Ayrıca küreselleşen ekonomi, zenginlerle yoksulların arasındaki uçurumu derinleştirdikçe, suçta patlamalar yaşanması da doğal bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır (Öke, 2001:102).

Teknolojik gelişmeler, suç kavramının da değiştiğini ve gelecekte daha da değişeceğini göstermektedir. İnsanoğlunun yaşamını kolaylaştırmak için sürekli olarak yenilenen ve gelişen teknoloji beraberinde olumsuzluklarda getirmektedir.

Yenidünya düzeninde teknolojinin gelişmesiyle birlikte yeni bir suç türü olan *bilişim suçları* ortaya çıkmıştır. Devletlerin yasal düzenlemelerine yeni yeni giren bu suçlar uluslararası düzeyde önlemler alınmasını gerektirmektedir. Çünkü internetle birlikte sınırlar ortadan kalkmıştır. 11.06.1999 tarihinde BM ve AB tarafından hazırlanan rapora göre “bilişim suçları” altı çeşittir. Bunlar:

Bilgisayar sistemlerine ve servislerine yetkisiz erişim ve dinleme,

Bilgisayar sabotajı,

Bilgisayar yoluyla dolandırıcılık,

Bilgisayar yoluyla sahtecilik,

Yasayla korunmuş bir yazılımın izinsiz kullanımı,

Diğer suçlar başlığı altında; yasa dışı yayınlar, pornografik yayınlar (büyük ve çocuk pornografisi), hakaret ve sövme olarak değerlendirilir.

Bilişim suçları TCK’de şöyle tanımlanmıştır: bilgileri otomatik bir sisteme tabi olan bilgisayar, bilgisayar programları ile iletişim teknolojilerinin verilerini hukuka aykırı bir biçimde ele geçiren, ele geçirerek değiştiren, yok eden, erişilmez kılan böylece bir başkasının zarara uğratılmasını sağlanması veya kendisine ve başkasına maddi bir çıkar sağlanması bilişim suçunu oluşturmaktadır. (26.09.2004 tarihli ve 5237 sayılı TCK madde: 243, 244, 245)

Küreselleşmeyle birlikte gündeme gelen diğer bir suç türü de küresel terörizmdir. 11 Eylül saldırılarıyla adını sıkça duyuran küresel terör, her ne kadar güçlü devletlere yönelik olarak gösterilse de büyük devletler ve küresel güçler de kitlelere küresel terör uygulamaktadır. Ulus-devletlerin zayıflamasını isteyen küresel güçler ulus-devlet sınırları içinde bağımsız örgütlenmeler yaratmaya uğraşırlar. Bunlar devletin gücünü zayıflatan politikaları ve merkezi devletin güçlenmesine karşı yerelleşmeyi savunarak, devlet egemenliğine meydan okumak yoluyla ulus ya da devlet egemenliğinin sınırlandırılması temelinde çalışmalar yapmaktadırlar (Ertan, 2008).

Bu çalışmalar devletin sahip olduklarının yabancı sermayeye devredilmesi, kamu mallarının özelleştirilmesi, etnik ve bölgesel çalışmaların ortaya çıkmasını

sağlamakta teröre kadar uzanmaktadır. Bunlara direnen ülkeler ve ulus-devletler de küresel güçler tarafından düzensiz savaşlarla, küresel terörle yok edilmeye çalışılmaktadır.

Kongar, küresel terörün kaynaklarını üç ana maddede toplamıştır. Küresel terörün birinci kaynağı, dünya üzerinde süregelen yerel savaşlardır. Kongar, buna örnek olarak Orta Doğu'daki savaşı ve Hindistan-Pakistan arasındaki Keşmir sorununu örnek olarak gösterirken, ikinci kaynak olarak küreselleşme çerçevesinde küresel güçlerin arasındaki egemenlik savaşını gösterir. Teröre karşı savaş açma stratejisi ile başlatılan bu küresel teröre en güzel örnek ABD'nin Irak'a açtığı savaştır ve doğal kaynaklar açısından da önem taşıyan bir durumu işaret eder. Kongar üçüncü küresel terör kaynağı olarak ise, milliyetçi ve dinci ideolojileri gösterir. ABD'ye yapılan 11 Eylül 2001 terör saldırısı da dini içerikli olması yönünden üçüncü terör kaynağına örnek olarak verilebilir.

Küreselleşmeyle birlikte daha da güvensiz olan dünyada güven kavramının tartışılması da kaçınılmazdır. Devletlerin koyduğu yasalar düzen koruyuculuğun yanında, yurttaşların güvenliğini de koruma altına almalıdır. Yenidünya düzeninde güven kavramı ve güvenlik önemli yer tutan konulardan biridir. Birçok şeyin belirsizliğini koruduğu küreselleşme sürecinde devletler de politik olarak bu konuya verdikleri önemi arttırmaya başladılar. Güven kavramını Giddens “bir kişinin ya da sistemin inandırıcılığına güven duyma” (Giddens, 2004: 87) olarak tanımlarken güvenliğin bu denli önem kazanmasını modernlik dönemiyle ilişkilendirmektedir. Bauman için güvenlik, çevresinde birçok gerilim biriktirir. Güvenlik derin olduğu kadar soyut bir kavram niteliği taşır. İnsanların kurban olmamak için kendi kendilerine önlem almaları günümüzde olağan bir durum olmuştur. Küreselleşme süreci ile birlikte modern insanın yabancılarla ilişki kurmak zorunda kalması güven sorununu yaratır. Bauman, varoluşsal güvensizliğin günümüz dünyasında, diğer güvensizlik türlerinden çok daha endişe verici olduğu kanısındadır. Varoluşsal güvensizlik bireyin kişilik gelişimiyle doğrudan ilişkilidir. Bireyin psikolojik olarak kendi içinde yarattığı bu güvensizlik biçimi tamamen duygusal bir yön taşır. Kişisel güvenlik/güvensizlik duygusu, bireyin bebeklik çağında yeşermeye başlayan bir süreçtir. Bauman kişisel güvensizlik dışındaki güven duygusunu bireylere

hükümetlerin sağladığından söz ederken, yeni ceza yasaları oluşturmanın ve hapishanelerin sayısını arttırmanın da hükümetler açısından yurttaşlara güven sağlayıcı unsurlar olduğuna değinmektedir. Küresel dünyada güvensizlik ekonomi alanından politik yönetimlere kadar pek çok alanda kendini gösterir.

Bauman küresel hareket özgürlüğünün aynı zamanda diğer bir grup için hareketsizlik yarattığından söz ederek, küreselleşmenin güvensizlik ortamını eleştirir. Ona göre küresellik, yerellilik gibi birçok zıtlığı içinde barındırır ve bu zıtlar giderek artış gösterdiğinden güvensizlik yaratırlar. Bütün insanlığın yaşamdan beklentileri aşağı yukarı aynıdır. Sağlık, mutluluk, zenginlik ve hareket özgürlüğü bu beklentiler arasında sayıldığında kimsenin itirazı olmayacaktır. Bauman, yaşamsal beklentilerin yanında yaşamsal korkuların da bireyler açısından yaklaşık olarak aynı şeyleri ifade ettiğine inanır. Ona göre, yaşamsal korkularımızın en başında gelen; özgürlük yitimi ve hareket kısıtlılığıdır. Özgürlük yitimi ve hareket kısıtlılığı salt hapishanelerde bireylerin elinden alınmış mutluluklar ve haklar değildir. Bu bireyin kendi evinde de gerçekleşebiliyorsa Bauman'ın deyimiyle mekân neresi olursa olsun “çekilmez, acımasız ve iğrenç” hal almaktadır. Ona göre, “hareketi yasaklanmış olmak acizliğin, iktidarsızlığın ve elbette acının en güçlü simgesidir” (Bauman, 1999: 137).

Hapishaneler bunun en somut ve çarpıcı örneğidir. Hükümetlerin yurttaşlarına tehlikeyi önlediklerini ve yok ettiklerini kanıtlamaya çalıştıkları hapishaneler Bauman'a göre suçlunun dışlandığı yer konumundadır.

Günümüzde güvensizlik kişinin can ve mal güvenliği korusuna odaklanmıştır. Toplumsal güvenliği sağlamak amacıyla toplum düzenini bozan kişileri ve suçluları cezalandırarak hapsetmek devletin görevidir. Ancak Bauman, bu yasal düzenlemelerin birçoğunun yalnızca yoksullar ve ezilmişler için olduğunu düşünerek, ulusu soyanların serbest ticaret yapıyorlarmış gibi gösterilerek devletin yasal düzenlemelerinden uzak tutulmasına anlam verememektedir. Bunların birçoğunun cezalandırılmadığını ve büyük suçluların işlediği suçların cezalandırılabilir suçlar arasında bulunmadığını dile getirir (Bauman, 1999:139). Bu durumda hapishanelerin alt sınıf insanlarla, yoksullarla dolu olması da şaşırtıcı değildir. Çünkü büyük suçlar tam olarak tanımlanmamış olmasının yanında, ortaya çıkarılması ve kesin olarak gözler önüne serilmesi güç suçlardır. Bu suçların kesin

olarak işlendiğini ortaya koymanın zorluğu bu suçları işleyen bireylerin toplum içinde önemli yere sahip olmalarından kaynaklanmaktadır. Bauman bu tür suçlara büyük şirket suçlarını örnek olarak verir. Büyük şirket suçluları zaman zaman yargılansalar dahi adi bir hırsızdan daha fazla olanağa sahiptir. Bauman “*yerel düzenlerin adamları küresel güçlerin üstünlüğünün öylesine farkındadırlar ki eğer suçlular palazlanabilecekleri kadar palazlanmışlarsa bunu bir başarı olarak değerlendirirler*” (Bauman, 1999: 140) diyerek, konunun önemini desteklemektedir. Ayrıca yurttaşlarını daha mutlu, huzurlu bir toplum içinde yaşatmak için uğraşan hükümetler, onların güvenliğini sağlamak adına toplumda politik anlamda büyük kazançlar elde etmektedir. Alt sınıf ve yoksul bireylerin tutuklanarak hapse gönderilmesi toplumdaki diğer bireyleri rahatlatıp güven ortamı sağlarken, üst tabakadaki zenginlerin cezalandırılması topluma güven ortamında yaşadığını hissettirmede anlamsız olduğundan hükümetlere herhangi bir politik kazanç da sağlamayacaktır. Bauman küresel dünya düzeninde suçun yoksul ve hareket yeteneği olmayan yerellerin işlediği ve cezalandırıldığı bir ortam olduğundan söz ederken, aynı küresel dünyanın hareket yeteneği olan ve küresel seçkin kesimin bu özelliğinden dolayı cezalardan her an kaçabilecekleri bir yer olduğunu ifade etmektedir. Ona göre güvenliği tehdit eden suç kaynakları gayet açık olarak yereldir ve yerleşmiştir. Yani yasal uygulamalara tabi tutulan ve suçlu olarak hapishanelerde bulunanların alt tabaka insanlardan oluştuğunu vurgular. Küresel özgürlüklerden yoksun kalmanın sonucu kaçınılmaz olarak yerelliklerin güçlenmesidir. Bu durumda Bauman alttakilerin giderek yerleşmesini, üsttekilerin de küreselleşmesinin temellerini attıklarını bize göstermektedir.

3.3. Jürgen Habermas⁴

Jürgen Habermas, Frankfurt Okulu'nun en önemli son kuşak temsilcisi, Alman toplumbilim kuramcısı ve eleştirmenidir. Geliştirdiği “iletişimsel eylem kuramı” ile ortaya koyduğu görüşleri toplumbilim alanındaki tartışmalara önemli bir açılım kazandırmıştır. Habermas, modern kamu alanı düşüncesi doğrultusunda temellendirdiği “kamusallık” ile kamusal alanın yapısal dönüşümü konusunda yoğunlaşmasına karşın; iletişim kuramı, toplumbilimin temelleri, yöntem bilgisi gibi değişik alanlardaki kapsamlı çalışmalarıyla toplumbilimine son derece önemli katkılarda bulunmayı sürdürmektedir.

Burada konumuzla sınırlı kalmak kaydıyla Habermas'ın Frankfurt Okulu eleştirel kuramı ile kamusal alan, ulus-devlet ve ulusalcılık, küreselleşme karşısında ulus sonrası ve demokrasinin geleceği konularına ilişkin düşünce ve görüşleri üzerinde durulacaktır.

3.3.1. Habermas'ın Kuramsal Yaklaşımı: Frankfurt Okulu Eleştirel Teori

Habermas Frankfurt Okulu ikinci kuşak temsilcilerin öncüsü olarak bilinir ve yapıtı Frankfurt Okulu birinci kuşak kuramcılarının eleştirel teoriye aradıkları cevabın ürünü olarak yorumlanır. O dönem için geçerliliği olmayan Hegelci Marksizm olarak adlandırılan diyalektif felsefenin Alman geleneği içerisindeydiler ve Kantçı Avrupa ve mantıksal deneyciliğe karşıydılar (Finlayson, 2007: 24).

⁴ — **Jürgen Habermas**, 18 Haziran 1929'da Düsseldorf'da doğdu. Berlin ve Frankfurt Üniversitelerinde iktisat, hukuk ve felsefe öğrenimi gördü.1954 yılında Berlin Üniversitesi'nden “Tarihte Saltçılık” adlı çalışmasıyla felsefe doktorası aldı. 1954 yılından sonra önceleri bir serbest gazetede gazeteci olarak çalışmaya başladı. Bu sırada sürgünden dönen Adorno tarafından Frankfurt Sosyal Araştırma Enstitüsü'ne çağrıldı. 1961–1964 yılları arasında Heidelberg Üniversitesi'nde felsefe profesörü oldu ve 1961 yılında “*Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü*” adlı çalışmasını yayımladı. Profesör olduktan sonra, radikal öğrenci gruplarından uzaklaşmış ama yine de sol kanada yönelmeye devam etmiştir. 1968 yılında yayımladığı “*Bilgi ve İnsansal İlgiler*” kitabı ile artık iyice tanınmaya başlamıştı.1974'ten bu yana Max Plan Enstitüsü'nde sosyolojik araştırmalarını sürdürmektedir (Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi,1985).

Frankfurt Okulu teorik olarak 3 Şubat 1923'te Frankfurt Üniversitesine bağlı olarak Toplumsal Araştırmalar Enstitüsü adıyla kuruldu. Rusya'da gerçekleşen Bolşevik Devrimi'nin ardından Enstitü faaliyete geçti. Enstitünün amacı, sol aydınlar tarafından Marksist kuramı yeniden canlandırmak ve teori ile pratiği birleştirmektir. Okulun önde gelen üyeleri arasında Adorno, Horkheimer, Marcuse bulunmaktadır. Bunların hepsi de Yahudi kökenlidir. Bu teorisyenler Marksizm'den etkilenmişler, fakat Marks'ın doktrinine tam olarak sadık kalmayı eleştirmişlerdir. Bu yüzden “*Eleştirel Teori*” adını almaktadır. Bu teori “Batı Marksizmi” olarak bilinen ve 1960'lardan itibaren “*Yeni Sol*” olarak ortaya çıkan geniş bir düşünce hareketinin bir kısmını oluşturmaktaydı (Bottomore, 1989:8). 1933 yılında Nazi yönetiminin iktidara gelmesiyle birlikte koşullar değişmiş, Hitler Enstitüyü sakıncalı bularak kapatmıştır. Bunun üzerine Amerika'ya taşınan Enstitü, 1950 yılına kadar çalışmalarına burada devam etmiştir. 1933'den 1950'ye kadar süren bu 17 yıllık dönem, Frankfurt Okulu'nun ikinci dönemi olarak adlandırılır. Enstitünün tarihi dört döneme ayrılmıştır. Birinci dönem, Grünberg dönemi diye geçen 1923–1933 dönemidir. İkincisi 1933–1950 arasındaki Amerika'da geçen dönemdir. Bu dönemde Enstitü psikanalizle yakından ilgilenmeye başlar (Bottomore, 1989: 9). 1950'den sonra okul tekrar eski yerine yani Frankfurt'a döner. Bu dönem okulun üçüncü dönemidir ve Frankfurt Okulu tarihinin en iyi çıkışını yapar, düşünceleri yaygınlaştırır. “Özellikle Marcuse; Marx ve Mao'dan sonra solun en önemli ismi haline gelmiştir” (Dellaloğlu, 2001: 21).

“Okul ilk kurulduğu andan beri Ortodoks Marksizme eleştirel bir açıdan yaklaşmış, ekonomiyi temel alan geleneksel açıklama biçimlerinden vazgeçerek ideolojik ve siyasal analizlere girişmişti. Okulun klasik eleştirel kuramına göre incelenmesi gereken asıl alanlar, araçsal akıl denilen ve özel olarak modern sanayi toplumunun gelişmesi sürecinde gözlemledikleri totaliter tahakküm biçimleriydi” (Marshall, 1999:180).

“1970'lerden itibaren Enstitünün dördüncü dönemi başlamış, Frankfurt Okulu'nun etkisi yavaşça çözülmeye yüz tutmuş ve Adorno'nun 1969, Horkheimer'ın 1973 ve Marcuse'un 1979 tarihlerindeki ölümleriyle birlikte artık bir okul olarak varlığını yitirmeye başlamıştır. Bu dönemin belirleyici düşünürü, Okulun ikinci kuşak

filozoflarından, Adorno'nun asistanı Jürgen Habermas (d.1929)'dır" (Dellaloğlu, 2001: 21). Habermas, Marks'tan etkilendiği gibi Weber'den de etkilenmiştir.

Giddens' a göre Habermas marksisttir ve tarihsel materyalizmin yeniden kurulmasıyla ilgili çalışmaktadır. Zamanımızın Marks'ı olmaya çalışır ama düşünceleri orijinaldir. Habermas'ın kendi anlatımına göre düşüncelerine yön veren şey, teori ile pratik arasındaki boşluğu yeniden birleştirme uğraşısıdır (Giddens, 1997:158). Bu konuda "Teori ve Pratik" adlı bir kitabı bulunmaktadır. Ayrıca Habermas, hermenötik ile pozitivismi uzlaştırmaya çabalamıştır (Giddens, 1997:161). Habermas daha çok kamusal ve modern kamu alanlarındaki çalışmalarının yanı sıra "akılsallaştırma" ve "iletişimsel eylem" kuramı konusundaki görüşleri çerçevesinde de çok önemli bir yere sahiptir (Ulaş, 2002:346).

Habermas post-marksist bir kuram yaratmak istemiştir. Değişik toplumsal kuruluşlara dikkati çekmiş, kapitalist post-kapitalist ve geleneksel kuruluşları toplumsal eylem açısından değerlendirerek bu konulara ilgi çekmiştir. Bunu yaparken de Parsons, Weber ve Marks'ın bir sentezini yapmaya çalışmıştır. Habermas'ın ortaya koymak istediği, bireyi toplumsal düzenin baskısından kurtarmanın yollarıdır. Bunun da "*iletişimsel eylem kuramı*" ile gerçekleşeceğini savunur. Toplumsal düzen baskısından bireyin kurtulabilmesi için, bireye büyük oranda iletişim olanaklarının sağlanması gerektiğine inanır. Toplumsal düzenin karmaşıklaşp, farklılaştığını ve daha fazla "akılsallaştığını" ve bunun bütün modern toplumlar için geçerli olduğunu dile getirir. Habermas, modernizme karşı da değişik bir bakış açısıyla yaklaşır. Ona göre; modernizm, endüstrileşmeyle birlikte sona ermiştir. Ancak modernite hala sürmektedir ve daha tamamlanmamıştır. Habermas her çağın kendini öncekine göre "modern" olarak nitelendirdiğini ve bu durumun 5. yüzyıl Roma dönemine kadar gittiğini söyler (Habermas, 1990: 31).

Habermas, toplumsalı araştırırken yalnızca doğa bilimleri yöntemi ile çalışmanın birçok açıdan sakıncalı olduğunu düşünmektedir. Bu düşüncesine bir açıdan katılmamak olanaksızdır. Çünkü maddeden farklı insan yapısı ve yaşayışları hakkında yapılan araştırma ve çalışmalarda doğa bilimlerinininkine benzer yaklaşım bizi yanlışa sürükleyebilir. Çünkü onun da dediği gibi, insanların yaşayış biçimi ile doğa yasaları arasında "neden" ve "amaç" farklılıklarını kavramak gereklidir.

Genellikle kıta Avrupa felsefecilerinin üzerinde ağırlıkla yoğunlaştıkları bir konu olan hermenötik de bu amacı anlamak için onu “yorumlamak” gereğini ortaya koyan bir daldır.

“Hermenötik gelenek içinde olan kimseler, insan davranışını anlamak için, onun anlamını yorumlamak gerektiğini belirtirler. İnsan davranışını doğadaki olaylar gibi kanunlarla yönetilen ya da neden olunan davranışlar olarak görmekten ziyade, insanların kendi faaliyetleri için sahip oldukları amaç ve nedenleri kavramak zorundayız diye düşünürler” (Giddens, 1997:160).

Habermas da hermenötik felsefeciler gibi pozitivist eleştiriler getirmiştir. Çalışmalarında ortaya koyduğu en önemli yanı da budur. Araştırma ve çalışmalarda bu iki yöntemin de yerine bağlı olarak kullanılmasının yanlış olmayacağını dile getirmiştir. Hermenötik ile pozitivist yaklaşımı birbiriyle kaynaştırmaya çalışmıştır.

Habermas çalışmalarında “evrim” konusuna da değinmiştir. Bu konuda daha çok Marks’ın daha önce yapmış olduğu çalışmaları değerlendirir. Habermas, toplumların evrim aşamalarını kategorize ederken belli bazı toplum tiplerinden bahseder. Toplumda oluşan evrimsel geçişler zor dönemlerin ortaya çıkardığı durumlardır ve Habermas bunları, tıpkı Durkheim’ın “anomi” kavramında olduğu gibi genellikle kriz dönemi bunalımlardan oluşan bir değişim olarak görür.

1930’lu yıllarda eleştirel teoriyi ilk ortaya atıp geliştiren Max Horkheimer idi. Ona göre eleştirel teori Marx ve Hegel’in diyalektik felsefesini tamamlamış, biçimlendirmiş ve yeni bir disiplinler arası teorik eylem olmalıydı. Sonuç yaklaşımı başlıca dört niteliğe sahip bulunmalıydı.

1- Disiplinler arası

2- Aydınlatıcı

3- Diyalektik

4- Eleştirel

Eleştirel teorisyenler bu dört ilke üzerinde çalışmalarını yapmaktaydı.

Frankfurt Okulu düşünürleri deneysel yaklaşıma karşı bir duruş sergiliyorlardı. Bunun nedeni sosyal bilimlerin giderek alanlarının daralması idi. Disiplinler arası yapılacak çalışmaların daha anlamlı olacağı görüşündeydiler. Disiplinleri bir araya getirme yöntemiyle oluşturulan eleştirel teorisyenler, geleneksel teorilerin başaramadığına inandıkları, evrenin doğru anlaşılması için gerekli yasalarını ortaya koymaya çalışmışlardır (Finlayson, 2007:25).

“Kuramın amacı günümüz çağdaş toplumunda sadece neyin yanlış olduğunu belirlemek değil, ancak bünyesinde gelişen düşünce ve eylemleri teşhis ederek toplumu daha iyiye dönüştürmeye yardım etmektir. Bu durumda eleştirel teori yalnızca teori olarak kalmamalı aynı zamanda eyleme de dökülebilmeli, yani toplumsal ve politik olarak yeni yollar ortaya koyabilmeliydi. Amerika’ya politik nedenlerden dolayı giden Frankfurt Okulu temsilcileri -ki hemen hepsinin Yahudi kökenli olması Nazi Almanya’sında bu durumu neredeyse zorunlu kılmıştı- Frankfurt’a yeniden döndüklerinde toplumu tamamen değiştirebilmenin umutlarını yitirmeye başlamışlardı. Bu umutsuzluk Eleştirel teorisinin en önemli eserlerinden biri olan “Aydınlanma Diyalektiği”nin ortaya çıkışına neden olmuştu (Finlayson, 2007: 28). Bu eserde aydınlanmanın tarihi süreci üzerine çalışmalar bulunur. Adorno ve Horkheimer’in çalışmalarında aydınlanma gereklidir; ancak aynı zamanda da olanaksızdır.

Aydınlanmanın gerekliliğini insanların yaşamlarını sürdürmeleri ve özgürleşmeleri için kabul ederler. Olanaksız görmelerinin nedeni ise aydınlanma aklı ön plana almıştır. Ancak onlara göre akıl hala çözümlenmemiş bir sorundur.

Habermas, 1962’ de “Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü” adlı ilk çalışmasını eleştirel teoriye yapısal anlamda bir eleştiri olarak ortaya koymuştur. Aydınlanma diyalektiğinin eleştirel teoriye uygun olmayan ve onun üzerine kurulduğu temel ilkeleri barındırmayan bir çalışma olduğunu düşünen Habermas “Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü”nde daha tutarlı bir model ortaya koymaya çalışmıştır. “Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü” çalışması eleştirel teoriye uygun olarak disiplinler arası bir çalışmadır. Kamusal alan 18. yüzyıl Avrupa’sında insanların kendi iradeleriyle bulunup, siyasi ve ekonomik kurumlardan bağımsız olarak kendi düşüncelerini ortaya koydukları bir alandı. Kamusal alan yayıldıkça, özgür basın daha fazla kitleye

ulaşınca devlet kamusalılığı kendi yönetimi altına aşamalı olarak alıp, özerkliğini yitirmesine neden oluşturur.

3.3.2. Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü

Habermas “Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü” adlı kitabının 1990 baskısının önsözünde belirttiği gibi kamusal alanın yapısal dönüşümünü ortaya koyarken ilk amacının 18. yüzyıl Almanya ve Fransa’nın tarihsel gelişimleri doğrultusunda burjuva kamusalılığının ideal tipini belirlemek olduğuna değinir. Burjuva kamusalılığının yapısındaki değişimden bahsederken, eleştirel teoriye bağlı olmanın sonucu olarak çoklu disiplinlerden yararlanır. Yani kamusalılığın yapısal dönüşümü çalışması farklı disiplinleri bir arada barındırır. Habermas kamusal alanın öncelikle “kamusal bir iletişim ağından” (Habermas, 2005: 16) çıktığını belirtir. Burjuva ve kentlilerden oluşan, eleştirel tartışmalar yapan grupların okuma eylemlerine düzenli hale getirmesi dolayısıyla gazeteler ve kitaplar yayınevlerinin sayısını artırmış; bu da kamunun kurduğu iletişimi yaygınlaştırmıştır. Ona göre, gönüllü oluşturulan bu topluluklar içsel olarak eleştiri ve tartışma özgürlüğü ve çoğulculuk ilkesi uygulayan oluşumlar olması bakımından toplumsal yaşamın siyasileştirilmesi modeli için önemli bir göstergedir (Habermas, 2005: 17). Gerçekten de özgür ortamda başlayan kamusalılık durumu, daha sonra devlet politik sistemlerinin etkisiyle ideoloji bağlamında yapısal değişime uğramıştır. Habermas’a göre kamusalılık hem fikri hem de ideolojiyi barındırır. Habermas çalışmasını iki bölüme ayırmaktadır. Kamusal alanın oluşumu ve ideoloji olarak gelişimidir. İkinci bölümde Habermas, kamusal alanın etkisini yitirmediğini değerlendirmeye çalışmaktadır. Kamusalılığın özgür bireylerin fikirlerini açıkladıkları özerk birliktelikten tekele dönüşümüne işaret eder. Bu durum da ilkeleri özgürlük ve akılcılık olan kamusal alanın gelişimine sekte vurmuştur.

Habermas’ın eleştirel teori içinde Adorno ve Horkheimer’in görüşlerine de eleştirel olarak yaklaştığı “Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü” adlı çalışmasında eleştirel bakış açısına da bir örnek oluşturması bakımından önem taşır. Çünkü bu çalışması eleştirel teoriye eleştirel bir yaklaşım olarak değerlendirilir. Habermas eleştirel teoriyi şöyle değerlendirir: “Eleştirel kuram, bir yandan aşırı politik olaylar ve diğer yandan hızla büyüyen bir kapitalist ekonominin yıkımı karşısında bireyleri korumak

için ne çeşit kurumlara ihtiyaç duyulacağıyla ilgili bir şeyler söylemek zorundadır (Finlayson, 2007: 39).

Adorno ve Horkheimer toplumların yapması gerekenle ilgili pek fazla şey dile getirmemiştir. Habermas'ın yukarıdaki değerlendirmesi de eleştirel teoriye yapısal bir eleştiri niteliği taşımaktadır. Eleştirel teori Habermas'a göre pratik çözümler üretebilmeli ve sürekli değişen koşullar karşısında yıkımları azaltabilmek adına uğraşmalıdır.

Habermas, (Marksizmin eleştirisinin) yorum bilgici ve pragmatik düşünce; ayrıca (teknoloji ve bilimin) bilimsel ve pozitivist düşünce yöntemlerinin bir eleştirisini geliştirdi. Habermas'ın doğa biliminin ilkelerine boyun eğmek zorunda kalan tüm bilgilere eleştirel yaklaşması, "Viyana Okulu" mantığındaki pozitivistlikte iyi hazırlanmış olmasına rağmen, "sosyal dünya bilgisi" görüşüne eleştirel yaklaşmasına yol açmıştır. Sonuç olarak Habermas çeşitli durum ve şartlar içinde şekillenen ve insanlığın çıkarlarına hizmet eden bilginin kurumsal, eylemsel ve eleştirel olan değişik biçimlerini geliştirdi. Bunlar, "doğada teknik kontrollerle ilgilenen" insan temeline dayanan "kurumsal", "birbirlerini anlamakla ilgilenen" insan temeline dayalı "pratik ve ahlaki" ve "özgürleştirme, kuruntusuz olma, özerkleşme, iyi yaşamın gerçekleşmesiyle ilgilenen" insan temeli üzerine kurulan "eleştirel sosyal kuram ve psikanaliz" olarak özetlenebilir (Finlayson, 2007: 43-44).

Habermas, günümüzün Marks'ı olarak değerlendirilir. Ancak Habermas'ın Marks'tan farklılıkları göze çarpar. İletişimsel eylem teorisi ve toplumsal teorisine de temel oluşturan bu farklılıklar aynı zamanda toplumsal doğa bilimleri ile açıklama da yetersiz kaldığını ortaya koyar. Habermas, Marks'ın toplumsal alanı doğa yasalarıyla açıklamasını eksik bulur. Habermas'a göre toplum yasaları doğa yasaları gibi kesin ve değişmezler ise "kendi tarihimizi biçimlendirme şansımız yoktur" (Esgin, 2005: 109). Bu yüzden insanı iletişimsel eylem yönüyle doğadan ayrı tutar. Habermas iletişimsel eylem teorisinde eylemde bulunan bireylerin birbirleriyle iletişimleri üzerine çalışmıştır. Habermas'ın iletişimsel eylem teorisi onu Marks'tan ayıran önemli bir yanıdır.

Bazı düşünürler tarafından modern dönemlerin başlangıcı kabul edilen Endüstri Devrimi'nin toplumda ve sosyal düzende oluşturduğu değişimleri ortaya koyabilmek

ve yeni oluşan toplumsal düzendeki sorunlara çözüm bulabilmek amacıyla pozitivist yaklaşımla kurulan sosyoloji bilimi, pozitivist anlayışı nedeniyle eleştirel teorisyenler tarafından eleştirilmektedir. Comte'un kurduğu sosyoloji bilimi, toplumu doğa yasalarıyla açıklama ve düzenleme çabasıdır. Toplumu doğa bilimlerinde olduğu gibi kesin kurallarla ve yasalarla düzenleme ve anlamaya çalışma uğraşı eleştirel teorisyenlere göre, toplumu tek düze hale getirmeye çalışmaktan öte bir şey değildir. Eleştirel teorisyenlerden Adorno, Comte'un pozitivist sosyolojisinin temelinde var olan toplumsal düzeni korumak ve toplumun otokontrolünü elinde tutarak egemen kitlenin çıkarlarına göre toplumu ve sosyolojiyi oluşturmak olarak değerlendirmektedir (Kızılcılık, 2000: 277).

Pozitivist sosyolojide, insanları bir bütün olarak görmek ve bireyselliğin önemsizliği dikkati çeker. Bu eleştirel teorinin Pozitivist Teoriye yönelttiği eleştirilerden biridir. Doğa yasalarında olduğu gibi toplumsal düzeni ve bireyleri tek bir bilimsel yasayla açıklamak kanımca yanlıştır. Aynı toplum içinde birbirinden farklılık gösteren bireylerin yok sayılarak bilimsel yasalar adı altında değerlendirmek bizi yanlış sonuçlara yönlendirecektir. Olsa olsa bu aynı toplum içinde yaşamlarını sürdüren bireylerin tek tip olarak değerlendirilerek potada eritilmesi ve eleştirel teorisyenlerin de üzerinde durduğu gibi tüm toplum için belli bir düzen yapılandırmak ve egemen güçlerin etkisini sürdürmekten başka bir şey değildir. Oysa toplumlar bireylerden oluşmakta ve birbirleri ile olan etkileşimden toplumlar oluşmaktadır. Pozitivist sosyolojinin ve onun önde gelen teorisyenlerinin bireyi dışlaması eleştirel teorisyenlerin karşı çıktığı diğer nokta olarak değerlendirilebilir.

Eleştirel teorinin Pozitivist sosyolojiyi eleştirdiği noktalar bununla sınırlı kalmamaktadır. Comte'cu sosyoloji, "teslimiyetçi olma, statükocu olma, eleştirel bakamama, egemen güçlere hizmet etme, bireyselliği yadsıma, metodolojik emperyalist olma" (Kızılcılık, 2000: 281) noktalarından eleştirel teorisyenlerce özellikle de Adorno tarafından eleştirilmişlerdir. Eleştirel teori sosyolojinin toplumsal etkileşim ve iletişimine dayanan toplumsal varlık olarak insanların doğadan farklı olduklarını dile getiren bir sosyoloji anlayışına sahiptir. Etkileşimi ve bireyler arası iletişimi önemserler. Birbirinden farklı zihin yapısına sahip olan bireylerin doğadaki değişmez yasalar gibi yasalarla yorumlanması ve var olan

yapının eleştirel havadan uzak bir biçimde değerlendirilmesi, onlara göre toplumu kontrol altında tutmaktan öte bir şey değildir. Eleştirel teorinin temellerinden biri olma disiplinler arası olma ilkesi de pozitivist sosyoloji ekolünde yoktur. Disiplinler arası çalışmadıkları gibi örneğin bireyi dikkate almadıklarından psikoloji bilimini de önemsememektedirler. Bu durumda eleştirel teorinin disiplinler arası olma ilkesine ters düştüğünden eleştirel teorisyenler tarafından kabul görmeyen konulardan birini oluşturmaktadır. Eleştirel teorisyenlerin çalışma alanlarındaki en önemli konulardan birini de sosyoloji biliminin eleştirisi oluşturmaktadır.

3.3.3. Yüzyılın Değerlendirmesi

Habermas, 20. Yüzyılı 19. Yüzyıldan ayıran belirli bir karakteristik özelliğin olmadığını söyler. Tarihçilerin, tarihi dönemleri ayırırken toplumdaki yapısal değişikliklerden çok, toplumsal olaylara göre değerlendirdiklerini dile getirir. Yani bir yüzyıla diğer yüzyıldan farklı görünüm kazandıran temel nokta, ortaya çıkan büyük olaylardır. 19. yüzyılın bitişi Birinci Dünya Savaşı ile başlar diyen tarihçilerin bu saptamasını Habermas şöyle değerlendirir. Sovyetler Birliği'nin çöküşüne neden olan Birinci Dünya Savaşı ve ardından gelen soğuk savaşla sınırları çizilmeye başlayan 20. yüzyılın, tarihçiler tarafından ortak bir görüşle 19. yüzyıldan daha kısa sürdüğü de iddia edildiğinde üç farklı yorum ortaya çıkmaktadır.

İçerik ve biçim açısından yorumların farklı olması durumunu ortaya koyan hermenötik bakış ayrılıklarından kaynaklanan bu durumun yine yüzyıla damgasını vurmuş olan düşünce akımlarından kaynaklandığı tespitinde bulunur.

Bu yüzyılı biçimlendiren olaylara tarihçilerin bakış açısını farklılaştıran yorumların, daha çok ideolojik sistem ayrılıklarından oluşması “soğuk savaş” terimi ile kendini su yüzüne çıkarmaktadır.

20. yüzyılın tarihteki yerini belirlerken Eric HOBSEBAWM gibi Sovyetler Birliği'nin kapitalist batıya meydan okuyuşu, Furet gibi liberal batının totaliter rejimlerle mücadelesi olarak (Habermas, 2002: 52–53) değerlendirildiği görülür. Bu iki yorum farklılığı eş zamanlı olarak ortaya çıkan bu durumları 20. yüzyılın biçimlendirmesinde orijin olarak kabul etse de bu iki farklı düşüncenin sonucunda ortak bir sonuç ortaya çıkar ki bu da Habermas'ın dile getirdiği, tarihçilerin ortaya

koyduğu üçüncü bakış açısıdır ve bu gerek politik, gerek ekonomik, gerekse kültürel çerçeveden bakıldığında 20. yüzyılı biçimlendiren çıkış noktasının orijininin ABD'nin dünya sahnesine süper güç olarak çıktığı gerçeğidir.

Tarihçilerin ortaya koyduğu üçüncü bakış açısına gelince, burada karşımıza Habermas tarafından “*ideoloji*” kavramının konduğunu görürüz. İdeoloji kavramında ve çağında Habermas'a göre yalnızca totalitarizm kuramı, üstü kapalı olarak ortaya konmuştur. Totalitarizmin Mussolini'nin İtalyan faşizmi döneminde ortaya çıkan bir kavram olması bakımından daha çok -Marshall'ın de belirttiği gibi- soğuk savaş dönemine kadar sağcı hükümetler ve bazı yönetim ve imparatorluklar için kullanıldığı dikkat çeker (Marshall, 1999: 761). Daha sonra bu kavram faşizme ilişkin bir kavram olmaktan sıyrılıp, Stalin döneminde yeniden yapılandırılmıştır. Tek liderlik, tek partili yönetim nitelikleri bakımından insana hoş gelmeyen ve insanların üzerinde olumsuz bir kavram olarak da yerini almıştır.

Habermas, Wilson-Lenin döneminde dünya devrimi-dünya demokrasisi “ütopyasının” bu dönemde karşı karşıya geldiğini ve o dönemde tarihin sağ görüşe sahip bireylerin daha çok ilgi alanına girmesi bakımından asıl yolundan saptırıldığını düşünür. 1989'dan sonra tarih bilim durumuna ve ulusal tarihe dönebilmiştir (Habermas, 2002: 52)

Habermas, sağ ve sol ideolojinin haçlı seferinin gölgesi altında kaldığını, tarih felsefesine dayanan programları arasındaki dünya görüş farklılığının aslında din kaynaklı beslenen ama laik hedeflere yönetilmiş enerjilerden alındığını düşünmektedir.

Tarihçilere ait bu üç yorum farkının ortak paydada birleştikleri tek nokta; 20. yüzyılın, totaliter karakterde olması bakımından insanlığın yaşadığı en şiddet dolu yüzyıllardan biri olduğudur. Habermas, Horkheimer ve Adorno gibi Frankfurt ekolü düşünürlerinden Baudrillard, Heidegger ve Foucault'dan Derrida'ya kadar birçok kişinin de 20. yüzyılın bu olumsuz yönlerine vurgu yaptıklarının dile getirir. Habermas, bu yüzyıla ait olumsuz yönlerin, felaketlerin görülmesini engelleyip engellemediği sorusunu sorar. Medeniyetin beşiği olarak gösterilen Almanya ve diğer Avrupa ülkelerinde Yahudilere uygulanan asimilasyon ve soy kırımını “dehşet” sözcüğüyle anlatırken, bu felaketlerden ders çıkarmamız gerektiğinden söz eder.

20.yüzyılı kısa bir yüzyıl olarak değerlendirmek, değerlendirirken de Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarını ve ardından gelen soğuk savaş dönemiyle sınırlandırmak ve bunları temel almak bir bütün oluşturacak biçimde birleştirerek homojen bir bütünlük sergilemek; ekonomik, politik ve ahlaki açıdan ayrıştıran olayı Habermas faşizmin yenilgisi olarak ortaya koyar (Habermas, 2002; 54–55).

20. yüzyılda karşımıza çıkan olumlu olaylardan biri de kültürel değişimdir. 1945'ten sonra klasik modern'in kültürel alanda yerleşmesiyle birlikte çağın farklı biçimlenmesine yol açtığı görülür. Habermas'a göre, 20. yüzyılı oluşturan üç politik aşamanın soğuk savaş- sömürgeciliğin sonu- Avrupa'da sosyal devletin inşası temelini de bu kültürel alandaki değişiklik oluşturur (Habermas, 2002: 56).

“Yüzyıl sonu” anlamındaki “*Fin De Siecle*” kavram ilk kez Fransa'da 19. yüzyılın sonlarına doğru kullanılmıştır. Yüzyılın sonu kavramı ile olumsuz bir sonbahsedilmekteydi. Kültürel ve toplumsal yapıdaki değişimler bu yüzyılın bittiğinin ya da sonunun geldiğinin habercisi gibiydi. Sarıbay; modernleşme ile yaygınlık kazanan kentli yaşam biçiminin, daha önce seçkin tabakaya ait olan kültürel ve yaşamsal olanaklardan seçkin olmayan halk tabakası tarafından da yararlanılabilir duruma gelmesini, yüzyılın sonunu getiren neden olarak görür (Sarıbay, 2004:22).

Habermas'ın 20. yüzyılın bitişini sınırlarken tarihçilerin yaptıkları yorumları değerlendirmesi gibi, Sloterjik de 19. yüzyılın sonunu getiren olayın seçkinlerle halk tabakası arasındaki çatışma olduğunu düşünmektedir. Halkın seçkinlere ait davranış biçimlerini ve seçkin kültürünü alaya alması, seçkin sınıfın ise halkın -aşağı tabakanın- yarattığı toplumsal çözünmeye karşı tavır takınması, bu çatışmayı yaratan nedendir. Simmel'in paranın kitleselleşmeye yol açtığı ve her şeyin mubah sayıldığından bahseden Sarıbay da, 20. yüzyılın Habermas gibi savaş ve kanla sonuçlandığı kanısındadır. 19. yüzyılın sonu olarak kullanılan “*Fin De Siecle*” kavramı gibi 20. yüzyılın da aynı çöküşü ve kötü gidişatı sürdürdüğünde hem fikirdir (Sarıbay, 2004: 22–29).

20. yüzyılı değerlendirirken Habermas, Hobsbawm'ın düşüncelerinden esinlendiğini de itiraf eder. 20. yüzyılı biçimlendiren üç temel değişiklikten söz eder. Bunlardan birincisi “*soğuk savaş*”tır. Ona göre silahlanma yarışının tehdit durumunu alması - daha önce de değindiğimiz üzere- ülkeler arasında dengenin bozulmaması için soğuk

savaşa yol açmıştı. İkinci değişiklik “*sömürgeciliğin sona ermesi*”dir. Sömürgeciliğin uğradığı kayıplar birçok halkın egemenliğe ve bağımsızlığa kavuşmasını sağlamıştır. Ancak Habermas, bu ülkelerin bağımsızlıklarına kavuşmalarına karşın, dış güçler tarafından iç savaş, kültürel ve etnik çatışmalarla olumsuz etkilendiklerini de belirtmeden geçmez.

20. yüzyılda ortaya çıkan ve çağı etkileyen diğer değişiklik ise “*sosyal devlet ve politikaların sahneye çıkması*”yla gerçekleşir. 19. yüzyılla başlayan endüstri devrimi yeni toplumsal sınıflar yarattığından, bu yeni durumu karşılamak üzere sosyal devlet düşüncesi ortaya çıkmıştır. Sosyal devletin hukuki alana girmesi ve birçok ülkenin anayasasında yerini alması da bu döneme rastlar (Şenkal, 2005: 49). Özetle, endüstri devrimi ile birlikte değişmeye başlayan toplumsal yaşam hükümleri sosyal politikalara yönelmeye itmiş ve sosyal devlet yapılanmıştır. Habermas, bu durumu yani sosyal devletin ortaya çıkışını, yüzyılın en önemli kazancı olarak değerlendirir. Ona göre karma ekonomi modelleri ve yurttaşlık hakları ve temel toplumsal haklar etkin bir biçimde daha iyi duruma getirilmiş, ancak yoksul ülkeler ile zengin ülkeler arasındaki uçurumun derinleşmesi söz konusu olmuştur. Sosyal devletin vahşi kapitalizmi disiplin altına aldığı görülür ki bu da sosyal devletin -Habermas’a göre- başarılı bir toplumsal politika olmasını sağlamıştır. Kapitalizmin bugün yaşadığı önlenemez yükselişi, küreselleşme olgusuyla yeniden başlamış görünmektedir. Kapitalist ekonomik sistem, zengin ülkelerle yoksul ülkeler arasındaki yapısal eşitsizliklerin sürmesi, uçurumlar, devletlerarası denge, küreselleşme kavramı ortaya çıkmadan önce de dünyada var olan sorunları oluşturmuştur. Ancak Habermas 21. yüzyılla -küreselleşme çağıyla- ekonomisi güçlü devletlerin bile küresel kapitalizm karşısında çoğu zaman eli kolu bağlı kaldığını düşünmektedir (Habermas, 2002: 59).

Dünya çapında bir toplumsal krizin oluşması ve artış göstermesi, yalnızca piyasa koşullarına uygun olarak varlığını sürdüren küreselleşmenin bir sonucu olarak önümüzde durmaktadır (Cordellier, 1998: 45–50).

Habermas, günümüzde sosyal devlet anlayışının sonuna gelindiğini düşünmektedir. Nedenini; liberal ekonomiye sahip devlet sisteminde toplumsal yapının çözülmeye başlaması, sosyal hizmetlerin azalması, pazarların devlet etkisinden arındırılmaya çalışılması olarak değerlendirir. Bunun sonucu olarak toplumsal ve ekonomik krizler

kendini gittikçe artan bir sayıda göstermeye başlamıştır. Liberalizmle birlikte gelir dağılımında oluşan uçurumlar derinleşmeye başladıkça sosyal politikaların ve sosyal devlet anlayışının sağladığı toplumsal entegrasyondan çözüme sürecine girmiştir. Çalışma yaşamından tutun da eğitim sistemine kadar birçok alanda baş gösteren toplumsal adaletsizlik Ona göre Liberal politik sistemi yok etmeye kadar gidecektir. Genellikle anayasal düzene sahip demokratik toplumlarda görülen liberal politik sistem ve ulus devletler küreselleşme karşısında tutunabilmek için, küresel ekonomi içinde uluslararası alanda kendi sorumluluklarında bulunan ekonomik hedeflerini kendileri belirlemelidirler (Habermas, 2002: 63).

Sosyal adaletsizliği artıran liberal politikaların bitmeye mahkûm olduğundan bahseden Habermas, sosyal devletin kaybettiği hızı ile bu durumu ilişkilendirmektedir. Küreselleşmeye doğru giden çağda, sosyal devlet anlayışı ve sosyal politikalarla liberal politika ikilemini yine politik ve ekonomik düzlemde ele alan Giddens da konuyu karmaşık bir süreç olarak değerlendirir. Ulus devletlerin katkısı ve finansıyla yayılan küreselleşme dalgasına, dünya piyasalarına, kısacası liberalleşme ve özelleştirme politikalarına, yine anayasal devlet politikaları lokomotiflik yapmıştır (Giddens, 2000: 45). Giddens da “*Üçüncü Yol*” adlı kitabında bu konudan söz etmiştir. Habermas, ulus devletlerin küresel ekonomiye karşı koyabilmek için kendi gücü ile düzenlemeler yapması gerektiğini düşünmektedir. Toplumsal entegrasyonu zedelememek için küçülme politikasından söz eden Habermas, toplumsal istikrarın sağlanmasını ve korunmasını hoş görmektedir.

Habermas, küreselleşmeyi irdelerken refah toplumundan da söz eder. Refah toplumu; insanların barınma, eğitim, asgari gelir gibi yaşamsal ihtiyaçlarının karşılandığı sosyal hizmet, yardım ve güvencin sağlandığı (Marshall, 1999:615) toplumlar için kullanılan bir anlatıdır. Ekonomik krizler ve liberal politikaların etkisi ile dünyada refah toplumu olarak adlandırdığımız toplumlar bile zaman zaman sınırlarını yeniden biçimlendirerek, sınırlandırma yoluna gitmiştir. Habermas da Frankfurt Ekolü’nden gelen bir düşünür olarak, liberalizme karşı refah toplumunu kuramsallaştırma çabası ile bu konuya önem vermektedir.

Habermas, dünya ekonomisine egemen olan liberal politikaların refah toplumlarının yapısını ve ekonomik durumunu bozduğunu düşünür. Ona göre bu durum, aynı

zamanda ulus-devletlerin gücünü de azaltmakta ve uluslararası pazara karşı tarafsız kalmalarını engellemektedir. Pazarların küreselleşmesini dört süreçte ele alan Habermas, ulusal ekonomilerin, özellikle endüstriyel üretime ait malların ticaretinin uluslararası alanda daha yoğun olması bakımından birer şube olarak kaldıkları görüşündedir. Küresel uluslararası ticaret ve küresel pazarlar iletişim teknolojileri ile yaygınlık kazanmıştır. Oysa iletişim teknolojisi ve elektronik biliminin gelişiminin öncesinde sermayenin hareketliliğinden söz etmek mümkündür. Yine iletişim teknolojileri sayesinde mali piyasalar kesintisiz olarak çalışabilmekte ve küresel çapta sermaye dolaşımını gezici duruma getirebilmektedir ki bu da ulusüstü denetimi oldukça zor ve hükümetlerin uluslararası piyasalar ve borsaların baskısı altında kalmasına neden olan bir süreç ortaya çıkarır (Habermas, 2002: 62–63). Çokuluslu şirketlerin sayısının gittikçe artması da hükümetler için ekonomik anlamda sorunlar yaratmaya başlamıştır. Öyle ki birçok çokuluslu şirket ve ortaklıklar hükümetleri ulusal bağımlılıkları olmadığı için tehdit edebilmektedirler. Çokuluslu bir şirketin, bulunduğu ülkeden başka bir ülkeye kayması, o hükümet açısından özellikle de istihdam açısından zararlı bir duruma düşmesine neden olacağından, çokuluslu şirketler bu kozu hükümetlere karşı kullanabilmektedirler. Bundan en çok niteliksiz işgücü zarar görmektedir. Çünkü çokuluslu şirketler, ucuz işgücünün bol olduğu yerleri öncelikli olarak tercih etmektedirler. Kazgan, çokuluslu şirketlerin ve mali piyasaların yeni bir olgu olmadığını, 19. yüzyılda sömürge- yarı sömürge olan ülkelerde de Batı'nın yaptığı yatırımların çağımızla aynı nitelikte olduğu görüşünü dile getirir (Kazgan, 2005: 172). Son dönemde iyice kendi başına buyruk olan para piyasaları gittikçe kısa vadeli yatırımlara dönüşmüş ve yabancı sermaye ağırlıklı olmak üzere ulus-devletin ekonomik işlevlerini ve yetki alanını kısıtlamaya başlamıştır.

Özellikle gelişmekte olan ülkelerde ulus-devletler gelecekleri için önemli bir atılım olan ekonomide büyüme yoluna giderlerken, 1980 sonrası dış baskılar sonucu bu yönlerini yavaş yavaş yitirmeye başlamışlardır. Bu durum gelişmekte olan devletlerde ulus-devlet yapısının işlevini ve yetki alanını daraltmış, özellikle de gelir dağılımını ve ulusallığı olumsuz yönde etkilemiş, ipleri küreselleşmeciler kartellerin eline bırakmaya yüz tutmuştur (Kazgan, 2005: 245–246).

Ulus-devletlerin yetki ve işlevlerinin gittikçe azaldığını kaydeden Habermas için korumacılık ve talebe dönük ekonomi politikası bunlardan ikisidir. Küresel ekonomik sistem ulus-devlete bu anlamda daha farklı bir görev vermiş, ulus aşırı bir ekonomik sistem yapılanmaya başlamıştır. Küreselleşme lehine giden bu süreci ulus-devlet yararına çevirmek için Habermas ulusal yapıyı küresel rekabete zamanında uydurmaya çabalayan ekonomik, endüstriyel ve AR-GE çalışmalarının, işgücünün kalifiye ve esnek duruma getirilmesini önermektedir (Habermas, 2002: 64–65).

Habermas bu yorumu ile yine sosyal devlet anlayışının gerekliliğini savunmuştur. Sosyal politikalar ve sosyal devlet anlayışının küreselleşmenin yarattığı olumsuzlukları kısmen de olsa azaltacağı görüşünde yoğunlaştığı dikkatimizi çeker.

Habermas, Avrupa’da 17. yüzyılda ortaya çıkan yönetim yeteneği ve kapasite bakımından imparatorluklardan bile daha fazla üstünlüğe sahip olduğuna inandığı modern devletlerin “yürütme” temeline dayalı olarak uzmanlaşarak hukuki kurumsallığa eriştiğinden pazar ekonomisinden çok, vergi devleti olarak kapitalist ekonomiyle işbirliği yaptığı düşüncesindedir (Habermas, 2002: 65). Modern devlet, 19. yüzyılda sömürgeciliğin yavaş yavaş sona ermesi, yıllarca büyük devletler ve imparatorluklar tarafından sömürüye uğramış halkların bağımsızlıklarını kazanmaya başlamaları ve bunun dünya üzerinde gittikçe yaygınlık kazanması 17. yüzyıl modern devletini 19. yüzyılda da demokrasi ilkesi ile “ulus-devlet” biçimine dönüştürmüştür. Ulus-devletler yaygınlaşıp, yerini sağlamlaştırdıktan sonra sosyal devlet biçimi gün yüzüne çıkmaya başlar. Ancak Habermas’a göre; küresel ekonomik sistem, ulus-devletle sosyal devlet sistemlerinin yetki ve işlevlerini sınırlandırmaya başlamıştır. Bunun çözümünü Habermas, sosyal devletin ulus-devlet bünyesinden sıyrılarak ulus ötesi ekonomi düzeyine gelebilecek politik birimlere bırakılmasında bulur. Çünkü küreselleşme bu hızla yayılmayı sürdürdükçe, ulus-devletin sorumluluğu altında bulunan sosyal devlet anlayışı ve işleyişi de olumsuz olarak etkilenir. Giddens ise modern devlet ve ulus-devleti birbirine bağlı olgular olarak düşünmektedir. Modern kurumların oluşumunu ulus-devlete bağlamaktadır. Modern devletlerin, geleneksel devletlerden daha nüfuzlu oldukları konusunda Habermas’a katılan Giddens, ulus-devletlerin toplumsal yapıyı değiştirdiğinden söz eder. Giddens, Habermas’ın modern devletin ulus-devleti ortaya çıkardığı inancını yetersiz görmektedir. Giddens

öncelikle ulus-devletin ortaya çıkışını mutlakıyetçi, geleneksel devlet yapılarını inceleyerek Avrupa devlet sistemini ortaya koyarak değerlendirir. Habermas 17. yüzyılda ortaya çıkan modern devleti yeni bir yönetim ve devlet biçimi olarak değerlendirirken, Giddens geleneksel yönetim yapılarını da ulus-devlet adı altında değerlendirmektedir. Giddens, devlet sistemlerini incelerken merkeze Avrupa'yı almıştır (Giddens, 2000: 12).

Drucker, ulus-devletin ilk ortaya çıkış temelinde sivil toplumun koruyucusu olarak tasarlandığını söyler (Drucker, 1993: 173). Oysa günümüzde ulus-devletin bu yönünden sıyrılmaya başladığını görmekteyiz.

3.3.4. Habermas'ta Ulus-Devlet Kavramı

Ulus-devletlerin oluşum aşamasından önce onu ortaya çıkaran belli başlı koşullar vardır. Askeri ve diplomatik eylemlerin yanı sıra aydın kesim de ulusçuluk ve ulus devlet kavramının ortaya çıkışında payı olan etmenler olarak karşımıza çıkmaktadır. Daha sonraları İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen süreçte emperyal devletlere karşı sömürülen ülke halklarının verdiği savaşın yeni bir örgütlenme biçimi yaratarak, Avrupa'da özellikle Fransa ile başlamış olan ulusçuluk akımı, ulus-devletin bir devlet sistemi olarak kabul görmesini sağlamıştır. 19. yüzyılda imparatorluklardan kopan halkların ulus-devletleri yapılandırmaya başlaması aşamasında olduğu gibi, günümüzde ulus-devletler yapılarındaki işlevsel farklılaşmaya doğru giden süreç içerisinde küreselleşme ve ulus ötesi organizasyonlarla karşı karşıya kalmıştır. Ekonomiden politikaya kadar her alanda yerleşmeye başlayan küreselleşme olgusu, henüz yanıtlanmamış birçok soru ile çağı karmaşık bir belirsizlik içerisinde kıvrandırmaktadır. Ulus-devletin ulus ötesi organizasyonlar karşısında egemenliğini ve yetki alanını koruyabilmesi zorlaşırken ekonomi, politika ve hukuksal düzen bile AB, BM gibi ulusüstü kurumsallaşmış yapılarla sağlanmaya başlamıştır (Habermas, 2004:15).

Habermas ulusçuluk, ulus ve ulus-devlet kavramına bakış açısına gelmeden önce bu kavramların kazanımlarını anımsatır. Öncelikle modern çağda biçimlenen devlet kavramının ne olduğunu değerlendirir. Ona göre, devlet klasik tanımı ile hukuki bir içerik taşıyan egemen güce sahip, coğrafi sınırları kesin bir biçimde belirlenmiş,

yönetimine dahil olan yurttaşlarının toplumsal yaşamını belirli kurallar koyarak güvence altına almış, politik bir yapılanma biçimidir.

Habermas, politik jargonda her ne kadar aynı anlamda düşünülse de “ulus” ile “*devlet halkı*” kavramlarının, ulusun aynı dil, kültür ve tarihe sahip topluluklar için kullanılmasının daha doğru olduğu görüşündedir (Habermas, 2004:16). Tarihsel açıdan değerlendirdiğimizde Habermas’ın bu düşüncesinde haklı olduğu ortaya çıkar. Osmanlı Devleti’nin yurttaşlarının birbirinden farklı etnik yapıya sahip olduğunu, önce Balkan devletlerinin ve ardından diğer etnik grupların ayrılarak birçoğunun kendi uluslarına ait devlet yapılarını oluşturduğunu düşünürsek, Habermas’ın bu görüşüne katılmak yerinde olur. Bu durumda “*devlet halkı*” ile “*ulus*”, Habermas’ın da üzerinde durduğu gibi birbirinden farklı kavramlardır. Ancak bunların zaman içerisinde birbirini bütünleyen kavramlar durumuna gelmesi de kaçınılmaz olmuştur.

Ulus-devlet biçiminin ortaya çıkışını modern devletle ilişkilendiren Habermas, özellikle sosyoloji çalışmalarında etkilendiği (Kızılcelik, 2000:187) *ideal-tipik* değerlendirmesiyle konuyu irdelemiştir. Ulus-devletlerin varlığını başarı ile sürdürebilmesini bu kavram üzerinden değerlendirirken, önce devletlerin diğer yönetim biçimlerinden ayıran niteliklerini ortaya koyar. İmparatorluklardan farklı olarak devlet, içte ve dışta egemenlik ilkelerine dayanır. Devletin hukuk temelli yapılanması sonucu bürokrasi ve yürütme erki de kurumsallaşarak uzmanlaşmış bireylerden oluşmaktadır.

Habermas, devlet yapısının bu niteliklerini koruyup sürdürebilmek için arkasında ordu, polis gibi güçlerin bulunduğundan söz ederek (Habermas, 2004:16), Giddens’in devlet gelişiminin temel niteliklerinden biri olarak gördüğü askeri çatışmalar olduğu düşüncesine katılmaktadır. Modernizmle birlikte devletin sivil toplumdaki ayrılması ve yetki bağlamında bağımsızlaşması da devlet için önemli bir noktadır. Ona göre modern devlet vergi devletidir ve bu da devletin daha çok yönetsel işlevinin ön planda olduğuna dikkat çeker. Habermas’ın vergi devleti olarak tanımladığı modern devlet, ekonomi ve ticari koşulları yasalarla belirledikten sonra kendi yetki ve yönetim ve gücünün sürdürülebilmesi için gerekli parasal altyapıyı vergi ile sağlayarak ticaret ve üretimi belli kontrolleri de gözeterek -ki bu kontroller daha çok politik eksenseldir- pazar ekonomisine bırakır. Habermas,

devletin, ekonominin gidişini pazar ekonomisine bırakmasını gözler önüne seren en çarpıcı örneğini, kamu hukukunun medeni hukuktan ayrılmasında görür. Kamu hukukunun medeni hukuktan ayrılması, devletin yönetimi altında yaşayan bireylerin “yönetilen” olarak kabul gördüklerinin bir işaretidir (Habermas, 2004: 17).

Kamu hukuku ve özel hukuk ayrımının, kamu gücü ve otoritesine sahip olan kuruluşların (belediye, üniversite) devlet yönetimi altında bulunan kişilerle ve bu kişilerin birbirleriyle olan ilişkilerini düzenlemesi ve yurttaşların da kendi aralarında ve yönetimle olan ilişkilerinde eşit koşullara sahip bulunması (Habermas, 2004:13) anlamında olduğundan, modern devletin hukuku ve yasaları, egemenliği altındaki bireylere karşı örgütlü bir biçimde kullandığını gösterir ki bu da sivil toplum örgütleri ve diğer yönetsel örgütlerden -işleyiş açısından- modern devletin farkını ortaya koymaktadır.

Habermas, bugün çoğumuzun bu tür yasal çerçevelerle belirlenmiş, örgütlenmiş ulus-devletlerde yaşadığımızı belirterek, modern devlet yapılanmasının, aslında ulusal yönetim biçimi ortaya çıkmadan önce de var olduğunu öne sürer. Habermas, ulus-devleti ve devletin ulusal bir yönetim biçimi alışını tartışmadan önce devlet ve ulus sözcüklerini analiz ederek, kavramları yerine oturtma yolunu seçmiştir. Tarihsel bağlamda yaptığı analize, öncelikle ulus kavramının apolitik anlamıyla başlar. Habermas, ulusu öncelikle “soylu ulus” “halkçı ulus” olarak birbirinden ayrılan iki bilinç olarak ortaya koyar. Alman imparatorluğunun feodal yapısında ortaya çıkan krala bağlı yerel devlet birimlerini -politik anlamda fazla olmasa da imparatorlukta söz sahibi olan parlamento ya da eyalet parlamentolarını- örnek vererek düşüncesini destekleyen Habermas, parlamentoya katılabilen soyluların diğer yurttaşlar adına uygulamalarda bulunmasını *soylu ulus bilinci* olarak değerlendirir. Hatta bu durumun “*king in parliament*” gibi söylemlerle protesto edilmesini, üçüncü sınıfın (Habermas, 2004: 19) ulus bilincinin yani halkın ulus bilincinin dönüşümünü oluşturduğu düşüncesine bağlamaktadır.

Halkçı ulus bilinci, o dönemin aydınlarının başı çektiği ancak halkın üzerinde büyük etki bıraktığı, geniş kitlelerin hareketlerine yol açan soylu ulusun dönüşümü olarak değerlendirir. Halkın ulus olarak bilinçlenmesi 18. yüzyılın sonuna denk gelir. Karşı bir devrim olarak biçimlenen halkçı ulus bilinci en son ve kesin biçimini Fransız

Devrimi ile gerçekleştirmiştir. Tarihe çok önemli bir mihenk taşı olarak adını yazdıran Fransız Devrimi aslında halkın uyanışını temsil etmektedir. Fransız Devrimi ile birlikte ortaya konan ulus bilinci, halk tarafından başı çekilen, eşitlik ve halkın kendi egemenliğine dayanan bir devrim olması bakımından ulus ve ulus-devlet oluşumunu tüm dünyada tetikleyen bir bilinç ve örgütlenme ortaya koymuştur. Habermas'ın deyimiyle üçüncü sınıf (Habermas, 2004: 19) olan halk, soylular ve din adamlarından sonra ülkede yerini almaktaydı. Avrupa'da halkın bilinçlenerek hakkını arama ve soylularla eşit haklara sahip olmak için verdikleri savaş ulusal birliği yarattı. Ulusçuluk akımı tüm dünyada yayılırken imparatorluklar dönemi kapanmaya başlamış, yerini ulus-devlet sistemine bırakmıştır. Ulus-devletlerin oluşum aşaması ve yaygınlaşma süreci endüstri devrimiyle yeni bir boyut kazandı. Ulusalılık endüstri devriminden sonra yayılcı Avrupa devletleriyle birlikte Birinci Dünya Savaşı'nın çıkmasına bile neden olmuştur. 1933 yılında Almanya'da Adolf Hitler iktidarında ırkçılığa kadar giden ve yabancı düşmanlığı olarak algılanan ulusçuluk, İkinci Dünya Savaşı'nın çıkmasıyla birçok ülkeyi olumsuz olarak etkilemiştir. Habermas da bu konuda Avrupa'daki ulusalılığın Yahudi düşmanlığı ile özdeşleştiği düşüncesini ortaya koyar. Cumhuriyet rejiminin oluşumu için gerekli koşulların oluşumunu da hızlandıran ulus kavramı Ona göre, yönetilenlerin de yönetime katılabilmelerini sağlamıştır. Ulus ve ulusçuluk akımları birbirlerine yabancı bireylerin aynı kültür ve dil birlikteliği içinde bütünleşmesini olanaklı kılmıştır. Ulus-devletin Habermas için en önemli getirisi ve işlevi, toplumsal bütünleşmeyi yeni bir temele oturtarak yaygınlaşmasını sağlamaktır. Modern devletten sonra yapılanmaya başlayan ulus-devlet meşruiyetini ulus etmenine bağlamıştır (Habermas, 2002:8). Yani feodal devletlerin birer birer yok olması, ulus-devletlerin oluşumunu hızlandırmıştır. Meşruiyetini ulusal birlikten alan ulus-devlet, halkı gerek yasalar, gerekse askeri anlamda rahat ve güvende yaşatacağı vaadiyle sisteme katarak, dil ve kültür birliğinin yanı sıra bu yönleri ile de toplumsal bütünlüğü sağlamayı başarmıştır. Feodal devlet yapısında dine dayalı birliktelik egemendi. Devletin yapısı ve işleyişi de toplumsal bütünlüğün içeriğini belirlemekteydi. Örneğin Giddens, Fransızcanın yayılışı ve ortak bir dilin Fransız toplumu tarafından benimsenip kullanılmasının devlet politikası sonucu olduğu düşüncesindedir. 1539 yılında yayımlanan bir fermanla tek resmi dil olan

Fransızcanın yayılması önemli bir örnektir (Giddens, 2005: 162). Yine de Giddens, Habermas'dan farklı olarak ulus-devleti biçimlendiren ve diğer devlet sistemlerinden ayıran yönün; yasal düzenlemeler, kamu ile özel hukuk ayırımı gibi etkenlerde görmez. Ona göre ulus-devletin temeli; Orta ve Kuzey Avrupa'nın birleşmemiş prensliklerindedir, mantıksal değil, romantiktir (Giddens, 2005: 162–163). Habermas ise kamu hukukunun medeni hukuktan ayrılmasını, pozitif hukukun egemenliğini ulus-devletin yapılanmasında önemli bir etken olarak görür (Habermas, 2004: 17).

Vatandaşlar demokratik katılımın oluşumuyla birlikte ulus-devletlerde yasalarla güvence altına alınarak toplumsal bütünleşmeye doğru yol almışlardır. Bu aynı zamanda yasal zeminde, dini politikadan yavaş yavaş uzaklaştıran laik sistemin ulus-devlette konuşlanmasının ulusçuluk ve toplumsal bütünleşmede dil ve kültür birliğinin ön plana geçişi sürecidir.

Ulus-devlette var olan anayasal düzende oluşturulan ülke halklarına eşit olarak tanınan haklar sistemi aynı zamanda Habermas'a göre halkın kendi iradesiyle ve isteği ile meşrulaştırılmış bir düzendir. Ulus kavramı ve ulus bilinci hukuki ve politik açıdan dil, köken ve tarih etrafında bütünleşmeyi, ancak halkın kendi iradesiyle biçimlenen birbirlerine karşı yükümlülük ve birlikte hissettiren vatandaşlara dönüştürmüştür. Ancak Habermas bu duruma uymayan ama ulus-devlet ve entegre bir toplum olan ABD'nin farklı bir örnek olduğuna da değinmeden geçmez. Aynı köken ve tarihten gelmeseler de ulus-devlet ve cumhuriyetçi bir yapıda olan ABD'nin bağdaşık halkının ayakta durabilmesini sağlayan unsur Ona göre ulusçuluk değil, sivil din olgusudur (Habermas, 2004: 20–21). Sivil din, geleneksel dinden farklıdır ve özellikle modern toplumalarda yeni oluşan durumlar karşısında her an değişime ve yorumlara açık bulunur.

3.3.5. Ulusçuluk Ve Cumhuriyetçilik

Ulus egemenliğini yine ulus adına elinde bulunduran bir rejim olarak cumhuriyet kavramını da değerlendiren Habermas, cumhuriyetin korunması adına yurttaşların gerekirse canı pahasına görev yüklediklerini belirtir. Zorunlu askerliği örnek olarak veren Habermas, yurttaşların cumhuriyet ve anavatan için ölmeye hazır duruma getirilmesinin yurttaşlığın gereği olarak kabul edilmesine dikkati çeker. Habermas eski ulusçuluk düşüncesini oluşturan kavramların ve bu kavramların içini dolduran

kültür, dil, din birliği gibi düşüncelerin etnik niteliğinden sıyrıldığı, cumhuriyetçilik ile birlikte daha da politikleşip ve yurttaş kavramını oluşturduğu görüşündedir. Tabi bu süreçte cumhuriyet rejimi kadar, beraberinde getirdiği demokrasinin de önemli payı bulunmaktadır.

Habermas, ulus ve ulusçuluk kavramının iki farklı biçiminden söz eder. Bunlardan biri; politik olmuş, demokrasinin dayanağı durumuna gelmiş olan “*doğal olmayan devlet vatandaşlığı ulus*” kavramıdır ki bu tür uluslarda vatandaşlar özgürlük ve eşitlik ortamını kendi uğraşları ile sağlarlar. Diğeri yine Habermas’ın adlandırdığı biçimiyle toplumsal bütünleşmenin sağlanmaya çalışıldığı ortak bir takım kültürel öğelerin dil ve tarih ortaklığının önemli olduğu “*halkçı ulus*” anlayışıdır.

Halkçı ulus düşüncesini savunan Habermas’a göre ulusçuluk kavramı bölgesel birlikteliği aşan, bir kavramdır. Ulus kavramı modern çağla birlikte aynı yörede doğan, aynı aileden olan bireylerin birlikteliğinden öte daha geniş tabanlı bir birlikteliği anlatmaktadır. Daha geniş kapsamlı olan ulusçuluk kavramı dil ve kültür birlikteliği ile halkın devlet idaresi altında entegrasyonunu sağlaması açısından dikkat çekicidir.

Cumhuriyetçiliğin ulusçulukla var olması öncelikle aydın sınıf ve kentli eğitimli bireyler tarafından kabullenilmesi, ardından gittikçe yaygınlaşması, kendini ortak dil tarih ve kültür birliği kavramları ile merkeze koymasıyla gerçekleştirmiştir.

Ancak Habermas ulusçuluğu değerlendirirken, iki ana yorum farkı ile ortaya konduğunu vurgular. Bu iki etkeni kültür ve demokrasi boyutu olarak ele alarak değerlendirir.

Demokrasi için ulusçuluk kavramı gerekli midir? Ulusçuluk demokratik bir devlet olmanın ya da olma sürecinin ön koşulu değildir. Toplumların ayrışmasını önleyebilmek ve yeniden bütünleşmelerini sağlayabilmek amacıyla ulusçuluk ve ulus için de belirli bir benzeşme bulunması gerekir. Kültürle sağlanmaya çalışılan ulusal bütünleşme dinden uzak, merkez noktaya ortak benzer özellikler koyarak ulus bilincini ortaya çıkarmaya çalışmaktadır. Demokrasiyle toplumu bir arada tutabilme daha karmaşık toplumlarda belki kültürel boyuttan daha başarılı bir yöntemdir. Habermas ise kültürel ve demokratik boyutundan farklı olarak hukuk açısından

ulusun daha sağlıklı bir entegrasyon içinde bulunacağını işaret ederek hukukun vatandaşların birlikteliğinin korunmasına büyük katkı sağladığını vurgular.

3.3.6. Ulus Devletin Ötesi Mi?

Küreselleşmenin ulus-devleti yıpratdığı ve tarih sahnesinden silme yoluna girdiği tartışılırken, Habermas da ulus-devletin küreselleşmenin neresinde yer aldığını ya da gelecekte var olup olmayacağı sorusuna yanıt aramıştır. Artık günümüzde hiçbir olgu küreselleşme olgusundan bağımsız olarak ele alınamaz olmuştur. Küreselleşmenin ve yenedünya düzeninin toplumsal, ekonomik, yönetsel, politik alanda değişimlere yol açtığı gerçeği yadsınamaz. Günümüzde piyasalar gibi devlet ve vatandaşlar da varlığını sürdürebilmek amacıyla küreselleşmenin kurallarını öğrenmek ve ona göre tavır almak durumundadır. Devletin yetki alanlarının sınırlanmaya başlanması ve birçok devletin ekonomik bütünleşmeye yönelmesi, küreselleşmenin tüm dünyayı etkisi altına almaya başladığının göstergesi olabilir. Neo liberal görüşün temel noktası olan “daha az devlet, daha çok özel teşebbüs” (Şakar, 2006: 9), tüm dünyada etkisini göstermeye başlamış durumdadır. Giddens’in da değindiği gibi küreselleşme gittikçe uluslar içinde yeni ekonomik ve kültürel bölgeler ortaya çıkartmaktadır (Giddens. 2000,25).

Küreselleşmenin yarattığı yoğun ve yayılcı değişim rüzgarı en çok ulus-devlet’in geleceğini etkilemesi bağlamında tartışmaya açılmıştır. Habermas’ın küreselleşme olgusuna yaklaşırken üzerinde durduğu konulardan –meşruiyet yitimi, bilgi yapısında oluşan değişimler gibi- ulus-devleti de yakından ilgilendiren, küreselleşme süreci içinde etkileyen durumlardan bir kaçıdır. Drucker’in dediği gibi “400 yıllık sürece damgasını vuran ulus-devletler, artık yerini transnasyonel (ulusüstü) bir siyasal sistem kurmayı yüzyıllardır bekleyen sisteme teslim olacak gibidir. Çünkü ulus-devletler bile zaman zaman sınırlarını aşp, diğer ulusları yönetimlerine almak istemişlerdir (Drucker, 1993: 161–163).

Habermas, “Küreselleşme ve Milli Devletlerin Akıbeti” adlı kitabında “*Milli Devletin Ötesi mi?*” sorusunu sorarken, ulus-devletlerin sonunun gelip gelmediği konusuna yanıt aramaktadır. Küreselleşen yenedünya düzeninde ulus-devletlerin yetki alanları daralıp, meşruiyet amaçları değişime uğramaya başlasa dahi ona göre ulus-devletlerin tamamen ortadan kalkması söz konusu değildir. Küreselleşmeye

karşı duruş sergileyen Habermas ve Bauman, Giddens gibi bu sürecin yeniden biçimlendiğini de göz ardı etmemektedirler.

Ulus-devletler yeniden yapılanma sürecine kaçınılmaz olarak sürüklenirken, devletler de kendilerine göre önlemler almak zorunda kalmaktadırlar. Ulus-devletler, küreselleşme olgusunun amacını gerçekleştirmeye doğru hızla yol almaya başlamışlardır. Habermas'ın değindiği gibi, devlet ulus kavramından sıyrılarak bir değişim yaşayacaktır. Habermas bu durumu AB ile örneklendirir. AB, küresel rekabete karşı bütünleşip ortak para birimine geçerek bu süreci doğrulamaktadır. AB, Avrupa devletlerinin oluşturduğu bir topluluktur, ancak aynı ulusa ait bir birleşim değildir. Gerçekten de karmaşık bir süreç olan küreselleşme ulusal kimliği dışarıda bırakarak, birçok ülkenin entegrasyonuna yol açmaktadır. Habermas, oluşturulan her uluslar üstü birlikteliğin politik aktörlerin rolünü azatlığını, ancak bu yolla uygun bir politika yardımıyla uluslar üstü ekonomi sistemin küresel güçlerle bağlayıcı anlaşmalar yapabileceğini düşünür. Yani onun deyişiyle “küresel çapta aktif olabilecek aktörler kulübü oluşmaktadır” (Habermas, 2002: 67).

Habermas, *“tabakalara ayrılmış bir dünya devletinde, gelişmiş ülkelerle yeni-sanayileşmiş ve gelişmemiş ülkeler arasındaki asimetrik nitelikli karşılıklı bağımlılık ilişkilerinin, uzlaşmaz menfaat çatışmalarına yol açacağı düşünülmektedir”* (Habermas, 2002: 68) diyerek, küreselleşmenin yol açacağı ekonomik ve buna bağlı olarak gelişen politik sürecin uluslararası güç dengesini bozarak, tekelleşeceği görüşüne katkıda bulunmaktadır.

Pozitif hukuka göre inşa edilmiş olan yürütme devleti egemenlik gücü ile doğmuş ulus-devlet bünyesinde hukuk ve sosyal devlete doğru ilerlemiştir. Bu durumun az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin lehine olmayacağı kesindir. Küreselleşme ile karlı çıkan güçler, az gelişmiş ülkeleri kendi çıkarları doğrultusunda ve gittikçe daha çok bağımlı kılarak değiştireceklerdir.

Habermas, şimdiye kadar etkin olamamış ve dünya ülkeleri için bir eksiklik olarak gördüğü dünya vatandaşlığı kavramının üzerinde dururken, dünya vatandaşlarının dayanışma içine girmesinin, küreselleşmenin ortaya çıkardığı sorunların çözümüne, dünya ekonomisinin yeniden yapılandırılmasına yardımcı olabilmesine yeterli bulunmamaktadır. Habermas, ne olursa olsun ulus-devlet vatandaşlığının dünya

vatandaşlığı kavramından her zaman daha güçlü olacağı kanısındadır. Ona göre “dünya halkı” risk toplumu olmuştur. Tarihi dönüşüm içinde yerel toplulukların imparatorluklara, imparatorlukların uluslara ve demokrasi sistemine doğru gidişi bundan sonra da varlığını sürdürecektir. Çünkü risk toplumu bunu gerektirir. Çıkarların belirlenip, genelleştirilmesini sağlayacak uygulamaların kurumsallaşmasının dünya devleti sistemi içinde gerçekleşmesi zor bir durum ortaya koyar. Küreselleşme süreciyle birlikte eskiden farklı, yeni risk alanları ortaya çıkmıştır. Giddens’in çağımızın “eski kuşaklara kıyasla daha fazla riskli olmadığı, ama risk alanlarının değiştiği” yolundaki düşüncesine katılmamak elde değil. Çağımızda çevresel, nükleer ve ekonomik birçok riskle eskiye oranla daha fazla iç içe olduğumuz bir gerçektir.

Giddens, küreselleşme ve risk konusunda Habermas’la aynı eksendedir denebilir. Habermas da dünya toplumunun kaçınılmaz bir biçimde risk toplumu durumuna geldiğini söylemişti. Giddens, küresel düzende risk kavramını iki tipe ayırarak inceler. Bunlar, “*dışsal risk*” ve “*imal edilmiş risk*” olarak adlandırılır.

“Dışsal risk, dışarıdan kaynaklanan, geleneğin ya da doğanın sabitliklerinden gelen risktir. İmal edilmiş risk karşılaşma konusunda çok az tarihsel deneyime sahip olduğumuz risk durumlarını anlatır” (Giddens, 2000: 40).

Giddens bu ayrımı yaparken imal edilen risk türünü, aslında neredeyse tamamen küreselleşmeyle ilişkilendirir. *Dışsal risk*, çok eski dönemlerden beri karşılaşmış ve kaygılandığımız tanıdık riskleri içerir. Tanıdık riskler denilmesinin nedeni, riski aldığımızda sonucu aşağı yukarı tahmin edebilmemizdir. Daha çok doğa ve onun ortaya koyabileceği riskler olarak tanımlayabileceğimiz dışsal risklerden daha ürkütücü olan küreselleşmeyle ortaya çıkan hepimizin içinde bulunduğu ve sonucunu Giddens’in belirttiği gibi belki de yaşamadan göremeyeceğimiz risk türü olan imal edilmiş risklerdir. *İmal edilmiş riskler*, kaçınılmaz bir biçimde her bireyin yaşamının içinde var olmaya başlamıştır. Ne önlem alınırsa alınsın (hükümetler, politikacılar, bilim adamları tarafından) bu yeni risk türü oldukça tehlikeli görünmektedir. Belki riskleri azaltmak bu önlemlerle olanaklıdır, ancak bütünüyle ortadan kaldıracak olası da risk taşımaktadır. Gıdadan ekonomiye, çevresel kirlilik ve bozulmalardan teknolojiye kadar farklı bir risk toplumu içinde bulunduğumuzu söyleyebiliriz.

Küreselleşme ile birlikte risk toplumu durumuna gelindiğini söyleyen Habermas bir bakıma haklıdır. Ona göre yapılması gereken şey, küreselleşmenin olumsuz getirilerinden az zararla çıkabilmek öncelikle bu yeniliklerin kurumsallaşmasını gerektirir. Bu kurumsallaşmayı yalnızca elit tabakanın değil, halkın da desteklemesi şarttır (Habermas, 2002: 71).

3.3.7. Küreselleşme Karşısında Ulus Sonrası Birleşim ve Demokrasinin Geleceği

Demokrasi, kısaca “halkın egemenliği temeline dayanan yönetim biçimi” olarak tanımlanmıştır (TDK yayınları, s:462). Kökeni eski Yunan’a kadar dayandığı söylenen bu yönetim biçimi çağımızda tam anlamıyla uygulanmasa da birçok devletin yönetim sisteminin demokrasi olduğunu bilmekteyiz. Ortaçağda demokrasinin ilk dikkati çeken varlık göstergesi Magna Carta ile İngiltere’de ortaya çıkmıştır. Bu sözleşme günümüz demokrasi sistemine benzer olmasa da o dönem için önemli bir adımdır. 1215 yılında kabul edilen ferman İngiliz halkının varlığını, güvenliğini ve malını koruyor, vergiyi de kurallara bağlıyordu. Akın’a göre Magna Carta’ya değin, kralın ve din adamlarının koşulsuz egemenliği varken, bu belgeden sonra halkla yönetimdekiler arasında denge oluşmasına neden olmuştur. Ülkemizde de Osmanlı döneminde Sened-i İttifak (1893) örnek olarak gösterilebilir (Akın, 1980: 281–282). 18–19. yüzyılda ülkemizdeki bu demokrasi kıpırdanmaları yine Fransa, İngiltere ve Amerika’da önemli gelişmelere sahne olmuştur. 1860 yıllarında Amerika’da kölelere belli haklar tanınması demokratik sistemin gelişimine katkıda bulunmuştur. Fransız Devrimi de en önemli demokratikleşme hareketi olarak dünya tarihinde yerini almıştır (1789 – Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi). 20. yüzyılda ülkeler arasında gittikçe yaygınlaşan demokratik yönetim biçimi doğuda ve batıda bazen kesintilere uğrayıp despot yönetimlere yerini bıraksa da günümüzde devlet yönetimi olarak birçok ülkede varlığını sürdürmektedir. Yılmaz, bugünkü demokrasiye geçişi üç aşamada inceler; birinci aşama antik kent demokrasisi, ikincisi temsil anlayışına göre oluşturulan modern demokrasi, üçüncüsü ise, şehir devletlerinden ulusal demokrasiye geçilen sürecin benzeri olan, ulus ötesi birleşimlerle değişen demokrasidir (Yılmaz, 2004).

Küreselleşme demokrasi ile yönetilen ülkeleri de yeniden biçimlendirmekte ve değişime zorlamaktadır. Çünkü ulus-devletlerin küreselleşme süreciyle ulusüstü birleşmelerle değişebilme olasılığı düşüncesi demokrasiyi de etkileyecektir.

Habermas'ın da bu düşüncüyü paylaştığını söyleyebiliriz. “Ulus-devletle başlayıp bugüne kadar varlığını sürdüren demokrasinin artık sonuna geldiğini”(Habermas, 2002, 77) ileri sürerek, batı tipi kitle demokrasisinin küreselleşmeden etkilendiğini belirtir. Demokrasi, küreselleşme sürecine değin ulus-devlet sistemi ve ulusal ekonomi ile kurumsallaşmış iken, bugün demokrasi ulus-devletle anılma durumundan çıkmak üzeredir. Habermas, bu değerlendirmeleri, dikkat çekici bulduğu gibi, ulus-devlet çerçevesinde değerlendirilen demokrasi anlayışından dolayı, politik bir meydan okuma gibi görüldüğünü vurgulamaktadır.

“ Cemiyetin demokratik şekilde kendi üzerinde tasarrufta bulunabilmesi fikri şimdiye kadar sadece milli-devlet çerçevesi içinde ikna edici şekilde gerçekleşebildiği için millet sonrası terkip fikri siyasi arenalarımızda müşahede ettiğimiz çaresizlik alarmlarını harekete geçirmektedir. Milli siyasetin istikbalde mevzi güvenliğinin gereklerine uymaya çalışan zeki bir işletmeciliğe indirgenmesi ile siyasi mücadeleler, var oluşlarının son kalıntılarını da kaybetmektedirler.” (Habermas, 2002: 77)

Habermas, ulusüstü birleşmelerin, ulus-devlet dışında yeniden biçimlenmiş bir demokrasi ile, demokrasiyi ulussuzlaştırma atılımlarını vurgulamak amacındadır. Habermas, bugün neo liberalizmin yükselişine karşı ulus-devletten farklı bir demokratik yönetimle yanıt verilebileceğini düşünmektedir. Onun “dünya toplumu” olarak adlandırdığı yeni toplum, özellikle de bilgiye çabuk ulaşabilme olanağı sayesinde ulusalcılıktan uzak bir toplum tipine doğru geçiş sürecinde bulunmaktadır. Bu durumda Habermas'ı düşündüren “toplumların yeniden kendi içlerine dönmeleri olanaklı mıdır ve bu ne kadar gereklidir; gerekli ise bu nasıl sağlanacaktır?” sorusudur. Küreselleşme olgusunun ulus-devletler ve demokrasilerini etkilediği apaçık ortadadır. Toplumların dışa açılımlarının engellenmesi için öncelikle ulus-devlet yönetimlerinin piyasaları tekrar elinde tutmaları gerekli gibi görünmektedir. Devlet yeniden bu dengeyi gözetmelidir (Habermas, 2002, 78).

Habermas, ulus-devlet ve demokrasinin alacağı yeni biçimi AB ve BM'nin rekabete etki edebilen ulusüstü bir dünya iç politikasının geliştirilme olanaklarını değerlendirerek ortaya koymaya çalışmaktadır. Bu konudaki bakış açısını özellikle AB ile ilişkilendirerek aktarır. Ulus-devletlerin yapısal dönüşüm süreci içinde çıkmazları vardır. Habermas, bu çıkmazların en önemlilerini vergi ve toplumsal politikaların yeni yapılanma süreci karşısında yetersiz kaldığını düşünür. Toplumsal güvenlik sistemlerin ulus-devlet sınırları içinde geçerlilik kazanmış olması da AB'nin açmazları arasındadır (Habermas, 2002: 38). AB'nin bu açmazlarının çözümü ona göre "federatif yapıya" bölünmesinden geçer. Devletler birliği olarak varlığını sürdürmesi AB'yi piyasanın olumsuz etkilerinden kurtarmayacaktır. Piyasadan olumlu etkilenebilecek biçimde yürütülmesi gereken politik güç federal yapıyla sağlanabilir ve bu durumda AB pazarlar üzerinde düzenleyici bir rol edinebilecektir.

3.3.8. Habermas'ın Demokrasi Tanımı

Demokratik yönetim biçiminin ulus-devletler açısından oluşum aşamalarını dört noktada analiz eden Habermas'ın sınıflandırması şöyledir:

- 1-Yürütme ve vergi devleti,
- 2-Teritoryal devlet egemenliği,
- 3-Ulus-devlet anlayışı ve kolektif kimlik,
- 4-Demokratik zemin üzerine kurulu hukuk devleti ve sosyal devlet.

Bugün de batı tipi demokrasilerde ulus-devlet demokrasilerinin en etkili unsurları Habermas'ın aşamalandırdığı bu özelliklerdir. Ona göre ulus-devlet demokrasileri; hukuk güvencesi altında egemenlik gücünü kendinde bulunduran, yürütme yetkisi güçlü olan, ulusçuluğun egemen olduğu sosyal ve hukuk devletidir. Kamusal gücü elinde bulunduran ulus-devlet demokrasileri küreselleşmeyle birlikte piyasalar ve büyük çokuluslu şirketler karşısında işlevlerini yitirmeye, yetkilerini yavaş yavaş elinden kaçırmaya başlamıştır.

Demokrasinin birçok yorumunun yapıldığını bilmekteyiz. Habermas da demokratikleşme sürecinin savaş sonrası dönem Avrupa’da kurumsallaşması bağlamında şu dört noktayı belirtmiştir:

a- Habermas’a göre demokrasi için öncelikle pozitif hukuka göre yapılandırılmış yürütme devletinden söz etmek gerekir. Yürütmenin hukuka göre yapılandırılması, devletle toplum arasındaki ilişkileri yasalar yoluyla düzenleyen devleti hukuk güvencesi altına almakta; bu yolla hukuk devleti, yürütme erkine de sahip çıkmaktadır.

b- Ulus-devletlerin teritoryal egemenlik sistemleri içinde yurttaşlar hem kendi yasalarını belirlemede potansiyel öznesi olurlarken, hem de toplum bu gücün potansiyel nesnesi olmaktadır.

c- Ulus-devlet demokrasilerinin en önemli bir diğer özelliği de ulusalcı egemen bir temele oturtulmuş olmasıdır. Öyle ki, ulusçuluk kavramı modern devletin ulus-devlete dönüşümünün mihenk taşıdır. Burada amaç “halkın kültürel bütünlüğünü” sağlamaktır (Habermas, 2002: 80). Dil, tarih, soy birlikteliği Habermas’a göre sembolik de olsa, birlikteliğin sağlanması açısından önemlidir. Ona göre modern devleti ulus-devlet’e dönüştüren “ulusun” sembolik biçimde inşa edilmesidir (Habermas, 2002: 81). Ulusal egemenlik ve kolektif bir bilinç sağlama açısından demokratik ulus-devletler önemli rol üstlenmişlerdir.

d- Yurttaşların eşit ve özgür bir topluluk oluşturması, egemenliğin demokratik biçimde meşrulaştığının göstergesidir. Ulusun egemenliği yurttaşları tebaa olmaktan çıkarmış, özgür ve eşit yurttaşlara dönüştürmüştür. Bu yalnızca bireysel özgürlüğü değil, politik özgürlüğü de kapsamaktadır. Habermas’a göre demokrasi sistemi yurttaşların bireysel ve kamusal özgürlük alanlarını oluşturan toplumsal koşulların yerine getirilmesini sağlamakla yükümlüdür. Yoksa bu demokrasiyi sarsmış olur. Sistem bireysel ve kamusal özgürlükleri her durumda demokrasinin gereği olan eşitlik ilkesi zedelemiş olur. Sosyal devlet herkese fırsat eşitliği tanımakla yükümlüdür. Herkes devletin sunduğu olanaklardan yararlanma hakkına sahiptir (Habermas, 2002: 82,83).

Küreselleşmeyle birlikte ortaya çıkan yeni süreç ulaşım, iletişim gibi kavramların ulusal sınırlar dışına çıkmasına neden olmuştur. Oldukça büyük bir hızla gelişen yeni süreç küreselleşmeye işaret etmektedir. Habermas, ulus-devletlerin kurumsallaşmış biçiminin 1970’li yıllardan sonra küreselleşme etkisi altına girdiğini söyler. Küreselleşme daha tamamlanmamış ve devam eden bir süreç olması nedeniyle gittikçe her faaliyetin içinde yer almayı sürdürmektedir.

Habermas, hükümet dışı örgütlerin aralarında oluşturdukları ittifak ve uluslar üstü ortak çalışmaların küreselleşme kapsamına girdiğine dikkat çeker (Habermas, 2002: 83).

Küreselleşmeden en çok etkilenen kuşkusuz ekonomi kurumudur. Bugün ekonomik küreselleşmenin ulus-devlet yapısında dönüşüm oluşturduğu yadsınamaz. Yalnızca ulus-devleti değil, ulus-devlet biçiminde kurumsallaşmış olan demokrasiyi de zor duruma düşürmektedir. Küreselleşmenin sonucu olarak zaman-mekân ayrışması ve hatta mekânın zaman karşısında geri planda kalması, Habermas’ı da ulus-devletleri iktidarsızlaştırdığı düşüncesine itmektedir. Habermas bunu, “Ağırlığın teritoryum hakimi olmaktan, hız ustası olmaya kayması milli devleti iktidarsızlaştırmaktadır.” sözleriyle destekler (Habermas, 2002: 85).

Sermayenin sürekli olarak yer değiştirmesi, devletin piyasaya karışabilme yetkisini azaltmaktadır. Bu durum vergi devleti özelliği de taşıyan demokratik ulus-devletlerin vergiden sağladığı kazancın da zayıflatılmasına yol açar. Bu da devletin yürütme etkinliğine sekte vurmaktadır. Habermas küreselleşmeyi sürdüren yeni ekonomik sistemin bu bağlamda da demokratik ulus-devletlerin vergilendirilebilir kaynaklarını etkilediği düşüncesiyle devletin hazinesinde yarattığı zararların, ulus-devleti yıpratmış olduğunu kanıtlar.

Artık günümüzde bölgesel ve uluslararası oluşumlar ulus-devletin ötesinde yönetime katılma olanağı bulmuş gibi görünmektedir. Ekonomi düzleminde IMF, Dünya Bankası vb. gibi kuruluşları örnek olarak gösterebiliriz. Ulusal sistemlerden ulusüstü sisteme doğru olan gidiş, ulusal demokrasilerde meşruiyet yitimine neden olmaktadır.

Küreselleşmeyle birlikte ulus-devlet içinde yaşamlarını sürdüren yurttaşlar, ulusçuluğun gerilemesi ve ulus-devletin meşruiyet zeminine açtığı boşluklar nedeniyle iki farklı durumla karşı karşıya kalmışlardır. Habermas'a göre bunlar;

a- Bilgi uyumsuzluğu (Kognitive Dissonanz),

b- Melezleşerek farklılaşma (Hybride Differenzierung)'dır.

Bilgi uyumsuzluğu, ayrı kültürlerden olanların birbiriyle etkileşime geçmesi ile ortaya çıkan ve sonuç olarak da ulusalcılığın ve ulusal kimliğin baskın duruma geçerek, katılaşmasına yol açan bir süreçtir.

Melezleşerek farklılaşmada ise, yerli kültürlerin dünya kültürüne uyum sağlamasıyla homojen bir yaşam biçimine geçişten söz edilir. Medya organlarının küreselleşme sürecine olan katkısı da önemlidir. Yayın organları tarafından özellikle de görsel medya ile dünyanın her yanı insanların gözlerinin önüne serilmiştir. Yerelleşme ile homojenleşen çok kültürlü toplumlar da bu durumdan etkilenmektedirler. Demokrasinin de ortak bir politik kültür yarattığı düşünüldüğünde, bütün yurttaşlarını aynı oranda bünyesine alan demokratik ulus-devletler kökeni ne olursa olsun tüm yurttaşlarına kapılarını açmıştır. Buna karşın çok-kültürlülük birlikteliğiyle birlikte farklı etnik kökenlere, farklı dil ve mezheplere mensup olan bireylerin eşit haklarla bir arada yaşamını amaçlayan ulus-devletin zor bir dönemden geçtiği de doğruluk kazanmaktadır. Habermas, “*bütün vatandaşların ülkelerindeki siyasi kültürlerle aynı ölçüde özdeşleşebilmeleri halinde milli-kültür mesabesine yükselmiş olan çoğunluk-kültürü genel siyasi kültürle olan tarihi beraberliğini bozmak zorunda kalacaktır*” (Habermas, 2002: 95) diyerek, politik kültürle çoğunluk kültürünün birbirinden ayrılması ile yurttaşların dayanışma birlikteliğinin ancak anayasal vatandaşlıkla sağlanacağını; sağlanamazsa, birlikteliğin yerini birbirlerini silmeye çalışan alt-kültürlere bırakacağını ifade etmektedir. Bu durum da ortak niteliklerle ayakta duran ulusal demokrasi sisteminin işini zorlaştıracak gibi görünmektedir. Habermas'a göre çok kültürlü vatandaşlık olgusu, vatandaşlar arası birlikteliği ve ulusal temelleri sarsmaktadır.

Habermas, ulusallığın küreselleşme süreci sonrası yara almasını yalnızca çok kültürlülükle değil, pazarların küreselleşmesi, gittikçe yaygınlaşan kitle tüketim

toplumu olma eğilimiyle de ilişkilendirir. Standart üretim mallarının dünyanın her yerine ulaşabilmesi ve kabul görmesi tüketim tarzlarını ve buna bağlı olarak da insanları iletişim konusunda aynileştirmektedir. Habermas, hit şarkıların dünyanın gençleri tarafından benimsenip dinlenmesinden tutun, giyimde ortaya çıkan modayı ve televizyon programlarını örnekleyerek ulusallığın küreselleşmeden nasıl etkilendiğini ortaya koymaya çalışmaktadır.

Habermas'ın diğer çarpıcı örneği de zaman kavramı ile ilgilidir. Batı uygarlığının zaman ölçüsü neredeyse tüm dünya tarafından kullanılır olmuş ve çok uzak mekanlardaki insanları bile eş-zamanlı yaşamaya zorunlu kılmıştır. Küreselleşmenin yaratmaya başladığı bu tek tip insan ve tek tip yaşam biçimine karşı duruşlar da vardır. Buna karşı gösterilen tepkiler Habermas'ın daha önce değindiği “*melezleşerek farklılaşma*” kavramının uygulamaya geçirilmesidir. Bu bağlamda küreselleşmenin dayattığı tek biçim içine sokma durumunun tersine daha çok çeşitlilik yaratmayı amaçlayan yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Küreselleşmeye karşı duruş sergileyen bu yaklaşım Habermas için ulusalcılığı ve ulus-devleti yıpratma açısından küreselleşmeden farklı değildir. Çok kültürlülük ve alt-kültürlerin yapılandığı toplumlarda bir sonraki adım alt-kültürlerin birbirlerini yok etmeye dayanmış uygulamaları olacaktır. Anayasal yurtseverlik temelleri korunmadıkça Habermas'ın bu saptamasının gerçekleşmemesi olanaksızlaşacak gibi görünmektedir. Demokratik süreç yurttaşları arasında birlik ve dayanışmayı sağlamak ve sürdürebilmek için sosyal adaletin gereklerini uygulamakla yükümlüdür (Habermas, 2002: 98). Ancak bu yolla yurttaşlar arası birliktelik korunmuş olur. Demokrasi bunu en iyi sosyal devlet özelliği ile gerçekleştirilebilir diyen Habermas, sosyal devletin ve sosyal politikaların geniş bir yelpazeden ele alınmasının devletin vatandaşları için birlikteliği arttırıcı bir unsur olduğunu ortaya koyar. Yani sosyal devlet, piyasadan istihdama, sağlıktan aile ve eğitime, doğa'dan kent planlamasına kadar uzanan geniş bir sosyal politika belirlemeli ve uygulamalıdır.

Küreselleşmenin ekonomiyi yeniden yapılandırmasıyla güç kaybetmeye başlayan ulus-devletler ve ulusal hükümetler sosyal politikaların işleyişini de yavaşlatmaya başlamışlardır. Küreselleşme, Habermas'ın sürekli üzerinde durduğu gibi ulus-devletlerin içine kapanmasına neden olurken, yabancı ve farklı yaşam biçimlerinin de

kültürel çeşitliliğine doğru açılmasına yardımcı olmaktadır (Habermas, 2002: 108). Dışarı açılma süreci bu hızla sürerse, devletin egemenliğinden sıyrılmış bir ekonomik düzen uzun süreçte toplumun özünü yok etmeye başlayacağından, toplumsal anomi kaçınılmaz olacaktır. Ekonomik bağlamda içe kapanma politikası bu olumsuzluğu bertaraf etmek adına iyi sonuç verebilir. Ancak bu başarılı politika uluslar üstü işbölümünün yeniden dönüşüme uğratılması ile açılma sergileyebilir. Birbirlerine birçok açıdan bağımlı duruma gelmiş toplumların bu süreçten etkilenmemesi olanaksız görünmektedir

Habermas, küreselleşmenin ortaya çıkardığı yeni tehlikeleri en az zararla atlatabilmenin yolunu ulus-sonrası oluşum içinde gelişen toplumun kendini demokratik biçimde yönetebileceği yeni bir demokrasi anlayışında bulur (Habermas, 200:114). Demokrasi ile ulus-devlet arasındaki ilişki ile ulus-sonrası yapılanmanın demokrasiyi nasıl dönüştüreceği üzerinde düşünürken Habermas, örneklem olarak AB'den yararlanmıştı.

Ulus-sonrası yapılanmaya karşı duruş sergileyenler yanında, destekleyenler de kendi içlerinde düşünce ayrılıklarına düşmüşlerdir. Habermas bunları dört ayrı biçimde sınıflandırarak konuyu irdelemiştir (Habermas, 2002:115):

1-Ortak para birimine kuşku ile yaklaşanlar (Euro aleyhtarları)

2-Avrupa ortak-Pazar taraftarları

3-Avrupa Federalistleri

4-Küresel yönetim yandaşları (Global Governance)

Euro karşıtları, ortak para birimine geçişi yanlış ya da erken zamanlı yapılmış bir şey olarak düşünmektedirler. *Avrupa-ortak pazar yandaşları* ise ortak para birimini onaylarken, bunu iç pazarın gelişmesinin gereği olarak görmekle birlikte, yeterli bulmamaktadırlar. *Avrupa Federalistleri* politik uluslararası bir anayasa isteğiyle –ki bu anayasa uluslararası antlaşmalardan oluşmak koşulu ile– bakanlar kurulu, Avrupa mahkemesi ve Avrupa parlamentosunun yasal bir tabana konuşlandırılmasını düşünmektedirler. *Küresel yönetim yandaşları* ise Habermas'ın saptamasına göre; önümüzdeki zaman içinde dünyanın tüm sorunlarının bir iç sorun ve iç iş gibi kabul

görmesini ve yine Avrupa Federalistleri gibi uluslararası antlaşmalarla oluşturulacak ve başında Avrupa devletlerinin olacağı bir düzeni çözüm olarak görmektedirler.

Bu düşünceleri yine -daha önce değinildiği gibi- AB devletleri ile örnekleyen Habermas, Avrupa'nın birleşmesiyle ilgili olarak ileride ortaya çıkabilecek değişiklikleri de kendi bakış açısıyla değerlendirmekte ve bunları aşağıdaki gibi sıralamaktadır (Habermas, 2002: 115–116):

- a- Çalışma toplumunun sona erdiğini iddia eden tez,
- b- Sosyal adalet ve piyasaların etkinliği,
- c- AB'nin ulus-devletlerde ortaya çıkan yetki yetersizliği ile baş edip edemeyeceği,
- d- Politik toplulukların ulus-devlet sınırları ötesinde kolektif bir kimlik oluşturmak yoluyla ulus-sonrası bir demokrasinin geçerliliği için gereken koşulları yerine getirme olasılıkları.

Habermas bu dört madde ile ekonomik denetimi elinden kaçırmış olan toplumların yeni bir politik yapılanma içinde neler yapabileceklerini değerlendirmeye çalışırken, ulus-sonrası yapılanmada ulusalcılık ve demokrasinin yeni biçimini sorgulamaya uğraşmaktadır.

Habermas'ın düşüncesine göre, Avrupa iç pazarı ve yürütülen ortak para politikası, eşit büyümeyi sağlayacak ve işsizliğin azalmasına yarayacak politik önlemleri almaksızın dengeyi sağlasa bile, var olan sistem, uluslar üstü yapılanmada güven oluşturacak bir kültürel yapıyı sağlamaya yeterli değildir (Habermas, 2002:132). Bunun sağlanması için bir partiler sistemi tarafından oluşturulacak ve ulusal eğitimlerin ortak dil kararlaştırmaları ile gerçekleştirilmesi gerekir önerisinde bulunur.

Kozmopolit demokrasi savunucularının üç amacı bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, Dünya vatandaşlığı statüsünün gerçekleştirilmesi (dünya vatandaşlığı bir dünya parlamentosu tarafından temsil edilmelidir), ikinci amaçları yerleşik ve kabul görmüş yetkilerle donatılmış uluslararası bir yargının oluşturulmasıdır ki bu mahkemenin aldığı kararlar ulusal hükümetleri de bağlayıcıdır. Üçüncü amaç, güvenlik yönetimi topluluğunun eylem yetkisine sahip bir yürütme organının oluşturulmasıdır.

Habermas, kozmopolit demokrasi yandaşlarının gerçekleştirmek istedikleri bu amaçların uygulamada tam anlamıyla yeterli olmayacağı düşüncesindedir. Ona göre bunlar, dünyayı örgütlü bir biçimde daha güçlü kılsalar ve daha geniş bir meşruiyet tabanına yaysalar bile bu ancak güvenlik ve insan hakları bağlamında etkin olabilecektir (Habermas, 2002:139).

Zaten Habermas, “BM’nin de İkinci Dünya Savaşı sonrası barışı koruma adı altında kurulduğundan söz ederken, BM’nin korkulduğu gibi olmadığı, devletlerarası gevşek bir birliktelik oluşturduğu ve gördüğü işlevler açısından endişelenmenin yersiz olduğu görülmektedir” demektedir (Habermas, 2002).

Kozmopolit demokrasi kavramı İngiliz sosyal bilimci David Held’in ortaya attığı bir kavramdır. Held’e göre etkin politik güç yalnızca devletler tarafından üstlenilmez. Kendi kaderini belirleyen toplum artık tek ulus-devlet tarafından sınırlandırılmaz. Ulus-devletlerin Held’e göre izlemeleri gereken yol, küresel düzeyde ekonomik gelişmelerin izinden giden bir politik sistem olmalıdır (Fincancıoğlu, 2006: 96).

Giddens’a göre; kozmopolit ulus, küresel düzeyde kozmopolit demokrasiyi gerektirir. Giddens, uluslarüstü düzeyde gündeme getirilen kozmopolit demokrasi düşüncesine bir çok çevre tarafından ütopya olarak değerlendirildiğine değinir (Giddens, 2000: 54). Oysa Giddens bu düşünceye katılmaz. Ona göre ulusal ve küreselin birleşmesi artık ütopya olmaktan çıkmış durumdadır. Çünkü bu iki yönetim biçimi uygulamada zaten birlikte işlemektedir ve tabakadan gelen kozmopolit yönelimler söz konusudur.

Giddens da, Habermas gibi ulus-devlet, demokrasi ve küreselleşme düzleminde AB’den örneklerle saptamalarda bulunur. Küreselleşme olgusu çerçevesinde değerlendirildiğinde AB ekonomik birliktelik kadar politik açıdan da önemli bir kurumdur. Çünkü Giddens’a göre AB, hiçbir geleneksel yapıya uymayan bir yönetim biçimi ile yönetilirken, aynı zamanda birliğe bağlı devletlerin birlik dışında da kozmopolit ulus niteliğini sürdürebilmesi dikkat çekicidir.

Kozmopolit demokrasi savunucularının amaçlarından bahseden Habermas, yeni tip bir yürütme ve yargı isteğinden bahsetmemiştir. Giddens da yeni küresel sistemin

AB'nin şimdi sahip olduğu sistemin benzeri ve/veya aynısı olmaması gerektiği düşüncesindedir (Giddens, 2000:161).

Temsil kurumu (Parlamento),

İdari kurum(Komisyon),

Yönetimler arası birlikler (Konsil),

Federal Mahkemeler (Adalet Mahkemesi).

Ancak Giddens'in sözünü ettiği bu kurumların küresel çapta uygulanabilir olması AB'nin şu anki yetki ve işlevlerinden farklılık göstereceği kesindir.

Habermas, AB'ye üye olan devletlerin Avrupa ulusu içinde eritmenin olanaklı bulunmadığı, zaten bunun bir anlamının da olmayacağı kanısındadır. Özellikle AB'nin bir temelini oluşturan uluslararası yapılmış olan sözleşmeler, anayasal bir düzenleme oluşturarak anayasal bir kimlik kazanmalıdır.

Küreselleşmeyle birlikte bir dünya devletine geçiş için AB formunu örnek olarak kullanan Habermas için, anayasal kimlik de tek başına yeterli değildir. Anayasal kimlik yanında uluslar ötesi bir yapılanma için uluslararası sözleşmeler dışında "hem demokratik bir meşruiyet prosedürüne, hem de kökleri Avrupa Sivil Toplumuna uzanan ve Avrupa çapında yaygınlaşması gereken müşterek bir irade ve kanaat oluşturucu pratiğe muhtaçtır (Habermas, 2002:197).

Ulus-devletlerin küreselleşme karşısında girmiş olduğu kaos ortamı ulus devletlerin geleceği kadar, demokratik sistemlerin de geleceğini sorgulamaya itmiştir.

SONUÇ

Küreselleşme, son yıllarda farklı anlam ve değişik nitelendirmelerle üzerinde en çok tartışılan kavramların başında gelmektedir. Günümüzde küreselleşmenin ne olduğu, gerek uluslararası düzende ve gerekse ulusal ve ulus-altı düzeylerde ekonomik, politik, toplumsal ve kültürel açılardan yarattığı olumlu-olumsuz etkileri, özellikle küreselleşme olgusu karşısında ulus-devletlerin durumu ve geleceği hakkında değişik görüşler ileri sürülmekte ve bu konularda tartışmalar sürmektedir.

Küreselleşme güncelliğini artırdıkça tartışmalar da hızlanmaya başlamıştır. Genellikle ekonomi-politik eksenli olarak tartışılan küreselleşme, birçok insan için güven, zenginlik ve mutluluk kavramlarını çağrıştıran olumlu bir süreç iken, bu sürece karşı olumsuz tavır takınanlar için ise kazananlardan çok kaybedenlerin bulunduğu ve eşitsizliklerin artmasına neden olan bir süreci çağrıştırmaktadır. Onun içindir ki küreselleşmeye yaklaşımlar birbirinden farklılık göstermektedir. Bazıları için küreselleşmenin anlamı baskıcı bir kapitalizm ve emperyalizmin yeni biçimi, bazılarına göre tüm insanlığı olumlu yönde etkileyen, bazılarına göre ise doğal olarak gelişen ve engellenemez bir süreçtir. Tamamlanmamış bir süreç olması, tartışmaların ve küreselleşme olgusunun sonuçlarının tam olarak ortaya konmasını zorlaştırmaktadır. Bununla birlikte küreselleşmenin, bugün başta ekonomi olmak üzere toplum yaşamının hemen her alanında varlığını ve etkinliğini hissettirdiği, gün geçtikçe geri dönüşü olanaksız bir süreç niteliğine büründüğü yadsınamaz bir gerçektir.

Küreselleşme olgusu, Dünya ölçeğinde ekonomik, politik, toplumsal ve kültürel alanlarda hızlı bir bütünleşme-benzeşme ve değişim-dönüşüm süreci başlatmış, özellikle ulus-devletin geleneksel yapısında yetki ve işlevleri açısından köklü değişiklik ve farklılaşmaya yol açmış bulunmaktadır. Küreselleşmeyle birlikte insan hakları, özgürlük, demokrasi, çevre korunması gibi temel değerler evrensel nitelik kazanırken, ulus-devlet de demokratikleşme, yerelleşme, saydamlık, katılım, güvenlik gibi konularda yeniden yapılanmaya zorlanmaktadır. Bu süreçte ulus-devletin geleneksel politika araçları zayıflamakta, özellikle küreselleşmenin temel dinamiğini oluşturan yeni teknoloji, devletin örgütsel yapısı, yönetim süreçleri ve

hizmet sunma biçimleri üzerinde büyük baskılar yaratmaktadır (Köse, 2003). İşte bu baskılar karşısında ulus-devletin yeniden yapılanması da kaçınılmaz olmaktadır.

Günümüzde yeni iletişim teknolojisi coğrafi mesafeyi ortadan kaldırmış ve dünya ölçeğinde eşzamansal bir kültürel mekan yaratmıştır. Bazı yorumcular tarafından bu kültürel küreselleşmenin, ulus-devletin ulusal kültürle ilişkisini karmaşık duruma soktuğu, kültürel belirlemenin artık ulusal düzeyden koptuğu, ulus-devletin türdeşleştirme, tek bir ulusal kültür ve tek bir ulusal kimlik yaratma çabalarını sürdürmesini iyice zorlaştırdığı ileri sürülmektedir. Aslında kültürel küreselleşme öncesinde de devletin türdeşleştirme projesi, hiçbir zaman başarıya ulaşamamış; yeni iletişim teknolojisinin tanıdığı olanakların kültürel boyutta ağırlık kazanması, kültürel etkileşim ve zenginliğin farkına varılmasını kolaylaştırmıştır (Keyder, 2008).

Bu bağlamda iletişim ağlarının dünyanın birçok yerinde yaygın bir biçimde kullanılması, “bilgi toplumu” olarak adlandırılan çağımız toplumlarının hemen her konuda bilgi sahibi olmasına, internet teknolojisi de piyasaların kesintisiz çalışabilmesine olanak sağlamaktadır. Bilgiye kolayca erişebilmeyi sağlayan bu teknolojik yenilikler kuşkusuz toplumsal yapıda da değişimler yaratmış, özellikle yeni iletişim teknolojisi adeta dünyayı küçültmüştür.

Toplumların eskisinden farklı bir yapıya kavuşmasının arkasında, küreselleşmenin ve bu olguyu tetikleyen yeni iletişim teknolojilerinin payı büyüktür. Ancak küreselleşmeyi yalnızca teknolojik temelli bir oluşum olarak değerlendirmek yanıltıcı olacaktır. Çünkü küreselleşmenin her uzmanlık alanında etkinliği gözlenmekte ve her disiplin küreselleşmenin kendi alanı üzerinde yaptığı değişikliklerle ilgilenmektedir. Bu yüzden küreselleşme tek boyutlu bir olgu olmayıp, ekonomik, politik, teknolojik, kültürel ve toplumsal açıdan ele alındığında çok boyutlu bir olgudur.

Küreselleşmenin en öne çıkan ve en çok tartışılan ekonomik boyutudur. Küreselleşme süreci ile yeni bir ekonomik düzen doğmuş ve gelişmeye başlamıştır. İdeolojik sistem farklılıklarının, ekonomik düzene yansımaları gibi küreselleşme olgusuna da yansımaları, ekonomik sisteme ilişkin yasaların yeniden oluşmaya başlaması sonucunu doğurmuştur. Bu yeni ekonomik düzenin ortaya çıkışına neden olan ülkelerden biri kuşkusuz ABD’dir. 1970-1980’li yıllarda değişmeye başlayan

ekonomik düzenin lokomotifi olan ABD, teknolojik gelişmelerin hızlanmasıyla birlikte küreselleşme sürecinde süper güç konumuna gelmiştir. SSCB'nin yıkılması, ABD'yi bu alanda tek güç durumuna getirirken, ABD geliştirmekte olan ülkeleri yanına çekerek daha fazla pazar, iş gücü ve hammadde alanları yaratmış oldu. Bu süreçte gerek yüksek borçlar gerekse yeni ekonomik düzen gereği birçok devlet de serbest piyasa ekonomisine geçmiş ve ABD'nin yanında yer almıştır.

Öte yandan SSCB'nin yıkılmasıyla korkulan komünist tehdidin ortadan kalkmış olması, büyük ve tek yanlı bir istikrarsızlık ortamının doğuşuna neden olmuş; böylece işgücü ve emek piyasasının tamamen rekabet koşulları altına girmesi, birçok kişinin işsiz kalması ile sonuçlanmıştır. Bu da yalnızca ekonomik değil, toplumsal sorunların da oluşmasına neden olmuştur. Dünyanın genelinde yoksulluk oranları artış göstermiş, aynı toplum içinde ve toplumlar arasında oluşan dengesiz ekonomik durum, ülkeler arasında da eşitsizliklere yol açmıştır.

Küresel ekonomik sistem ideolojik açıdan da önemli etkilere sahiptir. Yeni ekonomik düzen ulus-devletin hâkimiyet alanını daraltıp, önemini azalmasına neden olmaktadır. Çünkü artık ulus aşırı ya da çokuluslu şirketler ulus-devletlerin birçoğundan daha fazla söz sahibi olmaya başlamıştır. Sonuçta büyük ölçüde çok uluslu şirketlerin yönlendirdiği küresel bir ekonomik düzen, dünyanın her yanında etkinliğini başarıyla sürdürmektedir. Küreselleşmenin ekonomik boyutu çok uluslu şirketler kadar, uluslararası ekonomik örgütler (örneğin İMF) tarafından da şekillendirilmektedir (Köse, 2003). Kimilerine göre bu süreç bu hızla devam ettikçe, ulus-devletlerin belli başlı yetki ve görevleri dışında bir egemenlik alanı kalmayacaktır. Onun yerine özel girişimcilerin ve ulus üstü kurumların söz sahibi olduğu küresel bir dünya oluşacaktır. Ulus-devletlerin varlığının sona ereceğine inanmamakla birlikte -kanımca- yavaş yavaş merkez devletlere bağımlı duruma getirilen çevre devletlerin tek kutuplu bu süreçte yetkilerinin ve egemenlik alanlarının kısıtlandığı da bir gerçektir. Çünkü devletin ekonomi üzerindeki yetkileri büyük oranda sınırlandırılmış ve daraltılmıştır.

Devletlerin gücünün zayıflamasına neden olan küresel ekonomik düzen, aynı zamanda ulusal ekonomileri çöküşe sürüklemiştir. Ulusal ekonomilerin büyük

darboğazlara girmesi, devletin yetki ve gücünü azaltmış ve özelleştirmeleri yaygınlaştırmıştır.

Ulus-devlet sistemi de küreselleşme sürecinde en çok tartışılan konuların başında gelmektedir. Ulus-devletin yapısının ortaya çıkış nedenleriyle ilgili birçok düşünce bulunmasına karşın, genel olarak kapitalist ekonominin ortaya çıkışı ile ilişkilendirilir. Endüstri devrimi ve Fransız ihtilali sonucu kazanılan temel hak ve özgürlüklerin yurttaşların egemenliklerini temsilen devlette toplanması ile monarşi dönemi sona ermiş ve yerini ulus-devletlere bırakmıştır.

Belirlenmiş sınırlar içerisinde yönetim temeline sahip, bu yönetimi hukuk ile bezeyerek iç ve dış fiziki zorlama araçlarını doğrudan kontrol eden bir kurumsal hakimiyete (Sarıbay, 2002) dönüşen ulus-devletler, monarşilerden sonra dünya sahnesinde yerini almıştır.

Ulus-devletin resmen tanınması ise Birinci Dünya Savaşının sona ermesiyle gerçekleşmiştir (Habermas, 2002:334). Aydınlanma çağının başlaması sonucunda, kilise ve din adamları etkisini yitirmeye başladıktan sonra devlet meşruiyetini ulustan almaya başlamıştır (Habermas, 2002:8).

Ulus-devletlerin ortaya çıkışından önce onu oluşturan koşullar da önemlidir. Askeri ve diplomatik etmenlerin yanında yeni bir ekonomik düzen, burjuva sınıfının varlığı, ulus ve ulusçulukla ilgili çalışmalarıyla öne çıkan aydınlar da ulus-devletin oluşumuna dayanak hazırlamışlardır. 19.yüzyıldan itibaren imparatorlukların yavaş yavaş yok olması ve bunlardan ayrılan halkların ulus-devleti yapılandırmaya başlamasında olduğu gibi, günümüzdeki ulus-devletler de yapısal ve işlevsel olarak farklılaşan bir süreç içinde küreselleşme ile karşı karşıya kalmış durumdadır.

Bu bilgiler kapsamında ulus-devletin küreselleşme sürecinden ne kadar etkilendiğini ve küreselleşme karşısında gelecekte alacağı durumu çözümlenmeye uğraştığımız bu çalışmada, çağımızın önemli sosyologlarının düşünceleri çerçevesinde ortaya çıkan sonuçlar şöyledir:

Giddens, modernliğin çözümlenmesinde ulus-devlet ve ulus-devlet öncesi toplumun farklılıklarının göz önüne serilmesi gerektiğini savunmakta, sosyolojide yapılan en büyük yanlışın öncelikle modern devletle ulus-devleti birbirinden ayırmakla

yapıldığına işaret etmektedir. Giddens, ulus-devletin yetkilerini şöyle belirtmektedir: Eğitim, sağlık gibi toplumsal yaşam unsurlarının sağlanması, şiddet araçlarının kullanımı ve denetimini tekeline alma, kendi denetimi altında bulunan bireyler hakkında yaptırım ve bilgi sahibi olma, endüstri ve kapitalizmin gelişimini denetleme, merkezden etkileme.

Giddens gibi, ulus-devlet biçiminin ortaya çıkışını modern devletle ilişkilendiren Habermas, özellikle sosyoloji çalışmalarında etkilendiği (Kızılcelik, 2000:187) Weber'in *ideal-tipik* değerlendirmesiyle konuyu irdelemiştir. Ulus-devletlerin varlığını başarı ile sürdürebilmesini bu kavram üzerinden değerlendirirken, önce devletlerin diğer yönetim biçimlerinden ayıran niteliklerini ortaya koyar. İmparatorluklardan farklı olarak devlet, içte ve dışta egemenlik ilkelerine dayanır. Devletin hukuk temelli yapılanması sonucu bürokrasi ve yürütme erki de kurumsallaşarak uzmanlaşmış bireylerden oluşmaktadır.

Giddens, ulus-devlet kavramını çok fazla önemsemiş ve bu konuda çalışarak özellikle küreselleşme karşısında eski gücünü yitiren ulus-devletlerin yeniden yapılanması için "*üçüncü yol*" adı altında yeni bir devlet kuramı ortaya koymaya çalışmıştır.

Giddens, ulus-devletlerin ortaya çıkışında üç ana unsurdan söz eder. *Birincisi* endüstriyel ve askeri güçtür. Endüstrisini geliştiren ve yeni silahlara sahip olan ülkeler ulus-devletleri oluşturmuşlardır. *İkincisi*, ulus-devlet sisteminin yönetim bağlamında tüm dünyada kabul görmesi; *üçüncüsü* ise tarihsel gelişim faktörüdür. Habermas, ulus-devlet yapısının niteliklerini koruyup sürdürebilmesi için arkasında ordu, polis gibi güçlerin bulunduğu söz ederek (Habermas, 2004: 16), Giddens'in devlet gelişiminin temel niteliklerinden biri olarak gördüğü 'askeri çatışmalar' düşüncesine katılmaktadır. Modernizmle birlikte devletin sivil toplumdaki ayrılması ve yetki bağlamında bağımsızlaşması da devlet için önemli bir noktadır. Habermas'a göre, modern devlet vergi devletidir. Habermas, ulus-devletin daha çok 'yönetimsel işlevinin' ön planda olduğunu vurgular. Giddens, modern ile geleneksel arasındaki yönetimsel ayrımı ortaya koyarken, ulus-devlette mutlak yetçi devlet yapısını karşılaştırarak çözümler. Bugünkü ulus-devletleri ve küreselleşme

karşısındaki durumlarını değerlendirirken, geleneksel devlet yapıları ile karşılaştırarak sağlam sonuçlara varmayı hedeflemektedir.

Giddens devlet sistemlerini incelerken merkeze Avrupa'yı almıştır. Avrupa'yı temel almasının nedeni; ulus-devletlerin ilk Avrupa'da ortaya çıkmış olması ve bunların ulus-devlet sisteminin başat özelliklerini taşıdıkları düşüncesine dayanmaktadır.

Giddens ulus-devlet, ulus ve ulusçuluk kavramlarının birbirlerinden farklı anlamlar taşıdığı görüşündedir ve bu kavramların birbirinden ayrı analiz edilmesi gerektiğini savunur. Ona göre, ulusçuluk psikolojik bir durumdur. Ancak modern devletlerin en önemli yapı taşıdır ve ulusalcılık ulus olmadan hiçbir anlam taşımaz. Ulusalcılık anayasal sistemden öte, romantizm akımının bir getirisidir. Ulusçuluk ideolojik değildir. Daha çok modern toplumlarda aile ve akrabalık ilişkilerinin yerine geçmiş, insanları bir arada tutan ortak bir değerdir.

Giddens'in ulus-devlet tanımı ise şöyledir: Ulus-devlet, işaretlenmiş sınırları olan bir bölge üzerinde bir idari tekel sürdüren, hükmü kanun ve iç ve dış şiddet araçlarının kontrolü ile onaylanan bir kurumsal hükümet şekilleri dizisidir (Giddens, 2005:165). Ulus-devletler geleneksel devletlerdeki kentlerin yerine geçmiştir. Habermas'a göre ise ulus-devlet klasik tanımı ile hukuki bir içerik taşıyan egemen güce sahip, coğrafi sınırları kesin bir biçimde belirlenmiş, yönetimine dahil olan yurttaşlarının toplumsal yaşamını belirli kurallar koyarak güvence altına almış, politik bir yapılanma biçimidir. Giddens, Habermas'dan farklı olarak, ulus-devleti biçimlendiren ve diğer devlet sistemlerinden ayıran yönün, yasal düzenlemeler, kamu ile özel hukuk ayırımı gibi etkenlerde görmez. Ona göre ulus-devletin temeli, Orta ve Kuzey Avrupa'nın birleşik prensliklerindedir; "mantıksal değil, romantiktir" (Giddens, 2005: 162-163). Habermas için pozitif hukukun egemenliği ulus-devlet yapılanmasında önemli bir mihenk taşıdır. Habermas, bugün çoğumuzun yasal çerçevelerle belirlenmiş, örgütlenmiş ulus-devletlerde yaşadığımızı belirterek, modern devlet yapılanmasının ulusal yönetim biçimleri ortaya çıkmadan da var olduklarını söyler. Ulusu, soylu ulus ve halkçı ulus olarak ikiye ayıran Habermas, halkçı ulus bilincini, -o dönemin aydınlarının başı çektiği ancak halk üzerinde büyük etki bıraktığı geniş kitlelerin hareketlerine yol açan- soylu ulusun dönüşümü olarak açıklar.

Giddens ve Habermas'ın bu nokta da ayrıldıkları göze çarpmaktadır. Habermas ulus-devletin temelini hukukun egemenliği ve kitlesel kamu hareketlerine bağlamaktadır. “Kamusalın Yapısal Dönüşümü” adlı kitabında da sıkça yer verdiği bu görüş, Giddens'ın ulus- devlet temelini romantik akım ile ilişkilendirmesinden ayrılmaktadır. Aydınlanma ile birlikte edebiyatta ortaya çıkan ve Rousseau'nun başı çektiği bu akım milliyetçilik düşüncesini yaygınlaştırması bakımından birçok düşünür tarafından ulus- devletin ortaya çıkışındaki temel etmenlerden biri olarak kabul edilir; kitleleri ve kamusal alanı etkilediği de vurgulanır. Giddens, ulus-devletlerin ortaya çıkışı orijini ‘ulusçuluk’ kavramında bulurken, Habermas, ulus-devletin ortaya çıkışında kamudaki, yapısal dönüşümleri ve pozitif hukukun egemenliği unsurunu kabul etmektedir. Habermas'ın bu düşüncesi, “ulus” ve “ulusçuluk” kavramlarının çok eski dönemlerden beri var olduğu savına dayanmaktadır. Ulus-devletin küreselleşme karşısındaki durumunun sosyolojik açıdan değerlendirildiği bu çalışmada, ulus-devletin ortaya çıkışını sağlayan etmenler göz önüne alındığında hem milliyetçilik hem de kamusal alandaki yapısal değişimlerin bu süreçte önemli bir yere sahip oldukları gözlenmiştir. Ulus-devlet, toplumsal, ekonomik ve politik açıdan çok etmenli bir oluşum ve gelişim süreci geçirmiştir.

İçinde bulunduğumuz yüzyıla damgasını vuran küreselleşme olgusunun dünyanın neredeyse her ülkesinde egemen yönetim biçimi olan “ulus-devlet” yapısına olan etkilerinin bu konuyla ilgilenen ve düşünce üreten sosyologların değerlendirmeleri ışığında sosyolojik açıdan incelediğimiz bu tezi hazırlarken dikkati çeken konulardan biri de küreselleşme olgusunun ulus-devletlerin yazgısını gerçekten de değiştirdiğidir. Ulus-devletlerin aldıkları politik kararlar bile küresel güçler tarafından belirlenir duruma gelmiştir. Ulus-devletler, günümüzde yalnızca küresel ekonominin işleyişini güvence altına alması bağlamında, küresel güçler için önem taşımaktadır. Bu düşünceyi Giddens da paylaşmakta ve ulus-devletlerin varlıklarının ortadan kalkmayacağını çünkü küresel güçlerin ulus-devletlere ihtiyacı olduğunu vurgulamaktadır.

Küreselleşme olgusunu; ‘uzak yerleşimleri birbirine bağlayan, yerel oluşumların millerce ötedeki olaylarla biçimlendirildiği ya da bunun tam tersinin söz konusu

olduğu yollarla bağlayan dünya çapındaki toplumsal ilişkilerin yoğunlaşması' (Giddens, 2004:69) olarak tanımlayan Giddens'a göre; uluslar arası ilişkiler sayesinde ulus-devlet küreselleşmenin ortaya çıkışında önemli bir yere sahiptir ve bu bakımdan ulus-devlet sistemi, hala önemini yitirmemiştir. Birçok düşünürün tersine Giddens, küresel sistemin ulus-devletin sonunu getirmediğini, tam tersi ulus-devletin küreselleştirici bir etkiye sahip olduğunu söyler. Ona göre ulus-devletler küresel sistemin gelişmesine büyük oranda katkıda bulunmuştur. Yoğun bir biçimde küreselleşme süreci içinde kaçınılmaz olarak bulunduğumuza inanan Giddens, bu süreçte politik işleyişin de değişime uğramasının gerekliliğini ortaya koyduğu "Üçüncü Yol" adlı eserinde küreselleşmeyle birlikte toplumsal yapının değiştiğini, bireylerin yaşantılarının etkilendiğini ve küreselleşmenin ortaya koyduğu yeni durumlar karşısında yeniden değerlendirilmek zorunda olduğunu düşünür. Kaçınılmaz bir süreç olarak nitelendirdiği küreselleşme olgusunun ortaya koyduğu yeni toplumsal gelişmeler, politik işleyişler açısından da yeni değerlendirmelere konu olmalıdır. Yeni dönüşümler bağlamında yeni bir politik yorum olan "Üçüncü Yol" projesini ortaya atmıştır. Bir bakıma, 18. yüzyıldan itibaren yaygınlaşan bir devlet sistemi olması açısından ulus-devletin de küresel bir nitelik taşıdığını söyleyebiliriz.

Toplumsal açıdan ele aldığımız küreselleşme ve ulus-devlet konusunun incelenmesinde ve araştırmanın analizinde görüşlerinden yararlandığımız Bauman ise, küreselleşme karşıtı olarak değerlendirmelerinde, yenedünya düzeninin olumsuzluklarını dile getirmektedir. Doğup büyüdüğü coğrafya, Yahudi kökenli olması ve politik duruşu, küreselleşme konusuna yaklaşımını üstü kapalı da olsa etkilemektedir. Özellikle modernlik, post-modernlik, bireysellik ve özgürlük gibi kavramlara çalışmalarında yer veren Bauman, bu konularda olduğu gibi küreselleşme üzerine düşüncelerinde de eleştirel yaklaşımını sürdürerek geleneğini bozmamaktadır. Bauman'a göre küreselleşme; 'kimsenin sorumluluk yüklenmediği, kontrolü eline almadığı, plansız, oluruna bırakılmış, dengesiz bir olgu"dur. Bauman, "Yeni Dünya Düzeni" olarak adlandırılan küreselleşmeyi "Yeni Dünya Düzensizliği" (Bauman, 2005: 48) olarak adlandırmaktadır.

Bauman, küreselleşmeyi belirsizliğin daha da artmasına neden olan bir süreç olarak görür. Giddens'in aksine Bauman, küreselleşme sürecinin olağan ve kaçınılmaz yeni dünya düzeni olduğu görüşüne katılmamaktadır. Küreselleşmeyi "evrensellik" kavramı ile karşılaştıran Bauman, evrenselliği olumlu, düzen kurma niyet ve kararlılığı olarak anlamlandırırken, küreselleşme kavramını olumsuz olarak ve bir kaos olarak nitelendirir. Bauman'ın evrenselliği açıklarken yeni dünya düzeni kurma düşüncesi olarak açıklaması dikkat çekmektedir. Bauman'a göre küreselleşme, eylemlerimizi planlama ve gerçekleştirmede bir yol çizemediğinden genel bir belirsizlik durumu oluşturur. Bauman'ın, çoğu zaman evrensellik özelliği taşıdığı düşünülen küreselleşme kavramı ile evrenselliği birbirinden ayırdığı görülmektedir. Evrensellik olumlu ve yapıcı bir süreç iken, küreselleşme olumsuz ve yıkıcı bir kavramdır. Yazılarında da sıkça değindiği gibi, küreselleşme sürecinin olumlu olarak düşünülen sonuçlarının belli güç odağı durumunda bulunan ülkeler ve bireyler için geçerli olduğu, küreselleşmenin zenginlerin ve güçlülerin yoksulları sömürmek adına ortaya attıkları bir olgu olduğu yolundaki görüşünü de -Bauman'ın düşüncelerinin anlaşılması açısından- burada vurgulamakta yarar görülmüştür.

Sosyolojik bir yaklaşımla ele aldığımız küreselleşmenin, toplumsal açıdan başka sonuçları da karşımıza çıkmaktadır. Küreselleşme ulus-devleti zayıflattığı gibi işsizliğin artması ve toplumsal açıdan da uzun süreçte yoksulluk gibi olumsuzluklar yaratacağına benzemektedir. Sermayenin belli ellerde toplanması, yoksulla zengin arasında gittikçe derinleşen bir uçurum yaratmaktadır. Bu araştırmadan çıkan sonuçlardan biri de toplumda zenginliğin ve sermayenin tekelleşmesidir.

Küreselleşme gerçekten de belli bir gruba yüksek düzeyde yararlar sağlarken, geriye kalan ancak sayıları zenginlerin üçte ikisini oluşturan grubu da giderek zora sokmaya başlamıştır. Bauman'ın, küreselleşme olgusunu değerlendirirken üzerinde en çok durduğu konulardan biri de küreselleşmenin büyük bir yoksul kitlesi yarattığı ve yoksulları "ötekileştirdiği" gerçeğidir (Bauman, 1999:72). Günümüzde insanların tükettikleri mallar ve tüketim yoğunluğu ile gelir düzeylerine göre toplumda yer edinebildikleri düşünüldüğünde Bauman'ın bu görüşü gerçekçi bir saptamadır. Bu da Bauman'ın neden yoksulları "ötekileştirilmiş" olarak değerlendirdiğini açıklamaktadır. Ekonomik olarak zayıf olan kesim bunun sonucu olarak tüketime

yoğun bir biçimde katılamamakta ve zengin kesimler tarafından yok sayılarak, görmezden gelinmektedir.

Bauman'ın da değindiği üzere, küreselleşmenin belli kesimleri giderek yoksullaştırdığı bir gerçektir. Uzun süreçte, küreselleşmenin ekonomik boyutunun yaratacağı olumsuzluklara örnek olarak verebileceğimiz gelir dağılımındaki eşitsizlikler önemli oranda artış göstermektedir. Gelir dağılımlarındaki eşitsizlikler toplumsal olarak da olumsuz sonuçlar doğurmakta, özellikle de “sosyal devlet” anlayışının kaybolmasına neden olmaktadır.

Küreselleşmenin eşitsizliği artırdığı görüşüne katılmayan Giddens ise, eşitsizliğin her zaman var olduğunu, hatta küreselleşmeyle birlikte eşitsizliklerin eskisinden daha farklı boyuta taşındığına inanır. Bu tutumu sergilerken, iletişim teknolojileri zaman-zaman ayırımını göz önüne alarak eski dönem eşitsizlikleri ile bir karşılaştırma yapmış olabilir. Giddens, eşitsizliklerin küreselleşme ile açıklanmasını yanlış bulur. Ona göre, eşitsizlikler çoğul karakter taşıyan çok yönlü bir olgu niteliğindedir. Ancak sosyolojik açıdan yaklaşıldığında, Bauman'ın tespitlerini önemsemek yerinde bir davranış olmaz. Çünkü Bauman'ın verdiği örnekler, küreselleşmenin toplumsal açıdan yıkıcı taraflarını ortaya koymak bakımından çalışmaya katkıda bulunmuştur. Bauman, küreselleşmenin insanları birleştirmekten öte, kutuplaştırdığını savunarak durumu desteklemektedir (Bauman, 1999:26). Ortaya çıkan sonuçlardan biri de küresel güçlerin tekeline almaya başladığı kaynaklardan yararlanamayan insanlar için dışlanma durumunun süreceğidir. Bu, çalışmada yararlandığımız istatistik bilgilerle de desteklenmiştir.

Bauman'ın görüşlerini incelerken küreselleşmenin olumlu yönlerinden birçoğunun, Onun tarafından kabul görmediği dikkati çeker. Örneğin küreselleşmenin “sınırları kaldırdığı” iddiasını büyük bir yalan olarak değerlendiren Bauman, zenginler için hiçbir sınırın kalmadığı ama belli bir gelir düzeyine erişmiş bireylerin dışında kalanlar için geçerli olmadığı görüşündedir. Gerçekten de yoksullar açısından sınırlar daha da aşılmaz hale gelmiştir. Çünkü bütün sınırlar parasal servetle ve tüketimle ilişkili durumdadır. Toplumlara bir yandan “çok kültürlülük” ve “melezleşme” kavramları ile homojen duruma getiren küreselleşme, aynı zamanda “yerelleşme” ve “bölgeselleşme” olguları ile ayrılıkçı bir yapıya yol açmıştır. Küreselleşmeyle

birlikte ulus-devlet içinde yaşamlarını sürdüren yurttaşlar, ulusçuluğun gerilemesi ve ulus-devletin meşruiyet zeminine açtığı boşluklar nedeniyle iki farklı durumla karşı karşıya kalmışlardır. Bunlardan biri, Habermas'ın “bilgi uyumsuzluğu” olarak adlandırdığı ayrı kültürden olanların birbiriyle etkileşimi ve bunun sonucunda ulusalcılığın ve ulusal kimliğin baskın duruma gelerek katılaşmasıdır. İkincisi ise yine Habermas'ın “melezleşerek farklılaşma” olarak kavramlaştırdığı yerli kültürlerin dünya kültürüne uyum sağlamasıyla homojen bir yaşam biçimine geçiştir. Buna neden olarak Habermas da Bauman gibi, küresel süreçte kültürel değişimlerin önemli bir dayanağı olarak medyayı göstermektedir. Demokratik sistemin ortak bir politik kültür ve ulusal kimlik yarattığı göz önüne alındığında; bütün yurttaşları aynı oranda bünyesine alan demokratik ulus-devletler, kökeni ne olursa olsun bütün yurttaşlarına kapılarını eşit olarak açmıştır. Buna karşın “çok kültürlülükle” birlikte farklı etnik kökenlere, farklı dil ve mezheplere mensup olan bireyleri eşit haklarla bir arada yaşatmayı amaçlayan ulus-devletin bu bakımdan zor bir dönemden geçtiği düşüncesi doğruluk kazanmaktadır.

Habermas, ulusalcılığın küreselleşme sonrası yara almasını yalnızca çok kültürlülükle değil, Bauman gibi gittikçe yaygınlaşan kitle tüketim toplumu olma eğilimi ile de ilişkilendirmiştir. Standart üretim mallarının dünyanın her yerine ulaşım, benimsenmesi insanları bir bakıma aynılaştırmaktadır. Ancak küreselleşmenin yaratmaya başladığı ve başarılı olduğu bu tek tip insan ve tek tip yaşam biçimine karşı duruşlar da vardır. Bu tek tipleşmeye karşı gösterilen tepkiler, Habermas'ın kavramlaştırdığı “melezleşerek farklılaşma”nın yaşama geçirilmesinden başka bir şey değildir. Bunun tersi olarak çok çeşitlilik yaratmayı amaçlayan yaklaşımlar da dikkati çeker. Ancak Habermas'a göre bu yaklaşımlar, küreselleşme olgusundan farklı değildir. Her ikisi de ulusalcılık ve ulus-devleti yıpratma eğilimindedir.

Küreselleşme, Habermas'ın sürekli dile getirdiği üzere, ulus-devletlerin içe kapanmasına neden olurken, aynı zamanda yabancı ve farklı yaşam biçimlerinin ve kültürel çeşitliliğin artışına da yardımcı olmaktadır (Habermas, 2002:18). Dışa açılma bu hızla giderse, devletin egemenliğinden sıyrılmış bir ekonomik düzen uzun süreçte toplumun özünü yok etmeye başlayacağından, toplumsal anomi kaçınılmaz olacaktır. Gerçekten de birbirlerine birçok açıdan bağımlı duruma gelmiş toplumların

bu süreçten etkilenmemesi olanaksız görünmektedir. Özellikle kitle iletişim araçlarının (televizyon, internet gibi) yaygınlaşması sonucu homojenleşmeye başlayan toplumların, kültürel çoğulculuk içinde ulusal kimlikten arınarak, tek tipleşmeye başladığı gözlerden kaçmamaktadır. Dinlenen müzikler, giysiler, internet haberleşmesinde oluşturulan yeni bir dil ve moda gibi etmenlerin küreselleştirici özelliği, sosyolojik bir yaklaşım ile değerlendirdiğinde ulus-devlet yönetiminde bulunan toplumların değişim süreçlerine örnek olarak verilebilir.

Ulus-devletlerin artık bürokrasinin işlevlerini daraltarak aza indirdikleri bilinmektedir. Ekonominin biçim değiştirmesiyle birlikte, aslında politik anlamda da egemenliğini yitirmeye başlayan ulus-devletler yalnızca kendi egemenlik alanlarında bulunan kurumların temsilcisi olarak varlıklarını ortaya koyabilmektedirler. Ulus-devletlerde oluşan bu pasif ortam, küresel piyasaların meydana rahat rahat kendi yasalarını yapıp, uygulayabilmesine olanak sağlamıştır. Bauman, ortaya çıkan bu yeni düzende ulus-devletlerin kendilerini koruyabilecek ve düzene karşı koyabilecek kadar yeterli kaynağa sahip olmadıklarını söyler. Giddens da bu konuda aynı düşüncededir. Ancak Giddens, ulus-devletlerin bu eksikliklerini gidererek, çağa ve küreselleşmeye uygun duruma getirilebilmenin formüllerini aramaktadır. Yani Bauman'dan farklı olarak Giddens, küreselleşme sürecinde ulus-devletlerin ve eski kurumların yeniden yapılandırılarak eski gücüne kavuşturulabileceğini düşünmektedir. Habermas, küreselleşme nedeniyle ulus-devletlerin yetki ve işlevlerinin gittikçe azaldığını kaydeder. Bunların başında korumacılık ve talebe dönük ekonomi politikası bulunmaktadır. Küresel ekonomik sistem, ulus-devlete bu anlamda daha farklı bir görev yüklemiş, bu kapsamda ulus-aşırı bir ekonomik sistem yapılanmaya başlamıştır. Küreselleşme lehine giden bu süreci ulus-devlet yararına çevirmek için Habermas, ulusal yapıyı küresel rekabete zamanında uydurmaya çabalayan ekonomik, endüstriyel ve AR-GE çalışmalarının güçlendirilmesini, işgücünün kalifiye ve esnek duruma getirilmesini önermektedir (Habermas, 2002: 64-65).

Ulus-devletler, küreselleşme olgusu karşısında gerekli önlemleri almak, bu bağlamda yeniden yapılanmak zorunluluğuyla karşı karşıya gelmiştir. Bu süreçte devlet, ulus kavramından sıyrılarak bir değişim yaşayacaktır. Habermas bu durumu AB'yi örnek

vererek açıklar. Küreselleşme sürecinde, ulus-devletlerin, ulusal kimliği dışarıda bırakarak bütünleşme sürecine girdiğini, oluşturulan her uluslar-üstü birlikteliğin politik aktörlerin rolünü azalttığını; ancak uygun bir politika belirlenirse, uluslar-üstü birleşimlerin ekonomik alanda küresel güçlerle bağlayıcı anlaşmalar yapabileceğini düşünmektedir. Yani Onun deyiimiyle, “küresel çapta aktif olabilecek aktörler kulübü” oluşmaktadır (Habermas, 2002: 67).

Giddens da Habermas gibi “ulus-devlet”, “demokrasi” ve “küreselleşme” düzleminde AB’den örnek verir. Küreselleşme olgusu çerçevesinde değerlendirildiğinde, AB yalnızca ekonomik bütünleşme alanında değil, politik alanda da önemli bir kurumdur. Birliğe bağlı devletlerin birlik dışında da kozmopolit ulus niteliğini sürdürebilmesi dikkat çekicidir.

Küreselleşme ve ulus-devlet ilişkisini incelerken ulus sonrası birleşimler ve demokrasinin geleceği konusu da çalışmaya önemli bir katkı sağladı. Çünkü küreselleşme demokrasiyle yönetilen ülkeleri ve toplumsal yapıyı yeniden biçimlendirmekte ve değişime zorlamaktadır. Bu çalışmada ayrıca küreselleşmenin kaçınılmaz olduğu görüşünde birleşenlerle, bunun uygulayıcısı olan uluslar-üstü oluşumların ulus-devletleri güçsüz bırakıp, temel yetkilerini daralttıklarından da bahsettik. Günümüzde birçok devletten daha güçlü ve daha zengin şirketlerin varlığı biliniyor. Çok uluslu şirketler, ulus-devletleri eli kolu bağlı duruma getirmeye çabalarırken, Bauman, “aciz etnik azınlıklar” olarak nitelendirdiği ülkelerin devlet olabilmek amacıyla sözü geçen uluslar-üstü oluşumlardan destek beklemesinin de boşuna bir çaba olduğunu net bir biçimde ortaya koymaktadır.

Bauman, küreselleşme süreciyle ortaya çıkan yenedünya düzeninde politik, askeri ve ekonomik gücün süper güçlerin karşısında anlamsız duruma geldiği görüşündedir. Küreselleşmeyle birlikte, ulus-devletlerin egemenliklerini koruması bir yana, kendi yetki ve yöntemlerini bile küresel egemen güçlere devretmek için yarıştıklarından söz etmektedir (Bauman, 1999:74-75).

Çalışmamızda örnek alınan sosyoloji teorisyenlerinin görüşleri kapsamında, küreselleşme süreci içinde ulus-devletlerin yerini ulus-üstü bütünleşmelere bırakabileceği ve bu durumdan demokrasinin de etkileneceği sonucuna varılmıştır.

Ortaya çıkan sonuçlardan biri de ulus-devlet sistemi ve ulusal ekonomi ile kurumsallaşmış olan demokrasinin, küreselleşme nedeniyle bugün ulus-devletle anılma durumundan kopmaya başlamasıdır. Habermas, ulus-devlet ve demokrasinin alacağı yeni biçimi, AB ve BM'nin rekabete etki edebilen uluslar üstü bir dünya iç politikasını geliştirme olanaklarını değerlendirerek çözümlene yolunu seçmiştir. Ulus-devletlerin yapısal dönüşüm süreci içinde çıkmazları vardır. Bu çıkmazların en önemlileri, vergi ve toplumsal politikalarıdır ve bu yeni süreçte yetersiz kalmışlardır. Küreselleşme sürecinde sosyal devlet anlayışının sonuna geldiği düşüncesinde olan Habermas'a göre bunun nedenleri, liberal ekonomi ile yönetilen devletlerde toplumsal yapının çözülmeye başlaması, sosyal hizmetlerin azalması ve pazarların devlet etkisinden arındırılmaya çalışılmasıdır. Bauman, küreselleşme süreciyle ortaya çıkan yeni dünya düzeninde politik, askeri ve ekonomik gücün süper güçlerin karşısında anlamsız duruma geldiği görüşündedir. Küreselleşmeyle birlikte, ulus-devletlerin egemenliklerini koruması bir yana, kendi yetki ve yöntemlerini bile küresel egemen güçlere devretmek için yarıştıklarından söz etmektedir (Bauman, 1999:74-75). Bu değerlendirmeden de anlaşıldığı gibi, uluslar-üstü birleşmeler konusunda Bauman, Giddens ve AB'nin koyu bir savunucusu olan Habermas gibi düşünmemekte; uluslar-üstü birleşmelerin ulus-devlet yapısına zarar verdiği ve ulus-devletlerin gücünü zayıflattığı görüşünü savunmaktadır.

Sonuç olarak; küreselleşme olgusu, ulus-devletin geleneksel politika araçlarını zayıflatmakta ve işlevlerini daraltmakta, özellikle sosyo-ekonomik ve politik küresel oluşumlar ve bu bağlamda uluslar-üstü birleşmeler, kurulu devlet hiyerarşileri ve örgütsel yapıları ile yönetim süreçleri ve hizmet sunma biçimleri üzerinde yoğun baskılar oluşturmaktadır. Bunlar da ister istemez ulus-devleti yeniden yapılanmaya zorlamaktadır. Bu durum karşısında özelleştirme, siyasal ve sosyal reformlar, yönetimin demokratikleşmesi ve şeffaflaşması, sosyo-ekonomik politikaların dönüşümü gibi stratejiler ulus-devletlerin temel politikaları haline gelmiş bulunmaktadır.

Küreselleşme ve ulus-devlet ilişkisini sosyolojik boyutuyla ele aldığımız bu çalışmada; temel konulardan biri, ulus-devletlerin küreselleşmeyle birlikte varlıklarını sürdürüp sürdüremeyeceği ve küreselleşme karşısında ulus-devletlerde

aidiyet duygusunun zayıflayarak yerine başka bir aidiyet bağının geçip geçemeyeceğidir. Günümüzde küreselleşmenin yarattığı değişim rüzgarlarının etkisiyle siyasal iktidarın global kurumlara ve yerleşme eğiliminin güçlenmesi ile yerel parçalara doğru dağıtılması sonucu ulus-devlet iki yönlü bir baskının altına girmiş bulunmaktadır (Köse, 2003). Böylece küreselleşme olgusu yerel ve ulusal kimlikleri uyarıcı bir işlev de görmekte; bu bağlamda yerel ve ulusal aidiyetler daha da güçlü duruma gelebilmektedir. Ancak zaman zaman yerel aidiyetler ulusal aidiyetlerin önüne geçerek, ulus-devletleri parçalayıcı bir rol oynayabilmektedir. Yine de ulus-devlet aidiyetinin yerini alabilecek daha üst bir topluma aidiyet henüz gündemde değildir. Avrupa Birliği bütünleşmesinde görüşünü incelediğimiz Habermas'ın da Avrupa vatandaşlığına vurgusu ulus-devlete aidiyeti yok sayan bir yaklaşım olmayıp, Avrupa Birliği'ne aidiyeti önceleyen ve bu birliği daha da uzun süreli yaşatmaya yönelik bir yaklaşımdır. O nedenle Habermas'ın vurguladığı aidiyet bağı tek yönlü olarak değil, çoklu aidiyetler çerçevesinde değerlendirilebilir.

Global (bütüncül) bir toplum tipi olan ulus-devlet yerine, bir başka bütüncül toplum tipinin geçip geçmeyeceği sorusunun yanıtı çalışmada şu şekilde ortaya çıkmıştır. Bölgesel bütünleşmeler (AB, Bağımsız Devletler Topluluğu, NAFTA gibi), ulus-devletin varlığını ortadan kaldıracı bir yapı değil, tersine ulus-devletlerin ittifakına dayalı bütünleşmelerdir. Dolayısıyla, ulus-devletler başlıca global (bütüncül) toplum tipi olmayı sürdürebilmektedirler. Duverger'in tanımıyla global (bütüncül) toplum tipi "kendisinden daha üst seviyede herhangi bir toplumsal birimin yer almadığı toplumsal bir bütündür" (Taşdelen, 1997:54). Ulus-devletler günümüzde temel sosyolojik birimdirler. Özellikle Avrupalılık bilinci ve Avrupa vatandaşlığı kavramları Avrupa Birliği'ni oluşturmada ve ulus-devletler üzerinde şemsiye rolü görmektedir. Ancak AB'nin bir global toplum türü olarak, ulus-devletlerin yerini alacağı bugünden yarına söylenemez.

Çalışmamızın temel sorularından üçüncüsünü oluşturan ulus-devlet vatandaşlığının yerini başka bir vatandaşlık türünün alıp almayacağı konusunda ortaya çıkan sonuç ise; ulus-devlet vatandaşlığının küresel gelişmeler karşısında temel vatandaşlık birimi olarak varlığını sürdüreceğidir. 1993 yılında yürürlüğe giren Maastricht

Antlaşması (Avrupa Birliği Antlaşması) aşağıda belirlenen ilkeler üzerinde durmuştur (MESS, 2008):

- 1- Tek paraya geçilmesini sağlayacak bir ekonomik ve parasal birliğin kurulması,
- 2- AB vatandaşlarına yaşadıkları ülkenin belediyelerinde seçme ve seçilme hakkı veren bir Avrupa vatandaşlığının oluşması,
- 3- Avrupa güvenliğini sağlayacak ve demokrasi ve insan hakları gibi ortak değerleri savunacak bir ortak dış ve iç güvenlik politikası,
- 4- Birliğin iç güvenliğini sağlamak üzere hukuk ve içişlerinde işbirliği.

Söz konusu Antlaşma, aynı zamanda Avrupa vatandaşlığı kavramını gündeme getirmesi bakımından da önem taşır. Ancak burada iç içe iki vatandaşlığın birlikte işlevsel olması söz konusudur. Ulus-devlet vatandaşlığının dışlanması söz konusu değildir. Her üç sosyologun (Giddens, Habermas ve Bauman'ın) da belirlediği gibi, Avrupa Birliği bağlamında ulus-devlet yapısı ortadan kalkmayacak ve varlıklarını sürdürecektir.

Küreselleşme karşıtı söylemi sosyolojisinin merkezine yerleştirmiş bir sosyolog olan Bauman'ın da değindiği üzere, bazı güçlü ulus-devletler küresel hegemonyasını zayıf ulus-devletler üzerinde hissettirerek onları işlevsiz kılacak, böylece kendi güçlerini sağlamlaştıracaklardır. Onun ulus-devletlerle ilgili temel kaygısı, daha da biçimsel olarak varlığını sürdürmekle birlikte ulus-devletlerin uluslararası yapılar karşısında işlevsiz duruma gelmesi, yani araçsallaşmasıdır. Ancak Bauman'ın bu tespitinin tüm ulus-devletler için söz konusu olmayacağını da gözlemlemekteyiz. Örneğin birer ulus-devlet olan Rusya ve Çin işlevsiz bir duruma gelmemişler, tersine ulus-devlet yapısına sahip olmalarına karşın küresel aktör konumuna geçmişlerdir. Dolayısıyla Bauman'ın eleştirilerini bütün ulus-devlet yapıları için değil, bazıları için geçerli olduğunu söyleyebiliriz.

Giddens ise, ulus-devletlerin küreselleşme karşısında ortadan kalkmayacağını, fakat yapısal bir dönüşüme uğrayacağını düşünmektedir. Küresel uluslararası göçün, ulus-devletlerin metropollerini daha kozmopolit bir yapıya dönüştürdüğü, ancak ulus-devlet vatandaşlığı ve ulus-devlete aidiyet bilincini ve niteliklerini kaybetmeden

ulus-devletin temel toplum birimi olarak varlığını sürdüreceği görüşündedir. Bu nedenle ulus-devletler dönüşerek daha da güçlenerek varlıklarını devam ettirecek ve yine küresel arenada uluslararası çözümlerin adresi olacaklardır.

Habermas ise, Avrupa Birliği'ni önceleyen bir yaklaşım sergilemektedir. Bauman ve Giddens gibi ulus-devlet yapısının ortadan kalkmayacağı görüşünde olan Habermas, aynı zamanda Avrupa vatandaşlığı kavramına vurgu yapmaktadır. Tek tek birer ulus-devlet olan AB üyesi ülkeleri dikkate aldığımızda, küresel arenada tek başlarına bu denli etkin olmaları beklenemez. AB, özellikle üye ülkelerin güvenlik sorunu, ekonomik ve siyasi çıkarları açısından son derece işlevseldir. Böyle bir birlikteliği ayakta tutmak için ulus-devlete aidiyet yanında bir Avrupalılık bilincine de gereksinim duyulduğuna dikkat çeken Habermas, bu gerçeğe hareketle Avrupa milliyetçiliği ve Avrupa vatandaşlığı kavramlarına dikkati çekmektedir.

Tüm bu görüşler çerçevesinde küreselleşme sürecinde bölgesel bütünleşmelerin ulus-devletleri dışlayan değil, tersine küresel arenada daha etkin duruma getiren yapılar olarak görebiliriz.

Ülkemiz açısından değerlendirdiğimizde; Avrupa Birliği'ne giriş süreci sonucu çok belirli olmayan, uzun bir süreç gibi görünmektedir. Tam üyelik yanında imtiyazlı ortaklık da tartışılmaktadır. Ancak Türkiye, toplumsal ve kültürel dokusuyla salt bir Avrupa ülkesi değildir. Kimlik bağlarıyla Türk Dünyası ve İslam ülkeleriyle bağları vardır. Özellikle bir ulus-devlet olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin Türk Dünyasıyla kurabileceği bütünleşmeler ve dayanışma ilişkileri, Ülkemizi daha güçlü kılacaktır. Dolayısıyla Türkiye Cumhuriyeti'nin Türk Dünyasıyla bütünleşmeye yönelik kimlik siyasetine ihtiyacı vardır. Var olan kimlik bağını güçlendirmek ve daha da kuşatıcı hale getirmek ulus-devlet yapısını daha da güçlü kılacaktır.

Türkiye, AB ile olan ilişkilerinde ekonomik çıkarlarını ve güvenlik sorununu öne almak durumundadır. AB ile olan ilişkilerimiz kimlik ve aidiyet bağına dayanmamaktadır. Dolayısıyla Türkiye'nin AB'ye aidiyet problemi kültürel dokusundan değil, coğrafi aidiyetten ileri gelmektedir. AB üyesi olarak Türkiye, Avrupa'ya farklı bir kültür dünyasını taşıyacak ve çeşitlilik getirecektir. Ancak bir çeşitlilik oluşturmak adına ulus-devlete aidiyet bilincimizden ve ulus-devlet vatandaşlığımızdan vazgeçemeyiz. Bölgesel bütünleşmeler tek seçeneği değildir.

AB yanında Karadeniz ve Akdeniz çevresinde ve Türk Dünyasında yeni bütünleşme fırsatları ve olanakları bulunmaktadır. Bir ulus-devlet olarak Türkiye Cumhuriyeti Devleti tüm bu seçenekleri değerlendirmek durumuyla karşı karşıyadır.

KAYNAKLAR

- AKIN, F. İlhan (1980), *Kamu Hukuku*, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi, No:600, Fakülteler Matbaası, İstanbul.
- AKTAŞ, Ziya (2005), *Küreselleşme Ekseninde Türkiye İçin Stratejik Öngörüler-Bilgi Toplumu ve Türkiye*, Platin Yayınları, Ankara.
- ALTINBAŞ, Deniz (2006), "Avrupa ve Çok Kültürlülük: Fransa Örneği", <http://www.asam.org.tr/temp/temp152.pdf>, 10.10.2008.
- ANONİM, (2005), *Küreselleşme Ekseninde Türkiye İçin Stratejik Öngörüler*, Editör Bilal Karabulut, Platin Yayınları, Ankara.
- AYTAÇ, Ömer (2006), "Tüketimcilik ve Metalaşma Kısacasında Boş Zaman" *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı:11, Kasım, s. 27–53
- BAĞÇE, Emre (2008), "Antik Yunan Kent Devletinde Demokrasi Deneyimi ve Yerel Yönetimler Üzerine", <http://www.yerelsiyaset.com/v2/index.php?goster=ayrinti&id=928>, 9.06.2008.
- BAUDRILLARD, Jean (2004), *Tüketim Toplumu*, Çev, Hazal Deliceçaylı, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- BAUMAN, Zygmunt (a) (1999), *Çalışma, Tüketimcilik ve Yeni Yoksullar*, Çev, Ü.Öktem, Sarmal Yayınları, İstanbul.
- BAUMAN, Zygmunt (b) (1999), *Küreselleşme: Toplumsal Sonuçları*, Çev, Abdullah Yılmaz, Ayrıntı yayınları, İstanbul.
- BAUMAN, Zygmunt (2000), *Siyaset Arayışı*, Çev, Tuncay Birkan, Metis Yayınları, İstanbul.
- BAUMAN, Zygmunt (2005), *Bireyselleşmiş Toplum*, Çev, Yavuz Alogan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

- BESSIS, Sophia (1998), *Üçüncü Dünyanın Sonu mu?*, Çev, Gürbüz Burak, İletişim Yayınları, İstanbul.
- BIRSDALL, Nancy (1999), "Hayat Adil Değil", *İTÜ Vakfı Dergisi*, Sayı:29.
- BOTTOMORE, Tom (1985), *Frankfurt Okulu*, Çev, Çiğdem Ahmet, Ara Yayınları, İstanbul.
- BOZKURT, Veysel (2001), *Küreselleşme: Kavram, Gelişim ve Yaklaşımlar, Küreselleşmenin İnsani Yüzü*, Der, Veysel Bozkurt, Alfa Yayınları, İstanbul.
- BOZKURT, Veysel (2002), "Küreselleşme Kavram, Gelişim ve Yaklaşımlar", http://www.stradigma.com/turkce/subat2003/makaleprint_10.htm, 11.02.2006.
- BULUTOĞLU, Kenan (2002), *Yöresel ve Küresel Para Krizleri: Dünya Kazan Ben Kepçe*, Batı Türkelı Yayıncılık, İstanbul.
- BÜYÜK LAROUSSE Sözlük ve Ansiklopedisi (1986), cilt:6, Cilt:23, Milliyet Gazetecilik A.Ş., Ankara.
- CANGIZBAY, Kadir (2005), *İnsanın Can Düşmanı Globalleşme*, Editör: Bilal Karabulut, Alfa Yayınevi, Ankara.
- CHOMSKY, Noam (2002), *Chomsky ve Küreselleşme*, Çev, Ebru Kılıç, Everest Yayıncılık, İstanbul.
- COLE, Stephan (1999), *Sosyolojik Düşünme Yöntemi, Sosyoloji Bilimine Giriş*, Çev, Bekir Demirkol, Vadi Yayınları, Ankara.
- COŞKUN, İsmail (1997), *Modern Devletin Doğuşu*, İmece Yayınları, İstanbul.
- COŞKUN, Recai (2005), "Küreselleşme mi Bölgeselleşme mi? Yeni Bölgesel İşbirlikleri Neler İma Ediyor? ", *Üçüncü Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi*, 7-9 Haziran 2005, Kırgızistan, <http://web.sakarya.edu.tr/coşkun/dokumanlar/küreselleşme>, 2006.
- COŞKUN, Recai (2006), "Küreselleşme ve Bölgeselleşme" Devlet İktisadiyat Üniversitesi, Bakü, Azerbaycan, <http://web.sakarya.edu.tr/~coskun/eserler.php>, 2008.

- ÇABUKLU, Yaşar (2004), *Post Modern Toplumda Kriz ve Siyaset*, Kanat Yayınları, İstanbul.
- ÇEÇEN, Anıl (1995), *İnsan Hakları*, Gündoğan Yayınları, Ankara.
- DELLALOĞLU, F.Besim (2001), *Frankfurt Okulunda Sanat ve Toplum*, Bağlam Yayınları, İstanbul.
- DRUCKER, F. Peter (1996), *Gelecek İçin Yönetim*, Türkiye İş Bankası Yayınları Çev, Fikret Üçcan, İstanbul.
- DRUCKER, F. Peter (1996), *Kapitalist Ötesi Toplum*, İnkılap Yayınevi, İstanbul.
- DURA, Cihan (2003), "Avrupa Sömürgeciliğe Nasıl Başladı?", *Müdafa-i Hukuk Dergisi*, Sayı: 53.
- DURA, Cihan (2005), "Küreselleşme ve Ulus Devlet", www.cihandura.com/index.php, 2005
- ERÖZDEN, Ozan (1997), *Ulus-Devlet*, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.
- ERTAN, Birol (2008), "Yeni Dünya Devleti, Ulus-Devlet ve İslam Düşmanlığı", <http://www.ucnokta.com/modules.php?name=roportaj&op=viewarticle&artid=824>, 10.9.2008.
- ESGİN, Ali (2005), *Anthony Giddens Sosyolojisi*, Anı Yayıncılık, Ankara.
- FINLAYSON, Gordon (2007), *Habermas*, Çev, Talat Kılıç, Dost Kitabevi, Ankara.
- FİNCANCIOĞLU, Yurdakul (2002), *Sosyal Demokraside Arayışlar: Küreselleşmenin Çaresi mi, Tanısı mı Üçüncü Yol*, Sosyal Demokrasi Vakfı (SODEV) Yayını.
- FOUCAULT, Michel (2000), *Hapishanenin Doğuşu*, Çev, Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- GIDDENS, Anthony (1984), *The Constitution of Society*, Cambridge, England Polity.

- GIDDENS, Anthony (1985), *The Nation-State and Violence*, Ali Esgin, Polity Pres, Cambridge.
- GIDDENS, Anthony (1997), *Çağdaş Temel Kuramlar*, Çev, Ahmet Demirhan, Vadi Yayınları.
- GIDDENS, Anthony (2000), *Elimizden Kaçıp Giden Dünya*, Çev, Osman Akınhay, Alfa Yayınları, İstanbul.
- GIDDENS, Anthony (2000), *Tarihsel Materyalizmin Çağdaş Eleştirisi*, Çev, Ü. Tatlıcan, Paradigma Yayıncılık, İstanbul.
- GIDDENS, Anthony (2000), *Üçüncü Yol: Sosyal Demokrasinin Yeniden Dirilişi*, Çev, M. Özay, Paradigma Yayınları, İstanbul.
- GIDDENS, Anthony (2000), *Üçüncü Yol*, Çev, Mehmet Özay, Birey Yayıncılık, İstanbul.
- GIDDENS, Anthony (2001), *Sosyoloji - Kısa Fakat Eleştirel Bir Giriş*, Çev, Hayati Beşirli, Phoneix Yayınları, Ankara.
- GIDDENS, Anthony (2001), *Üçüncü Yol ve Eleştiriler*, Çev, Nihat Şad, Phoneix Yayınları, Ankara.
- GIDDENS, Anthony (2002), *Sağ ve Solun Ötesinde: Radikal Politikaların Geleceği*, Çev, M. Sözen, S. Yücesoy, Metis Yayınları, İstanbul.
- GIDDENS, Anthony (2004), *Modernliğin Sonuçları*, Çev, Ersin Kuşdil, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- GIDDENS, Anthony (2005), *Sosyoloji - Kısa Ama Eleştirel Bir Giriş*, Çev, Beşirli Hayati, Phoneix Yayınları, Ankara.
- GIDDENS, Anthony (2005), *Ulus Devlet ve Şiddet*, Cumhur Atay, Devlin Yayınları, İstanbul.
- GOLDING, Peter (2003), *Küresel Köy mü? - Kültürel Yağma mı?*, *Kitap: Kapitalizm ve Enformasyon Çağı*, Epos Yayınları, Ankara.

- GOULDNER, W. Alvin (1993), *Entellektüelin Geleceği*, Çev, Ahmet Özden, Nuray Tunalı Eti Yayınları, İstanbul.
- GÖRMEZ, Kemal (2005), *Küreselleşme ve Yerelleşme*, Odak Yayınları, Ankara.
- GRAHAM Evans ve Jeffrey Newham, (1998), *The Penquin Dictionary of International Relations*, Harmondworth, Perquin.
- GÜLALP, Haldun (1991), "Ulusal Devlet, Global Demokrasi", *Y.T.Ü. Stratejik Araştırmalar merkezi*, Site: www.stratejik.yildiz.edu.tr/makale8.htm, 2007.
- GÜLER, Birgül Ayman (1991), *Yerel Yönetimler*, TODAİE Yayınları, Ankara.
- GÜNEŞ, Uğur (2007), "Antik Demokrasi", http://www.apsuva.net/index.php?option=com_content&task=view&id=170&Itemid=68, 12.8.2008.
- HABERMAS, Jürgen (2002), *Küreselleşme ve Milli Devletlerin Akıbeti*, Çev, Medeni Beyaztaş, Bakış Yayınları, İstanbul.
- HABERMAS, Jürgen (1994), *Tamamlanmamış Bir Proje: Postmodernizm*, Çev, Güleğül Naliş, Kıyı Yayınları, İstanbul.
- HABERMAS, Jürgen (2005), *Kamusal Yaşamın Yapısal Dönüşümü*, Çev, Bora Tanıl ve Mithat Sancar, İletişim Yayınları, İstanbul.
- HABLEMİTOĞLU, Şengül (2004), *Küreselleşme Düşlerden Gerçeklere*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul.
- HANÇERLİOĞLU, Orhan (1996), *Toplum Bilim Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- HARVEY, David (1999), *Postmodernliğin Durumu*, Çev, S. Savran, Metis Yayınları, İstanbul.
- HINSLEY, F.H. (1986), *Sovereignty*, 2. Baskı, Cambridge: Cambridge University Press.
- HIRST, Paul ve Grahame Thompson, (2003), *Küreselleşme Sorgulanıyor*, Çev, Çağla Erdem ve Elif Yücel, Dost Yayınları, Ankara.
- HOBBSAWM, Eric (1999), *Age of Extrems - Short 20th Century*, Londra, Abacus.

- İYİBOZKURT, Erol (1999), *Küreselleşme ve Türkiye*, Ezgi Kitabevi, Bursa.
- JUDIS John B. (2006), “ Petrol Nelere Kadir”, *Radikal Gazetesi*, 1 Mayıs 2006.
- KADİROĞULLARI Kerem, ARKIN Vasfi (2006), "Küreselleşme Üzerine",
http://www.egm.gov.tr/egitim/dergi/eskisayi/36/web/iletisim/kerem_kadirogullari_vasvi_arkin.htm, 10.02.2007.
- KALE, Nesrin, (2002), “Modernizmden Postmodernist Söylemlere Doğru” *Doğu-Batı Dergisi*, Temmuz, Sayı: 19.
- KARABULUT, Bilal (2008), *Küreselleşme Ekseninde Türkiye İçin Stratejik Öngörüler*, Platin Yayınları, Ankara.
- KAYMAKÇI, Mustafa (2003), *Müdafa-i Hukuk Dergisi*, Nisan, Sayı:55.
- KAZGAN, Gülten (1994), *Küreselleşme ve Yeni Ekonomik Düzen*, Altın Kitaplar Yayınları, İstanbul.
- KAZGAN, Gülten (2005), *Küreselleşme ve Ulus-Devlet: Yeni Ekonomik Düzen*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- KERESTECİOĞLU, ÖZKAN, İnci (2007), “Milliyetçilik Uyuyan Güzeli Uyandıran Prensten Frankeştayn Canavarına”, Editör: ÖRS, B., *19. Yüzyıldan 20.Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- KETTL, Donald, F. (2004), “Küreselleşme, Yetki Devri ve Hükümetlerin Rolü”, Çev, Mehmet Akif Öner, *Sayıştay Dergisi*, Sayı:54, Ankara.
- KEYDER, Çağlar, "Globalleşme ve Devlet", *Y.T.Ü. Stratejik Araştırmalar Merkezi*, site: www.stratejik.yildiz.edu.tr/makale6.htm, 2007.
- KOLUKIRIK, Suat, (24 Ekim 2004), “Yeni Dünya Düzeni ve Sendikal Hareketin Geleceği”, http://sendika.org/yazi.php?yazi_no=1056, 10.09.2006.
- KONGAR, Emre (2008), "Küreselleşme, Mikro Milliyetçilik, Çok Kültürlülük, Anayasal Vatandaşlık", www.kongar.org/makaleler, 02.03.2008.

- KÖNİ, Hasan, (2005), "Küresel Yönetim ve Ulus Devletler", Editör: KARABULUT, B., *Küresellesme Ekseninde Türkiye İçin Stratejik Öngörüler*, Platin Yayınları, Ankara.
- KÖSE, H. Ömer (2003), "Küreselleşme Sürecinde Devletin Yapısal ve İşlevsel Dönüşümü", *T.C. Sayıştay Başkanlığı, Sayıştay Dergisi*, Yıl: 2003, Sayı: 49, 2003, <http://www.sayistay.gov.tr/yayin/dergi/icerik/der49m1.pdf>, 17.06.2008.
- KURDAŞ, Kemal (2005) , *Ekonomi Politika Üstüne*, Beta Basım Yayım, İstanbul.
- KURTULMUŞ, Numan (2000), *Sanayi Ötesi Dönüşüm*, İz Yayıncılık, İstanbul.
- KYMLICKA, Will (1998), *Çok Kültürlü Yurttaşlık, Azınlık Haklarının Liberal Teorisi*, Çev, Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- LIPSON, L. (1978), *Politika Biliminin Temel Sorunları*, Çev, T. KARAMUSTAFAOĞLU, AÜHF Yayınları, Ankara.
- MARSHALL, Gordon (1999), *Sosyoloji Sözlüğü*, Çev, Osman Akınhay ve Derya Kömürcü, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- MCGREW, Held David, GOLDBLATT Anthony, PERRATON, Johathon (1999), *Global Transformations - Politics, Economics and Culture*, Polity Press, Cambridge, İngiltere.
- MESS (Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası) (2008), Maastricht Antlaşması, <http://www.mess.org.tr/ab/absol/Maastricht%20Antlasmasi.pdf>, 10.10.2008.
- NAİMİ, Musib (2006), "Batı Doğuyu Kullanıyor, Herkes Susuyor", *Radikal Gazetesi*, 1 Mayıs 2006 tarihli metin.
- NAUSSAV, A. Adams (1993), *Worlds Apart The North- South Divide and The Informational System*, İkinci Baskı, Londra.
- ÖKE, Mim Kemal, (2001), *Küresel Toplum*, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara.

- ÖKMEN, Mustafa (2005), "Küresel Sistem, Demokratikleşme-Yerelleşme Dinamikleri ve Yerel Demokrasi", Editör: GÖRMEZ K., *Küreselleşme ve Yerelleşme*, s.21-66, Odak Yayınları, Ankara.
- ÖZ, Ersan (2004), *Globalleşme Nedir?*, T.C Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı Yayınları, Ankara.
- POGGI, Gianfranco (2007), *Devlet Doğası, Gelişimi ve Geleceği*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- ROGER, Antoine (2008), *Milliyetçilik Kuramları*, Çev, Aziz Ufuk Kılıç, Versus Yayınları, İstanbul.
- ROSENAU P.M (1998), *Postmodernizm ve Toplumbilimleri*, Çev, T.Birkan, Ark Yayınları, Ankara.
- RUSSEL, Bertland (1972), *İnsanlığın Yarını Geleceği*, TÜBİTAK Yayınları, Ankara.
- SABAH GAZETESİ (2006), Günün Foto Haberi "ABD Ticaretine Karşı Voltran Oluşturdular", 1 Mayıs 2006 tarihli metin.
- SAPANCALI, Faruk (2003), *Sosyal Dışlanma*, D.E Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Yayınları No:9, İzmir.
- SARIBAY, Ali Yaşar (2000), *Küreselleşme, Postmodern Ulusallaşma ve İslam-Global, Yerel Eksende Türkiye*, Alfa Yayınları, İstanbul.
- SARIBAY, Ali Yaşar (3 Ocak 2002), "Globalizm ve Ulus Devlet", site: www.zaman.com.tr, *Zaman Gazetesi*, 2002.
- SARIBAY, Ali, Yaşar (1991), "Yurttaşlık ve Katılcı Demokrasi", *Birikim Dergisi*, Yıl:1991, Sayı:32, Aralık, <http://www.birikimdergisi.com/birikim/dergiyazi.aspx?did=1&dsid=32&dyid=1219>, 12.10.2008.
- SAYLAN, Gencay (1995), *Değişim, Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi*, İmge Kitabevi, Ankara.

- SCHNAPPER, Dominique (2005), *Sosyoloji Düşüncesinin Özünde Öteki ile İlişki*, Çev, Ayşegül Sönmezay, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- SMITH, Anthony, D (2007), *Milli Kimlik*, Çev, Bahadır Sina Şener, İletişim Yayınları, İstanbul.
- SULLIVAN, John (2007) *Prospering in the Global Economy*, Çev, Melek Akdoğan, www.cipe.org/publications/fs/ert/turk.htm, 11.09.2007.
- ŞAHİN, Köksal (2007), *Küreselleşme Tartışmaları Işığında Ulus-Devlet*, İlgü Kültür Sanat Yayınları, İstanbul.
- ŞAKAR, Müjdat (2006), *İş Hukuk Mevzuatı*, Der Yayınları, İstanbul.
- ŞENKAL, Abdülkadir (2005), *Küreselleşme Sürecinde Sosyal Politika*, Alfa Yayınları, İstanbul.
- TAŞDELEN, Musa (1997), (Maurice Duverger'den aktaran), *Siyaset Sosyolojisi*, Koçay Yayınları, İstanbul.
- TEKİNALP, Şermin (2005), "Küreselleşen Dünyanın Bunalımı: Çok Kültürlülük", <http://gunce.iku.edu.tr/C3S1Sosyal/75.pdf>, 12.10.2008.
- THEMA LAROUSSE (1993), "İnsan ve Tarih", Milliyet Gazetecilik A.Ş, Ankara.
- THUROW, C. Lester (1997), *Kapitalizmin Geleceği*, Sabah Kitapları, İstanbul.
- TİMUR, Taner (2008), *Habermas'ı Okumak*, Yordam Yayınevi, İstanbul.
- TOKATLIOĞLU, Mircan Yıldı (2005), *Küreselleşme ve Kamu Hizmetleri*, Alfa Aktüel Yayınevi, Bursa.
- TOMLINSON, John (2004), *Küreselleşme ve Kültür*, Çev, Arzu Eker, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- TOVRAINE, Alain (2000), *Birlikte Yaşayabilecek miyiz?*, Çev, O. Kunal, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- TUCKER, Kenneth (1998), *Anthony Giddens and Social Theory*, Sage, London,.

TÜRK ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi (1983), “Kişiler-Dönemler-Akımlar-Yapıtlar” AnadoluYayıncılık,

http://www.felsefeekibi.com/forum/forum_posts.asp?TID=35151&PN=2,
10.02.2007.

TÜRKAY, Mehmet (2006), “Yeni Dünya Düzeni Milliyetçiliği Tırmandırdı”
Cumhuriyet Gazetesi, 1 Mayıs 2006 tarihli metin.

ULAŞ, Sarp Erk (2002), *Felsefe Sözlüğü*, Bilim - Sanat Yayınları, İstanbul.

UNCTAD (2002), “Dünya Gelişim Raporu ve Dünya Gelişim Göstergesi”, Dünya Bankası.

ÜNLÜ, Seçkin (1998), “Küreselleşme-Ulus Devlet”, *Düşün Dergisi*, Sayı 10, sayfa:
18-21, <http://www.dusun.org.tr/sayfalar/calismalarimiz/makaleler/sunlu2.pdf>,
11.06.2007.

WALLACE, A. Ruth; WOLF, Alison (2004), *Çağdaş Sosyoloji Kurumları*, Çev,
Leyla Elburuz, M. Rahmi Ayaş, Punto Yayınları, İzmir.

WEBER, Max (1993), *Sosyoloji Yazıları*, Çev, T. Parla, Hürriyet Vakfı Yayınları,
İstanbul.

YENİÇERİ, Özcan (2006), “Küreselleşmenin Ulus-Devlet Üzerine Etkileri”,

<http://www.turkocagi.org.tr/modules.php?name=Makale&file=print&pid=2>,
11.09.2006.

YILMAZ, Aytekin (2004), *İkinci Küreselleşme Dalgası-Kavram, Süreç ve Yorumlar*,
Vadi Yayınları, Ankara.

ZENCİRKIRAN, Mehmet (2002), “Küreselleşme: Sorunları ve Çözüm Önerileri”,
Makale, Uludağ Üniversitesi İ.İ.B.F., Bursa.

ÖZGEÇMİŞ

11.04.1977'de İstanbul'da doğdu. İlköğrenimini Çankaya İlkokulu, Ortaöğrenimini Ankara Atatürk Anadolu Lisesi ve liseyi Ankara Evrensel Kolej'de tamamladı. Yüksek öğrenimine, 1996 yılında Sakarya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümünde başladı. Bu bölümden 2000 yılında mezun oldu ve aynı bölümde, 2000-2006 yılları arasında Araştırma Görevlisi olarak görev yaptı. Bu dönemde, Yüksek Lisansını, "Suçlu Çocukların Yargılanmaları ve Topluma Kazandırılması (Keçiören Çocuk İslahevi Örneği)" adlı tez çalışması ile 2002 yılında tamamladı. "Kırdan Kente Göç ve Göçenlerin Kentle Bütünleşme Sorunu", "Suçlu Çocukların Yargılanma Usulleri" adlı makaleleri yayımlanan Ezgi GERMEÇ TANRIVERDİ, halen Sakarya Meslek Yüksek Okulunda Öğretim Görevlisi olarak çalışmaktadır.